

ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
ДОНИШГОҶИ ДАВЛАТИИ ТИҶОРАТИ ТОҶИКИСТОН

**МАВОДҶОИ
КОНФЕРЕНСИЯИ ҶУМҲУРИЯВИИ ИЛМИЮ АМАЛӢ ДАР
МАВЗУИ “ТАШАККУЛ ВА РУШДИ ФАЪОЛИЯТИ ГУМРУКӢ
ДАР ШАРОИТИ ИҚТИСОДИ РАҚАМӢ” ДАР ДОНИШГОҶИ
ДАВЛАТИИ ТИҶОРАТИ ТОҶИКИСТОН” (16 ЯНВАРИ СОЛИ
2026)**

**СБОРНИК
РЕСПУБЛИКАНСКАЯ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКАЯ
КОНФЕРЕНЦИЯ НА ТЕМУ «ФОРМИРОВАНИЯ И РАЗВИТИЯ
ТАМОЖЕННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В ТАДЖИКСКОМ
ГОСУДАРСТВЕННОМ УНИВЕРСИТЕТЕ КОММЕРЦИИ»
(16 ЯНВАРЯ СОЛИ 2026)**

**КОНФЕРЕНСИЯИ
ҶУМҲУРИЯВИИ
ИЛМӢ-АМАЛӢ**

МАВЗУӢ: “ТАШАККУЛ ВА РУШДИ ФАЪОЛИЯТИ
ГУМРУКӢ ДАР ШАРОИТИ ИҚТИСОДИ РАҚАМӢ”

16 январи 2026

ДУШАНБЕ 2026

УДК 339. 543 (575.3)

ББК-63.3. (точик)+67.99 (2 Точик)+65.9

Ф 66

Формирование и развития таможенной деятельности в условиях цифровой экономики //Сборник материалов международной республиканской научно-практической конференции: под общей редакцией д.т.н., профессора Назарзода Х.Х., д.э.н., профессора Раджабова Р.К. и к.э.н., доцента Машокирова Дж.Н. – Душанбе: ТГУК, 2026. – 180 с.

В сборник вошли материалы докладов, в которых представлены результаты исследования: формирование и развития таможенной деятельности в условиях цифровой экономики; развитие потребительского рынка и сферы услуг; институциональные аспекты формирования таможенно-транспортного кластера и развитие экономики в условиях цифровизации; развитие рынка труда, услуги частного транспорта и предпринимательства, свободных экономических зон, а также проблемы инновационной, цифровой и зелёной экономики в обеспечении социально-экономическом развитии страны.

ISBN 978-99985-49-69-2

Материалы публикуются в авторской редакции, организаторы не несут ответственность за их содержание

©Коллектив авторов, 2026

ПЕШГУФТОР

Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти роҳбарии сиёсати хирадмандона ва созандаву бунёдкоронаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар давоми солҳои Истиқлолияти давлат ба дастовардҳои назарраси тиҷоратӣ ва иқтисодӣ ноил гардид.

Бояд зикр кард, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон имрӯз робитаҳои хориҷии хешро бар асоси усул ва меъёрҳои ҳуқуқи байналхалқӣ ба роҳ монда, истиқлолияти дигар кишварҳои ҷаҳонро эҳтиром менамояд. Баъдан омӯзиши фанни робитаҳои гумрук дар чунин шароит, ки замони «тиҷорат ва муҳочират» ном дорад, барои кулли мардуми сайёра, аз ҷумла шахрвандони Тоҷикистон аз аҳаммият хол нест, зеро дар баъзе мавридҳо поймолшавии ҳуқуқу манфиатҳои қонунии шахсон берун аз кишвар ба назар мерасад ва Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон соли гузашта ҷиҳати вусъат бахшидан ба равандҳои инноватсионӣ ва истифодаи ҳамаҷонибаи имкониятҳои технологияҳои рақамӣ дар иқтисодиёт пешниҳод намуданд, ки солҳои 2025 – 2030 «Солҳои рушди иқтисоди рақамӣ ва инноватсия» эълон карда шаванд, бисёр ба маврид мебошад.

Ҷараёни табиӣ рушд ва интернационаликунонии иқтисодиёти ҷаҳон дараҷаи нави муносибатҳои бисёртарафаи иқтисодиро талаб мекунад. Дар марҳилаи кунунии рушди ҷаҳони бисёрқутб ҳеҷ кишваре қодир нест, ки дар алоҳидагӣ рушд кунад. Тақвияти равандҳои ҳамгиро дар сатҳи микро ва макроиқтисод бо вобастагии афзоюндаи иқтисодиёти давлатҳои алоҳида шарҳ ёфта, пеш аз ҳама дар бастании созишномаҳои бисёрҷониба оид ба танзими фаъолияти тиҷорати хориҷӣ ифода меёбад.

Вобаста ба ин, масъалаи иштирок ва дараҷаи шомил шудани Ҷумҳурии Тоҷикистон ба равандҳои ҳамкории иқтисоди хориҷӣ байни кишварҳо ва муайян кардани нақши он дар ҷомеаи ҷаҳон мубрам мегардад. Фаромуш накунем, ки вазифаи аввалиндараҷаи мо, сохтани сиёсати тиҷорати хориҷ дар асоси манфиатҳои миллии мамлакати худ мебошад.

Аз нуқтаи назари сиёсат, фаъолияти гумрук муносибатест, ки дар низоми муносибатҳои иқтисодии хориҷӣ инкишоф ёфта, яке аз муҳимтарин самтҳои муносибатҳои байналмиллал дар сатҳи ҷаҳон, минтақавӣ ва милли мебошад. Муносибатҳои гумрук - ин пеш аз ҳама сиёсати гумрук, қоидаҳои байналмилалӣ, созишномаҳои савдои беруна, тартиб ва шартҳои ҳаракати молҳо, чараҳои нақлиёт, молия ва иттилоот аз сарҳади гумрук, инчунин тадбирҳои қабулгардидаи танзими тарифию ғайритарифӣ ва назорати содиротро тавсиф мекунанд.

Гузариши иқтисодиёт ба муносибатҳои бозорӣ, афзоиши муомилоти савдои хориҷӣ ва гардиши мусофирон тавассути сарҳадҳои гумрукӣ, таҳкими тадбирҳо оид ба амнияти милли ва шахсии шаҳрвандон, ҷорӣ намудани технологияҳои муосири иттилоотии ҷаҳон, ташаккули заминаҳои ҳуқуқии меъёрҳои байналмилалӣ ва созмонҳо, зарурати такмили низоми муносибатҳои гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистонро муайян кардаанд.

Ин дигаргуниҳои куллӣ ба ҷанбаҳои сохторӣ, иқтисодӣ ва ҳуқуқии фаъолияти гумрук таъсири назаррас мерасонанд. Ба ғайр аз азнавташкилдиҳии системаи идоракунии дохилии мақомоти гумрук, ки боиси таъсири идораҳои минтақавии гумрукӣ, воҳидҳои махсус ва инфрасохтори гумрук гардид, муносибат ба ҳуди моҳияти нигоҳдории муносибатҳои байналмилалӣ гумрукӣ низ тағйир дода шуд.

Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон аввалин шуда, соли 1995 ба тайёр намудани мутахассисони хадамоти гумрукӣ дар асоси шартнома бо Хадамоти гумрук шуруъ намуда, тули сӣ сол, дар ин ҷода натиҷаҳои назаррасро ба даст оварда, зиёда аз 3500 мутахассисони ин соҳаро тайёр кардааст, ки дар хадамоти гумрук ва соҳаҳои иқтисоди милли ва берун аз кишвар фаъолияти босазо доранд. Ҳамасола донишгоҳ конференсияҳои илмию амалии ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣро доир ба масъалаҳои гумрук аз рӯи натиҷаҳои корҳои илмӣ ва таҳқиқотии устододону муҳаққиқон бо иштироки васи олимон ва коршиносони дохилӣ ва бурунмарзӣ мегузаронад. Омода намудани бакалаврҳо, магистрон, номзадҳои илм ва докторони илмро дар соҳаи гумрук ба роҳ монда шуда, миқдори зиёди китобҳои дарсӣ, воситаҳои таълим ва монографияҳоро аз ҷоп

бароварда шуда, дар таҳия ва рушди асосҳои институтсионалии фаъолияти гумрукӣ ва рушди он, тавсифи кодекси гумрукӣ дар Тоҷикистон омӯзгорони донишгоҳ фаъолона иштирок менамоянд.

Дар маводи мазкур кӯшиши баррасии мафҳум ва муносибатҳои гумрукӣ, нишон додани низоми ин муносибатҳо, моҳияти сиёсати гумрукӣ ҳамчун воситаи муносибатҳои гумрукӣ, иштироки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар созмонҳои байналмилал (Созмони умумиҷаҳонии савдо – Созишномаи генералӣ оид ба тарифҳо ва савдо, Созмони умумиҷаҳонии гумрук) дар доираи давлатҳои иштирокчии ИДМ пешниҳод гардида, масъалаҳои муносибатҳои гумрукии минтақавӣ ва рушди институтсионалии фаъолияти гумрук дар шароити рақамикунонӣ баррасӣ шуданд.

Умедворем, ки ин нашрия барои ҳамаи онҳое, ки масъалаҳои муносибатҳои гумрукӣ ва рушди онро дар шароити муосир меомӯзанд, мароқи махсус хоҳад дошт.

Каримзода Хуршед Абдурахмон - Сардори Хадамоти гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, генерал-полковники хадамоти гумрук

УДК 334.025 (575.3)

**Раджабов Раджаб Кучакович, доктор экономических наук,
профессор, профессор кафедры таможенное дело Таджикского
государственного университета коммерции (г. Душанбе)**

ПРИМЕНЕНИЕ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ТАМОЖЕННОГО КОНТРОЛЯ ТОВАРОВ И ТРАНСПОРТНЫХ СРЕДСТВ В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН

В статье рассмотрены вопросы применения цифровых технологий таможенного контроля товаров и транспортных средств в Республике Таджикистан. Особое место уделено выделению уровням и блокам цифровизации, применения цифровых технологий в таможенной службе, проведения таможенного контроля товаров и транспортных средств, внедрение технологий виртуализации и создания «умной таможни». Выделена направления применения технология роботизированной автоматизации таможенных процессов, развитие системы единого окна, созданию центров электронного декларирования, цифровому взаимодействию участников ВЭД и таможенных органов, а также информационно-консультационных мероприятий, реализуемые через единую горячую линию, создание единой системы технической поддержки и цифровых платформ в таможенных органах Таджикистана

Ключевые слова: цифровые технологии, парадигма, таможенный контроль, товары, транспортные средства, личный кабинет

Современный уровень развития государства невозможно без внедрения процессов автоматизации и перехода к цифровым технологиям, что вытекает из-за возрастания объемов внешней торговли требующий улучшение качества оказываемых таможенных услуг субъектам ВЭД [6, 35]. Поэтому особую актуальность приобретают вопросы теоретико-методические изучения понятия «электронная таможня», «цифровая таможня», «интеллектуальная таможня». Однако, указанные понятия не имеют четкого правового определения. Важность определения данных понятий заключается не только в установлении единого языка, но и в понимании целей и задач, связанных с их реализацией в различных источниках [1,22; 3,1275].

Анализ процесса цифровизации в таможенной службе Республики Таджикистан показывает, что она включает в себя

различные блоки. В первом блоке рассматривается вся информация на уровне государства, которые представляют органы исполнительной власти контролирующие ВЭД на основе применения системы управления рисками, обмена данными между органами и таможенного регулирования. Второй уровень охватывает увеличение объемов качества совершаемых операций с помощью цифровизации самих таможенных органов на основе применения мобильных приложений и программное обеспечение их сотрудников для обработки таможенных деклараций. На третьем уровне применяют такие цифровые технологии: «искусственный интеллект (ИИ); рентгеновские изображения; облачные вычисления; роботизированная автоматизация системы и блокчейн» [3,933].

В таблице 1 приведены виды цифровых технологий, применяемых в таможенной службе.

Таблица 1. Виды цифровых технологий применяемых в таможенной службе [2,507]

№ пп	Наименование технологии	Области применения в таможенной службе
1.	Искусственный интеллект	Анализирует снимки инспекционно - досмотровых комплексов на международном рынке
2.	Нейросети	Используется при категорировании участников ВЭД, оценке рисков и т.п.
3.	Облачные хранилища	Хранит и анализирует данные, чтобы предотвращать мошеннические действия, сопоставляет статистические данные
4.	IoT	Автоматическое управление процессами, контроль цепочек поставок, коммуникация с клиентами
5.	Облачные технологии	Перевод органов госвласти на онлайн платформы для снижения затрат на программное обеспечение, а также повысить стабильность и безопасность работы
6.	Цифровые технологии	Оборудование и различные стандарты одновременно (программное обеспечение, протоколы)
7.	Блокчейн	Так называемое «единое окно» для органов власти и участников ВЭД

8.	Asycuda world TIR-EPD (Automated System for Customs Data - автоматизированная система таможенных данных)	Информационная система таможенного оформления экспортируемых и импортируемых товаров и транспортных средств под таможенными режимами (внедрена с 1 октября 2025 г в 15 таможни и таможенных постов Таджикистана)
----	---	--

Источник: составлено автором на основе отраслевой литературы

Согласно табл.1 указанные технологии успешно применяют в таможенной службе. Также нами установлено, что в многих странах мира успешно реализуются стратегии по цифровизации на различные периоды, которые являются важными документами, отражают динамику развития таможенной службы и направлены на реформирование и адаптацию системы таможенного контроля товаров и транспортных средств, внедрение цифровых технологий и повышение целевых показателей деятельности. Прежде всего, реализация этих стратегий базируется на внедрении современных технологий и инновации в таможенной деятельности. Вместе с тем, наряду с преимуществами информационные технологии и цифровая таможня сталкивается с определенными рисками и проблемами внедрения. Одним из самых неблагоприятных моментов является сокращение кадров из-за внедрение цифровых технологий в таможенных органах. При этом автоматизация всех операций без участия должностных лиц потребует дополнительные настройки, наращивание МТБ, перепрограммирование на новые параметры, что связано с большими затратами бюджетных ресурсов. Также приоритетным считается совершенствование нормативно-правовой базы, относительно не только вопросы по электронному декларированию товаров, но и применения технологии автоматической регистрации деклараций выпуска товаров.

Опыт показывает, что при осуществлении таможенного контроля товаров и транспортных средств активно используется цифровая технология для выявления контрафакта или контрабанду товаров с использованием инспекционно-досматриваемой и рентгеновской техники. В этих условиях сканирования товаров на рентгеновской технике помогает инспектору таможенных органов в обнаружении, запрещённых к ввозу или вывозу товаров. Также,

улучшение эффективности таможенного контроля является одним из основных задач в сфере транспортной логистики для решения вопросов международной торговли. При этом, использовании цифровых инструментов в таможенном контроле приведет к увеличению производительности труда должностных лиц таможенных органов, способствует выявлению правонарушений, связанных с ввозом коммерческих партий под видом товаров для личного пользования. Кроме того, внедрение цифровых технологий для таможенного контроля товаров и транспортных средств может интенсифицировать и совершенствовать этот процесс, а также повысить эффективность деятельности таможенных подразделений.

Другим важным направлением цифровизации считается применение «облачных технологий» позволяющий существенно снизить затраты на техническое обслуживание, устранение неполадок, обеспечение бесперебойную работу таможенных органов, а применение облачных хранилищ становится повсеместным явлением, поскольку современные как проводные, так и беспроводные сети обеспечивают высокую скорость передачи данных.

Следует заметить, что внедрение технологий виртуализации в деятельность таможенной службы приведет к существенному перераспределению и сокращению расходов на IT-технологии, созданию единой облачной платформы в автоматизированных рабочих местах и программного обеспечения.

Приоритетным направлением также считается применении технология роботизированной автоматизации процессов, созданная для оптимизации и преобразования человеческого труда, при выполнении операций, совершаемых человеком на компьютере вручную, заранее настроенным роботом используя элементы пользовательского интерфейса, а не подключается к информационным системам и другим программам [5, 934].

В современных условиях особенно важным считается использовании блокчейна, и она помогла сделать реестры бизнес-процессы отслеживаемыми и прозрачными. Появляется доверие между пользователями, органами управления и предприятиями, а также обеспечивается развитие системы управления цепочками поставок и осуществления таможенных операций.

Анализ литературы показывает, что в странах ЕАЭС, Китая, США имеется огромный опыт цифровизации в таможенной системе.

Первостепенным направлением развития до 2030 года считается переход к интеллектуальной таможне, в рамках которого планируется осуществить: «использование искусственного интеллекта; осуществлять систематическую сверку электронных разрешительных документов; производить автоматизированную оценку уровня риска для любой товарной партии в режиме реального времени; применение современных платёжных решений и интеллектуальные пункты пропуска» [2,500].

В настоящее время важным считается созданию «умной таможни», базовыми элементами, которые должны стать: “1) создание, внедрение и использование цифровых технологий в строгом соответствии с разработанной и утвержденной таможенной службы цифровой стратегии; 2) эффективный и результативный контроль за процессами развития указанных цифровых технологий; 3) повсеместное введение ИКТ при осуществлении «умного» таможенного декларирования и таможенного контроля; 4) мониторинг и оценка результатов реализации управленческих решений по внедрению ИКТ в разрезе таможен и др.” [2,508].

Вместе с тем имеются ряд несовершенств, которые характеризуют деятельность таможенных органов в целом: «нестабильность программного и технологического обеспечения, следствием которого может быть нарушение режима бесперебойности работы электронной таможни; недостаточный уровень информационного взаимодействия таможенных органов с таможенными органами зарубежных стран; нехватка квалифицированных кадров, способных в полном объеме использовать цифровые технологии; недоработанный теоретико-понятийный аппарат, характеризующий все аспекты функционирования современной электронной и цифровой таможни» [2,509].

Следует отметить, что каждая из перечисленных сфер взаимодополняют друг друга и заставляют совершенствоваться. Поэтому в условиях современной цифровой экономики, оптимизация и повышение эффективности системы электронного декларирования являются насущными задачами. Один из ключевых принципов решения данной проблемы - централизация документального оформления и контроля товаров. Поэтому таможня постепенно переходит к еще большей централизации. Ранее документальное оформление на таможне выполнялось в каждом

регионе. Однако, не так давно была принята концепция централизации документального оформления в Центрах электронного декларирования [7,135]. Данное решение обеспечивает централизацию работы, что способствует рациональной координации контроля и документального оформления на таможне. Это позволяет уменьшить количество ошибок и ускорить процесс прохождения товаров и транспортных средств через таможенную границу под таможенными режимами. В целом, данное действие является эффективным шагом в направлении повышения качества работы таможенных органов в Таджикистане.

По нашему мнению, целесообразно переходить к автоматизации документального оформления в едином центре, что существенно упростит обслуживание и функционирование системы электронного декларирования с помощью центра обработки данных, таможенной службы Таджикистана.

Опыт показывает, что при заявленных при декларировании сведений и документов, а также контроля товаров и транспортных средств таможенные органы должны обращаться к информационным системам и базам данных других ведомств и организаций, взаимодействовать с информационными системами таможенных органов межведомственного электронного взаимодействия и с другими государствами в режиме on-line на основе применения электронной формы, используя сетей телекоммуникаций, включая Интернет. В этих условиях таможенные органы выступают как потребитель и участник электронного документооборота в цифровой экономике. Следовательно, возникает необходимость прямой связи между уровнем цифровизации экономики и таможенной сферой. Внедрения новых цифровых технологий и использованию электронного документооборота в таможенных органах значительно сокращает время прохождения границы и ускорить осуществления таможенных режимов [2, 516].

В условиях развития технологий, организация эффективного цифрового взаимодействия между таможенными органами и бизнесом является проблемой, которая требует неотложного решения. Одним из основных факторов, затрудняющих данное взаимодействие, является использование нескольких каналов связи, что затрудняет поиск нужной информации и приводит к возникновению определенных трудностей у участников ВЭД. Поэтому предлагается решить проблему необходимости поиска

информации через создание единой системы информационного взаимодействия с помощью личного кабинета участника ВЭД. В личном кабинете должны быть доступны следующие блоки информационного взаимодействия: «подача заявок на таможенные режимы; получение информации о статусе заявок, о товарах и товарных позициях; о текущем состоянии бизнеса; обмен сообщениями между таможенными органами и участниками ВЭД; представление отчетности о деятельности участника ВЭД» [2,526].

Таким образом, внедрение единой системы информационного взаимодействия в личном кабинете участника ВЭД позволит повысить эффективность цифрового взаимодействия и оптимизировать взаимодействие между таможенными органами и бизнесом в рамках ВЭД.

Важным считаем также выделения следующих блоков таможенной статистики: «экспорт и импорт по товарам; внешняя торговля; индексы внешней торговли и базу данных» [2, 512-513]. По нашему мнению, следует предлагать меры вводящие изменения в внедряемые в систему, способны повысить эффективность взаимодействия между участниками ВЭД и таможенными органами. Преобразования направлены на улучшение качества работы личного кабинета, а также обеспечивают высокий уровень цифровой безопасности данных, что дает возможность расширить для самостоятельного управления электронными документами участниками ВЭД. Поэтому развития системы «Единого окна» может привести к облегчению таможенной очистки на основе включению в нее всех уровней исполнительной власти и институтов развития бизнеса, возможность доступна и упрощена принимать обоснованные решения, приведет к повышению уверенности участников ВЭД, а также улучшению финансового и экономического состояния государства. Также удобство системы «Единого окна» состоит в том, что через нее может быть осуществлена оплата в электронном виде по нескольким импортным декларациям таможенных пошлин, сборы и налоги одним платежным документом.

С другой стороны, цифровое взаимодействие участников ВЭД и таможенных органов является одним из приоритетных направлений в развитии торговых отношений. Для достижения этой цели необходимо реализовать ряд информационно-консультационных мероприятий, реализуемые через единую

горячую линию, а также создание единой системы технической поддержки.

Организация управления единой горячей линии способствует эффективной коммуникации и логистике между участниками ВЭД и таможенных подразделений, а создание единой системы технической поддержки, дает возможность решать сложные технические вопросы и предоставлять пользовательскую поддержку по вопросам работы в рамках единого окна.

Таким образом, реализация выше указанных направлений применения цифровых технологий таможенного контроля товаров и транспортных средств на основе уточнения их парадигмы будет способствовать активизацию цифрового взаимодействия участников ВЭД и таможенной службы, что в свою очередь, повлияет на повышении эффективности международных торговых отношений, развития сотрудничества и стимулировании экономического роста на перспективный период до 2030 года в Республике Таджикистан.

Литература

1. Агамагомедова С.А. Цифровой таможенный контроль и надзор: эволюция и современные тенденции регуляции//Информационные и электронные технологии в правовой сфере. Правовая информатика № 4 – 2023.-С.21-28.
2. Аксенов И.А. Таможенные услуги [Электронный ресурс]: учеб. пособие / И. А. Аксенов; Владим. гос. ун-т им. А. Г. и Н. Г. Столетовых. – Владимир: Изд-во ВлГУ, 2023. – 685 с.
3. Костина Л.А., Илюхина С.С. Цифровизация деятельности таможенных органов, реализация концепции «цифровая таможня»//Развитие бизнеса: стратегии, проекты, финансы.-М.,2020.-С.1274-1279.
4. Макрусев В.В., Суглобов А.Е. Таможенный менеджмент. - М.: ИТК «Дашков и К», 2017. - 348 с.
5. Макрусев, В.В., Любкина, Е.О. Проблемные вопросы интеллектуализации института цифровой таможни// Экономика и предпринимательство, № 2, 2020.-С.932-940.
6. Раджабов Р.К. Институциональные аспекты формирования таможенно-транспортного кластера и развитие экономики Республики Таджикистан в условиях цифровизации/Р.К.Раджабов//Гумрук, № 1 (69), январь 2025.-с.35 -37.
7. Чермянинов Д. В. Информационные и цифровые технологии в таможенном регулировании: суть и соотношение понятий / Д. В. Чермянинов //Вестник Тюменского государственного университета. Социально-экономические и правовые исследования. 2018. Том 4. № 4. -С. 133-145.

УДК 339.545 (575.3)

**Нидоев Нозимчон Фозилович, доктори илмҳои иқтисодӣ, и.в.
профессори кафедраи фаъолияти гумруки Донишгоҳи давлатии
тиҷорати Тоҷикистон (ш.Душанбе).**

МУШКИЛОТИ ИСТИФОДАИ ЗЕҲНИ СУНӢ ДАР ФАЪОЛИЯТИ ГУМРУКӢ: ТАҲДИДҶО ВА ХАТАРҶОИ ТЕХНОЛОГӢ

Дар мақола дар шароити зудтағйирёбанда, муҳимияти масъалаҳои мушкилоти истифодаи зеҳни сунӣ дар фаъолияти гумрукӣ: таҳдидҷо ва хатарҷои технологӣ дар доираи технологияҳои нави инқилобӣ вобаста ба муносибатҳои иҷтимоию иқтисодӣ баррасӣ шудаанд. Инчунин, диққат ва масъулияти мутахассисон дар пешгирии оқибатҳои ногувори истифодаи зеҳни сунӣ барои ҷомеа, иқтисодиёт ва гумрук таҳлил шуда, дар раванди ҷаҳонишавӣ равишҳои соҳибкорон ва баъзе созмонҳои байналмилалӣ майли ҳукумронӣ дошта, бо роҳи ҳалли дарёфти мувозинат имкониятҳои нави рафъи хатар ва таҳдидҷо пешниҳод шудаанд.

Вожаҳои калидӣ: зеҳни сунӣ, таҳдидҷо, хатарҷои технологӣ, тарси оммавии ҷамъият, технологияи инқилобӣ, касбҳои нав, тарҳҳои замонавӣ, дурнамои рушд.

Дар Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон “Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ” 16 декабри соли 2025 омадааст: “Соли 2025 барои мардуми шарифи Тоҷикистон ва давлати соҳибистиқлоли тоҷикон бо дастовардҳои назаррас ва рӯйдодҳои муҳим боз як соли таърихӣ гардид. Моҳи март соли 2025 интихоботи вакилони Маҷлиси намояндагон, маҷлисҳои маҳаллии вакилони халқ ва аъзои Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, қатъномаи махсуси Маҷмаи Умумии Созмони Милали Муттаҳид зери унвони «Нақши зеҳни сунӣ дар фароҳам овардани имконоти навин барои рушди устувор дар Осиёи Марказӣ» ва ба Феҳристи мероси ҷаҳонии ЮНЕСКО ворид гардидани ёдгориҳои мероси фарҳангии Хуттали қадим зимни иҷлосияи 47-уми Кумитаи мероси ҷаҳонӣ дар шаҳри Париж баёнгари эътирофи ташаббусҳои Тоҷикистон мебошад.

Он ҳам боиси ифтихор аст, ки ки 12-уми декабри соли ҷорӣ бо иқдоми Тоҷикистон қатъномаи Маҷмаи Умумии Созмони

Милали Муттаҳид дар хусуси эълон кардани соли 2027 ҳамчун «Соли байналмилалӣ маърифати ҳуқуқӣ» қабул гардид» [1].

Пазируфтани ин ташаббусҳо ифодаи эътироф ва дастгирии ҷомеаи ҷаҳонӣ аз ибтикороти созандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба масъалаҳои мубрами рӯзномаи глобалӣ ба ҳисоб меравад.

Дар суҳанронии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар муҳоҷисаҳои 79-уми умумии Маҷмаи Умумии Созмони Милали Муттаҳид 24 сентябри соли 2024 масъалаҳои истифода ва дурнамои рушди хизматрасониҳои тиҷоратии зеҳни сунӣ дар доираи технологияҳои нави инқилобӣ вобаста ба муносибатҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ, ҳамчун шашумин пешниҳод ва дастоварди бузурги сиёсии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба нақши зеҳни сунӣ дар фароҳамсозии имкониятҳои нав барои рушди соҳаҳои иқтисодиву иҷтимоӣ ва суръатбахшӣ ҷиҳати расидан ба ҳадафҳои рушди устувор дар Осиёи Марказӣ қабул карда шудааст [4].

Боиси ифтихори ҳар як тоҷику тоҷикистонӣ аст, ки баъди пешниҳод дар суҳанронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар муҳоҷисаҳои умумии иҷлосияи 79-уми Маҷмаи Умумии Созмони Милали Муттаҳид ҷиҳати расидан ба ҳадафҳои рушди устувор, дар иҷлоси навбатӣ 25-уми июли соли 2025 дар Созмони Милали Муттаҳид боз як дастоварди бузурги сиёсӣ «Қатъномаи Созмони Милали Муттаҳид ва миссияи рақамии Тоҷикистон» оид ба нақши зеҳни сунӣ дар рушди устувори Осиёи Марказӣ қабул гардида - оғози як марҳилаи нав барои Ҷумҳурии Тоҷикистон, тамоми мамлакатҳои минтақаи Осиёи Марказӣ ва ҷаҳони рақамӣ, рӯи кор омад [4].

Аз Қатънома бармеояд, ки мақсади ташаббус он аст, ки кишварҳои Осиёи Марказӣ бо назардошти шароити иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии худ тарҳи илмӣ танзимӣ зеҳни сунӣро таҳия ва дар амал татбиқ менамоянд. Тавре аз маводҳои дар расонаҳои ҷаҳонӣ нашргашта бармеояд, ҳадафи Қатънома иборат аз чунин падидаҳо дар оғози кор аст:

- таъсиси Маркази минтақавии зеҳни сунӣ дар шаҳри Душанбе, ки бояд ба як маркази ҳамроҳангсозии омӯзиш, таҳқиқот ва технология дар тамоми минтақа табдил ёбад;

- эътирофи модели худтанзимкунии зеҳни сунъӣ дар Осиёи Марказӣ ҳамчун намунаи мувозинати байни танзим ва навоварии илмӣ истифода бурда шавад [13].

Дар ҳақиқат, боиси ифтихор аст, ки, Сарвари Ҷумҳурии Тоҷикистон, Сарвари як кишвари Осиёи Марказӣ бори дигар тавонист ташаббуси шашумеро роҳандозӣ намояд, ки на танҳо аҳаммияти минтақавӣ, балки хусусият ва аҳаммияти ҷаҳонӣ дорад.

Дар ин хусус чӣ тавре дар боло қайд карда шуд, ба АМИТ «Ховар» аз Вазорати корҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон хабар доданд, ки Қатъномаи мазкур бо бархурдорӣ аз пуштибонии яқдилонаи кишварҳои аъзои Созмони Милали Муттаҳид қадами муҳимро дар роҳи бунёди ризоияти ҷаҳонӣ оид ба истифодаи беҳатар ва бар ахлоқ асосёфтаи зеҳни сунъии илман асоснок, аз ҷумла рушди механизмҳои худтанзимкунӣ ва мудирияти масъулиятноки технологияҳои онро дар сатҳи минтақавӣ ва милли ташкил медиҳад. Амалӣ намудани Қатъномаи зикргардида ба таъсиси низомҳои беҳатар, боэътимод ва боварибахши зеҳни сунъӣ мусоидат намуда, мувозинати байни танзим, навоварӣ ва механизмҳои худидоракунии дохилро таъмин карда, Маркази зеҳни сунъии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои дигар минтақаҳои ҷаҳон намунаи ибрат хоҳад шуд [5; 13].

Дар ҳақиқат, зеҳни сунъӣ ҷолибтарин ихтирооти асри XXI ба шумор рафта, он дар раванди ҷаҳонишавӣ равишҳои соҳибкорон ва баъзе созмонҳои байналмилалӣ майли ҳукумронӣ доштара бо роҳи ҳалли дарёфти мувозинати байни имкониятҳои нав ва хатарҳои ба он алоқамандро муайян карда, ҷаҳони моро бо тағйир додани усулҳои кор ва омӯзиш боз ҳам муассиртар дар асоси дарёфти мушкилоти истифодаи зеҳни сунъӣ дар иқтисодиёту иҷтимоиёт ва дар фаъолияти гумрукӣ бо назардошти ошкор намудани таҳдидҳо ва хатарҳои технологӣ роҳандозӣ месозад.

Аммо саволе ба миён меояд, ки зеҳни сунъӣ чист, чӣ гуна фаъолият аст, чӣ гуна метавонад ба ҳаёти мо таъсир расонад ва чаро Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон маҳз онро ҳамчун нигориши илмию тадқиқотӣ мавриди омӯзиш ва истифодабарӣ қарор додааст?

Аллбата, зеҳни сунъӣ ин падида ва зоҳиршавии чизи нав аст ва маълум аст, ки онро даррав аз худ намудан ва истифода бардан кори душвор аст. Барои ҳамин, беҳтар мебуд, барои дарки моҳият ва аҳаммияти илмӣ, онро ба таври мухтасар, ки саршори нозукӣ ва мураккабиҳо аст, шарҳ диҳем.

Энциклопедияи озод, зеҳни сунъиро ин тавр шарҳ медиҳад. “Зеҳни сунъӣ аз забони англисии «artificial intelligence» гирифта шуда, ба маънои васеъ зеҳнест, ки аз ҷониби таҷҳизотҳо, бахусус системаҳои компютерӣ намоиш дода мешавад. Ин як соҳаи омӯзиши илми информатика буда, усулҳо ва нармафзореро тарҳрезӣ ва меомӯзад, ки ба таҷҳизотҳо имкон медиҳанд, ки муҳити худро дарк карда, омӯзиш ва зеҳнро барои иҷрои амалҳои истифода баранд, ки имкони расидан ба ҳадафҳои худро ба ҳадди аксар расонида тавонад” [14]. Аз ин рӯ, чунин таҷҳизотҳоро метавон зеҳни сунъӣ номид (ниг. ба Замимаи №1).

Инчунин, дар энциклопедияи озод баъзе аз барномаҳои маъруфи зеҳни сунъӣ чунин системаҳоро дар бар гирифтаанд:

- системаҳои ҷустуҷӯи пешрафта, ба монанди: Google Search, Bing, Yandex;

- системаҳои тавсиядиҳанда, ба монанди: YouTube, mazon ва Netflix;

- системаҳои ҳамкорӣ тавассути нутқи инсон, ба монанди: Google Assistant, Siri, Alexa;

- системаи таҷҳизотҳои мустақил, ба монанди Waymo;

- системаи воситаҳои тавлидӣ ва эҷодӣ, ба монандӣ ChatGPT, Apple Intelligence ва санъати зеҳни сунъӣ;

- системаи бозиҳои таҳлили ғайриинсонӣ дар бозиҳои стратегӣ, ба монанди бозиҳои шоҳмот ва Go [14].

Мувофиқи луғати Оксфорд бошад [15], зеҳни сунъӣ назария ва таҳияи системаҳои компютерие мебошад, ки қодир ба иҷрои вазифаҳои мебошад, ки одатан зеҳни инсонро талаб мекунанд, ба монанди дарки визуалӣ, шинохти сухан, қабули қарор, тарҷумаи байни забонҳо дар заминаи платформаҳои савдои электронӣ (ниг. ба Замимаи №2).

Дар ҳақиқат, солҳои охир дар бораи зеҳни сунъӣ ва истифодаи он ҳарфҳои зиёд ба миён омадаанд, аммо дар асл заминаҳои пайдоиши он хеле пештар ташаккул ёфта буданд. Ҳамин тавр, хануз дар асри XIV Р. Луллий кӯшиш карда буд, ки таҷҳизотеро барои ҳалли масъалаҳои гуногун дар асоси таснифи

умумии мафҳумҳо созад. Дар соли 1950 Алан Тюринг озмоиши машҳури Тюрингро гузаронд, ки дар он як шахс бо ду мавзӯъ муошират мекард: дастгоҳи техникӣ ва шахси зинда. Вазифаи ин шахс муайян кардани он буд, ки кадоме аз ин ду субъект воқеан одами зинда аст. Моҳияти ин санҷиш аз он иборат аст, ки оё таҷҳизот метавонад одамро бовар кунонад, ки ӯ дорои ақл аст ва фикр карда метавонад?

Вале истилоҳоти «зехни сунъӣ» соли 1956 дар семинаре дар Донишгоҳи Дартмут дар ИМА бо чунин ном пешниҳод карда шудааст [5; 7].

Баъдан, бисёр таҷҳизот ва роботҳои гуногун ба вучуд оварда шуданд, ки барои фаҳмидани нутки инсон кодир буда, сӯхбатхоро дар мавзӯҳои додашуда нигоҳ дошта метавонистанд [11, саҳ. 40-41]. Дар ҳақиқат, Алан Матисон Тюринг - риёзидон, мантиқчӣ ва криптографи бритониёӣ узви Ҷамъияти шоҳии Лондон буда, дар рушди илми информатика таҳқиқоти густурда анҷом дода, онро зехни таҷҳизотӣ номидааст. Ҳисоббарории абстрактии «таҷҳизоти Тюринг», ки соли 1936 пешниҳод шуда буд, онро ҳамчун компютери табиноти умумӣ ҳисоб кардан мумкин аст.

Ин тарҳ ё амсила имконият дод, ки мафҳуми алгоритм ба расмият дароварда шуда, то ҳол дар бисёр таҳқиқотҳои назариявӣ ва амалӣ истифода бурда шавад. Асарҳои илмии А.М.Тюринг дар асосҳои илми информатика ва назарияи зехни сунъӣ саҳми эътирофшудаи умум доранд [19]. Зехни сунъӣ ҳамчун як фанни таълимӣ бошад, соли 1956 аз ҷониби онҳое, ки ҳоло асосгузори зехни сунъӣ ҳисобида мешаванд: Ҷон Эдвард Маккарти, Марвин Мински, Натаниэл Рочестер ва Клод Шеннон таъсис дода шуда, ҳар яки онҳо дар ташкил ва инкишофи зехни сунъӣ саҳми арзанда доранд. Барои мисол, агар, мухтасар фаъолияти олим ва навоар Ҷон Эдвард Макартитиро таҳлил кунем, маълум мешавад, ки истилоҳи "Интеллекти сунъӣ"-ро ӯ ба вучуд оварда, забони барномасозии Lisp-ро офарида, консепсияи мубодилаи вақтро таҳия кардааст [9].

Дар мақолаи “Кашфҳо ва меросгари офаридгори истилоҳи "Зехни сунъӣ" мо саёҳати Ҷон Эдвард Макартитиро аз як дӯстдори ҷавони риёзӣ ба як титани илми компютерӣ, ки мероси ӯ ҳамчунон ба олимон илҳом бахшида, ба таҳаввулоти зехни сунъӣ

роҳнамоӣ мекунад, пайгирӣ мекунем. Чон Эдвард Маккарти боварӣ дошт, ки таҷҳизотҳо рӯзе метавонанд ба зеҳни инсон тақлид кунанд ва ӯ ҳаёти худро барои амалӣ шудани ин рӯё бахшидааст. Дар охири солҳои 1950-ум Чон Эдвард Маккарти зарурати забони нави барномасозиро, ки метавонад рушди зеҳни сунъиро ба таври муассир дастгирӣ кунад, эътироф кард, аз ин рӯ вай дар соли 1958 ба эҷоди Lisp шурӯъ кард. Lisp дорои синтаксиси беназир бо қавсҳои зиёд буда, функсияи ҳисобкунии омилҳои ададиро муайян мекунад.

Ин соҳа якҷанд давраҳои некбинонаро аз сар гузаронида [9], пас аз он давраҳои ноумедӣ ва аз даст додани маблағгузорино, ки бо номи зимистони сарди зеҳни сунъӣ маъруфанд, гузаронидааст [6]. Маблағгузорӣ ва таваҷҷӯҳ ба таври назаррас пас аз соли 2012, вақте ки омӯзиши амиқ аз ҳама усулҳои қаблии зеҳни сунъӣ бартарӣ пайдо кард ва пас аз соли 2017 бо пайдоиши меъморӣ Transformer зиёд шуд [12, саҳ 76-79]. Ин ба авҷи зеҳни сунъӣ дар аввали солҳои 2020 оварда расонда, ширкатҳо, донишгоҳҳо ва лабораторияҳо, ки аксаран дар Иёлоти Муттаҳида ҷойгиранд, пешравиҳои назаррасро дар зеҳни сунъӣ бадаст оварданд [10, саҳ. 194-196].

Аз тарафи дигар, агар ба калонтарин марказҳои илмӣ ва тадқиқотии ҷаҳонӣ дар соҳаи зеҳни сунъӣ назар афканем, дарк менамоем, ки асоситарини онҳо дар чунин давлатҳо қарор доранд:

- дар Иёлоти Муттаҳидаи Амрико - Институти технологияи Массачусетс;

- дар Ҷопон - Институти Миллии илм ва технологияи пешқадами (AIST);

- дар Федератсияи Россия - Шӯрои илмӣ методологияи зеҳни сунъӣ Академияи илмҳои Русия;

- дар Ҳиндустон - Институти технологияи Ҳиндустонӣ дар Мадрас;

- дар Институти тадқиқотии илмӣ зеҳнии таҷҳизотҳои Олмон - Маркази тадқиқотии Олмон оид ба зеҳни сунъӣ [14].

Аҳамият ва зарурати зеҳни сунъӣ ва дигар ҳадафҳои пешбиниғардидаро дар ҷаҳони имрӯза бо назардошти марказҳои илмӣ ва тадқиқотии ҷаҳонӣ ба назар гирифта Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Паёмашон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 28 декабри соли 2024 ба “Вазорати

рушди иқтисод ва савдо - супориш додаанд, ки - дар ҳамкорӣ бо дигар вазорату идораҳо ва мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ, бо дарназардошти амалисозии ҳадафҳои пешбинигардида, то охири соли 2025-ум лоиҳаи «Барномаи миёнамуҳлати рушд барои солҳои 2026 - 2030»-ро таҳия ва ба Ҳукумати мамлакат пешниҳод намояд. Холо ин ҳуҷҷат дар амал аст. Дар ҳуҷҷати зикршуда ба масъалаҳои рушди сармояи инсонӣ, тақвияти иқтидорҳои истеҳсоли ва истифодаи технологияҳои муосир, ташкили истеҳсоли молу маҳсулоти рақобатнок бо арзиши баланди иловашуда, пайванди илм бо истеҳсолот ва ташаккул додани иқтисоди ба дониш ва ихтироъкориву навоарӣ асосёфта, таваҷҷуҳи аввалиндараҷа зоҳир карда шавад» [2].

Аз ин рӯ, зарурат ва аҳамияти асосии зеҳни сунъӣ дар замони муосир аз он иборат аст, ки ин, фанноварии илмиест, ки ба компютерҳо ва системаҳо қобилияти иҷро кардани вазифаҳоеро ба зимма месупорад, ки онҳоро қаблан танҳо инсонҳо метавонистанд иҷро намоянд. Ба ин вазифаҳо, асосан чунин падидаҳо дохил мешаванд, аз ҷумла: аксҳо, қабули қарорҳо; матнҳо, пешгӯии рӯйдодҳо; шинохтани садоҳо [11, сах. 45-47].

Дар адабиёти ҳозира ҳадафи асосии зеҳни сунъӣ, ин вобаста ба системаҳо омӯзонидани қобилиятҳои "омӯхтан" ва "фикр кардан" аст. Масалан, *симбиоз* як шакли ҳамзистии ду организми намудҳои гуногун дар омӯзиши зеҳни сунъӣ буда, одатан ба онҳо ғоидаи мутақобила меоварад. Вобаста ба шарҳи маводҳои энциклопедияи озод - симбиоз - ин, он организмҳои мебошанд, ки дар дар шакли ҳамзистии мутақобила якҷоя зиндагӣ мекунанд ё симбиоз, ин як ҷомеаи наздики организмҳои зинда буда, ба намудҳои гуногуни биологӣ тааллуқ дорад [8; 14].

Ба ибораи оддӣ симбиоз - ин як созишномаи ғоидаовар байни ду (ва баъзан бештар - се ва зиёдтар) организмҳои мебошанд, ки ба ивази чизе, ки ба онҳо дар он лаҳза намерасад, аз ҷумла маводи ғизоӣ ё падидаи муҳофизат намудан - амалӣ мешавад. Ба инҳо, инчунин мисол шуда метавонанд ҳаргуна падидаи зеҳни сунъӣ – *herzena, ruknife, media* - герзена, рукниф, воситаҳои ахбори омма ва ғайра (вале, шарҳи ҳаматарафаи инҳо, ҷои дигар аст).

Дар амалияи ҷаҳонӣ бошад, синбиоз ба намудҳои гуногун дучор меояд. Масалан, симбиоз метавонад ҳатмӣ бошад, вақте ки як ё ҳарду шарик қомилан аз ҳамдигар вобастаанд ё ба таври факултативӣ ё ихтиёрӣ ин организмҳо мустақилона вучуд дошта метавонанд. Ба монанди, мағозаи асбобҳои ҳайвонот ва дорухонаҳои ветеринарии «Живая планета» дар кучаи Горькийи ш. Москва [16, саҳ. 49-51]. Намудҳои симбиозро дар адабиёти муосир ва амалия, бештар ба се гуруҳ ҷудо мекунанд: мутуализм, комменсализм ва паразитизм [11, саҳ 43-48].

Ин чунин маъно дорад, ки Қатънома қабул шуд, вале ин оғози қор ва ибтидои масъулият буда, мутахассисони қорхона, муассиса ва ҷомеаро қорҳои зиёди заҳматталабе барои ояндаи мамлакат интизоранд, ки ниҳоят муҳим буда, аҳамияти ҷаҳонӣ доранд.

Барои ин мебошад ба яке аз имкониятҳои ба воқеият табдил додани он - ташкили технопарки минтақавии “Area AI”, ки аллакай сохтмонаш оғоз ёфтааст, метавонад ба нуқтаи асосии ин марказ табдил ёфта, онро бо муҳтавои зеҳнӣ ва омӯзгорони сатҳи ҷаҳонӣ таъмин намуда, дастрасиро ба пойгоҳҳои байналмилалӣ зехни сунӣ барои фаровон истифода бурдан омода кунад [12, саҳ. 156-157].

Ҷомеаи Ҷумҳурии Тоҷикистон бошад, хуб медонад, ки Стратегияи миллии зехни сунӣ барои дар амал қорӣ қардан то соли 2040 қабул гашта, он бояд бо буҷаи устувор, низоми тайёр қардани кадрҳо, механизми мониторинг ва нақшаи мушаххас пурра қарда шавад. Зарурати татбиқи он чунин падидахоро дар бар мегирад [18]:

- ҳамқорӣ бо донишгоҳҳои пешрафтаи ҷаҳонӣ, ки дорои амалияи пешқадами омӯзиши фанҳои зехни сунӣ ва барномаҳои таълимӣ мебошанд, густариш ёфта, омӯзгорон ва муҳаққиқони ин соҳа пайваста бозомӯзӣ қарда шаванд;

- фанҳои зехни сунӣ ба барномаҳои таълимии донишкадаву донишгоҳҳо, ҳамчун муассисаҳои соҳавӣ ва мактабҳои миёна ворид шаванд. Чунин таҷриба аллакай мавҷуд аст. Тавре, ки аз АМИТ «Ховар» 15 августи соли 2025 иттилоъ дода шуд, бо мақсади ба роҳ мондани омӯзиши зехни сунӣ дар якҷанд муассисаи интихобшудаи таълимии шаҳри Душанбе шуруъ аз моҳи сентябри соли 2025 машғулияти иловагӣ оид ба зехни сунӣ гузаронида мешаванд.

Ин иқдом дар доираи татбиқи «Стратегияи рушди зеҳни сунъӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2040», ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон 30 сентябри соли 2022 ба тасвиб расидааст, амалӣ мегардад;

- пойтахти Ҷумҳурии Тоҷикистон шаҳри Душанбе ба Маркази ташкили лоиҳаҳои муштарак бо ҷумҳуриҳои Қазоқистон, Қирғизистон, Ўзбекистон ва Туркманистон табдил ёфта, Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун Ҷамоҳангсози минтақавӣ ташаббускори таҳқиқотҳои фаромиллӣ, шабакаҳои мутахассисони соҳавӣ ва форумҳои минтақавии зеҳни сунъӣ гардида, ҳамгироии рақамиро вусъат бахшад [17].

Аз ин рӯ, қабули Кодекси миллии ахлоқи рақамӣ, қоидаҳои истифодаи бехатар ва боэътимоди зеҳни сунъӣ ва механизмҳои ҳифзи ҳуқуқи инсон дар муҳити рақамӣ бояд ҷавоби амалӣ ба даъвати қатънома гарданд. Чунки модели танзим бояд на аз рӯи манъи технология, балки аз рӯи роҳнамоӣ он ба манфиати инсонӣ буда, қатънома ба Ҷумҳурии Тоҷикистон имконият диҳад, ки бо ширкатҳои байналмилалӣ созишномаҳо ба имзо расонида, лабораторияҳои муштарак таъсис дода, дар созмонҳои байналмилалӣ, намояндагии рақамии худро муаррифӣ намояд.

Бо ин роҳ Ҷумҳурии Тоҷикистон метавонад ба яке аз марказҳои пешсафи таҳияи барномаи «Software», омӯзиши кадрҳои рақамӣ ва ташаккули андешаи илмӣ дар самти зеҳни сунъӣ дар минтақа табдил ёфта, ба бунёди муносибатҳои рақамӣ ва технологияе, ки дар он навоарӣ, дониш ва инсонмеҳварӣ мақоми пешрафтaro ташкилдода, ташкилу ташаккул ёбад.

Аз ин рӯ, бесабаб нест, ки дар Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон “Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» 28 декабри соли 2023 омадааст: “Дар ин раванд, бояд ба масъалаҳои аз такмили ихтисос ва бозомӯзӣ гузаронидани омӯзгорон, рушди таҳсилоти иловагӣ, тақвияти мақоми омӯзгор дар ҷомеа, ҷалби бештари хонандагону омӯзгорон ба истифодаи технологияҳои иттилоотӣ, рақамикунонии соҳаи маориф, омода кардани омӯзгорон ва таҷдиди назар кардани стандартҳои касбӣ барои омӯзгорон, нозирон ва такмили муносибати босалоҳият ба таълим эътибори аввалиндараҷа зоҳир гардад.

Бар замми ин, Вазорати нақлиёт ва Хадамоти гумрукро зарур аст, ки чиҳати васеъ намудани гузаргоҳҳои наздисарҳадӣ, ташкили «долонҳои сабз», бо истифода аз технологияҳои рақамӣ ва мувофиқи стандартҳои муосири байналмилалӣ бунёд кардани терминалҳои наздисарҳадӣ чораҷӯӣ намоянд» [2].

Ҳамин тариқ, Қатъномаи СММ оғози нав буда, он на танҳо даъват ба Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, балки он даъват ба ҳар яки мо - шаҳрвандон ва пеш аз ҳама ба омӯзгорон, муҳаққиқону мутахассисони кордон аст. Дар сурати бо рӯҳи навоарӣ, дар ҳамкорӣ ва бо масъулият истиқбол гирифтани Ҷумҳурии Тоҷикистон метавонад дар харитаи ҷаҳонии зеҳни сунӣ ҷойгоҳи хоса пайдо карда, нуфузашро тақвият диҳад [5; 13].

Вале, афзалиятҳои зеҳни сунӣ дар ҳаёти одамон аз ҳад зиёд арзёбӣ кардан ғайриимкон аст. Ширкатҳои технологияҳои навро барои ҷустуҷӯи автоматӣ дар замимаҳои барои дастгирии муштариён ҷорӣ мекунад. Ҷорӣ кардани зеҳни сунӣ дар соҳаҳои охир омили инсонӣ ва эҳтимолияти хатогиҳоро ба ҳадди ақал расонд.

Таҷҳизотҳои дар ҳама соҳаҳои ҳаёти одамон муфид буда, истисноӣ ҳадди аксар хатогиҳои имконпазир боиси ба даст овардани натиҷаҳои дақиқ, ноил шудан ба ҳадафҳои гузошташуда мегардад. Зеҳни сунӣ бошад, ин корро пас аз таҳлили тӯлонии далелҳо иҷро мекунад. Ҷустуҷӯ ва ҷамъовариҳои иттилоот эҳтимоли хатогиҳоро кам карда, дарёфти ҷавоб ва ҳалли дурусти онро нишон медиҳад.

Барои фаҳмотар шудани чиҳатҳои мусбати зеҳни сунӣ моҳият ва зарурати истифодабарии онро пурратар таҳлил кардан дарккор аст [10].

Ҳамин тариқ, зеҳни сунӣ аз тафаккури инсонӣ фарқ карда, дар он ҷое, ки одамон дар бораи қарор муддати тӯлонӣ фикр мекунад, зеҳни сунӣ дар асоси таҳлили маълумот, онро дар тӯли чанд сония қабул карда, вазифаро иҷро мекунад.

Масалан, агар мо як бозии шоҳмотро муқоиса кунем, пас бо ҳар як ҳаракати минбаъда ба одамон вақтҳои бештар лозим аст, то ҳаракати дуруст ва стратегияи таҳия карда шударо анҷом диҳанд. Алгоритмҳои зеҳни сунӣ ба таҷҳизотҳои имкон

медиҳанд, ки ин вазифаро якчанд маротиба тезтар иҷро кунанд. *Ин аввалин падидаи мусбат аст.*

Бартараф кардани ҳолатҳои хатарнок дар асоси омӯзиши таҷҳизотҳои хатари офатҳоро коҳиш медиҳад, ки *ин низ бартарии дигари бешубҳа аст.* Инчунин зеҳни сунъӣ рӯйдодҳои шадидро пешгӯӣ мекунад ва онҳоро дар вақти воқеӣ пешгӯӣ мекунад. Бар асари ин гуна маълумот хадамоти изтирорӣ омода аст, тамоми нерӯи худро ба мубориза бо зуҳуроти ношоями табиат равона кунад. Алгоритмиҳои зеҳни сунъӣ инчунин метавонд рӯзҳои муайян кунанд, ки шамолҳои сахт, жола ва дигар шароити бад имконпазиранд.

Дар кори шабонарӯзӣ зеҳни сунъӣ ҳафта намешавад ва ин як ҳолати мусбати объективӣ ва шаффоф аст. Дар истехсолоти саноатӣ низ, чорӣ намудани таҷҳизотҳои хозиразамон ва системаҳои интеллектуалӣ имконият медиҳанд, ки бучети корхона барои коргарон ва меҳнати инсон сарфа карда шавад. Аз ҳама муҳимаш он аст, ки зеҳни сунъиро истироҳат лозим нест, бинобар ин, таҷҳизотҳои кори худро иҷро карда, супоришҳоро бе танаффус, бе хуроки нисфирӯзӣ иҷро мекунанд ва дар охири рӯзи корӣ дам мегиранд. Дар натиҷа ҳосилнокии меҳнат ва даромади корхона зиёд мешавад ва *ин ҳам бартарии зеҳни сунъӣ аст.*

Оид ба мавзӯи компютерҳои, комплексҳои, системаҳои ва шабакаҳои аз як тараф бисёр омӯхтан бошад, аз тарафи дигар парадоксаш ин аст, ки бартараф кардани қойҳои корӣ аст. Ин чунин маъно дорад, ки бузургтарин хатаре, ки таҷҳизотҳои зеҳни сунъӣ дар солҳои охир эҷод кардаанд, аз байн бурдани қойҳои корӣ мебошад. Ва ин як падидаи манфии объективӣ мебошад. Чунки зеҳни сунъӣ ба дамгирӣ эҳтиёҷ надорад, вай метавонад корро дар якчанд смена бидуни таваққуф иҷро кунад. Захираҳои меҳнатӣ ин гуна ҳосилнокии меҳнатро таъмин карда наметавонанд. Аз ин рӯ, дар оянда хатари он вучуд дорад, ки системаҳои интеллектуалӣ одамонро иваз мекунанд (ниг. ба Замимаи №3). Ин эҳтимолият дар робита бо амалҳои механикии муқаррарӣ баррасӣ шуд. Акнун онҳо мегӯянд, ки зеҳни сунъӣ метавонад вазифаҳои зеҳниро иҷро кунад ва қойгузини коргарон дар корҳои мураккаб гардад.

Автоматизатсия ва эҷоди иқтишофи оқилона боиси якбора афзоиши бекорӣ мегардад. Дар ҳақон миллионҳо нафар мутахассисон аз кор маҳрум мешаванд, зеро қои онҳоро

системаҳои автоматӣ ва роботҳо ишғол мекунад. Масалан, концернҳо аллакай ба татбиқи барномаҳои роботсозии коркарди металл шурӯъ кардаанд. Пеш аз ин одамон аз уҳдаи ин вазифаҳо мебаромаданд, ҳоло ба таҷҳизотҳои тезкор, ки маҳсулнокии онҳо якчанд баробар зиёд аст, хароҷоти нигоҳубин ва таъмир назар ба музди меҳнат, додани ҳаққи коркунони беморхонаҳо ва хароҷотҳои дигар хеле кам шуда, дар навбати аввал гузошта мешавад [17].

Бале, зеҳни сунъӣ таҳдиди бекориро дар соҳаи ихтисосҳои техникӣ ва дар дигар соҳаҳо ба вучуд меоварад. Таҷҳизотҳои зеҳни сунъӣ, аллакай тавонистанд ҳатто ба соҳаи санъат таъсири худро расонанд. Масалан, дар шабакаҳои нейронӣ ба ранг кардани тасвирҳо, эҷод кардан, мақолаю суруд навиштан шуруъ намудаанд.

Вале, дар ҳақиқат зеҳни сунъӣ кори ширкатҳоро осон мекунад. Баъзан онҳо фикр мекунад, ки зеҳни сунъӣ тавоно ва қавӣ аст. Аммо ин нуқта, комилан нодуруст аст. Ҳатто зеҳни сунъӣ қавитарин аз имкониятҳои майнаи сари инсон тавонотар нест. Иттифоқан, барои тақсимот, нигоҳубин ва таъмири таҷҳизот дар корхона кадрҳои таҷрибадор, касбҳои нав талаб карда мешаванд. Ин, дар солҳои охир, як тобиши калони манфӣ буда, мушкилот дар он аст, ки дар ин бобат ба кадрҳои кифоя кадрҳои тайёр карда намешаванд. Аз ин рӯ, аз аввал, маълум аст, ки дар сурати коргарони беихтисос зеҳни сунъиро идора кардан, алгоритмҳо ба сатҳи зарурӣ нарасида, натиҷаҳо бесамар мемонанд.

Сухан дар бораи он меравад, ки дар бисёр корхонаҳо чунин мутахассисони кордон мавҷуд нестанд ва пайдо кардани онҳо хеле душвор аст. Аз сабаби кам будани кадрҳои зарурӣ корхонаҳо бо кадрҳои тасодуфӣ ҷойҳои холии муздноки заруриро пур мекунад.

Нуқтаи дуюм, аз он иборат аст, ки зеҳни сунъӣ на дар ҳама соҳаҳо мутобиқ карда шудааст ва ҳолатҳои истифодаи зеҳни сунъӣ маълум буда, ҳалли тайёри муаммоҳо барои танзим намудани тиҷорат вучуд надорад. Аз ин сабаб, онҳо аз сифр офарида шуда, барои онҳо солҳо лозим мешаванд. *Нуқтаи сеюм*, ҷобачогузори равандҳои тиҷорат ва рушди хизматрасониҳои тиҷоратӣ сармоягузориҳои калонро талаб мекунад [11, саҳ. 39-41].

Аз тарафи дигар, менечерҳо барои хариди таҷҳизоти нав, иҷораи бино ва баланд бардоштани ихтисоси коркунон пул сарф мекунанд. Вале мушкилоти дигар ҳам ҳаст. Имрӯзҳо танҳо аз рӯи усулҳои кухна кор кардан зараровар буда, истифода аз меҳнати дастӣ, барои кам кардани хатогиҳои омили инсонӣ ба манфиати кор нест. Дар ин чода, кормандони ботаҷриба ва мақсаднок кӯшиш мекунанд, ки бо ширкатҳои ҳамкорӣ кунанд, ки технологияҳои муосир ва зеҳни сунъиро татбиқ мекунанд ва ё аллакай татбиқ кардаанд.

Ҷ чинин қайд кардааст: “Ман намедонам, ки оё ин як чизи якдафъаина мешавад ё метавонад як раванди тадриҷан бошад, аммо мо чизеро дорем, ки онро оқилона метавон зеҳни умумии сунъӣ номид ва он пеш аз ҳама ҳама қобилиятҳои маърифатие мебошанд, ки одамон эҳтимолан дар панҷ то даҳ соли оянда соҳиб мешаванд ва ё шояд дар охири қорашон” [7]. Ин суҳанон пас аз он садо доданд, ки Демис Ҳассабис, аллакай дар бораи равиши зеҳни умумии сунъӣ ҳарф зада, дар бораи омодагии ҷомеа ба он шубҳа дошт. Ӯ иқроӣ шуд, ки дурнамоҳои зеҳни умумии сунъӣ ӯро шабона хоб рафта намемонанд.

Демис Ҳассабис ба сатҳи охирин тақия карда, аммо худаширо "оптимисти эҳтиёткор" меномад. Ҷаҳоне, ки ба зеҳни сунъӣ асос ёфтааст: давраи фаровонии бесобиқа буда, ба гуфти Демис Ҳассабис: «Фарз мекунем, ки мо онро ба таври беҳатар ва масъулиятнок дар ҷаҳон ҷорӣ мекунем ва албатта мо кӯшиш мекунем, ки дар он саҳмгузор бошем, яъне мо бояд дар ҷаҳоне бошем, ки ман онро, баъзан фаровонии радикалӣ меномам» [6]. Аммо ин танҳо он вақт имконпазир аст, ки омилҳои ба монанди сармоя, қудрати ҳисоббарорӣ, оби хунукшуда ва танзим нақшаро ҳалалдор намесозад. Дар ҷаҳони фаровонӣ, мо шояд "ҳеҷ гоҳ дигар кор накунем" [8].

Ҳамин тариқ, директори генералии «DeepMind», Демис Ҳассабис ба заковати инсон бовар дошта, боварӣ дорад, ки одамон пас аз ба даст овардани зеҳни умумии сунъӣ ба тағйироти ҷиддии ҷомеа мутобиқ мешаванд. Ӯ мегӯяд ман дар назар дорам, «бубинед, ки мо имрӯз дар қучоём,” боз илова намуд “Мағзи сари мо барои тарзи ҳаёти шикорчиён-ҷамъоварон таҳаввул ёфт ва мо дар тамаддуни муосир қарор

дорем ва дар муқоиса бо инқилоби саноатӣ, тағйиротҳои марбут ба зеҳни умумии сунъӣ 10 маротиба зудтар ба амал меоянд [8].

Мутахассиси соҳа Айше Джемилева оид ба паҳлуҳои зеҳни сунъӣ қайд мекунад, ки чанде пеш, олимони мафҳуми «зеҳни сунъӣ»-ро муаррифӣ карданд ва каме бештар аз ним аср пас аз он, ин технологияҳо, аллакай дар соҳаҳои хоҷагӣ талаботи зиёд пайдо намуданд. Ҳоло, метавон гуфт, ки зеҳни сунъӣ барои ҳар як шахс дар масофаи хеле наздик ҷойгир аст, барои мисол: компютер ва ноутбук, смартфон ва соати электронӣ, ҳатто бисёр барномаҳои оддӣ бо кӯмаки он кор мекунад. Зеҳни сунъӣ бо зухуроти мухталифи худ ба бисёр соҳаҳои ҳаёти инсон ворид шуда, дар онҳо мустаҳкам ҷойгир шудааст [7].

Ҳамин тариқ, пешомадҳои инкишофи зеҳни сунъӣ бо назардошти компютерҳои ҳозиразамон торафт бештар дониш ва «маҳорат» мегиранд. Скептикҳо ё шахсони шубҳакунанда далелҳои эътимодбахшро талаб карда, дар он ақидаанд, ки тамоми қобилиятҳои зеҳни сунъӣ намунаи худомӯзӣ набуда, балки ҷуз як барномаи компютерӣ чизи дигаре нестанд. Бо вучуди ин, зеҳни сунъӣ имкон медиҳад, ки технология дар минтақаҳои гуногун паҳн шавад ва иқтисодии қаблан нодиртарини рушдро соҳиб шавад. Бо мурури замон, компютерҳо пурқувваттар мешаванд ва зеҳни сунъӣ дар рушди худ боз ҳам тезтар тараққӣ ва такмил меёбад.

Адабиёт

1. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» 16 декабри соли 2025 шаҳри Душанбе /<https://president.tj/event/missives/54181>.

2. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ». 28.12.2024, ш.Душанбе, [Захираи электронӣ] <https://www.president.tj/event/missives/49225>.

3. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва

хориҷии ҷумҳурӣ». 28.12.2023, ш. Душанбе, [Захираи электронӣ] <http://president.tj/node/32191>.

4. Суханронии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар мубоҳисаҳои 79-уми умумии Маҷмаи Умумии Созмони Милали Мутаҳхид 24 сентябри соли 2024 /Выступление Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона на 79-й сессии Генеральной Ассамблеи Организации Объединённых Наций /<https://khovar.tj/rus/2024/09/vystuplenie-prezidenta-respubliki-tadzhikistan-emomali-rahmona-na-79-j-sessii-assamblei-oon> Сентябрь 24, 2024 23:44.

5. Генеральная Ассамблея ООН приняла историческую резолюцию об искусственном интеллекте, инициированную Таджикистаном. 25.07.2025 / <https://www.mfa.tj/ru/main/view/17356/generalnaya-assambleya-oon-prinyala-istoricheskuyu-rezolyutsiyu-ob-iskusstvennom-intellekte-initsirovannoi-tadzhikistanom> / 25 июля 2025 года.

6. Алан Тьюринг, Могут ли машины мыслить? Дата обращения: 22 августа 2011. Архивировано 24 марта 2012 года; Alan Turing, «Computing Machinery and Intelligence Архивная копия от 28 марта 2013 на Wayback Machine», Mind, vol. LIX, no. 236, October 1950, pp. 433-460.

7. Айше Джемилева. Искусственный интеллект: краткая история, развитие, перспективы /<https://timeweb.com/ru/community/articles/что-такое-искусственный-интеллект>. 05 авг в 2021.

8. Демис Хассабис. Генеральный директор DeepMind Полный переворот в технологиях: искусственный интеллект изменит вашу жизнь быстрее, чем вы думаете! / <https://msreview.net/artificial-intelligence/polnyi-perevorot-v-tehnologiiakh-iskusstvennyi-intellekt-izmenit-vashu-zhizn-bystree-chem-vy-dumaete.html>

9. Джон Эдвард Маккарти: открытия и наследие создателя термина «Искусственный интеллект», 1962; Проект "Стенфордский исследовательский институт искусственного интеллекта" (SRI). Стэнфорд, 1971.

10. Дубровский Д. И. Может ли интеллектуальный робот обладать этическими свойствами? / Д. И. Дубровский, А. Р. Ефимов, Ф. М. Матвеев // Вопросы философии. - 2022. - № 9. - С. 193-197.

11. Евсеенко С. М. Этапы развития технологий искусственного интеллекта и уточнение терминологии / С. М. Евсеенко // Инновации. - 2021. - № 4. - С. 39-48; Симбиоз: Известны три формы симбиоза /<https://elementy.ru/trefil/21214/Simbioz>.

12. Косаренко Н. Н. Система искусственного интеллекта: понятие, теория, право и перспективы развития: монография / Н. Н. Косаренко. - Москва : РУСАЙНС, 2024.- 176 с.

13. Қатъномаи таърихии Тоҷикистон оид ба зеҳни сунъӣ дар Маҷмаи Умумии СММ қабул гардид. Вазорати корҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон /<https://khovar.tj/2025/07/atnomai-tarihii-to-ikiston-oid-ba-ze-ni-sun-dar-ma-mai-umumii-smm-abul-gardid>.

14. Материал из Википедии – свободной энциклопедии. Искусственный интеллект. /https://ru.wikipedia.org/wiki/Искусственный_интеллект.

15. Оксфордский Словарь: Compact Oxford Russian Dictionary Англо-Русский Русско-Английский. Издательство: Oxford University Press, 2013.

16. Помулев А. А. Искусственный интеллект как объект стоимостной оценки / А. А. Помулев // Имущественные отношения в Российской Федерации. - 2022. - № 6. - С. 42-56.

17. Пудовкина О.Е. Цифровые экосистемы в промышленности / О.Е. Пудовкина // Кластерные инициативы: сборник научных трудов 6-й Международной научно-практической конференции, Курск, 14–15 мая 2020 года / Юго-Западный государственный университет. – Курск: Юго-Западный государственный университет, 2020. – С. 261-264. – EDN BBOUFA.

18. Стратегия развития искусственного интеллекта в Республике Таджикистан на период до 2040 года. Постановление Правительства Республики Таджикистан от 30 сентября 2022 года, №483.

19. Тьюринг Алан Матисон // Большая советская энциклопедия : [в 30 т.] / гл. ред. А. М. Прохоров. — 3-е изд. - М. : Советская энциклопедия, 1969 -1978; Ньюман, МНА Алан Мэтисон Тьюринг. 1912–1954 (англ.) //Биографические мемуары членов Королевского общества: журнал. - 1955. - Т. 1. - С. 253. - ISSN 0080-4606. - doi:10.1098/rsbm.1955.0019. - JSTOR 769256.

УДК 334.025 (575.3)

Саидова Мунаввар Хамидовна, д.э.н., профессор кафедры менеджмент, маркетинг и экономики труда Таджикского государственного университета коммерции (г. Душанбе)

ПАРАДИГМА ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ТЕХНОЛОГИИ БЛОКЧЕЙНА В ТАМОЖЕННОМ ДЕЛЕ ТАДЖИКИСТАНА

В статье рассмотрена парадигма использования технологии блокчейна в таможенном деле Таджикистана. Особое внимание уделено изучению зарубежного опыта применения блокчейна, основы таможенного регулирования, а также не оцифрованную цепочку поставок, обеспечение безопасности, применения блокчейн-платформы, разработанные для улучшения логистической цепочки. Также выделена, что технология распределенных реестров и блокчейн-платформы обеспечивают открытость, скорость и безопасность публичных услуг, включая работу таможенных органов.

Ключевые слова: парадигма, технология блокчейна, таможенные органы, регулирования, блокчейн-платформы, обеспечения безопасности, логистическая цепочка

В настоящее время в цифровой сфере происходят достаточно интенсивный темп развития, и цифровая трансформация экономики протекает постепенно, основываясь на применении современных технологий и платформ. В этих условиях зарубежный опыт и отечественная практика демонстрируют недостаточность предпринимаемых таможенными органами мер и необходимость более эффективных технологий, обеспечивающих как защиту национальных интересов, так и содействие развитию международной торговле. Поэтому это обуславливает исследование технологии блокчейн, как основы таможенного регулирования и оценку возможностей по ее применению.

Важно заметить, что огромное значение для разрешения проблем и задач в современной экономике имеет технология блокчейн, которая является фундаментом биткойна и многих других действующих децентрализованных систем обмена и платформ для создания программ и применения цифровых технологий. При этом в качестве основного инструмента обмена выступает данная технология, учитывая, углубленного развития мировой торговли.

Цифровые технологии коснулись почти каждой сферы жизни человека. Государственные органы так же быстро переходят в онлайн, как и коммерческие компании. Таможня - не исключение. Государственный орган использует цифровые технологии: от автоматизации делопроизводства и публикации информации до электронного декларирования, управления рисками, проведения проверок и выдачи разрешений. Технология блокчейн в таможенном деле преобразовала способы взаимодействия государства и частных компаний (физических лиц).

Возникает вопрос для каких целей используются блокчейн-технологии на таможенных органах. Распределенные реестры помогли сделать бизнес-процессы отслеживаемыми и прозрачными. Появилось доверие между пользователями, правительствами и предприятиями. Управление цепочками поставок (сетью производителей, продавцов, складов и каналов сбыта) и таможенные операции - 2 области, в которых технология блокчейн уже начала революцию. Также еще до того, как цепочки блоков стали активно интегрироваться в бизнес и процессы управления, появилось понятие «цифровая таможня», предусматривающая использование виртуальных систем для сбора пошлин, надзора за потоками товаров, людей, транспортных средств и денег, а также для защиты трансграничной торговли от преступности, включая международный терроризм.

Опыт показывает, что цифровой контроль за ввозом и вывозом товаров направлен на замену бумажных процедур электронными операциями для операций с целью создания более производительной среды. Используя блокчейн, регулирующие органы гарантируют, что у них есть точные данные о товарах и транспортных средствах. Это также позволяет им получать надежную информацию из правильных источников. Также возникает вопрос, почему нужно внедрять децентрализованные технологии?

Для того, что ответить на выше заданный вопрос, прежде всего, следует уточнить принцип работы блокчейна в таможенном деле. Технология распределенных реестров выполняет функции, которые делают ее применимой в разных отраслях экономики. Такой сферой стало управление цепочками поставок, которое тесно связано с таможенными правилами. В процессе выпуска и реализации продукции крайне необходимо достоверно знать, какой товар, когда, кем производился и доставлялся. Функция блокчейна «метка

времени» может решать эту задачу. Идентификатор показывает, что событие произошло в определенный момент и потому попало в память блока цепочки. Каждый хеш (сжатая информация) включает в себя предыдущую метку времени. Так выстраивается цепь, где последующее звено фиксирует данные о предыдущем.

С другой стороны, принятие записей блокчейна как единственного источника правды может повысить безопасность. С течением времени блокчейн будет накапливать данные, которые позволят пограничным органам нарастить свой потенциал управления рисками.

Согласно проведенных исследований со стороны международной сети университетов в 2018 году вытекает, что как технологию блокчейн можно использовать для обнаружения фальсифицированных и не отвечающих стандартам лекарств. Исследователи сделали вывод о том, что записи распределенного реестра должны считаться источником истины на законодательном уровне. Государственные учреждения должны взять на себя функцию наращивания потенциала. Блокчейн позволит различать «серые» товары в случаях параллельного импорта и определять, на каком этапе эта продукция покинула цепочку поставок. Технология повысит качество работы таможни и предотвратит мировую торговлю контрафактными товарами.

В связи с этим важным считаем проведение опроса относительно пяти главных принципов блокчейна. Использование открытой платформы будет выгодным для создания канала получения и передачи информации, а также для безбумажной торговли в экспортно-импортных транзакциях. Текущие принципы работы таможни сложны, требуют большого количества ручных действий. К проблемам отрасли можно отнести бумажную документацию и затраты ресурсов времени на их обработку. В результате в цепочке поставок появляются пробелы, и этим пользуются мошенники.

Если блокчейн в таможенном деле будет единственным источником правды с проверяемыми и неизменяемыми цифровыми документами, это позволит лучше оценивать риски и снижать административные расходы. Использование распределенных реестров сделает таможенные органы интегрированными в торговый процесс. Контролирующие учреждения смогут сами работать с нужной информацией.

Блокчейн также помогает бороться с финансовыми преступлениями и способствует более результативному взаимодействию таможни с налоговыми органами. Применение технологии упростит сбор доказательств для судебных процессов, поскольку проверка товаров производится в цифровом виде, а информация хранится в децентрализованной базе данных. С блокчейн-платформы сотрудники таможни смогут беспрепятственно проверять информацию об импортируемых товарах: происхождение, физические характеристики, лицензирование, подлинность, пункт назначения и путь следования. Все это позволит выявлять «серых» поставщиков, незаконную торговлю и мошенничество.

Вместе с тем существуют проблемы относительно внедрении технологии блокчейна. Прежде всего, проблема интеграции блокчейна в системы государственного регулирования, которая связана с низким уровнем осведомленности о работе распределенных реестров. Во многих секторах экономики, кроме банковского, распространено непонимание того, как работают децентрализованные структуры.

Особенно важным считаем не оцифрованную цепочку поставок. Регулирующие органы не хотят допустить снижения надзора. Централизованные системы - например, финансовые услуги - можно контролировать. Децентрализованные сети меньше поддаются управлению. Государство не может оказывать прямое влияние на участников блокчейна, поэтому считает, что конструкция распределенных реестров продумана не тщательно. У правительств разных стран есть веские аргументы в пользу того, что приложения, основанные на децентрализованных сетях, должны работать в рамках существующих регулирующих структур, а не вне их. В то же время регулирующие органы во всех отраслях должны понимать принципы работы технологии, ее влияние на бизнес и потребителей.

Однако многие исследователи склоняются к тому, что блокчейн может обеспечить безопасность на трех уровнях в цепочках поставок: *продуктовом, информационном и финансовом* (табл.1).

Таблица 1. Обеспечение безопасности на трех уровнях в цепочках поставок

Уровни	Содержание
<p>Первый уровень Защита товаров от краж и возмещение убытков</p>	<p>Когда покупатель совершает транзакцию, подлинность приобретенного продукта может быть автоматически проверена и активирована в системе. Если предмет был украден, его можно отследить с помощью любой последующей транзакции. Платформы на основе блокчейна также могут решить проблему подделки товаров, которые трудно отследить: фармацевтические препараты, предметы роскоши, электроника и бриллианты.</p>
<p>Второй уровень Безопасность информационных потоков</p>	<p>Распределенные реестры труднее атаковать, потому что вместо одной базы данных доступно несколько копий одного и того же депозитария. Информация хранится не у одного, а сразу у многих лиц. Поэтому базы данных считаются практически неуязвимыми для взломов.</p>
<p>Третий уровень Безопасность финансовых потоков</p>	<p>Обработка платежей по таможенным пошлинам на основе блокчейна обеспечит возможность отслеживать поставки в реальном времени и надлежащее оформление товаров при пересечении границы. Контролирующие органы смогут лучше управлять товарными и денежными потоками.</p>

При внедрении блокчейна необходимо изучить практику применения блокчейна в зарубежных странах. Внедрение технологии распределенных реестров в таможенную среду сделает сотрудничество между контролирующими органами и компаниями более эффективным, а также даст больше возможностей для обнаружения грузов с высоким уровнем риска. Блокчейн-

технологии должны применяться и в таможенной, и в торговой среде, где участники цепочек поставок должны постоянно обмениваться информацией.

Опыт показывает, что цепочка поставки на блокчейне реализуется на основе распределенных реестров, которые позволят мгновенно получать доступ к одним и тем же данным, которые надежно и неизменно хранятся на разных узлах цепочки. Децентрализованные системы избавляют каждую сторону от необходимости вести обособленные бухгалтерские книги. Целесообразно выделить некоторые блокчейн-платформы, разработанные для улучшения логистической цепочки:

1. Mercury II - проект, разработанный с целью оцифровать Карнет АТА (паспорт товара) для взаимодействия предприятий и таможенных служб.

2. TradeLens - блокчейн-платформа, запущенная Maersk и IBM. Позволяет организациям, участвующим в международных перевозках, обмениваться информацией и транспортными документами в режиме реального времени.

3. Cadena - площадка, которая позволяет обмениваться информацией об уполномоченных экономических операторах (УЭО) таможенными администрациями Коста-Рики, Мексики и Перу. Это обеспечивает выполнение договоренностей о взаимном признании (MRA).

4. Global Trade Connectivity Network (GTCN) - глобальная магистраль для обмена информацией о финансировании торговли между Валютным управлением Сингапура и его партнерами из Гонконга.

На наш взгляд, для внедрения блокчейна в Республики Таджикистан необходимо использовать опыт зарубежных стран, особенно России. В 2020 году в Санкт-Петербурге был запущен первый этап пилотного проекта по внедрению блокчейна в таможенное дело. Компания по доставке грузов морским путем и обслуживанию торговых терминалов Maersk и Федеральная таможенная служба начали сотрудничество в рамках проекта по интеграции децентрализованной платформы для перевозчиков TradeLens в России. Основная цель проекта - упрощение взаимодействия между грузоотправителями, регуляторами и административными органами в стране, увеличение скорости оформления и перемещения товаров через границы.

Технология может серьезно повлиять на международную торговлю. Но чтобы масштабировать внедрение блокчейна в Таджикистане, необходимо на законодательном уровне закрепить возможность принимать платежи в криптовалюте (биткоинах или других цифровых активах). Нужно сфокусировать сферу влияния государственных структур не на контроле работы децентрализованных систем, а на результатах, которые они обеспечивают. Если блокчейн-платформы способствуют выявлению незаконной деятельности, внимание таможенных органов в первую очередь должно быть направлено на пресечение экономических преступлений.

Блокчейн-платформа, разработанная международным поставщиком IT-услуг IBM и шипинговой компаний Maersk. TradeLens позволяет видеть все этапы цепочки поставок участникам международной торговли: портам и терминалам; судоходным компаниям; таможенным органам; экспедиторам; логистическим организациям и перевозчикам.

Важным при этом считаем анализ данных по контейнерным перевозкам в России. Например, компания ABC занимается импортом мяса и его распределением среди розничных торговцев из разных частей страны. Продавец поставляет продукцию из 16 стран мира и реализует ее более чем 2000 внутренним покупателям.

Несмотря на то, что компания ABC быстро растет, ей также необходимо решать ряд проблем в расширяющейся цепочке. Самым большим препятствием, с которым столкнулись поставщики, стало отсутствие возможности отслеживать груз. Чаще всего импортеры не видят данные о перевозимой продукции до тех пор, пока судно не прибудет в порт. Это мешает планировать распределение товаров среди местных покупателей. А поскольку компания ABC работает со скоропортящимися продуктами, она должна организовать быструю транспортировку груза, как только он прибудет в страну назначения [1, 2, 4,5].

TradeLens решает эту проблему, используя преимущества технологии блокчейн. К платформе можно подключить следующих участников цепочки по доставке товаров: морских перевозчиков; поставщиков; импортеров; розничных клиентов; банки и таможенные органы. Пользователи могут обмениваться информацией и сотрудничать в экосистеме контейнерной логистики. TradeLens насчитывает более 100 участников и ежедневно

совершает свыше 10 млн. операций, связанных с обработкой транспортных документов. Блокчейн-платформа позволяет поставщикам в режиме реального времени обновлять статус поставок, обеспечивая полную видимость заинтересованным сторонам [5].

TradeLens также синхронизируется с системами планирования ресурсов предприятий (ERP). Благодаря повышенной прозрачности импортеры улучшают взаимодействие по всей цепочке поставок и получают больший контроль над каждой сделкой.

В заключение следует отметить, что технология распределенных реестров и блокчейн-платформы обеспечивают открытость, скорость и безопасность публичных услуг, включая работу таможенных органов. Начиная с 2016 года правительства внедряют децентрализованные системы в процессы управления, создавая новые модели государственного регулирования. Блокчейн в таможенном деле обеспечит: соблюдение нормативных требований, правовой базы и законов; безопасность товаров, уязвимых для кражи или подделки; полную хронологию потоков товаров и активов.

В современных условиях в международной практике применяются электронные системы сертификации и верификации происхождения товаров. Данные системы позволяют через Интернет удостоверять факт выдачи уполномоченными органами иностранных государств сертификатов о происхождении товаров. По мнению ТСРТ, блокчейн должен повысить уровень прозрачности передаваемых через такую систему данных, предотвратить случаи утраты или предоставления недействительного сертификата о происхождении товара.

В целом, технология блокчейн сейчас является перспективной, но недостаточно исследованной, особенно в отношении деятельности государственных органов, а именно таможенных органов, по сравнению с зарубежными странами. Поэтому в процессе изучения перспектив использования технологии блокчейн таможенными органами Таджикистана необходимо также оценить экономическую целесообразность внедрения этой технологии, ее адаптивности, надежности и защищенности.

Литература

1. Бубель А.И. Возможности использования блокчейна и виртуальных токенов в таможенных операциях / А.И. Бубель // Таможенная политика России на Дальнем Востоке. 2016. № 3. -С. 14 - 22.
2. Лавринович А.А., Краснова А.И. Использование системы прослеживаемости товаров на основе технологии блокчейн в интересах повышения эффективности системы управления рисками таможенных органов Российской Федерации // БИТ. 2017. N 4. С. 52 — 55. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/ispolzovanie-sistemy-proslezhivaemosti-tovarov-na-osnove-tehnologii-blokcheyn-v-interesah-povysheniya-effektivnosti-sistemy>.
3. Морозов В.Г. Управление рисками в селективном таможенном контроле. Монография / В.Г. Морозов, В.А. Останин. - Владивосток: РИО Владивостокского филиала Российской таможенной академии, 2013. -149 с.
4. Российская таможня задумалась о переходе на блокчейн. URL: http://xn--b1ae2adf4f.xn--p1ai/article/45992-rossiyskaya-tamozhnya-zadumalas-o-perekhode-na-blokcheyn.html?utm_source=finobzor.ru.
5. De Caria R. A Digital Revolution in International Trade? The International Legal Framework for Blockchain Technologies, Virtual Currencies and Smart Contracts: Challenges and Opportunities // Modernizing International Trade Law to Support Innovation and Sustainable Development. UNCITRAL 50th Anniversary (Vienna, 4 - 6 luglio 2017). URL: http://www.uncitral.org/pdf/english/congress/Papers_for_Programme/5-DE_CARIA-Digital_Revolution_in_International_Trade.pdf.

УДК 339.545 (575.3)

Мирзоалиев Абдурашид Абдунабиевич, доктори илмҳои иқтисодӣ, и.в. профессори кафедраи менеҷмент, маркетинг ва иқтисодиёти меҳнати Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон (ш.Душанбе)

ТАКМИЛИ МЕНЕҶМЕНТИ ГУМРУКӢ ДАР ШАРОИТИ РАҚАМИКУНОӢ

Такмили менеҷменти гумрук дар заминаи рақамикунонӣ раванди ҳамаҷонибаи татбиқи технологияҳои иттилоотӣ (эъломияи электронӣ, зеҳни сунъӣ, маълумоти калон) барои автоматикунонии амалиёт, баланд бардоштани шаффофият, суръат бахшидан ба барасмиятдорӣ ва беҳтар кардани назорат мебошад. Тавре ки, дар фаъолияти ҳадамоти гумруки Тоҷикистон муайян шудааст, самтҳои асосӣ аз эҷоди "гумруки интеллектуалӣ", системаҳои таҳлили интеллектуалии маълумот ва платформаҳои муттаҳидшуда, ки боиси беҳбуди равандҳои тичорати хориҷӣ, беҳтар шудани чамбоварии пардохтҳо ва риояи стандартҳои байналмилалӣ мегарданд, ба ҳисоб мераванд.

Вожаҳои калидӣ: менеҷмент, гумрук, иқтисодиёти рақамӣ, рақамикунонӣ, расмиёти гумрукӣ, технологияи рақамӣ, такмил, хизматрасонӣ.

Менеҷменти фаъолияти гумрукӣ дар шароити рақамикунонӣ ба истифодаи технологияҳои рақамӣ, ба монанди системаи "АСИКУДА", баҳри зиёд кардани самаранокӣ, шаффофият ва суръати гузаронидани расмиёти гумрукӣ равона шуда, тавассути автоматикунонии равандҳо, ҳамкорӣ бо системаҳои байналмилалӣ ва таҳлили маълумот, ба гумрук имкон медиҳад, ки ба як механизми калидии иқтисодиёти рақамӣ табдил ёбад. Гумрук ин дарвозаи давлат ва таъминкунандаи системаи муносибатҳои содиротиву воридотӣ ба ҳисоб меравад. Аксари фаъолияти мақомоти гумрук дар низоми имрӯза мутобиқ шуда, раванди рақамикунонии тамоми фаъолияти онҳо бо суръат ба роҳ монда шудааст.

Хусусиятҳои асосии менеҷменти фаъолияти гумрук дар шароити рақамикунонӣ чунин аст:

❖ Рақамӣ кардан: Гузариш аз ҳуҷҷатҳои қоғазӣ ба рақамикунонии пурраи расмиёти гумрукӣ (эъломия, иҷозатҳо).

❖ Системаҳои иттилоотӣ: Татбиқи системаҳои мукамал, ба монанди ASYCUDA баҳри мубодилаи иттилоот ва назорати самаранок.

❖ Ҳамкории байналмилалӣ: Мусоидат ба ҳамкорӣ бо системаҳои иттилоотии дигар кишварҳо, ба монанди таҷрибаи Иттиҳоди Аврупо ва Русия.

❖ Идоракунии хавфҳо: Истифодаи таҳлили маълумот барои муайян кардани хавфҳо ва кам кардани санҷишҳои физикӣ, ки суръати гузаришро меафзояд.

❖ Истиқлолият ва иқтисоди дохилӣ : Гумрук нақши муҳим дар тақвияти иқтисоди дохилӣ тавассути танзими самараноктари бақайдгирии молҳо ва равандҳо дорад.

Дар натиҷаи рақамикунонӣ, гумрук аз як мақомоти назоратӣ ба як маркази иттилоотӣ ва идоракунонда табдил меёбад, ки барои рушди тиҷорати байналмилалӣ ва амнияти иқтисодии кишвар шартҳои мусод фароҳам месозад.

Менеҷменти фаъолияти гумрукӣ дар шароити рақамикунонӣ як раванди мукамалест, ки истифодаи технологияҳои рақамиро барои баланд бардоштани самаранокӣ, шаффофият ва амнияти расмиёти гумрукӣ дар бар мегирад. Ин тамоюли глобалӣ барои таҳкими зербинои иқтисодӣ ва баланд бардоштани рақобатпазирии кишвар дар бозори ҷаҳонӣ, аз ҷумла дар Ҷумҳурии Тоҷикистон зарур аст[3, С.293].

Унсурҳои асосии рақамикунонӣ дар фаъолияти гумрукӣ

➤ Эъломияи электронӣ (e-Declaration): Ба ҷои пур кардани ҳуҷҷатҳои қоғазӣ, декларатсияи гумрукӣ тавассути системаҳои электронӣ омода ва онлайн пешниҳод карда мешавад.

➤ Системаи "Равзанаи ягона" (Single Window System): Ин система як платформаи муттаҳидшудаи рақамӣ мебошад, ки якчанд агентҳои давлатиро муттаҳид мекунад. Тоҷирон метавонанд ҳамаи ҳуҷҷатҳои заруриро тавассути як интерфэйс пешниҳод кунанд, ки ин бори маъмуриро кам мекунад ва раванди барасмиятдарориро метезонад.

➤ Истифодаи технологияҳои инноватсионӣ:

✓ Internet of Things (IoT): Сенсорҳои IoT ҳаракати борҳоро дар вақти воқеӣ назорат мекунанд (макон, ҳарорат, ҳолати амниятӣ) ва ба мақомоти гумрук имкон медиҳанд, ки аномалияҳоро ошкор ва тафтишҳоро афзалият диҳанд.

✓ Мубодилаи электронии маълумот (EDI): Барои интиқоли фаврии иттилоот байни мақомоти гумрук ва иштирокчиёни тичорати хориҷӣ истифода мешавад.

✓ Системаҳои автоматикунонидашудаи идоракунии хавфҳо: Истифодаи таҳлили додаҳои калон (big data) ва зеҳни сунъӣ (AI) барои арзёбии хавфҳо ва муайян кардани интиқолҳои шубҳанок, ки имкон медиҳад сарбории кормандонро ба таври оптималӣ тақсим карда шавад.

Афзалиятҳои асосии рақамикунонии фаъолияти мақомоти гумрукӣ чунин аст:

- Суръатбахшии расмиёт: Технологияҳои рақамӣ ба таври назаррас вақти коркарди ҳуҷҷатҳо ва барасмиятдарории молҳоро коҳиш медиҳанд.

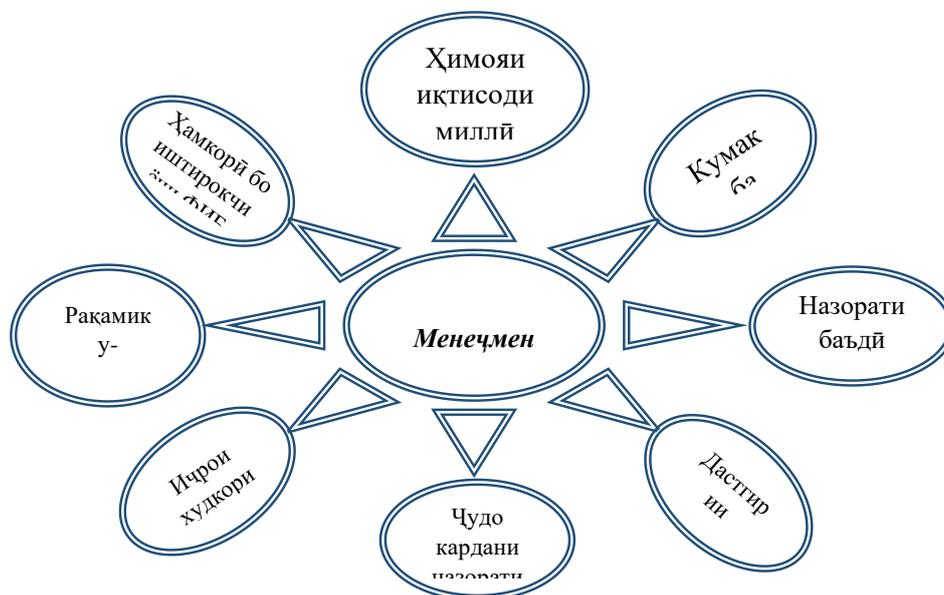
- Баланд бардоштани шаффофият: Равандҳои электронӣ даҳолати инсониро кам мекунанд, ки ин сатҳи коррупсияро паст намуда, шаффофиятро таъмин менамояд.

- Кам кардани хароҷот: Самаранокии баланд имкон медиҳад, ки захираҳои инсонӣ ва молиявӣ сарфа карда шаванд.

- Такмили хизматрасонӣ: Сатҳи хизматрасонӣ ба шахрвандон ва шарикони тичоратӣ баланд мегардад.

Рақамикунонии фаъолияти гумрукӣ як унсурӣ муҳими рушди иқтисодиёти рақамӣ дар Тоҷикистон ба ҳисоб меравад [4, С.150].

Бояд зикр намуд, ки дар замони татбиқи зеҳни сунъӣ, фаъолияти маҷозии ширкатҳо, раванди инноватсионӣ, рақамикунонии фаъолиятҳо, ҳамгириҳои иқтисодӣ ва рушди муносибатҳои иҷтимоию меҳнатӣ тамоми соҳаҳо дар ҳолати мутобиқшавӣ қарор доранд [2, С.202]. Менечменти гумрукӣ низ дар ин раванд ҳамқадам аст. Ба андешаи мо менечменти фаъолияти гумрукӣ дар замони муосир бояд ба чунин омилҳо ҳамгиरो бошад (расми 1.).

Расми 1. Менеҷменти гумрукӣ дар шароити муосир

Рушди менеҷменти гумрук дар заминаи рақамикунонӣ гузариши ҳамаҷониба ба гумруки "интеллектуалӣ" тавассути автоматикунонии равандҳо, татбиқи зеҳни сунъӣ, маълумоти калон, равиши "бетамос" ва ба мизочон нигаронидашуда, ки ба баланд бардоштани самаранокӣ, шаффофият ва амният нигаронида шудааст, бо истифода аз платформаҳои ягонаи рақамӣ (масалан, "равзанаи ягона") ва банақшагирии стратегӣ то соли 2030 барои ҳамгирӣ ба иқтисоди рақамии ҷаҳонӣ мебошад. Ҷанбаҳо ва самтҳои асосӣ:

1. Табдили рақамии равандҳои тиҷоратӣ: Гузариш ба эълумияҳои электронӣ, автоматикунонии амалиётҳои муқаррарӣ ва рақамикунонии пурраи ҳамаи расмиёти гумрукӣ [5, С. 105-111].

2. Технологияи иттилоотӣ: Истифодаи фаъоли зеҳни сунъӣ (ЗС), маълумоти калон, абр ва технологияҳои коммуникатсионӣ барои таҳлил ва идоракунӣ.

3. Гумруки "интеллектуалӣ": Эҷоди системаи "гумруки рақамӣ", ки маълумотро аз манбаъҳои гуногун, аз ҷумла интернет, барои назорат ва пешгӯии дақиқтар муттаҳид мекунад.

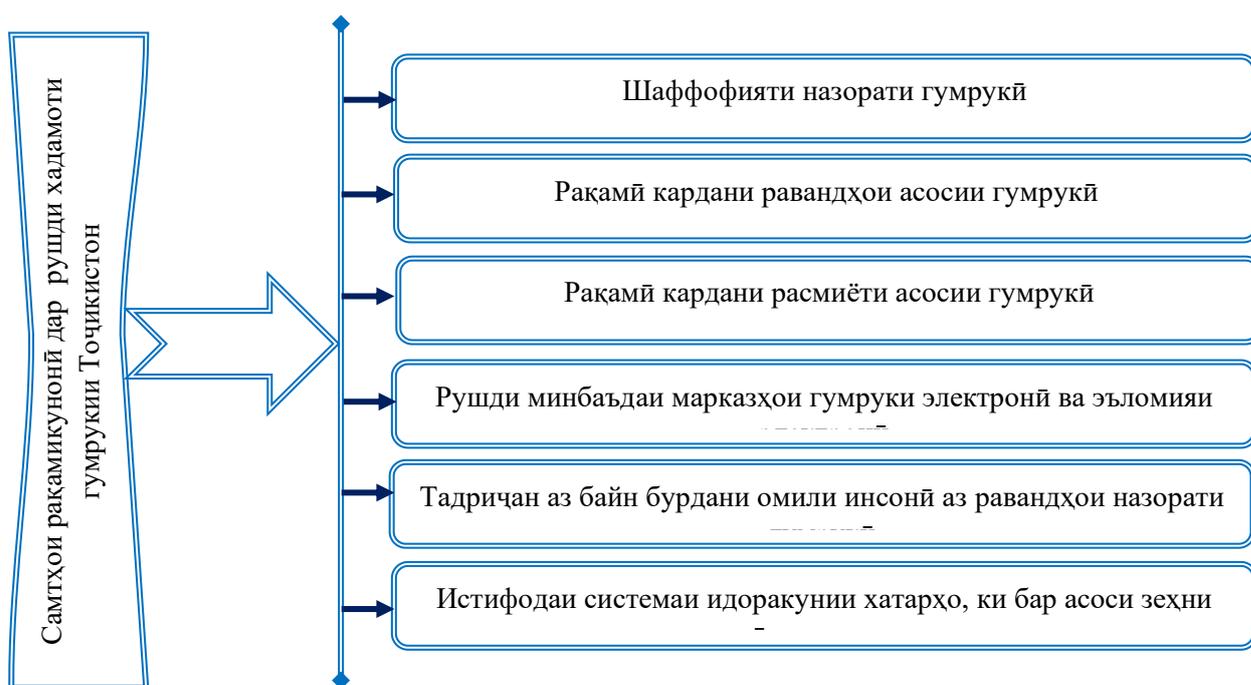
4. Бетамос ва ба мизочон нигаронидашуда: Кам кардани тамосҳои шахсӣ бо иштирокчиёни тиҷорати хориҷӣ, фароҳам овардани муҳити бароҳат барои тиҷоратҳои қонунӣ (принсипи "равзанаи ягона").

5. Банақшагирии стратегӣ: Татбиқи стратегияҳо (масалан, Стратегияи рушди иқтисоди миллӣ то соли 2030) барои муосирсозии назорат, беҳтар кардани самаранокӣ ва баланд бардоштани рақобатпазирӣ.

6. Амниятӣ маълумот: Мониторинги доимӣ, рамзгузори каналҳои муошират ва ҳифзи системаҳо аз таҳдидҳои беруна ва дохилӣ.

7. Ҳамгирӣ: Эҷоди платформаҳои ягонаи рақамӣ барои ҳамкорӣ бо дигар агентҳо ва мақомоти гумруки хориҷӣ.

Дар идоракунии мақомоти гумрук вазифаҳои идоракун мавқеи асосиро ишғол мекунанд, зеро онҳо моҳият ва мазмуни фаъолияти идоракунии дар ҳамаи сатҳҳо ошкор намуда, инъикоси тақсимои ҳададорӣ дар соҳаи идоракун буда, пайдарпайи ва ягонагии амалҳо муайянро дар иҷрои онҳо барои ба даст овардани натиҷаҳои пешбинишуда талаб мекунанд[1,С.164-174].

Расми 2. Самтҳои асосии рақамикунонӣ дар фаъолияти ҳадамоти гумрукӣ

Ба андешаи мо самтҳои асосии рақамикунонӣ дар ҳадамоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон чунин аст (расми 2.).

Ҳадафҳои рушд:

- Баланд бардоштани самаранокии маъмурияти гумрук.
- Тақвияти амниятӣ иқтисодии кишвар.
- Қонеъ кардани ниёзҳои тиҷорат ва аҳоли.
- Мутобиқ шудан бо тамоюлҳои ҷаҳонӣ дар иқтисоди рақамӣ.

Ҳамин тариқ, рақамикунонӣ идоракунии гумрукро аз назорати анъанавӣ ба идоракунии оқилонаи хатар ва чараёни мол бо истифода аз технологияҳои пешрафта табдил медиҳад.

Адабиёт

1. Мирзоалиев А.А. Идоракунии самараноки кормандон дар мақомоти гумрук. Институциональное развитие таможенной деятельности в современных условиях //Сборник материалов международной научно-практической конференции: под общей редакцией д.т.н., профессора Назарзода Х.Х., д.э.н., профессора Раджабова Р.К. – Душанбе: ТГУК, 2025.м-С.164-174

2. Мирзоалиев А.А. Равишҳои методологии идоракунии рушди рақамии сармояи инсон /А.А. Мирзоалиев// Паёми Донишгоҳи давлатии тижорати Тоҷикистон.-Душанбе, 2022 №4/1(43) –С.200-209

3. Раджабов Р. К. и др. Моделирование макроэкономики Монография/ Р.К. Раджабов, В.А. Корнев, А.А. Макенов, О.В. Морозова, С. Зубайдов. – Душанбе: «Ирфон», 2017. – 293 с.

4. Раджабов Р.К. Региональные особенности развития рынка таможенных услуг. Монография / Р.К. Раджабов. -Душанбе: Ирфон, 2014. - 150с.

5. Раҷабова Н. Р. Рушди бозори минтақавии хизматрасонии гумрук дар шароити иқтисодиёти рақам /Н.Р.Раҷабова// Паёми Донишгоҳи давлатии тижорати Тоҷикистон.-Душанбе, 2023 №4/1(49) –С.105-111

6. Хабибов С. Х., Факеров, Х.Н., Мирзоалиев А.А., Шаропов Ф.Р. Менеджмент. Учебник для вузов / С.Х. Хабибов, Х.Н. Факеров, А.А. Мирзоалиев, Ф.Р. Шаропов. – Душанбе: «Хумо», 2003. – 243 с.

УДК 339.545 (575.3)

**Раджабзода Нурхаёт Раджаб, доктор экономических наук,
и.о.профессора кафедры таможенное дело Таджикского
государственного университета коммерции (г.Душанбе)**

ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ МЕХАНИЗМА ОКАЗАНИЯ УСЛУГ ТАМОЖЕННОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ ПРИ ТАМОЖЕННОМ КОНТРОЛЕ ТОВАРОВ И ТРАНСПОРТНЫХ СРЕДСТВ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ

В статье исследованы проблемы развития механизма оказания услуг таможенной экспертизы при таможенном контроле товаров и транспортных средств в условиях цифровизации. Предложены рекомендации по совершенствованию механизма оказания услуг таможенной экспертизы и разработаны приоритетные направления деятельности таможенных лабораторий Республики Таджикистан на основе обеспечения результативности ТЭ товаров при таможенном контроле, использование цифровых технологий, налаживание международной интеграции при реализации «НСП-2030 года».

Ключевые слова: услуги, таможенные лаборатории, организационный механизм, таможенная экспертиза товаров, таможенный контроль, цифровизация и цифровые технологий, международная интеграция

В современных условиях развития международных экономических отношений, сопровождающихся углублением процессов глобализации, роль таможенных органов приобретает особое значение. В этих условиях формируются предпосылки для эффективного управления экспортно-импортными операциями, создания благоприятной среды для устойчивого развития внешнеэкономической деятельности, а также разработки и внедрения механизмов оценки санитарного контроля и путей интеграции. Особое внимание уделяется преодолению административных барьеров, гармонизации с международными нормами и активному использованию рыночных инструментов в целях содействия развитию международной торговли, а также оценке эффективности оказания услуг в сфере таможенной экспертизы с целью усиления значимости таможенного контроля товаров для защиты интересов государства и обеспечения его экономической безопасности.

Из всестороннего анализа теоретических, методологических и практических аспектов изучения деятельности таможенных органов следует, что в настоящее время научно обоснованных подходов к оценке предоставления услуг по таможенной экспертизе не существует, а это влечет за собой такие неблагоприятные действия, включая нанесение товарами ущерба в сфере обеспечения социально-экономической и санитарно-экологической работы, потеря прибыли, падение результативности инвестиций, получение убытков из-за заключения двухсторонних договоров на экспорт и импорт товаров, неэффективное использование материальных, трудовых, финансовых, информационных ресурсов, замедление формирования таможенно-транспортного кластера и др. Все эти процессы отражают разработку современной методики проведения экономического анализа, формирование организационного механизма оказания услуг таможенной экспертизы и их управления, проведение классификации и идентификации товаров по таможенному контролю, модернизация таможенных лабораторий и их внедрение в практику таможенных органов.

Вместе с тем, изучение различных аспектов указанных вопросов еще не завершено. Многие теоретические, практические и методические основы развития экспертизы при осуществлении таможенного контроля, классификации и идентификации товаров, оценки затрат на осуществление таможенной экспертизы, размещения таможенных лабораторий недостаточно изучены и требуют проведения специального исследования.

Развитие инновационной экономики и рациональное использование цифровизации находятся в прямой зависимости от состояния международной экономики и требуют необходимости изучения сущности, видов и особенностей оказания таможенных услуг в регионах, как важного сектора национальной экономики. При этом экономические, социальные и производственные процессы развивались с усилением межотраслевых, межсубъектных и межличностных отношений, а доля сферы услуг составила около 65% ВВП развитых стран.

Анализ показывает, что объектом таможенной экспертизы выступают все виды сопроводительных документов, используемых при перевозке, таможенном оформлении и контроле товаров. В этой связи экспертиза проводится для решения широкого круга задач,

связанных с деятельностью таможенной службы и осуществлением таможенного контроля.

В настоящее время в Республике Таджикистан значительно возросла роль независимой экспертизы в сфере внешней торговли, налогообложения и перемещения грузов. Кроме того, развитие института таможенной экспертизы способствует обеспечению экономической безопасности, защите национальных интересов, интеграции Таджикистана в мировую экономическую систему, а также повышению качества таможенного обслуживания участников внешнеэкономической деятельности в условиях присоединения к Таможенному союзу стран СНГ.

Опыт проведения таможенных экспертиз в зарубежных странах свидетельствует о том, что они, как правило, осуществляются на базе специализированных таможенных лабораторий.

Одним из ключевых этапов правового обеспечения института таможенной экспертизы в рамках Таможенного союза Российской Федерации, Республики Беларусь, Республики Казахстан, Армении и Киргизской Республики является необходимость решения комплекса вопросов, связанных с правовой защитой государств, в том числе Республики Таджикистан, обеспечением их экономических интересов и государственной безопасности.

Практика Республики Беларусь, Киргизской Республики, Армении и Казахстана демонстрирует, что в этих странах созданы центральные и региональные таможенные лаборатории, результаты которых признаются на территории Российской Федерации, поскольку все указанные государства являются членами Евразийского экономического союза.

Следует отметить, что Таджикистан по уровню технической оснащённости, информационному обеспечению, наличию мобильных лабораторий и квалификации персонала она значительно уступает аналогичным структурам зарубежных стран. В этой связи система требует дополнительных инвестиций для укрепления материально-технической базы.

Особенно важным мы считаем исследование методологии формирования системы оказания услуг таможенной экспертизы товаров, которая повлияет на формирование и развитие в условиях происходящих изменений.

В настоящее время оценка наличия взаимосвязей между элементами, характеризующие теоретико-практическую основу

идентификации и классификации товаров в ТН ВЭД, осуществляется на основе разработки основных правил интерпретации (ОПИ), а также аспекты организации, планирования, мониторинга и государственного регулирования современной таможенной деятельности с применением цифровых технологий.

По нашему мнению, что при оценке эффективности таможенной экспертизы необходимо также учитывать факторы, определяющие функциональные и структурные изменения таможенной системы в перспективе, также отмечается, что отбор проб в ряде случаев осуществляется с учётом температурного режима, необходимого для определения физико-химических характеристик определённых товаров в лабораторных условиях. Особенно это актуально при экспертизе пищевых масел, предназначенных для потребления в условиях Таджикистана.

Анализ Национальной стратегии развития Республики Таджикистан до 2030 года (НСР-2030) свидетельствует о том, что продовольственная безопасность занимает ключевое место среди стратегических приоритетов государственной политики. В этой связи актуальным становится пересмотр концепции мер защиты внутреннего рынка Таджикистана с учётом требований и правил ВТО.

При пересечении товарами границы, таможенные органы обязаны осуществить таможенный контроль товаров. Во многих случаях сотрудники таможни при проверке правильности классификации товаров используют таможенную экспертизу. В этом процессе очень важно оценить роль таможенной службы в защите внутреннего потребительского рынка.

Исходя из этого, нами была изучена динамика использования и помещения ввозимых товаров под таможенный режим уничтожения в Таджикистане в течение 2021-2023 гг.

На основе результатов видно, что в региональном таможенном управлении города Душанбе, Согдийской области и в городе Турсунзаде наблюдается увеличение перечня товаров, помещенных под таможенный режим уничтожения. Решение вопроса оценки системы защиты и защиты потребительского рынка от товаров, опасных для здоровья людей, проводилось на основе комплексной оценки. При этом важным считаем подготовку информационных и статистических данных и сведения о товарах и продукции, отбора проб и образцы товаров, для проведения экспертных исследований.

В этих условиях необходимо осуществлять регулярную работу по совершенствованию системы контроля и защиты продовольственного сырья и пищевых продуктов, а также роль таможенного контроля при ввозе данной продукции была усилена для обеспечения здоровья населения Таджикистана.

В процессе оценки деятельности таможенных органов Таджикистана ключевое место занимает изучение динамики объемов декларирования товаров и осуществления ТК в Таможенной службе и РТУ. В работе показано, что за период 2017-2023гг. в Республике Таджикистан количество таможенных деклараций грузов и таможенного контроля увеличилось в 2,64 раза, причем в РТУ Душанбе-70,56%; в Турсунзаде в 5,88 раза; в Согдийской области в 2,56 раза, в Горно-Бадахшанской автономной области он увеличился в 8,29 раза, а в Хатлонской РТУ области снизился на 51,53%.

Анализ показал, что в Республике Таджикистан наблюдается положительная динамика развития таможенного контроля, и в целом его эффективность соответствует установленным требованиям. Согласно данным Таможенного союза, в 2023 году по сравнению с 2017 годом объём импорта товаров, подпадающих под льготное таможенное обложение, увеличился на 15,81%, а общая сумма освобождённых от уплаты таможенных платежей по этим позициям возросла на 33,93%.

Кроме того, нами был уточнен состав и порядок проведения таможенной экспертизы товаров, предложена общая схема проведения таможенной экспертизы, модель порядок взятие проб и образцов для целей таможенной экспертизы и модель порядок назначения таможенной экспертизы в Республике Таджикистан.

Кроме того, нами было изучена динамика таможенных экспертиз в ЦТЛ за 2017-2025гг. Полученные данные показывают о наличие зависимости проведённых таможенных экспертиз за указанный период. Также нами установлена зависимость количества таможенного контроля РТУ, проведённых с использованием грузовых таможенных деклараций (ГТД) в режиме экспорта в 2017–2025 годы.

Анализ показал, что в 2017–2025 годах произошли значительные изменения в объёмах экспортно-импортных операций, осуществляемых таможенными органами Республики Таджикистан.

В целом, на основе проведённого анализа выявлены ключевые тенденции становления и развития услуг таможенной экспертизы.

Развитие инновационной экономики требует использования современной таможенной инфраструктуры. При этом реализация задач, возложенных на таможню и ее инфраструктуру, требует создания необходимых условий и ресурсов, основанных на реализации кадровой политики, значительных инвестициях в основные фонды, внедрении современной инфраструктуры. Поэтому была разработана блок-схема формирования механизма управления инновационного потенциала инфраструктуры таможенной службы в условиях цифровизации.

Результаты анализа показывают, что для улучшения таможенной инфраструктуры Таджикистана необходимо более 140 млн. долларов США, а для ее полного технического оснащения - 160 млн. долларов США.

В работе при рассмотрении этапов внедрения, задачи и конкурентные преимущества таможенного декларирования и таможенного контроля, был сделан вывод о целесообразности разработки и внедрения облачных технологий в ВЭД. Реализация направлений совершенствования электронного таможенного декларирования товаров и транспортных средств в Таджикистане позволяет сделать обоснованные выводы.

Нами также обосновано, что для повышения эффективности проведения таможенной экспертизы блок «Документы» должен реализовывать принцип автоматического определения кода ТН ВЭД и шаблонного заполнения описания товаров в стандартной печатной форме. Данный механизм предполагается разработать с учётом многоязычной поддержки и требований международных стандартов, а также были выделены ключевые проблемы, связанные с внедрением цифровых технологий в деятельность ТС РТ. Кроме того, предложены рекомендации по внедрению цифровых технологий при проведении таможенной экспертизы товаров.

В целом, решение проблем цифровой трансформации в ТС РТ указывает на наличие ряда трудностей, касающихся реализации новой стратегии внедрения цифровых технологий и совершенствования системы таможенной экспертизы товаров. В этих условиях формирование эффективного механизма управления инновационным потенциалом инфраструктуры таможенной службы

в сфере ВЭД позволит таможенным органам страны достичь поставленных целей.

Оценивая тенденции изменения качества оказываемых услуг по ТЭ, особое место отведено характеристике системы факторов, определяющих спрос в услугах различных сегментов сферы услуг. Исходя из этого, была предложена структура системы моделей для прогнозирования спроса на услуги по ТЭ товаров на основе оптимизации времени обслуживания для ТЭ и устранения очередей на их проведение, упростить применение подходов для расчета прогнозных параметров спроса на услуги по проведению ТЭ товаров в региональных системах.

Мы считаем, что использование системы экономико-математических моделей, в диссертации, реализовано для определения требований и рационального размещения таможенных лабораторий и разработки обоснованных эффективных мер по таможенному контролю товаров, повышению их эффективности и снижению затрат при транспортировке проб и образцов товаров и проведении ТЭ, а также улучшить уровень и качество оказания услуг в таможенных организациях и региональных таможенных управлениях Таджикистана.

С другой стороны, для решения вопросов оптимизации необходимо учитывать использование средств как государственного, так и частного сектора. В этой связи допустимо использование частных и иностранных инвестиций. На наш взгляд, ускоренное и стабильное развитие экономики Таджикистана зависит от совершенствования таможенных отношений в сфере ВЭД применяя механизм государственно-частного партнерства (ГЧП), обеспечивающий рациональную форму сотрудничества между таможенной службой и частным сектором.

В процессе проведения таможенной экспертизы мы считаем необходимым применение алгоритма действий должностных лиц для проверки правильности классификации по результатам экспертизы после одобрения товаров. Также, необходимо рассмотреть этот вопрос, как важный компонент проведения ТЭ при ТК товаров.

Нами также был усовершенствован организационный механизм оказания услуг таможенной экспертизы товаров. Важным считаем спланировать, подготовить и уточнить нормативно-правовые и методические основы, а также обосновать рекомендации по

составлению актов по обеспечению экспертно-криминалистической работы при осуществлении ТЭ. С учетом этого нами разработана модель реализации стратегии развития РТУ, включая таможенную экспертизу в Республике Таджикистан.

В процессе оценки качества услуг ТЭ, которые осуществляются в ЦТЛ ТСРТ, считается необходимым использовать анализ PESTLE, основанный на выявлении влияющих факторов. По результатам анализа PESTLE в ЦТЛ нами были сформулированы выводы и рекомендации по повышению качества таможенной экспертизы в Таджикистане.

На основе этого нами разработана модель реализации стратегии развития региональных таможенных управлений, включая систему таможенной экспертизы в Республике Таджикистан.

В ходе исследования разработки направления инновационного развития и оценки эффективности проведения таможенной экспертизы в таможенной лаборатории использовали модель приоритетных направлений, основанную на использовании метода статистического анализа – метода главных компонентов.

Используя результаты моделирования, нами обоснованы и предложены инновационные направления развития таможенной экспертизы в Центральной таможенной лаборатории Таможенной службы Таджикистана.

В целом, для повышения уровня и качества проведения таможенной экспертизы необходимо разработать и внедрить стратегию устойчивого развития ЦТЛ, а также обеспечить привлечение финансовых ресурсов из различных источников. С учётом этих положений в работе разработан прогноз ключевых показателей развития таможенной службы и предоставления услуг таможенной экспертизы в Республике Таджикистан на период до 2030 года.

Используя стандартную программу осуществлено экономико-математическое моделирование ВВП и параметров, характеризующих развитие рынка таможенных услуг в Таджикистане. На основе результатов применения ЭММ был проведён прогноз ключевых параметров, характеризующих развитие экономики Республики Таджикистан на период до 2030 года. Полученные данные свидетельствуют о росте объём предоставления таможенных услуг в Республике на 27,23% по сравнению с 2026 годом.

Полученные результаты позволили сформулировать ключевые направления совершенствования системы предоставления различных видов таможенных услуг в Таджикистане на среднесрочную перспективу. Также, нами обоснованы и предложены приоритетные направления деятельности таможенных лабораторий Республики Таджикистан.

Реализация предлагаемого организационного механизма совершенствования таможенной деятельности, в том числе обеспечения результативности ТЭ товаров при таможенном контроле, повлияет на качество проводимых экспертиз, использование цифровых технологий, обеспечение экономической безопасности, защиту экономических интересов, принципы цифровой и зеленой экономики, правильное налаживание международной интеграции при реализации «НСР-2030 года».

Литература

1. Нидоев П.Ф. Роль таможенной лаборатории в организации и улучшения таможенного контроля (на таджикском языке)/ П.Ф. Нидоев, Н.Р.Раджабова,. Монография. – Душанбе : “Ирфон”, 2014. – 152с.

2. Раджабова Н.Р. Проблемы управления идентификации и таможенной экспертизы товаров в Республике Таджикистан (на таджикском языке). Монография.-Душанбе: “Абдурахмон-Р”,2024.-189с.

3. Раджабов К.Р. Совершенствование работы таможенных органов и развития внешней торговли в Республике Таджикистан/Н.Р.Раджабова, К.Р.Раджабов//Таджикистан и современный мир №4(88)2024.-Душанбе: ЦСИ, 2024.-С.187-194.

4. Факеров Х.Н. Проблемы цифровой таможни и пути их решения в Республике Таджикистан/ Х.Н.Факеров Н.Р.Раджабова, // Институциональное развитие таможенной деятельности в современных условиях. Сборник материалов межд. науч. практ. конф.: под общей редакцией д.т.н., профессора Назарзода Х.Х., д.э.н., профессора Раджабова Р.К. (г. Душанбе, 18 января 2025г.) – Душанбе: ТГУК, 2025. – 247 с.-С.11-19.

УДК 339.543(575.3)

**Алиев Махмадҷон Бахронович, номзади илмҳои иқтисодӣ,
дотсенти кафедраи фаъолияти гумруки Донишгоҳи давлатии
тиҷорати Тоҷикистон (ш.Душанбе)
Ашурова Мижгона Тавакаловна, муаллими калони кафедраи
фаъолияти гумруки Донишгоҳи давлатии тиҷорати
Тоҷикистон (ш.Душанбе)**

ХУСУСИЯТҲОИ ХОСИ ИҚТИСОДИ РАҚАМӢ ЗИМНИ БАРАСМИЯТДАРОРӢ ВА СИТОНИДАНИ ПАРДОХТҲОИ ГУМРУКӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Дар мақола бо мақсади таҳлили хусусиятҳои рақамикунонии мақомоти гумрук таъсир ва татбиқи технологияҳои рақамӣ ба фаъолияти мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ шудааст. Тамоюлҳои асосие, ки раванди таъсири технологияҳои рақамӣ дар таъмини амнияти иқтисодӣ ва беҳбуди фазои соҳибқорӣ кишварро нишон медиҳанд, таъкид шудаанд. Ба самтҳои асосии рақамикунонии мақомоти гумрук, аз қабيلي рақамикунонии равандҳои назорати гумрукӣ ва барасмиятдарории молҳо, ситонидани пардохтҳои гумрукӣ, истифодаи блокчейн, зехни сунъӣ баҳогузори дода мешавад. Таваҷҷуҳи махсус ба татбиқи СИАЯ мақомоти гумрук, системаи Равзанаи ягона ва татбиқи системаи ҷаҳонии АСИКУДА (аз ҷумла модули декларатсияи мусофирон) дода мешавад. Афзалиятҳои рақамикунонии мақомоти гумрук дар таъмини амнияти иқтисодӣ ва фазои соҳибқорӣ баҳо дода шудаанд. Маҷмӯи тавсияҳо оид ба рақамикунонии мақомоти гумрук, таъмини амнияти иқтисодӣ ва фазои соҳибқорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод карда мешавад.

Вожаҳои калидӣ: ҳадамоти гумрук, трансформатсияи рақамӣ, фазои рақамӣ, Равзанаи ягона, системаи глобалии АСИКУДА, системаи идоракунии таваккал, платформаи рақамӣ; декларатсияи электронӣ, иҷозати автоматӣ, пардохтҳои гумрукӣ.

Рақамикунонии фаъолияти гумрук татбиқи амалии технологияҳои иттилоотиро дар механизмҳои назорати гумрукӣ ва барасмиятдарории молҳо ҷиҳати баланд бардоштани самаранокӣ ва шаффофияти расмиёти гумрукӣ дар бар мегирад, ки ғани гардонидани бучети кишвар, амнияти иқтисодӣ ва фазои тиҷоратии кишвар таъсири мусбат мерасонад.

Бояд қайд кард, ки рақамикунонии хизматрасониҳои гумрукӣ барои рушди низомҳои муосири гумрукӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон афзалият дорад. Ин чараён татбиқи технологияҳои иттилоотии пешрафтаро чиҳати автоматикунонии пешниҳоди ҳуҷҷатҳо, бақайдгирӣ ва барасмиятдарории гумрукӣ, соддагардонии расмиёти гумрукӣ ва пешгирии вайрон кардани қоидаҳои гумрукӣ дар бар мегирад.

Кӯшишҳои рақамикунонии корхонаву идораҳо самти асосии табдили муассисаҳои муосири имрӯза, аз ҷумла мақомоти гумрук мебошанд. Дар давраи ҷаҳонишавӣ, пешрафти тичорати рақамии фаромарзӣ, технологияҳои рақамӣ воситаи муҳим барои ноил шудан ба амнияти иқтисодӣ ва фароҳам овардани фазои мусоиди тичоратӣ мебошанд.

Рақамикунонии вазифаҳои гумрукиро метавон ба самтҳои асосии зерин тақсим кард:

1. Автоматикунонии расмиёти гумрукӣ:

- татбиқи эълomiaҳои электронӣ (пешниҳод, бақайдгирӣ, барасмиятдарории гумрукӣ, муомилоти рақамӣ ва иҷозати автоматии молҳо);

- автоматикунонии чараёни ҳуҷҷатҳо;

- мубодилаи электронии маълумот байни иштирокчиёни фаъолияти иқтисодии хориҷӣ (ФИБ), мақомоти гумрук ва ташкилотҳои дахлдор.

Автоматикунонии равандҳои хизматрасониҳои гумрукӣ вобастагиро аз омили инсонӣ кам намуда самаранокии кори мақомоти гумрукро афзоиш медиҳад.

2. Усулҳои интеллектуалии арзёбии маълумотҳои гумрукӣ. Татбиқи зехни сунӣ (ЗС) ва маълумотҳои калон (Big Data) барои муайян кардани профилҳои тавакал, таҳлили маълумот дар бораи барасмиятдарории гумрукӣ ва ҳаракати молҳо, мубориза бо қочоқи ғайриқонунии маводи муҳаддири ва психотропӣ.

3. Таъсиси платформаҳои ягонаи рақамӣ. Таъсис ва истифодаи системаҳои ягонаи технологияи иттилоотӣ, ҳамкориҳои муассирро байни иштирокчиёни гуногуни фаъолияти иқтисоди хориҷӣ ва мақомоти гумрук таъмин мекунад, мубодилаи иттилоотро содда намуда шаффофияти расмиёти гумрукиро афзоиш медиҳад.

4. Густариши истифодаи хизматрасониҳои электронӣ дар амалиёти гумрукӣ. Пешниҳоди хизматрасониҳои гумрукии онлайн, ба монанди бақайдгирии иштирокчиёни тичорати хориҷӣ,

пешниҳоди эълomiaҳо, пардохти бoҷҳои гумрукӣ, пешниҳоди шиносномаҳои электронии молҳо, ҳисобии электронӣ барои иштирокчиёни тиҷорати хориҷӣ, хизматрасониҳои электронӣ барои транзити гумрукӣ, хизматрасониҳои электронӣ барои назорати гумрукӣ, машваратҳои онлайн оид ба масъалаҳои гумрукӣ, системаи автоматии идоракунии таваккал (ARMS) ва шаҳодатномаҳои электронии давлати истеҳсоли мол, ки бо ин васила вақт ва хароҷоти иқтисодиро барои тиҷорат коҳиш медиҳад.

Мувофиқи Барномаи рушди миёнамӯҳлати мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020-2024, Хадамоти гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон марҳилаи нави рақамикунонии фаъолияти гумрукиро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бо татбиқи системаи автоматикунонидашудаи ҷаҳонии коркарди маълумоти гумрукии ASYCUDA амалӣ менамояд.

Ҷорӣ намудани системаи автоматикунонидашудаи коркарди маълумоти гумрукии ASYCUDA дар мақомоти гумрук барои солҳои 2022-2025 тибқи созишномаи грантӣ байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Бонки Ҷаҳонӣ ба нақша гирифта шудааст ва аз ҷониби Конфронси Созмони Милали Муттаҳид оид ба тиҷорат ва рушд амалӣ карда мешавад.

Системаи автоматии маълумоти гумрукии ASYCUDA як системаи муосири идоракунии иттилооти электронӣ мебошад, ки аз ҷониби Конфронси Созмони Милали Муттаҳид оид ба тиҷорат ва рушд (UNCTAD) танзим карда мешавад ва аз ҷониби мақомотҳои гумрук дар зиёда аз 100 кишвари ҷаҳон истифода мешавад. Он дақиқии пурраи аксари расмиёти тиҷорати хориҷиро, аз ҷумла коркарди эълomiaҳои гумрукӣ, манифестҳо, баҳисобгирӣ, транзит ва вазъи муомилоти тиҷоратии дар ҳоли баррасӣ, инчунин таҳлили ҳамаҷонибаи маълумоти тиҷорати хориҷиро таъмин мекунад.

АСИКУДАИ ҷаҳонӣ ҳамгирии якҷанд системаҳои алоҳидаи иттилоотиро дар бар мегирад ва қисми назарраси он бо истифода аз ҷузъҳои зеҳни сунӣ ба таври худкор амалӣ карда мешавад.

Бо истифода аз имкониятҳои техникӣ худ, ин системаи иттилоотӣ татбиқи самаранок ва мутамаркази назорати расмӣ ва мантикиро таъмин мекунад. Речаи кории мазкур заминаи бозғаймиро барои риояи яхела ва иҷрои қонунгузории гумрук аз ҷониби иштирокчиёни фаъолияти иқтисодии хориҷӣ ва кормандони гумрук фароҳам меорад ва аз ҳолатҳои номатлуб вобаста ба

эълomiaии нопурраи молҳо ва саркашӣ аз пардохти бочҳои гумрукӣ пешгирӣ мекунад.

Қайд кардан зарур аст, ки ҳангоми татбиқи системаи иттилоотии ҷаҳонии ASICUDA, мақомоти гумрук вазъи кунунии фаъолияти гумрукиро таҳлил мекунанд ва ҳуҷҷатҳои меъёрии ҳуқуқиро вобаста ба ин соҳа таҳия мекунанд. Барои мутобиқ кардани он бо стандартҳо ва амалияҳои байналмилалӣ, пешниҳодҳо барои тағйир додани беш аз 18% лоиҳаи Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз ҷумла тағйирот ба 126 модда таҳия шудаанд.

Тағйиротҳое, ки ба Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон ворид карда мешаванд, барои таъмини риояи он ба талабот ва стандартҳои зерин равона карда шудаанд:

1. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи ҳуҷҷатҳои электронӣ ва имзоҳои электронӣ" (15 март соли 2023);
2. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи низоми иҷозатномадиҳӣ" (22 июни соли 2023);
3. Созишномаи Созмони Умумиҷаҳонии Савдо (СУС);
4. Созишномаи Балӣ оид ба либерализатсияи тиҷорат;
5. Конвенсияи Киото оид ба содда ва ҳамоҳангсозии равандҳои гумрукӣ;
6. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ".

Барои татбиқи қонунгузории гумрук ва санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дар амалия, инчунин таъмини мутобиқати онҳо бо системаи ҷаҳонии ASICUDA, коршиносони барнома дар якҷоягӣ бо кормандони Хадамоти гумрук лоиҳаҳои фармонҳои соҳаро таҳия ва баррасӣ менамоянд, аз ҷумла:

1. Қоидаҳои ворид намудани маълумот ба эълomiaии электронии мол;
2. Қоидаҳои ворид намудани маълумот ба эълomiaии электронии транзит;
3. Феҳристи маълумоти танзимкунанда ва иттилоотӣ, ки барои мақсадҳои гумрукӣ пешбинӣ шудааст;
4. Тартиби барасмиятдарории гумрукӣ бо истифода аз эълomiaҳои даврӣ;
5. Тартиби анҷом додани амалиёти гумрукӣ ҳангоми нигоҳдории муваққатии мол.

Дар баробари дигар бартарихо, системаи ҷаҳонии ASICUDA ҷанбаҳои мусбати зеринро пайгирӣ ва коркард мекунад:

- Таксимоти самараноки вақт ва захираҳо ҳангоми расмиёти гумрукӣ;
- Таъмини риояи қонунгузории гумрукӣ;
- Дақиқӣ ва саривақтии ҳисоб ва ҷамъоварии бочҳои гумрукӣ ва андозҳо;
- Муайян кардани камбудихо дар ҳуҷҷатҳои гумрукӣ;
- Назорати вазифаҳои молиявии мақомоти гумрук;
- Кам кардани ҳолатҳои вайронкунии қоидаҳои гумрукӣ;
- Фароҳам овардани шароит барои ҳавасмандгардонии декларантҳо;
- Идоракунии самаранокии мубодилаи иттилоот;
- Татбиқи нақшаи кафолат бо истифода аз усули пешпардохт барои ҳавасмандгардонии гардиши тижорат ва таъмини ҷамъоварии саривақтии бочҳои гумрукӣ.

Санҷиши ин системаи иттилоотӣ моҳи июли соли 2023 оғоз ёфта, дар шакли озмоишӣ дар воҳидҳои сохтории дахлдори мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон ва нуқтаҳои гузаргоҳи гумрукии сарҳадӣ бомуваффақият амалӣ карда мешавад. Айни замон шаклҳои электронии эълomiaҳои гумрукӣ ва транзитӣ, системаи идоракунии хатарҳо, ҳисобкунии автомати бочҳои гумрукӣ бо назардошти стандартҳои ҷорӣ пардохти гумрукӣ ва андоз ва густариши тадриҷии лоиҳаҳои озмоишӣ дар дигар системаҳо амалӣ карда шудаанд.

Дар айни замон, системаи ҷаҳонии ASYCUDA ба мақомоти гумруки кишвар имкон медиҳад, ки маълумоти гумрукиро ба таври электронӣ бефосила ва самаранок бо шарикони тижоратӣ, аз қабيلي Ёзбекистон, Қирғизистон, Қазоқистон, Федератсияи Русия ва Афғонистон, инчунин мубодилаи иттилооти фаромарзӣ бо созмонҳои байналмилалӣ ва Иттиҳоди байналмилалии нақлиётҳои автомобилгард (IRU) мубодила кунанд.

Системаи ҷаҳонии ASYCUDA барои мусоидат ба рушди тижорати хориҷӣ, фароҳам овардани шароити мусоид барои фаъолияти самараноки субъектҳои иқтисодии хориҷӣ ва баланд бардоштани огоҳии ҳуқуқӣ дар мубориза бо коррупсия, ҷиноятҳои муташаккили иқтисодӣ, қочоқи мол ва воситаҳои нақлиёт, пешгирии молҳои қалбакӣ, ҳифзи ҳуқуқи моликияти зеҳнӣ ва мубориза бо дигар ҷиноятҳои марбут нигаронида шудааст.

Системаи ҷаҳонии ASYCUDA мониторинг ва таҳлили автомати расмиёти барасмиятдарории гумрукӣ, ҷамъоварӣ ва

таҳлили маълумот ва ҳамоҳангсозӣ ва татбиқи самараноки ҳамаи хизматрасониҳои марбут ба барасмиятдарории мол ва воситаҳои нақлиёт дар нуқтаҳои гузаргоҳи сарҳадиро таъмин мекунад.

Аз моҳи майи соли 2025 сар карда, бо мақсади гузаштан ба эълomiaҳои гумрукии электронӣ барои мусофирон ва эҷоди маҳзани мутамаркази иттилоот дар бораи ҳаракати мол ва асбори хориҷӣ аз сарҳади гумрукӣ аз ҷониби шахсони воқеӣ, модули "Эълomiaи мусофир"-и системаи иттилоотии ҷаҳонии ASYCUDA ба фаъолияти амалии нуқтаҳои гузаргоҳи гумрукии сарҳадӣ ворид карда шуд.

Ғайр аз ин, аз моҳи июн то сентябри соли 2025 дар нуқтаҳои гузаргоҳи гумрукии сарҳадӣ модулҳои зерини системаи иттилоотии ҷаҳонии ASYCUDA ба кор шуруъ намуданд:

- Эълomiaи воридот ва содироти воситаҳои нақлиёт;
- Тартиби транзит, баҳисобгирии вазифаҳои молиявӣ, идоракунии хатарҳо ҳангоми транзити гумрукӣ;
- Амалиётҳои гумрукӣ, меъёрҳои боҷ барои категорияҳои гуногуни молҳо (тарифи гумрукӣ), идоракунии хатарҳо, назорати арзиши гумрукӣ ва мубодилаи иттилоот байни системаи иттилоотии ҷаҳонии ASYCUDA ва системаҳои иттилоотии вазорату идораҳо.

Бояд қайд кард, ки дар баробари татбиқи марҳилаи озмоишии системаи иттилоотии ҷаҳонии ASICUDA, мақомоти гумруки кишвар истифодаи Системаи автоматонидашудаи ягонаи иттилоотиро (СИАЯ) идома медиҳанд, ки коркарди эълomiaҳои воридотӣ-содиротӣ ва транзитӣ, танзими арзиши гумрукӣ ва эълomiaҳои гумрукӣ, расидҳои пулӣ, супоришҳои пардохт ва дигар ҳуҷҷатҳоро дар ҳолати зарурӣ бо истифода аз системаи автоматии идоракунии тавакал бо таври худкор танзим менамояд. СИАЯ аз 11 зерсистема, 13 бахш ва 21 зерраванд иборат аст.

Барои қонун кардани талаботи муосири техникӣ, дар дастгоҳи марказии Хадамоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон Маркази коркарди маълумот (МДМ) таъсис дода шудааст. Он ба стандарти байналмилалӣ ANSI TIA/EIA-942 (Стандарти инфрасохтори телекоммуникатсионӣ барои Маркази маълумот) мувофиқат мекунад ва 36 сервер дорад.

Ғайр аз ин, татбиқи системаи электронии "Равзанаи ягона барои амалиёти содиротӣ-воридотӣ ва транзитӣ" боиси он гардид, ки 11 вазорату идораҳои дохили низом аз пешниҳоди ҳуҷҷатҳои ҳамроҳ аз шакли қоғазӣ ба шакли электронӣ гузаранд, ки ба содда ва шаффофияти расмиёти тижорати хориҷӣ ва пешниҳоди

хизматрасониҳои давлатӣ мусоидат мекунад. Дар айни замон, фаъолияти кунунии зерсистемаи идоракунии таваккал бо истифода аз модули иловагии " Data Mining -Маълумот истихроҷ" амалӣ карда шудааст, ки қисми системаи зеҳни сунъӣ мебошад. Ин зерсистема молҳои зери гуруҳи таваккал ҳисобидашавандаро муайян мекунад ва дар бораи санчишҳои иловагии ин молҳо ба таври электронӣ огоҳӣ медиҳад. Зерсистемаи мазкур чунин имкон медиҳад, ки ҳуҷҷатҳо аз рӯи сатҳи назорати зарурӣ вобаста ба дараҷаи хавф ба таври худкор тасниф карда шаванд.

Мақомоти гумрук дар ҳифзи истиқлолият ва амнияти иқтисодӣ, ҳаёт ва саломатии инсон, ҳифзи муҳити зист ва мероси фарҳангӣ, ҳифзи ҳуқуқ ва манфиатҳои иштирокчиёни фаъолияти иқтисодии хориҷӣ нақши муҳим доранд.

Дар ҷаҳони имрӯза, мақомоти гумрук сохторҳои худро барои мутобиқ шудан ба талаботи байналмилалӣ аз нав таҷдид намуда, расмиёти гумрукиро барои рушди минбаъдаи тиҷорати хориҷӣ содда менамоянд, технологияҳои муосирро ҷорӣ намуда ҳамкориҳои мутақобилаи судмандро бо шарикони тиҷоратӣ ва ҷомеаи тиҷоратӣ барқарор мекунанд ва ҳамзамон бо ҳолатҳои қочоқ ва дигар вайронкуниҳои қонунгузориҳои гумрук мубориза мебаранд.

Мафҳуми "амнияти иқтисодӣ" бори аввал дар солҳои 1970 пайдо шуд ва зуд эътибор пайдо кард. Дар ин давра кишварҳои Аврупои Ғарбӣ ба истифодаи усулҳои иқтисодӣ барои тақвияти амнияти миллӣ шурӯъ карданд, ки ҳадафи он нигоҳ доштани мавқеи худ дар муносибатҳои байналмилалӣ иқтисодӣ буд.

Дар умум, амнияти иқтисодӣ системаи ҷораҳои мақсадноки давлатие мебошад, ки рушди доимии иқтисодӣ, муҳофизат аз таҳдидҳои дохилӣ ва берунаро таъмин намуда, истиқлолият ва суботи кишварро нигоҳ медорад[1].

Дар баробари таъмини мудофияи миллӣ, сулҳ, тартибот ва амнияти экологӣ дар ҷомеа, устувории иқтисодӣ яке аз омилҳои асосии суботи миллӣ мебошад.

Бояд қайд намуд, ки «амнияти иқтисодӣ дорои сохтори дохилӣ мебошад, ки аз се унсур иборат аст:

- 1) истиқлолияти иқтисодӣ;
- 2) устувории иқтисоди миллӣ;
- 3) қобилияти худрушд ва пешрафт, ки дар ҷаҳони муосир маҳсусан муҳим аст» [5].

«Таҳдидҳо ба амнияти иқтисодӣ равандҳои мебошанд, ки ба иқтисоди кишвар таъсири манфӣ, ба манфиатҳои иқтисодии ҷомеа ва давлат халал ва вазъи иҷтимоӣ - иқтисодии ҷомеаро ноустувор мегардонанд» [5].

Тавре ки бараъло намоён аст, Тоҷикистон дар сиёсати иқтисодии хориҷии худ бо дарназардошти ҳифзи манфиатҳои иқтисодии кишвар сиёсати «дарҳои кушода»-ро пеша кардааст.

Самтҳои асосии ҳифзи манфиатҳои иқтисодии кишвар инҳоянд:

1. Афзоиши ҳаҷм ва суръати афзоиши истеҳсолоти иқтисодӣ, пеш аз ҳама бо истифода аз иқтидори саноатии мавҷуда;
2. Пешгирии таҳдиди камбизоатӣ тавассути татбиқи чораҳои, ки дар Стратегияи паст кардани камбизоатӣ зикр шудаанд;
3. Муайян кардани ҳадафҳои рушди дарозмуддат ва миёнамӯҳлати кишвар;
4. Фароҳам овардани шароити мусоид барои ҷалби сармоягузори хориҷӣ ва рушди фаъолияти соҳибкорӣ.
5. Таъмини амнияти озуқаворӣ яке аз самтҳои асосии амнияти иқтисодии кишвар мебошад.

Ҳадамоти гумруки кишвар бо иштирок дар танзими гардиши тичорати хориҷӣ мунтазам буҷаи давлатиро ғанӣ гардонид ва тавассути вазифаҳои фискалии худ масъалаҳои иқтисодиро ҳал мекунад.

Барномаи миёнамӯҳлати рушди мақомоти гумруки Тоҷикистон барои солҳои 2020–2024, ки ба наздикӣ анҷом ёфт, се авлавияти асосии зеринро барои кишвар муайян кард:

- Кафили суботи иқтисодии кишвар;
- Ташкили самараноки вазифаҳои молиявӣ ва ҳифзи ҳуқуқ;
- Модернизатсияи технологияҳои барасмиятдарории гумрукӣ ва назорат.

Беҳтар кардани сифат ва шаффофияти расмиёти гумрукӣ бе навсозии технологияҳои иттилоотӣ ва мутобиқ кардани усулҳо ва шаклҳои назорати гумрукӣ ба стандартҳои байналмилалӣ, аз ҷумла талаботи Конвенсияи Киото, шартҳо ва дастурҳои СУС ғайриимкон аст.

Барнома ба ҳамгирии амалияҳои байналмилалии маъмурияти гумрукӣ, аз ҷумла:

- Тақвияти нақши ҳадамоти гумрук дар ҳамкориҳои байниидоравӣ барои бартараф кардани такрорӣ назорат;

- Рушди ҳамкорӣ бо иштирокчиёни тичорати хориҷӣ мувофиқи талаботи СУС ва амалӣ кардани машваратҳои даврӣ бо ҷомеаи тичоратӣ;

- Содда кардани расмиёти гумрукӣ барои иштирокчиёни бовичдони тичорати хориҷӣ, аз ҷумла риояи стандартҳои байналмилалӣ барои операторони иқтисодии ваколатдор;

- Интиқоли таваҷҷӯҳи асосии назорати гумрукӣ ба марҳилаи пас аз барасмиятдарорӣ бо истифода аз усулҳои идоракунии хавфҳо;

- густариши ҳамкориҳои рақамии байниидоравӣ ва истифодаи технологияҳои "равзанаи ягона", ва "тиҷорати бекоғаз".

Татбиқи барнома бар пояи ҷаҳонишавии тичорати ҷаҳонӣ, манфиатҳои миллии кишвар ва афзоиши таҳдидҳои фаромиллӣ сурат мегирад.

Концепсия ва стратегияи амнияти иқтисодӣ бо назардошти хатарҳои дохилӣ ва берунӣ, ки ҳангоми гузариш ба ҷаҳонишавии тичорати хориҷӣ ва иқтисодиёт ба миён меоянд, таҳия карда мешаванд [9].

Қобили зикр аст, ки амнияти иқтисодӣ дар соҳаи гумрук тавассути таҳлили нишондиҳандаҳои зерин арзёбӣ мешавад:

- дурусти таърифи низоми гумрукӣ;

- муайян кардан ва татбиқи самараноки бочҳои гумрукӣ, андозҳои аксизӣ ва меъёрҳои андоз аз арзиши иловашуда ҳангоми барасмиятдарории гумрукии молҳо ва воситаҳои нақлиёт.

Рақамикунонии хизматрасонии гумрукӣ ба таъмини амнияти иқтисодии кишвар тавассути чораҳои зерин мусоидат мекунад:

1. Баланд бардоштани самаранокии назорати гумрукӣ. Истифодаи системаҳои зеҳни сунъӣ ва автоматикунонии расмиёти барасмиятдарории гумрукӣ ба Хадамоти гумрук имкон медиҳад, ки бо вайрон кардани қонунгузории гумрукӣ ва пардохт накардани бочҳо ҳангоми интиқоли молҳо аз сарҳади гумрукӣ самараноктар мубориза баранд.

2. Кам кардани нақши омили инсонӣ дар равандҳои гумрукӣ. Истифодаи системаҳои рақамӣ барои пешниҳод, бақайдгирӣ, ҳисоб кардани пардохтҳо ва баровардани молҳо барои муомилоти озод мусоидат мекунад ва эҳтимолияти ҳолатҳои коррупсиониро коҳиш медиҳад. Ин раванд омили инсониро ба ҳадди ақал мерасонад ва амалиёти гумрукиро суръат мебахшад.

3. Суръат бахшидан ба ҳаракати молҳо аз сарҳади гумрукӣ. Кам кардани вақти барасмиятдарории гумрукӣ ва содда кардани

расмиёт ба суръат бахшидан ба ҳаракати молҳо аз сарҳади гумрукӣ мусоидат намуда, ба рушди тиҷорати хориҷӣ мусоидат мекунад.

4. *Кам кардани хароҷоти муомилот.* Кам кардани коғазбозӣ ва татбиқи хизматрасонии электронии гумрукӣ вақт ва хароҷоти барасмиятдарории гумрукиро барои тиҷорат кам мекунад.

Рақамикунонии фаъолияти гумрук ба фазои тиҷоратӣ таъсири мусбат расонида чунин шароит фароҳам меорад:

1. Фароҳам овардани шароити мусоид барои сармоягузории мақсаднок дар кишвар. Шаффофият, самаранокӣ ва саривақтии хизматрасониҳои гумрукӣ ҷолибияти кишварро барои сармоягузории мақсаднок аз ҷониби сармоягузори хориҷӣ афзоиш медиҳад;

2. Афзоиши ҳаҷми фаъолияти иқтисодии хориҷӣ зимни ғанӣ гардонидани бучети кишвар. Кам кардани монеаҳои маъмурӣ ва содда кардани раванди барасмиятдарории гумрукӣ, барои арзёбии арзишҳои гумрукӣ ва рушди тиҷорати байналмилалӣ мусоидат мекунад.

3. Суръат бахшидан ва содда кардани расмиёти гумрукӣ ва кам кардани хароҷоти муомилот ба иштирокчиёни тиҷорати хориҷӣ имкон медиҳад, ки дар бозорҳои байналмилалӣ тиҷорат фаъолтар рақобат кунанд.

4. Тақвияти потенциали инноватсионӣ. Рақамкунонии фаъолияти гумрук шароит ва ангежаҳоеро барои рушди технологияҳои инноватсионӣ дар логистикаи гумрукӣ, нақлиёт, мониторинги занҷираи таъминот мол ва дигар соҳаҳо фароҳам меорад.

Хулоса: Бар асоси гуфтаҳои боло, инчунин натиҷаҳои татбиқи системаи иттилоотии ҷаҳонии ASICUDA ва мушоҳидаҳои коршиносони ин соҳа, метавон бо итминон изҳор дошт, ки марҳилаи нави рақамикунонӣ дар фаъолияти мақомоти гумрук дар сатҳи зарурӣ амалӣ шудааст ва истифодаи ин системаи иттилоотӣ ба ноил шудан ба ҳадафҳои асосӣ ва муҳими фаъолияти гумрукӣ - содда кардани расмиёти гумрукӣ, беҳтар кардани ҳамаҷонибаи назорати гумрукӣ ва ҷамъоварии бочҳои гумрукӣ, пешгирии ҳуқуқвайронкуниҳои маъмурӣ ва бо ин васила ғанӣ гардонидани бучаи давлат тавассути фаъолияти самаранокӣ мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон мусоидат мекунад.

Татбиқи амалии чораҳои дар боло зикршуда вобастагии раванди барасмиятдарории гумрукӣ ва ҷамъоварии пардохтҳоро аз

омили инсонӣ коҳиш дод ва равиши систематикиро бо истифода аз ТИК таъмин кард, ки дар иҷрои ҳадафҳои фискалии гумрукии кишвар нақши калидӣ мебошад.

Рақамикунонии амалиёти гумрукӣ омили калидӣ дар таҳкими амнияти иқтисодӣ, рушди фазои тиҷоратӣ зимни ғанӣ гардонидани буҷети кишвар мебошад. Ҳамгироии технологияҳои иттилоотӣ ба равандҳои гумрукӣ амалиётро беҳтар мекунад, самаранокии назоратро афзоиш медиҳад, хатогиҳои инсониро ба ҳадди ақал мерасонад, хатарҳои коррупсияро коҳиш медиҳад ва рушди иқтисодиро ҳавасманд мекунад. Рақамикунонии минбаъдаи амалиётҳои гумрукӣ калиди рушди муваффақонаи кишвар дар шароити ҷаҳонишавии тиҷорати хориҷӣ ва афзоиши рақобат мебошад.

Мувофиқи "Барномаи нави миёнамӯҳлати рушди мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2025-2029", мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон истифодаи технологияҳои рақамӣ ва ҷузъҳои зеҳни сунъиро дар фаъолияти худ тақвият дода барои ноил шудан ба ҳадафҳо ва афзалиятҳои ҳукумати кишвар дар бораи эълон кардани солҳои 2025-2030 "Солҳои иқтисоди рақамӣ ва рушди инноватсионӣ" чораҳои зарурӣ меандешанд.

Адабиёт

1. Варюха А.О., Сурженко Л.В. Современные угрозы экономической безопасности России // Молодой ученый. 2016. № 8. С. 3–5.
2. Кулешова Л. И. Цифровизация таможенного администрирования // Научные исследования и инновации: сборник трудов III Международной научно-практической конференции. Саратов: НОО «Цифровая наука», 2021. С. 108–112.
3. Любчик А.А., Мавлиханова И.С. Экономическая безопасность государства: законодательные проблемы и доктринальные противоречия // Актуальные проблемы государства и права. 2023. Т. 7. № 4. С. 515-528. <https://doi.org/10.20310/2587-9340-2023-7-4-515-528>
4. Официальный сайт Таможенной службы Республики Таджикистан. [Электронный ресурс]. URL: <https://gumruk.tj/index.php/2018-06-12-04-34-10/2018-06-14-07-39-58>
5. Писаренко А.О. Экономическая безопасность в России: современное состояние, угрозы и перспективы развития //

Национальные интересы: приоритеты и безопасность. – 2018. – Т. 14, № 5. – С. 927 – 940.

6. Постановление Правительства Республики Таджикистан от 28 марта 2025 года №222 «О Среднесрочной программе развития таможенных органов Республики Таджикистан на 2025-2029 годы».

7. Послание Президента Республики Таджикистан, Лидера нации, уважаемого Эмомали Рахмона к Маджлиси Оли страны «Об основных направлениях внутренней и внешней политики республики» от 28 декабря 2024 года.

8. Таможенный кодекс Республики Таджикистан ПП РТ №1545 (измен. от 3 августа 2018 года).

9. Эсетова А. М., Алиева З. М., Хамбулатова З. Р. Обеспечение экономической безопасности страны в условиях цифровой трансформации // Прикладные экономические исследования. 2023. № 1. С. 153–160. https://doi.org/10.47576/2949-1908_2023_1_153.

УДК 339.545 (575.3)

**Нидоев Парвиз Фозилович, н.и.и., дотсенти кафедраи
фаъолияти гумруки Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон
(ш.Душанбе)**

**Раҳматшоҳзода Сангинмурод, сардори кафедраи
бехатарӣ ва сухторӣ Академияи ВКДҶТ**

**НИШОНДИҲАНДАҶОИ РУШДИ ИҚТИСОДИ
ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ДАР ЗАМИНАИ
ФАЪОЛИЯТИ ХАТМКУНАНДАГОНИ ИХТИСОСИ
ФАЪОЛИЯТИ ГУМРУКӢ ДАР ХАДАМОТИ ГУМРУК**

Дар мақола нишондиҳандаҳои рушди иқтисоди Ҷумҳурии Тоҷикистон дар заминаи фаъолияти хатмкунандагони ихтисоси фаъолияти гумрукӣ дар Хадамоти гумрук марида таҳқиқ қарор дорда шудааст.

Вожаҳои калидӣ: нишондиҳандаҳо, рушди иқтисодӣ, фаъолияти хатмкунандагон, хадамоти гумрук

Рушди иқтисоди Ҷумҳурии Тоҷикистон дар баробари дигар афзалиятҳо ҳамчун натиҷаи арзишманди рушди тафаккури илмӣ-таълимӣ ва таҷрибаи амалии соҳаи гумрук дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, роҳи тайнамудаи ихтисоси фаъолияти гумрукиро дар тӯли сӣ соли соҳибистиқлолӣ ҳамаҷониба инъикос менамояд. Таъсиси ин ихтисос дар шароити ташаккули давлатдорӣ миллӣ иқдоми саривақтӣ ва стратегӣ буда, дар заминаи сиёсати дурандешона ва беназири Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон амалӣ гардид.

Ихтисоси фаъолияти гумрукӣ дар ҳамбастагӣ бо сиёсати иқтисодии давлат ҳамчун омили муҳими таъмини амнияти иқтисодӣ, танзими равандҳои савдои хориҷӣ, ҳифзи манфиатҳои миллӣ ва рушди устувори иқтисоди кишвар ташаккул ёфт. Дар ин раванд ҳамкориҳои пайваста ва самараноки Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон бо Хадамоти гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон нақши калидӣ бозида, заминаи воқеии омезиши илм, таълим ва амалияро фароҳам оварданд.

Нахустин хатмкунандагони ихтисоси мазкур на танҳо поягузори мактаби миллии таҳсилоти гумрукӣ, балки ташаккулдиҳандагони кадрҳои касбӣ барои сохторҳои гумруки кишвар гардиданд. Бисёре аз онҳо имрӯз дар зинаҳои гуногуни

Хадамоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар мақомотҳои давлатӣ фаъолият намуда, бо масъулиятшиносӣ, садоқат ба давлат ва касбият ба рушди соҳа саҳми арзанда мегузоранд. Фаъолияти онҳо далели равшани он аст, ки интихоби хусусияти таълимии ба талаботи амалия мутобиқ, самаранок ва дурнамо дошта маҳсуб меёбад.

Ҷойгоҳи хос дар таърихи ихтисос ба гирандаи аввалин дипломи аъло (дипломи сурх) аз ҳисоби нахустин хатмкунандагон тааллуқ дорад. Ин рӯйдод на танҳо нишони сатҳи баланди омодагии илмӣ-таълимӣ, балки рамзи оғози анъанайи сифат, рақобатпазирӣ ва масъулияти касбӣ дар омодагисозии мутахассисони соҳаи гумрук маҳсуб меёбад. Дипломи аъло ҳамчун арзёбии ҷамъбасти захираҳои омӯзгорон, талоши донишҷӯён ва дастгирии ниҳодҳои давлатӣ, мақоми асосиро дар худ таҷассум менамояд.

Дар маҷмӯъ, хатмкунандагони ихтисоси фаъолияти гумрукӣ на танҳо санади таърихӣ, балки манбаи муҳими илмӣ-таълимӣ ва тарбиявӣ буда он таҷрибаи ғании ҳамкорӣ муассисаҳои таълимӣ ва мақомоти давлатӣ, нақши Пешвои миллат дар рушди сиёсати кадрӣ ва саҳми хатмкунандагони муваффақро дар таҳкими пояҳои давлатдорӣ миллӣ бозгӯ намуда, барои наслҳои ояндаи мутахассисони гумрук ҳамчун роҳнамо ва илҳомбахш хизмат хоҳад кард.

Дар солҳои охир рушди устувори иқтисоди Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳамбастагӣ бо такмили низоми идоракунии гумрукӣ ва баланд гардидани нақши он дар танзими муносибатҳои иқтисодии берунӣ ба таври назаррас таъмин гардидааст. Хадамоти гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун яке аз ниҳодҳои калидии иқтисодӣ, дар иҷрои вазифаҳои стратегӣ - ғаний гардонидани буҷети давлатӣ, ҳифзи амнияти иқтисодӣ, мусоидат ба савдои қонунӣ ва ҷалби иқтисоди миллӣ ба низоми иқтисоди ҷаҳонӣ -мавқеи муҳимро ишғол менамояд.

1. Афзоиши иштирокчиёни фаъолияти иқтисодии берунӣ

Дар натиҷаи соддагардонии расмиёти гумрукӣ, татбиқи усулҳои муосири идоракунии хавфҳо ва беҳтар гардидани хизматрасонии гумрукӣ, шумораи иштирокчиёни фаъолияти иқтисодии хориҷӣ сол ба сол афзоиш ёфта истодааст. Раванди

мазкур барои густариши воридоту содирот, баланд бардоштани рақобатпазирии субъектҳои хоҷагидорӣ, фаъол гардидани соҳибкории миёна ва хурд заминаи воқеӣ фароҳам овард. Дар ин раванд нақши кадрҳои касбӣ - хатмкунандагони ихтисоси фаъолияти гумрукӣ бахуссус аз Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон хеле назаррас мебошанд, зеро маҳз онҳо дар сатҳҳои гуногуни мақомоти гумрукӣ саркарда аз роҳбарият то ба нозирони гумрукӣ сиёсати давлатро дар амал татбиқ намуда истодаанд.

2. Саҳм дар ғанӣ гардонидани буҷети давлатӣ

Пардохтҳои гумрукӣ (боҷҳои гумрукӣ, андоз аз арзиши иловашуда, аксиз) яке аз манбаъҳои муҳими даромади буҷети давлатӣ ба ҳисоб мераванд. Дар солҳои охир, ҳаҷми умумии воридоти маблағҳо ба буҷет аз ҳисоби мақомоти гумрукӣ тамоюли афзоишро касб намуда интизоми молиявӣ ва шаффофияти ҳисоббаробаркуниҳо беҳтар гардида сатҳи ошкор ва пешгирии қонунвайронкуниҳои гумрукӣ боло рафта истодааст.

Ин нишондиҳандаҳо далели самаранокии ислоҳоти институционалӣ ва оmodасозии кадрҳои баландихтисос мебошанд, ки қисми зиёди онҳоро хатмкунандагони Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистонро ташкил медиҳанд.

3. Гузариш ба иқтисоди рақамӣ дар соҳаи гумрук

Яке аз самтҳои афзалиятноки сиёсати иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон гузариш ба иқтисоди рақамӣ мебошад. Дар фаъолияти гумрукӣ ин раванд тавассути роҳҳои зерин ба амал бароварда шудааст:

- қорӣ намудани низоми эъломиякунонии электронии гумрукӣ;
- истифодаи платформаҳои иттилоотӣ ва пойгоҳҳои рақамӣ;
- кам намудани омилҳои инсонӣ ва хавфи коррупсионӣ;
- баланд бардоштани суръат ва сифати барасмиятдарорӣ.

Мутахассисони ҷавон - хатмкунандагони ихтисоси фаъолияти гумрукӣ - бо дониши муосири иқтисодӣ, ҳуқуқӣ ва рақамӣ, дар татбиқи ин равандҳо нақши фаъол доранд ва ҳамчун

пайванди муҳим байни илм, технология ва амалия баромад мекунанд.

4. Натиҷаҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ

Самаранокии фаъолияти Хадамоти гумрук дар маҷмӯъ боис ба устувории молиявии давлат, беҳтар гардидани муҳити сармоягузорӣ, тақвияти мавқеи Тоҷикистон дар низоми савдои байналмилалӣ, баланд шудани сатҳи эътимоди ҷомеа ба идоракунии давлатӣ гардидааст.

Ин дастовардҳо натиҷаи татбиқи сиёсати дурандешонаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ва иҷрои босамари он аз ҷониби мақомоти давлатӣ, аз ҷумла Хадамоти гумрук, маҳсуб меёбанд.

Дар маҷмӯъ, рушди нишондиҳандаҳои иқтисоди Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои охир бевосита ба фаъолияти самараноки Хадамоти гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон вобаста буда, саҳми хатмкунандагони ихтисоси фаъолияти гумрукӣ-и Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон дар ин раванд назаррас ва таъйидшаванда мебошад. Онҳо имрӯз на танҳо иҷрокунандагони сиёсати давлатӣ, балки нерӯи пешбарандаи ислоҳот, рақамикунонӣ ва рушди устувори иқтисоди миллӣ ба шумор мераванд.

Дар зер ҷадвал ва диаграммаи таҳлилии нишондиҳандаҳои иқтисодии Тоҷикистон оид ба даромадҳои буҷети давлатӣ аз ҳисоби пардохтҳои гумрукӣ ва гардиши (савдои) хориҷӣ дар се даҳсолаи охир (2015–2024) дар шакли мураттаб ва бо далелҳои оморӣ пешниҳод мегардад. Бо назардошти дарёфтшавии маълумоти оморӣ, ҷадвал бо асоситарин маълумот омода шудааст (ҷадваи 1). Дар ҷадвали 1 динамикаи даромадҳои буҷети давлатӣ аз ҳисоби пардохтҳои гумрукӣ ва гардиши савдои хориҷиро дар се даҳсолаи охир оварда шудааст.

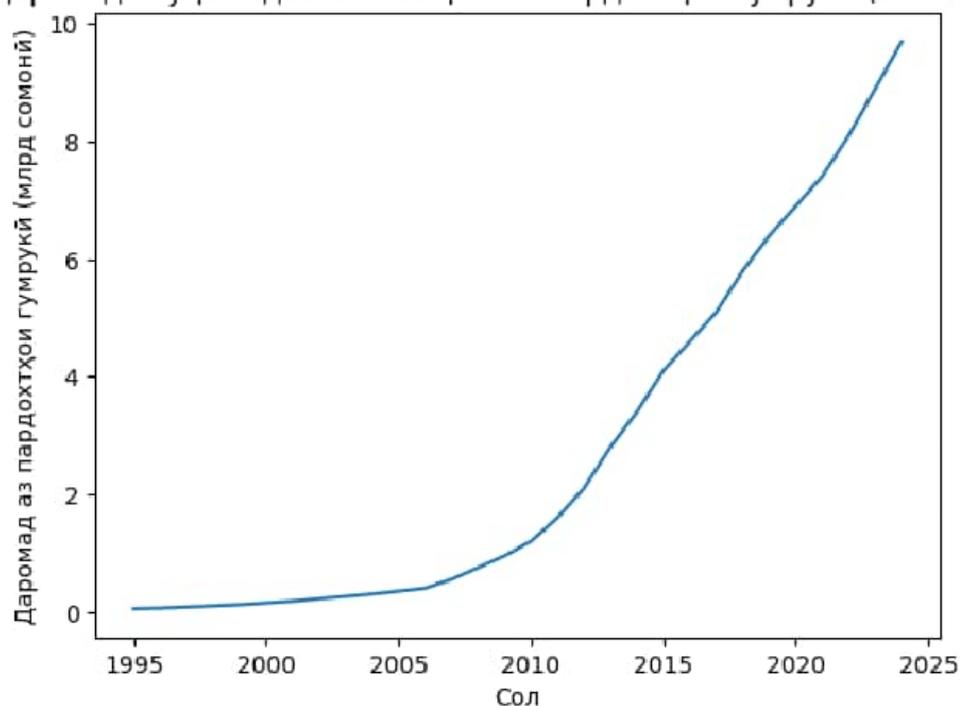
Чадвали 1. Нишондиҳандаҳои рушди иқтисоди Ҷумҳурии Тоҷикистон (1995–2024)

Солҳо	Даромад аз пардохтҳои гумрукӣ (млрд сомонӣ)	Гардиши савдои хориҷӣ (млрд доллари ИМА)
1995	0.05	0.4
2000	0.15	0.8
2005	0.4	1.5
2010	1.2	4.2
2015	4.1	7.0
2020	6.9	8.6
2021	7.41	8.7
2022	8.1	8.8
2023	8.9	8.9
2024	9.7	8.95

Дар тӯли солҳои 1995–2024 даромадҳои гумрукӣ ва гардиши савдои хориҷӣ тамоюли афзоиши устуворро касб намуда, самаранокии фаъолияти Хадамоти гумрук ва сиёсати иқтисодии давлатро инъикос менамоянд.

Ҳолати пешбурди нозоми фискалии мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар се даҳсолаи даврони соҳибистиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар диаграмаи 1 низ мушоҳида намудан мумкин аст.

Даромади буҷети давлатӣ аз ҳисоби пардохтҳои гумрукӣ (1995-2024)

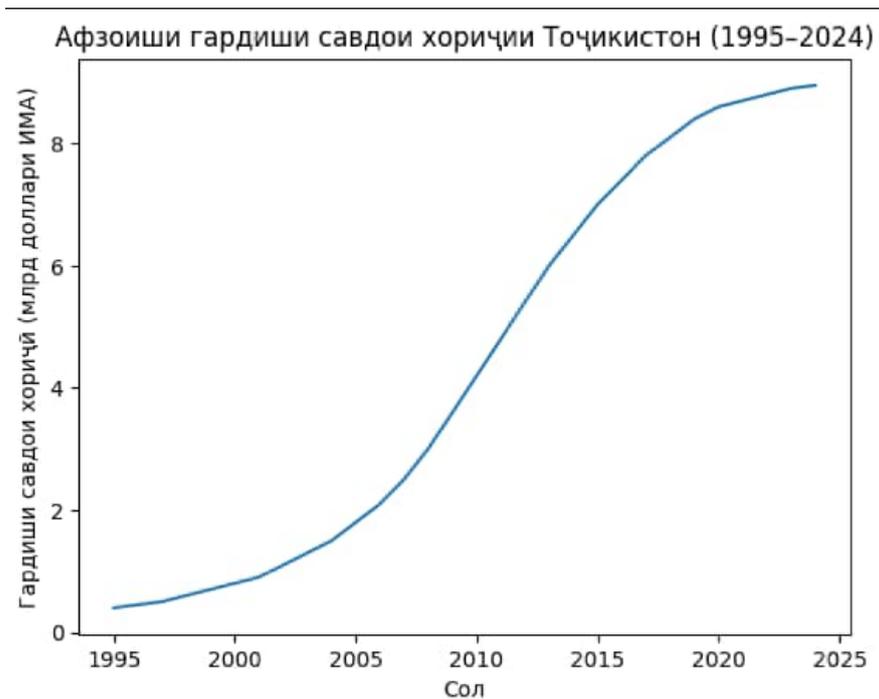

Диаграмаи 1. Даромад аз пардохтҳои гумрукӣ дар солҳои 1995-2024.

Танзими фаъолияти иқтисодӣ берунӣ яке аз вазифаҳои асосии фаъолияти кормандони мақомоти гумрукӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон маҳсуб ёфта, дуруст иҷро намудани вазифаи мазкур боиси вусъатёбӣ ва рушди гардиши савдои хориҷӣ мегардад, ки ҳолати мазкурро мо дар диаграмаи 2 дида метавонам.

Гардиши савдои хориҷӣ дар соли 2024 ба 8,95 млрд доллари ИМА расида, мавқеи Тоҷикистонро дар низоми савдои минтақавӣ тақвият бахшид. Афзоиши пайвасти даромадҳои буҷети давлатӣ аз ҳисоби пардохтҳои гумрукӣ ва гардиши савдои хориҷӣ дар се даҳсолаи охир далели равшани самаранокии сиёсати иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва фаъолияти касбии Хадамоти гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад.

Дар ин раванд саҳми хатмкунандагони ихтисоси фаъолияти гумрукӣ аз Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон, ки қисми асосии нерӯи зеҳнии мақомоти гумрукро ташкил медиҳанд, назаррас буда, онҳо ҳамчун омили калидии татбиқи ислоҳот, рақамикунонӣ ва таъмини амнияти иқтисодӣ баромад менамоянд.

Дигараммаи 2. Диаграмаи гардиши савдои хориҷӣ дар солҳои 1995-2024

Дар солҳои охир сарчашмаҳои иттилооти муқаррар менамоянд, ки афзоиши гардиши савдои хориҷӣ ва барзиёд иҷроиши нақшаи буҷети давлатӣ аз фаъолити самараноки кормандони мақомоти гумрук далолат менамоянд, ки онро дар ҷадвали 2 дида мебароем .

Ҷадвали 2. Воридоти пардохтҳои гумрукӣ ба буҷет ва гардиши савдои хориҷӣ дар солҳои 2020-2024

Солҳо	Накша,млрд сомонӣ	ичро (%)	Гарадиши савдои хориҷӣ (\$ млрд)
2022	≈8,1	115%	8,8 млрд
2023	≈8,9	115,5%	8,8
2024	≈9.7	115%	8,95

Дар соли 2022 мақомоти гумрук зиёда аз 8,1 млрд сомонӣ пардохтҳои гумрукиро ба буҷет ворид намуда, нақшаи ситонидани онҳоро барзиёд иҷро намуданд. Дар соли 2024 ҳамин нишондиҳанда ба 9.7 млрд сомонӣ расида, нақшаи тасдиқгардидаро 106–115 % иҷро кардааст. Гарадиши савдои хориҷӣ дар соли 2024 ба тақрибан \$8.95 млрд расидааст – афзоиш нисбат ба соли қаблӣ хеле зиёд мебошад, ки барои рушди иқтисоди миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон манфиатовар мебошад.

Хулосаҳои муҳими таҳлилӣ

1) Афзоиши даромади буҷети давлатӣ:

Муҳимтарин қисми даромади буҷет аз ҳисоби гумрук дар кишвар сол ба сол афзоиш ёфта, нишондиҳандаҳо аз ҳисоби хизматрасониҳои содиротӣ-воридотӣ ва такмилёбии низоми ҷамъоварӣ баланд шудаанд.

2) Таъсири савдои хориҷӣ:

Гарадиши савдои хориҷӣ низ нишондодҳои афзалиятнок пайдо кардааст - инфрасохтори гумрукӣ ва робитаҳои иқтисодии хориҷӣ рушд ёфта, даромад ва гардиш афзудааст.

3) Нақши ҳамкориҳои илмию касбӣ:

Рақами афзояндаи пардохтҳо ва гардиши савдо далели беҳтар гардидани фаъолияти мақомоти гумрук ва таъсири омодагии касбии хатмкунандагони ихтисоси фаъолияти гумрукӣ мебошад.

Бояд қайд намуд, ки дар тӯли 30 сол даромадҳои гумрукӣ қариб 200 маротиба ва гардиши савдои хориҷӣ беш аз 20 маротиба афзоиш ёфтаанд.

Таҳлил:

- солҳои 1995–2005: марҳилаи ташаккули низоми гумрук;
- солҳои 2006–2014: афзоиши устувор бо тақвияти заминаи ҳуқуқӣ;

- солҳои 2015–2024: ҷаҳиши босуръат дар натиҷаи ислоҳоти институционалӣ;

- такмили маъмурият;

- рақамикунонӣ ва оmodасозии кадрҳои касбӣ.

Дар соли 2024 воридоти пардохтҳои гумрукӣ ба 9,7 млрд сомони расид, ки яке аз баландтарин нишондиҳандаҳои таърихӣ мебошад.

- густариши робитаҳои иқтисодии хориҷӣ;

- афзоиши шумораи иштирокчиёни фаъолияти иқтисодии берунӣ;

- беҳтар шудани расмиёти гумрукӣ ва муҳити тиҷорат.

Ҳамин тавр, дар 30 соли соҳибистиқлолӣ дар заминаи таҳкими сиёсати хирадмандонаи Пешвои муаззами миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам, Эмомалӣ Раҳмон даромади буҷети давлатии Тоҷикистон ба шарофати рушди баҳши хусусӣ (70% ММД), афзоиши корхонаҳои саноатӣ, афзоиши ММД 50 маротиба, инчунин даромад аз андозҳо, боҷҳои гумрукӣ, дороиҳои давлатӣ қариб 97 баробар афзудааст, гарчанде ки сохтори пур кардани буҷет аз андозҳо, кӯмак ва заминаи захираҳо вобаста боқӣ мемонад. Манбаҳои асосӣ андозҳо, пардохтҳои гумрукӣ, даромад аз корхонаҳои давлатӣ ва инчунин кӯмаки хориҷӣ мебошанд, дар ҳоле ки баҳши хусусӣ нақши калидӣ дорад.

Манбаҳои асосии пур кардани буҷет, андозҳои баҳши Хусусӣ тақрибан 80% тамоми пардохтҳои андозро ба буҷет тавлид карда боҷҳои гумрукӣ манбаи муҳими даромадро ташкил намудаанд.

Дар инвасил хулоса намудан бомаврид мебошад, ки тайёр намудани мутахассисони баландихтисоси касбии фаъолияти гумрукӣ ба нигоҳдошт ва рушди иқтисоди миллӣ манфиати баландро таъмин менамояд.

Адабиёт

1. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 28 декабри соли 2024.
2. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон» (1 октябри соли 2025, №2186)
3. Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон (Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 17 декабри соли 2020, №1746).
4. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти савдои хоричӣ» (18 март соли 2022, №1870).
5. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи танзими асъор ва назорати асъор» (20 июни соли 2024, №2075).
6. «Садои мардум», шумораи аз 3 октябри соли 2025.
7. Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Гузориши солонаи бучет ва нишондиҳандаҳои иқтисодӣ (2020–2025).
8. Нидоев П.Ф. Ташкили аввалин ихтисоси фаъолияти гумрукӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон (бахшида ба 30 - солагии таъсисёбии ихтисоси фаъолияти гумрукӣ дар Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон) / Зери таҳрири доктори илмҳои техникӣ, профессор Х.Х. Назарзода.- Душанбе: “ДДТТ”, 2026 .- 280 с.

УДК 339.545 (575.3)

**Ғаюрӣ Раъно Саидмурод, номзади илмҳои иқтисодӣ, мудир
кафедраи фаъолияти гумруки Донишгоҳи давлатии тиҷорати
Тоҷикистон
(ш. Душанбе)**

РУШДИ ТИҶОРАТИ ХОРИҶӢ ДАР ШАРОИТИ ИҚТИСОДИ РАҚАМӢ

Дар мақола зикр мегардад, ки танзими давлатии фаъолияти иқтисодии хориҷӣ маҷмӯи воситаҳои иқтисодӣ, ҳуқуқӣ ва маъмурӣ ва усулҳои таъсиррасоние мебошад, ки аз ҷониби давлат дар шахси мақомоти давлатӣ ва хадамоти давлатӣ истифода мешаванд. Мақсади ин маҷмаа таъмин намудани дастгирии иқтисодӣ ва ҳифзи ҳуқуқӣ дар бозорҳои дохилӣ ва хориҷӣ, инчунин таъсир расонидан ба муносибатҳои иқтисодии субъектҳои кишварҳои гуногун мутобиқи вазифаҳои гузошташуда ва манфиатҳои миллӣ мебошад.

Вожаҳои калидӣ: фаъолияти иқтисодии хориҷӣ, танзими давлатӣ, иқтисоди рақамӣ, мақомоти гумрук.

Дар шароити имрӯзаи ҷаҳонишавӣ ва рушди бемайлони тиҷорати хориҷӣ маълум аст, ки қонунгузори соҳаи гумрук на танҳо ба баъзе табақаҳои маҳдуди ҷомеа ё бахши алоҳидаи иқтисодиёт, балки қариб ба ҳамаи қишрҳои ҷомеа, аз ҷумла соҳибкорони ба воридоту содироти мол машғулбуда ва шахрвандоне, ки бо мақсадҳои гуногун (сайёҳӣ, алоқаҳои гуманитарӣ, сафарҳои хизматӣ ва ғайра) ба хориҷи кишвар сафар мекунанд, тааллуқ дошта, ба манфиатҳои қисми зиёди ҷомеаи кишвар таъсиргузор аст. Пешбурди фаъолияти гумрукӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон пеш аз ҳама ба ҳимояи истеҳсолкунандагони ватанӣ, пешгирии воридоти ғайриқонунӣ, таъмини рақобатпазирӣ дар қаламрави гумрукӣ, беҳдошти муносибати мутақобила бо дигар кишварҳо, риояи талаботи стандартҳои байналмилалӣ дар соҳаи гумрук равона карда шудааст.

Таҳқиқи таҷрибаи ҷаҳонӣ гувоҳӣ медиҳад, ки омилҳои асосии таъмини суръати баланди рушди иқтисодӣ воридшавии кишвар ба иқтисодиёти ҷаҳонӣ мебошад, ки яке аз нишондиҳандаҳои он ҷонибдори кишвар аз баланд бардоштани сатҳи ошкор ва дастрасӣ дар соҳаи тиҷорати байналмилалӣ ба ҳисоб меравад.

Тадбири муҳими бештар ба рушди тиҷорати байналмилалӣ мусоидаткунанда фаъолияти босуботи гумрукӣ, ташкили низоми боэътимоди танзими гумрукӣ, аз ҷумла расмиётҳои стандартишуда, соддагардонидашуда, ҳамоҳангшуда, шаффоф ва пешгӯишаванда мебошанд, ки назорат ва барасмиятдарории гумрукиро дар раванди интиқоли молу воситаҳои нақлиёт тавассути сарҳади гумрукӣ таъмин мекунанд.

Дар ин радиф яке аз масъалаҳои муҳими рушди инноватсионии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити гузариш ба иқтисодии рақамӣ, бешубҳа, вусъат ва рушди фаъолияти иқтисодии байналмилалӣ мебошад. Ба ақидаи мо, зарур аст, ки дар ин самт тадбирҳои маъмурии танзимкунандаи давлатӣ ҷавобгӯ ба стандартҳои байналмилалӣ ҷорӣ карда шавад. Бешубҳа, рушди иқтисодии кишвар ва муносибатҳои байналмилалӣ бо сиёсати оқилонаи Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ - Пешвои муаззами миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Тоҷикистони соҳибистиқлол сари вақт амалӣ гардида истодааст.

Дар раванди баҳодиҳии системаи манфиатҳо таҳқиқи талаботи аз ҷониби иштирокчиёни фаъолияти иқтисодии байналмилалӣ гузошташударо дар асоси ба даст овардани фоидаи зарурӣ муайян намудан бо нишон додани ҳадафҳо ва вазифаҳои гузошташуда имконпазир аст.

Самтҳои инкишофи сиёсати берунии ҷумҳурӣ дар Барномаи рушди иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба тарзи возеҳ чашмдошт шудааст. Ҳангоми таҳия намудани Барнома тамоюлҳои рафти муносибатҳои тиҷоратӣ иқтисодии байналхалқии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва масъалаҳои ҷоннок намудани иштироки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Созишномаҳои байналхалқии тиҷоративу иқтисодии минтақавӣ ва ҷаҳонӣ ба эътибор гирифта шудааст.

Айни замон дар баҳши фаъолияти иқтисодии хориҷӣ, ҷумҳурӣ бо зиёда аз 120 мамлакатҳои хориҷӣ дуру наздик муносибатҳои тиҷоратӣ дорад, ки он ба таъмини бозори дохила бо молу маҳсулот ва таҷҳизоти техникаю истеҳсоли мусоидат менамояд.

Мақомоти давлатии дахлдор, ки дар қатори мақомоти гумрук дар раванди интиқоли мол ва воситаҳои нақлиёт

тавассути сарҳади гумрукии кишвар мустақиман вобастаанд, инҳоянд: - Агентии стандартизатсия, метрология, сертификатсия ва нозироти савдои назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, Хадамоти назорати давлатии фитосанитарӣ, карантинии растаниҳо ва тухмӣ, Маркази Ҷумҳуриявии назорати давлатии санитарии эпидиомологӣ, Маркази назорати давлатии фаъолияти фармасевтӣ ва тиббӣ, Хадамоти назорати давлатии байтории Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Хадамоти назорати давлатии оид ба истифода ва ҳифзи табиат.

Робитаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо давлатҳои аъзои Иттиҳоди давлатҳои мустақил бо назардошти манфиатҳои миллӣ ва бар асоси эҳтироми мутақобила, риояи ҳуқуқи байналмилалӣ ва принципҳои, ки дар аҳднома ва созишномаҳои дуҷонибаю бисёрҷониба дарҷ гаштаанд, густариш меёбанд. Ҷумҳурии Тоҷикистон дар минтақаи Осиё сол то сол доираи робитаҳояшро қавӣ гардонид, дар баробари ривож додани табодули мол бо давлатҳои алоҳида, ҷалби сармояро ба иқтисоди худ тавсеъ мебахшад. Агар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рузҳои нахустини истиқлолият бо Хитой, Афғонистон, Эрон, Туркия, Покистон ва Ҳиндустон барин кишварҳо муносибатҳои ҳамкориро ба роҳ монда бошад, пас бо кишварҳои арабӣ робитаҳои фаъол аз соли 2007 шуруъ шудаанд, муносибатҳо бо кишварҳои Осиёи ҷанубӣ-шарқӣ ва ҳавзаи уқёнуси Ором бошад, дар оянда рушту тавсеъ хоҳад ёфт.

Инкишофи муносибатҳои тиҷорати ва мутақобилан манфиатбахш бо Хитой аз системаҳои афзалиятноки сиёсати ҳориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон буда, тамосҳои наздики вазорату идораҳои гуногуни ду кишвар аз алоқамандии ҷонибҳо ба густариши робитаҳои фарогир шаҳодат медиҳанд.

Ҳангоми воридоти мол ба қаламрави гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳуҷҷати тасдиқкунандаи кишвари истеҳсолкардаи мол дар сурате нишон дода мешавад, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон ба давлати истеҳсолкардаи чунин мол тибқи санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон ва санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон имтиёзҳои тарифӣ фароҳам оварад. Дар ин ҳолат ҳуҷҷати тасдиқкунандаи кишвари истеҳсолкардаи мол ҳамзамон бо пешниҳоди декларатсияи гумрукӣ ба мақомоти гумрук манзур мегардад. Дар айни замон

имтиёзҳои тарифии фароҳамоварда метавонанд бо зарурати пешниҳоди сертификати кишвари истеҳсолкардаи мол тибқи намунаи муайяни пешбиниамудаи санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва санадҳои ҳуқуқии байналмилалии эътирофнамудаи Ҷумҳурии Тоҷикистон асоснок карда шавад.

Таҳлили савдои хориҷии мамлакат тӯли солҳои сипаригашта собит менамояд, ки равандҳои ҳамгирӣ дар иқтисодиёти Тоҷикистон бояд дар асоси коркард ва иҷрои сиёсати босуботи робитаҳои иқтисодии хориҷӣ сурат гирад. Ҳадафҳои ин сиёсат хеле гуногун буда муҳимтаринашон инҳо мебошанд:

- самаранок истифода бурдани равандҳои ҳамкорӣ барои тезонидани суръати афзоиши иқтисодӣ, пурра бартараф сохтани камбизоатӣ ва ба зудӣ баланд бардоштани дараҷаи зиндагонии аҳоли бо назардошти меъёрҳои пешқадами ҳаёт;
- муваффақ гаштан ба рақобатпазирии молҳои ватанӣ ҳам дар бозори дохилӣ ва ҳам дар бозори берунӣ;
- азнавсозии техники пурраи иқтисодиёт, зуд тараққӣ кардани соҳаҳои технологияи баланд;
- ҳамаҷониба тараққӣ кардани сармояи инсонӣ мутобиқи равандҳои дар ҷаҳон идомаёбандаи ҷараёнҳои иқтисодӣ, инноватсионӣ ва иҷтимоӣ-маданӣ;
- таъмини амнияти комили иқтисодиёти мамлакат;
- муваффақ гаштан ба сатҳи устувори захираҳои тиллову асьор, ки барои таъмини истиқлолияти иқтисодӣ ва сиёсии мамлакат пояи боэътимоди пулроро ташкил медиҳанд;
- муваффақ шудан ба тавозуни мусбати муомилоти савдои хориҷии кишвар;
- дар охири давраи пешбинишаванда ба давлати мунтазам тараққиқунанда, табдил додани Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дар қатори даҳ кишвари аввали ба ҳисоби миёна тарақиёфта дохил шудани он.

Дар шароити кунунӣ рушди ҳамкориҳои байналмилалии гумрукӣ самти афзалиятнок ҳисобида мешавад. Ҳадафи асосии он фароҳам овардани шароити мусоид барои татбиқи фаъолияти иқтисодии байналмилалӣ тавассути соддагардонӣ ва коҳиш додани расмиёти гумрукӣ ҳангоми содирот ва воридот мебошад.

Мушкилоти таҳияи назария ва амалияи маъмурияти

гумрукӣ дар заминаи ташаккули иқтисоди рақамӣ мураккаб буда, ҳамаи сатҳҳои хоси назарияҳои махсусро фаро мегиранд. Инҳо масоили дорои хусусияти концептуалӣ, мушкилоти дарёфти моделҳо ва усулҳои мувофиқ, эҷод ва навсозии технологияҳо ва системаҳои идоракунии мебошанд. Ба андешаи мо, дар байни масоили мубраме, ки таваҷҷӯҳи аввалиндараҷаро барои амалисозии трансформатсияи мувофиқи институти маъмурияти гумрук дар раванди ҷорӣ намудани гумруки рақамӣ талаб мекунанд, инҳоянд:

✓ ташаккул ва таҳияи як идеяи асосии институти кибернетикӣ маъмурияти гумрук, ки моҳияти интеллектуалии гибридии равандҳо ва технологияҳои гумрукиро инъикос мекунад ва татбиқи онҳо;

✓ таҳияи асосҳои назарияи маъмурӣ ва идоракунии гумрукӣ дар асоси дониш - назарияи менечменти гумрукии рақамӣ ё назарияи маърифатӣ;

✓ таҳияи технологияҳои инноватсионӣ барои идоракунии электронӣ ва назорат (идоракунии электронӣ ва назорати электронӣ), бо дарназардошти талаботи протоколҳои Созмони Умумиҷаҳонии Савдо ва стандартҳои чорҷӯбаи амният ва соддагардонии тиҷорати байналмилалӣ;

✓ таҳияи маҷмуи вазифаҳо барои идоракунии дар асоси дониш, эҷоди платформаи ягонаи иттилоотӣ, усулҳои таҳлил ва омодагии муҳити истифодаи технологияҳо ва воситаҳои перспективии технологияи иттилоотӣ дар заминаи ягонаи методологӣ;

✓ таҳияи заминаи методӣ ва базаи барномавию техникӣ бехатарии система, муҳити иттилоотӣ, воситаҳои барномавию техникӣ маъмурият ва идоракунии гумруки рақамӣ;

✓ ҳалли масъалаҳои ҳуқуқӣ, зерсохторӣ, ташкилӣ, кадрӣ ва омӯзиши онҳо бо технологияи рақамӣ ва ғайра.

Баҳри боло бурдани самаранокии фаъолияти иқтисодии хориҷӣ ва афзоиши иқтидорҳои содиротӣ ба рушди соҳаҳои анъанавии истеҳсолот, афзоиши молҳои рақобатпазир, ташкили силсилаи ба ҳамдигар пайвасти ҷараёни истеҳсолот диққати махсус дода мешавад. Ҳалли ин вазифа табиқи ислоҳоти сохторӣ ва таҷдиди бунёдии иқтисодиёти миллиро тақозо менамояд. Бинобар ҳамин яке аз вазифаҳои афзалиятнок дар оянда

ҳавасмандсозӣ ва дастгирии соҳаҳое мебошад, ки молҳои рақобатпазир истеҳсол менамоянд, инчунин анҷоми корҳои мақсаднок барои вусъати пояи содиротӣ ба ҳисоб меравад.

Миқдори зиёди маҳсулоти соҳаи аграрӣ вучуд дорад, ки метавонад дар зиёд гардонидани ҳаҷми ва такмили бахши содиротӣ ҳиссаи сазовор гузорад. Ба онҳо метавон истеҳсоли пила, ашёи хоми чарм, асал, маснуот ва пашми бузҳои ангорӣ ва ғайраро дохил намуд.

Тадбирҳои андешидашудаи маҷмӯи муносибатҳои анъанавӣ ва ифода мекунад, ки аз инҳо иборатанд:

- дар асоси таҳлили дақиқи натиҷаҳо ва проблемаҳои рушди фаъолияти иқтисодии хориҷӣ, ҳамасола Барномаи рушди савдои хориҷӣ ба шумули феҳристи тадбирҳо оид ба ҳавасмандгардонии содирот таҳия гардида, якҷоя бо буҷети ҷумҳурӣ ба Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод гагдад;

- ташкил ва иҷрои корҳои тадқиқотӣ оид ба вусъати иқтидорҳои содиротӣ, тамоили рушди вазъи сиёсиву савдо ва талаботи бозори ҷаҳонӣ ҷиҳати муайян кардани афзалиятҳои инкишофи иқтидорҳои содиротӣ;

- мувофиқати тадбирҳо оид ба дастгирӣ ва ҳавасмандсозии содироте, ки дар барномаҳои соҳавӣ ва минтақавӣ якҷоя бо тадбирҳои Барномаи соҳавӣ ва минтақавӣ якҷоя бо тадбирҳои Барномаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон мавҷуданд;

- ташаккули механизмҳои самарабахши дастгирии давлатии рушди иқтидорҳои содиротӣ, ки ташкили фишангҳои иқтисодии қарзӣ ва суғуртакунонии содирот, пешниҳоди хадамоти иттилоотиву машваратиро ба содиркунандагон дар бар мегиранд;

- аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳоди ӯҳдадориҳои кафолатнок оид ба ҷалби захираҳои қарзии бонкҳои ваколатдор барои бо воситаҳои гардон таъмин намудани субъектҳои фаъолияти иқтисодии хориҷӣ;

- пешниҳоди ӯҳдадориҳои кафолатнок ва суғуртаи қарзҳои содиротӣ аз таваккали тижоратӣ (бонкӣ) ва сиёсӣ ҷиҳати таъмини ҳимояи содиркунандагон;

- хариди таҷҳизот барои инкишофи истеҳсолоти ба содирот нигаронидашуда ва ҷойгузинии воридот, вогузор намудани қарз ба истеҳсолоти маҳсулоти содиротии дорои силсилаи

дарозмуддати истеҳсолӣ, ба шумули хариди ашё, мавод ва қисмҳои эҳтиёти, ки дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон истеҳсол намешаванд.

Таҷрибаи ҷаҳон нишон медиҳад, ки имрӯз тамоми давлатҳои дунё барои гузаштан ба иқтисоди рақамӣ барномаҳои таҳия ва татбиқи карда истодаанд ва Ҷумҳурии Тоҷикистон низ чун ҷузъи ҷудонашавандаи ҷомеаи ҷаҳонӣ барои гузариш ба модели нави иқтисодӣ қадамҳои устувор гузошта истодааст. Имрӯз Ҷумҳурии Тоҷикистон дар марҳилаи рушд қарор дорад ва тавре ки мебинем, дар давлатҳои тараққиқарда, маҳз ба сармояи инсонӣ таъия мекунад. Мувофиқи барномаҳои иқтисодӣ ва пеш аз ҳама мувофиқи Стратегияи миллии рушд то соли 2030 Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд ба модели нави иқтисодӣ қадам гузорад ва асоси ин модел рушди сармояи инсонӣ мебошад.

Мавҷудияти технологияи рақамӣ ба манфиати иқтисодии миллии мебошад. Ҳукумати мамлакат дар самти ҷорисозии иқтисодии рақамӣ дар Тоҷикистон тадбирҳои зарурӣ меандешад. Имрӯзҳо дар шаҳрҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон низомии пардохти электронӣ дар хизматрасонии нақлиёти ҷамъиятӣ мавриди амал қарор дорад. Ин раванд дар доираи татбиқи иқтисодии рақамӣ сураат гирифта, роҳҳои нави хизматрасониро таъмин мекунад. Инчунин, амалишавии амалиётҳои пулӣ тавассути кортҳои электронӣ аз ҷумлаи тадбирҳои ҳастанд, ки дар доираи татбиқи барномаи рушди иқтисоди рақамӣ ба роҳ монда шудаанд.

Бояд қайд намуд, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун субъекти иқтисоди ҷаҳонӣ ба иттиҳоди иттилоотии ҷаҳонӣ ва тамоюлҳои муосири рушди ҷомеаи иттилоотӣ шомил шудааст. Ҷорӣ намудани технологияҳои муосири иттилоотӣ–коммуникатсионӣ дар тамоми соҳаҳои ҳаёти иҷтимоӣ иқтисодии мамлакат ва ҳарчи пурратар қонунгардонидани талаботи афзоюндаи иттилоотии ҷомеа ва субъектҳои иқтисодӣ дар ҷумҳурӣ заминаи ҳуқуқии ташаккул ва рушди иқтисодии рақамӣ гузоштааст.

Адабиёт

1. Аксенов, И. А. Цифровые технологии в таможенной и околотаможенной деятельности [Электронный ресурс] : учеб. пособие / И. А. Аксенов ; Владим. гос. ун-т им. А. Г. и Н. Г. Столетовых. – Владимир : Изд-во ВлГУ, 2022. – 363 с.
2. Нидоев Н.Ф., Наврӯзов Р.П., Файёзов Ҷ.Б. Танзими давлатии фаъолияти гумрукӣ. Комплекси таълимӣ - методӣ - Душанбе: «Ирфон», 2018. – 315. саҳ.
3. Раджабов Р. К., Хикматов С. И. Таможенная система: проблемы и инновационное развития. Монография/ Р.К. Раджабов, С. И. Хикматов. – Душанбе: «Сумани Кудрат», 2012. – 184с.
4. Раҷабов Р.К., Хикматов С.И., Раҷабова Н.Р. Ташкили назорати гумрукии мол ва воситаҳои нақлиёт. -Душанбе: Ирфон, 2021. -236 саҳ.
5. Раджабов Р.К., Алиев М.Б. Развитие внешней торговли и таможенной службы в условиях рыночной экономики// Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. - Душанбе: «Сино», 2016, №2/9(218). –С.26-32.
6. Свинухов, В. Г. Таможенно-тарифное регулирование внешнеэкономической деятельности / В. Г. Свинухов. – М.: РАГС, 2014. – 35 с.

**Шоҳназари Хучаназари Гуломзода, номзади илмҳои
иқтисодӣ, сардори шуъба дар Раёсати ташкили назорати
гумрукии Хадамоти гумрук (ш.Душанбе)**

ТАШАККУЛ ВА РУШДИ ХИЗМАТРАСОНИҲОИ ЭЛЕКТРОНИИ ГУМРУКӢ ДАР ШАРОИТИ ИҚТИСОДИ РАҚАМӢ

Дар мақола яке аз масъалаҳои мубрам аз қабил хизматрасониҳои гумрукӣ мавриди тадқиқ қарор гирифтааст. Муаллиф зимни тадқиқоти худ ташаккул ва рушди хизматрасониҳои электроники гумрукиро дар шароити иқтисоди рақамӣ, ҷамбаҳои назариявӣ ва амалии онро ба таври амиқ омӯхта, заминаҳои ташаккули онро дар мақомоти гумрук ва хусусиятҳо, намудҳо ва истифодабарандагони хизматрасониҳои гумрукиро бо дарназардошти музнок ва ройгон будани онҳоро мавриди баҳс қарор додаст. Асоснок гардидааст, ки “Хизматрасониҳои гумрукӣ ин як намуди хизматрасониҳои давлатие мебошанд, ки барои истифодабарандагони он бо тариқи ройгон (бемуз) ё ғайриройгон (музнок) ва электронӣ ё ғайриэлектронӣ (қоғазӣ) аз ҷониби воҳидҳои сохтори ниҳоди гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод ва расонида мешаванд”.

Ба андешаи мо раванди хизматрасониҳои гумрукӣ низ дар айни замон дар ҳолати ташаккул ва рушд қарор дошта он ба воситаи татбиқи технологҳои рақамӣ ҳангоми хизматрасониҳои гумрукӣ барои доираи васеи иштирокчиёни фаъолияти иқтисоди хориҷӣ пешниҳод карда мешаванд. Иштирокчиёни фаъолияти иқтисоди хориҷӣ ва дигар шахсони манфиатдор аз хизматрасониҳои гумрукӣ бо таварӣ васеи истифода бурда, фаъолияти худро дар сатҳи барояшон мувофиқ анҷом медиҳанд.

Вожаҳои калидӣ: хизматрасониҳои электроники гумрукӣ, шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ, намудҳои хизматрасониҳои гумрукӣ, мақомоти гумрук ва шахсони мансабдори он, равзанаи ягона, Асикуда, самаранокии хизматрасониҳои гумрукӣ.

Дар шароити имрӯзаи ҷаҳони муосир барои ҳар як ниҳоди давлатӣ пеш аз ҳама ба таври дахлдор ва муосир ба роҳ мондани раванди фаъолият ва пешниҳод намудани хизматрасониҳои босифат барои истифодабарандагони ин ва ё он навъи хизматҳо дар мадди аввал буда, тавассути хизматрасониҳои босифати ҷавобгӯӣ бо талаботи замони муосир, метавонад ба ташаккул ва рушди бонизоми хизмат дар ниҳоди давлатӣ равона шудааст, таъмин карда шавад.

Раванди хизматрасониҳои гумрукӣ низ дар айни замон дар ҳолати ташаккул ва рушд қарор дошта он ба воситаи татбиқи технологҳои рақамӣ ҳангоми хизматрасониҳои гумрукӣ барои доираи васеи иштирокчиёни фаъолияти иқтисоди хориҷӣ пешниҳод карда мешаванд.

Иштирокчиёни фаъолияти иқтисоди хориҷӣ ва дигар шахсони манфиатдор аз хизматрасониҳои гумрукӣ бо таварӣ васеъ истифода бурда, фаъолияти худро дар сатҳи барояшон мувофиқ анҷом медиҳанд.

Ба ақидаи ман, “Хизматрасониҳои гумрукӣ ин як намуди хизматрасониҳои давлатие мебошанд, ки барои истифодабарандагони он бо тариқи ройгон (бе музд) ё ғайриройгон (музднок) ва электронӣ ё ғайриэлектронӣ (қоғазӣ) аз ҷониби воҳидҳои сохтори ниҳоди гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод ва расонида мешаванд”.

Ё аз нигоҳи дигар, “Хизматрасониҳои гумрукӣ ин маҷмуи хизматҳои мебошанд, ки ба соҳаҳои гуногуни ҷомеа ва давлат аз ҷониби кормандони мақомоти гумрук расонида мешаванд”.

Аз мафҳумҳои оварда шуда хуласа мебарорем, ки ба ақидаи мо, хизматрасониҳои гумрукиро аз рӯи хусусият ба ду шакл (электронӣ ва қоғазӣ) ва 21 намуд ҷудо намуданд мункин аст, ки аз ҷониби кормандони мақомоти гумрук барои истифодабарандагони ин навъи хизмат батариқи ройгон ва музднок, пешниҳод мегарданд, ки дар ҷадвали 1 мо онҳоро пешниҳод намудем.

Аз номгӯи хизматрасониҳои гумрукӣ дар ҷадвали 1 оварда шуда, дида мешавад, ки аз 21 номгӯи хизматрасониҳои 16 таи он ройгон ва 5 тои он музднок аз ҷониби мақомоти гумрук анҷом дода мешавад.

Номгӯи хизмарасониҳои гумрукие, ки аз ҷониби
Хадамоти гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба
шахсони манфиатдор раснода мешаванд

р/ т	Номгӯи хизматрасониҳо	Маълумо т дар бораи гирандаи хизматрас ониҳо	Номи мақомоти гумрук, ки хизматрасон иро таҳия ва пешниҳод менамояд.	Шакли хизматрас они гумрукӣ (қоғазӣ ва ё электрон ӣ)	Муздн ок ва ё ройгон будани хизмат расони и гумрук ӣ
1.	Пешниҳоди машварат (иттилоот) оид ба масъалаҳои фаъолияти гумрукӣ ва дигар масъалаҳои таҳти салоҳияти мақомоти гумрук қарордоранд.	Шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ	Хадамоти гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон	электронӣ ва қоғазӣ	Ройгон
2.	Қабули қарори пешакӣ мувофиқи Номгӯи молҳои фаъолияти иқтисодии хориҷӣ дар бораи таснифоти мол нисбати моли мушаххас.	Шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ	Хадамоти гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон	қоғазӣ	Ройгон

3.	Қабули қарори пешакӣ мувофиқи Номгӯи молҳои фаъолияти иқтисодии хориҷӣ дар бораи истеҳсоли мол аз кишвари мушаххас (кишвари истеҳсолкардаи мол).	Шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ	Хадамоти гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон	қоғазӣ	Ройгон
4.	Доҳил намудан ба Реестри боркашонӣ гумрукӣ.	Шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ	Хадамоти гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон	қоғазӣ	Ройгон
5.	Доҳил намудан ба Реестри танзимгарони ваколатдори иқтисодӣ.	Шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ	Хадамоти гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон	қоғазӣ	Ройгон
6.	Доҳил намудан ба Реестри соҳибони анборҳои ниғаҳдории муваққатӣ.	Шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ	Хадамоти гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон	қоғазӣ	Ройгон
7.	Доҳил намудан ба Реестри брокерони гумрук.	Шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ	Хадамоти гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон	қоғазӣ	Ройгон

8.	Доҳил намудан ба Реестри соҳибони анборҳои гумрукӣ.	Шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ	Хадамоти гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон	қоғазӣ	Ройгон
9.	Доҳил намудан ба Реестри соҳибони мағозаҳои савдои бебоҷ.	Шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ	Хадамоти гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон	қоғазӣ	Ройгон
10.	Додани Рухсатномаҳои коркарди мол дар ҳудуди гумрукӣ	Шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ	Хадамоти гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон	электронӣ	Ройгон
11.	Додани Рухсатномаҳои коркарди мол барои муомилоти озод.	Шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ	Хадамоти гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон	электронӣ	Ройгон
12.	Додани Рухсатномаҳои коркарди мол берун аз ҳудуди гумрукӣ	Шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ	Хадамоти гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон	электронӣ	Ройгон
13.	Доҳил намудани бонкҳо ба Реестри бонкҳои барои додани кафолати бонкӣ ба сифати таъмини	Шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ	Хадамоти гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон	қоғазӣ	Ройгон

	пардохти бочҳои гумрукӣ ва андоз ҳуқуқдоранд.				
14.	Гузаронидани экспертиза ва таҳқиқ ҳангоми назорати гумрукӣ.	Шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ	Хадамоти гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон	қоғазӣ	Ройгон
15.	Дохил намудан ба Реестри гумрукии объектҳои моликияти зеҳнӣ.	Шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ	Хадамоти гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон	қоғазӣ	Ройгон
16.	Додани сертификати омӯзишӣ барои мутахассисони барасмитядарории гумрукӣ.	Шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ	Хадамоти гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон	қоғазӣ	Ройгон
17.	Барасмиятдарории гумрукии мол ва воситаҳои нақлиёт	Шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ	Хадамоти гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон		Музднок
18.	Нигаҳдории мол дар анборҳои мақомоти гумрук.	Шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ	Хадамоти гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон	қоғазӣ	Музднок
19.	Мушоияти гумрукии мол ва воситаҳои нақлиёт.	Шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ	Хадамоти гумруки назди Ҳукумати		Музднок

			Ҷумҳурии Тоҷикистон		
20.	Додани шаҳодатномаи тахассусии мутахассиси барасмиятдаро рандаи гумрукӣ.	Шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ	Хадамоти гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон	қоғазӣ	Музднок
21.	Додаҷати ҳуҷҷати иҷозатдиҳӣ ва сертификат дар доираи низоми Равзанаи ягонаи барасмиятдаро рии амалиёти содиротӣ, воридотӣ ва транзитӣ.	Шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ	Маркази Равзанаи ягонаи Хадамоти гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон	қисман электронӣ	Музднок

Бо ҳисоби фоизи бошад, мақомти гумрук 76 фоизи хизматрасониҳои худро роёгон ва 24 фоизи хизматрасониҳои худро музднок анҷом медиҳад.

Номгӯи хизматрасониҳои гумрукӣ бевосита аз ҷониби мақмоти гумрук амалӣ карда мешаванд. Дар раванди пешниҳоди онҳо ба шахсони манфиатдори истифодабаранда, хизматрасониҳои гумрукӣ дар мақола бо номгӯй ва мазмуни зерин аварда шудаанд. Аз он ҷумла:

Пешниҳоди машварат (иттилоот) оид ба масъалаҳои фаъолияти гумрукӣ ва дигар масъалаҳое, ки таҳти салоҳияти мақмоти гумрук қарор доранд, ки аз ҷониби мақмоти гумрук ва воҳидҳои сохтори мақомти гумрук пайваста корҳои машваратӣ гузаронида мешавад. Ҷиҳати фаъолияти босамари мақомти гумрук ва пешниҳоди машварат (иттилоот) дар сохтори Дастгоҳи марказии Хадамоти гумрук Шуъбаи мустақил, яъне Шуъбаи иттилоот фаъолият менамояд, ки пайваста дар соҳаи фаъолияти гумрукӣ дар якҷоягӣ бо дигар воҳидҳои сохтори Хадамот, ба шахсони манфиатдор, машварат (иттилоот) доир

менамоянд. Шахсони воқеъ ва ҳуқуқӣ тибқи дархости худ оид ба масъалдаҳои фаъолияти гумрукӣ муроҷиат намуда, бо тариқи хатӣ ё шифоӣ ва ройгон иттилооти хостаашонро мегиранд[1, с.23].

Дар робита ба хизматрасони болозикр, дар назди Хадамоти гумрукии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон Шӯрои ҷамъиятиву машваратӣ фаъолият менамояд, ки тибқи Низомномаи Шӯро дар як сол 4 маротиба ҷаласаҳои Шӯрои ҷамъиятиву машваратӣ бо иштироки доираи васеи вазорату идораҳои давлатӣ, корхонаю ташкилотҳо ва донишгоҳу донишкадаҳои олии кишвар инчунин, ташкилотҳои хориҷӣ низ дар кори он иштирок намуда, аз дастовардҳо ва дурнамоҳои соҳаи фаъолияти гумрукӣ ва мутобиқати он бо талаботҳои байналмилалӣ аз ҷониби роҳбарияти Хадамоти гумрук, машварат (иттилоот) гирифта ва ҳамзамон оид ба самтҳои афзалиятноки фаъолияти гумрукӣ иброзӣ андеша менамоянд.

Раванди кори Шӯрои ҷамъиятиву машваратиро Раёсати ташкили назорати гумрукии Хадамоти гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон пеш мебарад.

Боиси зикр аст, ки тибқи фармоиши дахлдори Хадамоти гумрук муқаррар намудааст, ки ба шахсони воқеъ ва ҳуқуқӣ аз мансаби сарнозир болои мақомоти гумрук ҳуқуқи машварат (иттилоот) доданро доранд.

Қабули қарори пешакӣ мувофиқи Номгӯи молҳои фаъолияти иқтисодии хориҷӣ дар бораи таснифоти мол нисбати моли мушаххас бо дархости шахси манфиатдор (шахсони воқеъ ва ҳуқуқӣ) аз ҷониби раёсатҳои Ташкили назорати гумрукӣ ва батанзимдарории тарифию гумрукӣ ва назорати арзӣ дар шакли қоғазӣ ва ройгон дода мешавад[1, с.27].

Тазаккур бояд дод, ки барои шахсони воқеъ ва ҳуқуқӣ дастрас намудани қарори пешакӣ мувофиқи Номгӯи молҳои фаъолияти иқтисодии хориҷӣ дар бораи таснифоти мол нисбати моли мушаххас дода мешавад. Агар дастрас намудани қарори пешакӣ барои шахсони воқеъ ва ҳуқуқӣ дар ҳудуди як Раёсати минтақавии гумрукӣ зарур бошад, шахсони манфиатдор метавонад қарори мазкурро аз Раёсати минтақавие, ки дар ҳудуди он фаъолияти соҳибкориашро пеш мебарад, қарорро дастрас намояд. Агар қарори мазкур, дар тамоми ҳудуди

гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон зарур бошад, дар ин ҳолат шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ онро аз раёсатҳои Ташкили назорати гумрукӣ ва батанзимдарории тарифию гумрукӣ ва назорати арзии Хадамоти гумрук имкони дастрас намуданро доранд.

Қарори пешакӣ бо дастхати яке аз муовинои сардори Хадамоти гумрук ва дастхати иҷроқунандаи он дар бланкаи махсус дода мешавад. Қарори пешакӣ ба муҳлати ду сол аз ҷониби мақоми гумрук дар ду нусха дода мешавад.

Барои дастрас намдани қарори пешакӣ шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ ба мақоми гумрук ариза, қарордод бо ташкилоти молистеҳсолкунанда ва намунаи молро пешниҳод менамояд.

Ҳадаф аз гирифтани қарори пешакӣ ин барои фурушандаи ин намуди мол эҳтимолияти надоштани мамнунияту маҳдудиятҳо дар фаъолияти иқтисодии хориҷии дилхоҳ кишвар мебошад [1, с.37].

Қабули қарори пешакӣ мувофиқи Номгӯи молҳои фаъолияти иқтисодии хориҷӣ дар бораи истеҳсоли мол аз кишвари мушаххас (кишвари истеҳсолкардаи мол) бо мақсади татбиқи имтиёзҳои тарифию гумрукӣ шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ аз ҷониби мақомоти гумрук ба тариқи ройгон ва қоғазӣ қарори болозикрро мегиранд.

Талабот бо дастрас намудани қарори пешакӣ оид ба дастрас намудани кишвари мушаххас тибқи талаботи Қабули қарори пешакӣ мувофиқи Номгӯи молҳои фаъолияти иқтисодии хориҷӣ дар бораи таснифоти мол нисбати моли мушаххас муқаррар шудааст. Дар сурати роияи талаботҳо ва шартҳои мазкур, шахсонӣ воқеӣ ва ҳуқуқӣ барои дастрас намудани қарори пешакӣ дар бораи кишвари истеҳсоли мол, комёб мегарданд [1, с.37].

Доҳил намудан ба Реестри боркашонии гумрукӣ ин як навъи Реестри шахсони дар соҳаи фаъолияти гумрукӣ амалкунанда, ба ҳисоб рафта аз ҷониби Раёсати ташкили назорати гумрукии Хадамоти гумрук пешбурда мешавад [1, с.84].

Тибқи банди 4 моддаи 10 Кодекси гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон боркашон (интиқолдиҳанда) - шахсе, ки молро аз сарҳади гумрукӣ ва таҳти назорати гумрукӣ дар доираи ҳудуди гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон интиқол медиҳад ё барои истифодаи воситаи нақлиёт масъул аст. Аз мафҳуми оварда шуда

дида мешавад, ки боркашон ин соҳиби мол набуда, танҳо барои истифодаи нақлиёти боркаш масъул мебошад. Таҳлили пешбурди Реестри боркашон дар мақомоти гумрук нишон медиҳад, ки он дар айни ҳол ягон шахсон худро дар реестри мазкур бақайд нагирифтаанд. Бинобар ин, зарур аст, ки бо мақсади кафолат дар интиқоли мол ширкатҳои нақлиётии кишвар дар Реестри мазкур аз қайд гузаранд.

Боркашони гумрукӣ ин шахси ҳуқуқии ватани буда метавонад, ки ба Реестри боркашони гумрукӣ ба тариқи ройгон дохил карда шавад. Назароти Реестри мазкур аз ҷониби Раёсати ташкили назорати гумрукии Хаадмоти гумрук ва Шӯбаҳои ташкили назорати гумрукии Раёсатҳои минтақавии гумрукӣ ба роҳ монда мешавад. Тартиб ва шартҳои пешбурди Реестри боркашони гумрукиро боби 11 Кодекси гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон танзими ҳуқуқи медиҳад.

Дохил намудан ба Реестри танзимгарони ваколатдори иқтисодӣ ин муосиртарин Реестр дар бораи шахсон дар соҳаи фаъолияти гумрукӣ амалкунанда буда, тартиб ва талаботҳои онро боби 8¹ иловаи 1 Кодекси гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз якуми январи соли 2020 (то соли 2020 чунин реестр пешбини нашуда буд) муайян кардааст.

Ба андешаи мо, ин навъи фаъолият барои доираи васеи иштирокчиёни фаъолияти иқтисодӣ хориҷӣ истифода мешавад, ки ба мусоидат дар тезонидани интиқоли мол тавассути сарҳади гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ба ихтисоср намоҳии вақти назорати гумрукӣ, истифода аз долонҳои сабз инчунин, ба сарфакардани нерӯи сармои инсонӣ, мусоидат менамояд [1, с.67].

Реестри танзимгарони ваколатдори иқтисодӣ дар кишварҳои ҷаҳон васеъ истифода мешавад. Дар мақомоти гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон ин навъи фаъолият аз соли 2020 то ин ҷониб дар қонунгузориҳои гумрукии кишвар, арзҳои ҳасти намуд.

Таҳлилий Реестри танзимгарони ваколатдори иқтисодӣ дар мақомоти гумрук нишон дод, ки дар айни ҳол (ба ҳолати октябри 2024) ба сифати танзимгарони ваколатдори иқтисодӣ дар ҷумҳурӣ ҶДММ-ҳои “Заринк”, “Ёс Муҳаррик” ва КВД “Тоҷагропромэкспорт” фаъолиятро ба роҳ монда, аз имтиёзҳои муқаррарнамудаи қонунгузорӣ баҳравар гардида истодаанд. Ба

андешаи мо, дар минбаъда низ талабот ба ин навъи Реестри танзимгари ваколатдори иқтисодӣ зиёд шуда, зарурияти бастанӣ Созишномаҳои дучониба ва бисёрҷонибаро оид ба эътирофи тарафайни танзимгарони ваколатдорӣ иқтисодӣ дар байни мақомотҳои гумрукии кишварҳои ҷаҳон, зарурияти воқеиро дорад.

Доҳил намудан ба Реестри соҳибони анборҳои ниғаждорӣ муваққатӣ ин навъи хизматрасониҳои гумрукӣ барои иштирокчиёни фаъолияти иқтисодӣ хориҷӣ шароити хуби самаранокро ба вуҷуд меорад [1, с.88].

Мувофиқи талаботи Қоидаи ба Реестр доҳил намудани соҳибони анборҳои ниғаждорӣ муваққатӣ, ки бо фармоиши Хадамоти гумрук №380-ф аз 24 декабри соли 2005 тасдиқ шудааст, дар Реестри соҳибони анборҳои ниғаждорӣ муваққатӣ ба қайд гирифта мешаванд. Айни замон ба ҳолати моҳи октябри соли 2024 дар мақомоти гумрук ба ҳайси соҳибони анборҳои ниғаждорӣ муваққатӣ 18 субъект фаъолият намуда истодаанд, ки барои шахсони манфиатдор, хизмат менамояд.

Доҳил намудан ба Реестри брокерони гумрук ин навъи хизмати гумрукие мебошад, ки тавассути он шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ ба ин Реестр доҳил шуда, баъдан аз ин истифода мебаранд [1, с.120].

Тибқи талаботи фармоиши Хадамоти гумрук №191-ф аз 20 июни соли 2005 «Оиди тасдиқи Қоидаи бурдани Реестри брокерони гумрук» ба сифати миёнарави гумрукӣ дар Реестри ягонаи брокерон ба қайд гирифта мешаанд.

Таҳлилий ҳолати Реестри брокери гумрукӣ дар мақомоти гумрук нишон медиҳад, ки айни замон (ба ҳолати моҳи октябри соли 2024) ба сифати брокерони гумрук (намояндагон) 32 субъект фаъолиятро ба роҳ монда, дар ширкатҳои мазкур зиёда аз 300 нафар мутахассисони барасмиятдорӣ гумрукӣ кор ва фаъолият менамоянд.

Доҳил намудан ба Реестри соҳибони анборҳои гумрукӣ ин намуди хизмати гумрукӣ мебошад, ки тибқи Кодекси гумрук шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ ба ин Реестр доҳил шуда, баъдан аз ин истифода мебаранд [1, с.176].

Таҳлилий ҳолати пешбурди Реестри мазкур, дар айни замон нишон медиҳад, ки дар Реестри соҳибони Анборҳои гумрукӣ - 8

(ҳашт) субъект - ҶСП “Тоҷиксегмент”, ҶДММ “Покофар”, ҶДММ “Хакко Энтерпрайз”, ҶСП “Сеганч”, ҶСП “Авесто Гуруҳ”, ҶСК “Тоҷикгидроэлектромонтаж”, ҶДММ “Лесинвест” ва ҶСП “Корпоратсияи Камоли Хуҷандӣ” ба қайд гирифта шуда, аз ин Реестр шахсони этиёҷ дошта, самаранок истифода мебаранд.

Доҳил намудан ба Реестри соҳибони мағозаҳои савдои бебоҷ дар робита ба ин намуди хизматрасониҳои гумрукӣ ва фаъолияти субъектҳои он ҳамчун соҳибони мағозаҳои савдои бебоҷ бояд қайд кард, ки дар дар воҳидҳои тобеъи Хадамоти гумрук се ширкат дорои чунин шаҳодатнома буда, аз ҷумла ҶДММ “Тад Дюти Фри” (дар Фурудгоҳи байналмилалии Душанбе), ҶДММ “Душанбе Дюти Фри” (дар Фурудгоҳи байналмилалии Душанбе) ва ҶСП «Сомон-Суғд» (дар дидбонгоҳи гумрукии наздисарҳадии Фотеҳобод). фаъолиятро дар ин самт ба роҳ мондаанд[1, с.203].

Додани Рухсатномаҳои коркарди мол дар ҳудуди гумрукӣ, коркарди мол барои муомилоти озод ва коркарди мол берун аз ҳудуди гумрукӣ барои шахсони манфиатдор тавассути КВД Равзанаи ягона тариқи электронӣ дастрасӣ шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ гардида, онҳо ин намуди хизматрасониҳои гумрукиро истифода мебаранд. Раванди Рухсатномагирӣ дар айни замон тибқи таҳлилҳо дар низоми гумрукии “Коркард дар ҳудуди гумрукӣ” - 197 адад декларатсияи гумрукии бор ва дар низоми гумрукии “Коркард берун аз ҳудуди гумрукӣ” - 104 адад декларатсияи гумрукии бор, тавассути Рухсатномаҳо анҷом дода шудааст.

Боиси зикр аст, дархост оид ба истифодаи Рухсатномаи коркарди мол барои муомилоти озод, истифода нашудааст[1, с.145, 155,162].

Доҳил намудани бонкҳо ба Реестри бонкҳои, ки барои додани кафолати бонкӣ ба сифати таъмини пардохти боҷҳои гумрукӣ ва андоз ҳуқуқдоранд ин намуди хизмат дар мақомоти гумрук ҳангоми таъмини супорилдани пардохтҳои гумрукӣ истифода бурда мешавад. Ҳар як бонкеки дар ин Реестр бақайд гирифта шудааст, баъдан метавонад ҳамчун, кафолатдиҳанда оид супоридани пардохтҳои гумрукӣ дар назди мақомоти гумрук баромад намояд[1, с.384].

Гузаронидани экспертиза ва таҳқиқ ҳангоми назорати гумрукӣ –хизматрасонии гумрукии мазкур аз ҷониби Лабораторияи марказии гумрукӣ барои муайян кардани рамзи (код) мол (гуруҳи мол, мавқеи мол ва зермавқеи мол) мутобиқи Номгӯи молҳои фаъолияти иқтисоди хориҷӣ ба шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ ройгон пешниҳод карда мешавад[1, с.353].

Доҳил намудан ба Реестри гумрукии объектҳои моликияти зеҳнӣ. Вобаста ба пешбурди ин намуди хизматрасонии гумрукӣ дар Хадамоти гумрук Реестри гумрукии объектҳои моликияти зеҳнӣ мавҷуд аст. Бояд қайд намуд, ки ба ҳолати моҳи октябри соли 2024 бо дарназардошти мурочиати намояндаи соҳибҳуқуқ мутобиқи талаботи боби 54 Кодекси гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва фармоиши Хадамоти гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Оиди тасдиқ намудани Низомнома дар бораи тартиби назорати гумрукӣ нисбати молҳои, ки дорой объекти моликияти зеҳнӣ (интеллектуалӣ) мебошанд” аз 10 октябри соли 2005, №337 тамғаҳои молии вожавӣ: “ALGIDA”, “AXE”, “SAMAY”, “CIF”, “CLEAR”, “DOMESTOS”, “DOVE”, “PEPSODENT”, “SUNSILK”, “ЛЕСНОЙ БАЛЬЗАМ”, инчунин, тамғаҳои молии омехта: “Silky Hands”, “ОМО”, “Rexona”, “PURE LINE”, “Лакосте”, “Пума”, “Самсунг”, нушокии спиртии “Нерирофф” ва дигар тамғаҳои молӣ, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳифз карда мешаванд, дар Реестри гумрукии объектҳои моликияти зеҳнии Хадамоти гумрук сабт карда шуданд[1, с.369].

Дар умум, аини замон ба ҳолати моҳи октябри соли 2024, дар Реестри гумрукии объектҳои моликияти зеҳнии Хадамоти гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон 42 объекти моликияти зеҳнӣ сабт шудааст.

Қобили зикр аст, ки реестри амалкунанда оид ба объектҳои моликияти зеҳнӣ дар веб-сайти Хадамоти гумрук ва маҷалаи соҳавии мақомот “Гумрук” пайваста нашр карда мешавад.

Додани сертификати омӯзишӣ барои мутахассисони барасмитядарории гумрукӣ ин намуди хизматрасониҳои гумрукӣ ҳангоми омӯзиш дар ҳаҷми 40 соати академӣ барои мутахассисони барамиятдарории гумрукӣ дар давоми ҳар ду сол дар Донишкадаи тақмили ихтисоси Хадамоти гумруки назди

Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон юа омӯзиш фаро гирифта мешаванд, ройгон пешниҳод карда мешавад[4, с.3].

Барасмиятдарори гумрукии мол ва воситаҳои нақлиёт ин намуди хизматрасонии гумрукӣ нисбати молу воситаҳои нақлиёти мавриди барасмиятдарории гумрукӣ қарор гирифта, аз ҷониби воҳидҳои сохтории мақомти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон ба тариқи музднок ба шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ расонида мешавад. Андозаи хизматрасонии мазкур, тибқи қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон муайншуда, дар айни замон андозаи он вобаста ба арзиши гумрукии моли мавриди барасмиятдарории гумрукӣ қарор гирифта, аз 10-450 доллараи ИМА муқаррар карда шудааст, ситонида мешавад[5, с.3].

Ниғаҳдорӣ мол дар анборҳои мақомоти гумрук. ин намуди хизматрасонии гумрукӣ аз молу воситаҳои нақлиёте, ки ҳангоми ҷойгир кардани молҳои (бо тартибдодани декларатсия мухтасар) дар анборҳои мақомоти гумрукӣ буда, аз ҷониби воҳидҳои сохтории мақомти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон ба тариқи музднок ба шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ расонида мешавад. Андозаи хизматрасонии мазкур, тибқи қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон муайншуда, дар айни замон андозаи он вобаста ба як воситаи нақлиёт дар якшобонарӯз 0-50 сент ва барои 50 кг мол дар як шобонарӯз 0,05 сент доллараи ИМА муқаррар карда шудааст, ситонида мешавад[5, с.3].

Мушоияти гумрукии мол ва воситаҳои нақлиёт ин намуди хизматрасонии гумрукӣ бо мақсади ҳамроҳ намудани молу воситаҳои нақлиёт аз ҷониби мақомоти гумрук бо мақсади таъмини риояи қонунгузории гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад, ки тариқи музднок аз ҷониби мақомоти гумрук (Шуъбаҳои мушоияти гумрукии Раёсатҳои минтақавии гумрукӣ) анҷом дода мешавад[5, с.3]. .

Андозаи хизматрасонии мазкур, тибқи қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон муайншуда, дар айни замон андозаи он нисбати як калона (6 воситаи нақлиёт) дар 10 километр роҳ ду (2) доллараи ИМА муқаррар карда шудааст, ситонида мешавад.

Додани шаҳодатномаи тахассусии мутахассиси барасмиятдарорандаи гумрукӣ ин намуди хизматрасонии гумрукӣ дар мақомоти гумрук ҳангоми дасрхости доволалабон ба сифати мутахассиси барасмиятдарории гумрукӣ пас аз

супоридани имтиҳон барои гирифтани шаҳодатномаи тахассусии мутахассиси барасмиятдарорандаи гумрукӣ ба тариқи музднок, расонида мешавад[1, с.272].

Андозаи хизматрасонии мазкур низ, тибқи қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон муайншуда, дар айни замон андозаи он барои як шаҳодатнома панҷоҳ (50) доллараи ИМА муқаррар карда шудааст, ситонида мешавад.

Додаҷати ҳуҷҷати иҷозатдиҳӣ ва сертификат дар доираи низоми Равзанаи ягонаи барасмиятдарории амалиёти содиротӣ, воридотӣ ва транзитӣ ин намуди хизматрасониҳои гумрукӣ тавассути КВД Равзани ягона сурат мегирад. Бояд ёдавр шуд, ки КВД Равзани ягона аз соли 2020 бо фарогирии 11 мақомоти ғайритарифии фаъолияти савдои хориҷӣ бо электрокунонии 23 номгӯи ҳуҷҷатҳо дар раванди барасмиятдарории гумрукӣ барои шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ хизмат менамояд[4, с.5].

Аз оғози хизматрасонии мазкур то ҳол (аз 1 сентябри соли 2020 то сентябри 2024) бо 1 310 субъекти хоҷагидор шартнома ба имзо расонида шуда, аз тарафи онҳо ба мақомотҳои ба низом шомилбуда 222 691 дархости шаклаш ягона ворид гардида, беш аз 203 943 ҳуҷҷати иҷозатдиҳӣ ва сертификатҳо дар ҳомили электронӣ пешниҳод карда шуданд.

Бояд қайд намуд, ки хизматрасониҳои электроники гумрукӣ дар мақомоти гумрукӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон шуруъ аз соли 2008 то ин ҷониб дар фаъолияти гумрукӣ арзӣ ҳасти намуд. Айни замон дар мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон Системаҳои иттилоотии зерин дар пешбурдаи кори гумрукӣ фаъолият доранд. Масалан, аз соли 2008 дар мақомоти гумрук Системаи иттилоотии автоматонидашудаи ягона бо 11 ҷузъи асосӣ ва зерсистемаҳо бо фаъолияти расмӣ аз соли 2014 (барои электрони кардани декларатсиякунонии гумрукии молу востаҳои нақлиёт), Системаи иттилоотии Кантенеркоми СММ аз 18 марти соли 2014, Низоми Равзанаи ягонаи барасмиятдарории амалиёти содиротӣ, воридотӣ ва транзитӣ дар соли 2020 бо фарогирии 11 мақомоти ғайритарифӣ ва электрони намудани 23 номгӯи ҳуҷҷатҳо, Системаи идораи таваккал (риск) аз соли 2021, Системаи Симбейс (барои коргузории электрорӣ) аз соли 2022, Системаи бақайдгирии воситаҳои алоқаи барқӣ аз соли 2023, Системаи электроники

пайгирии молҳо (ба ҳолати моҳи октябри соли 2024 се номгуи мол: молҳои тамокуғӣ, нушоқиҳои спиртӣ ва нушоқиҳои қуватбахшанда) аз соли 2023, ва Системаи Асикудаи ҷаҳони аз соли 2024 дар давраи озмоишӣ (пилотӣ) мавриди истифодаи қарор дорад.

Ба ақидаи мо, дар ин раванд роҳандози гардидани Системаи навбати электронӣ дар дидбонгоҳҳои гузаргоҳҳои сарҳади гумрукӣ мувофиқи мақсад мебошад.

Ҷори шудани системаҳои болозикр, дар соҳаи фаъолияти гумрукӣ ин исбот аз ташаккул ва рушди хизматрасониҳои электронии гумрукӣ буда, аз рақамикунонии соҳаи фаъолияти гумрукӣ бо истифода аз татбиқи технологияҳои рақамӣ дар фаъолияти мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон бо дарназардошти ширири гумрукӣ рақамӣ мебошад.

Ёдовар бояд шуд, ки дар роҳандози гардидани Системаҳои болозикр, саҳми роҳбарони Хадамоти гумрук, генерал майори хадамоти гумрук Рустами Эмомалӣ, генерал полковники хадамоти гумрук Каримзода Хуршед ва шодравон Зарипов Гурез Шарипович бориз арзёбӣ мегардад.

Аз вазъи ҳолати хизматрасониҳои гумрукӣ дида мешавад, ки онҳо аз ҷониби Хадамоти гумрук ва воҳидҳои сохтории он дар сатҳи зарурӣ ба роҳ монда шуда, зарурияти бозбини андозаи хизматрасониҳои муздноки гумрукиро дар шароити имрӯза тақозо менамояд.

Раванди хизматрасониҳои гумрукӣ дар айни замон собит менамояд, ки онҳо ба тамоми соҳаҳои хоҷагии халқи мамлакат таъсиргузор мебошанд. Аз нигоҳи дигар, хизматрасониҳои гумрукӣ ба мусоидат дар содагардониҳои расмиётҳои гумрукию савдо, таъсири онҳо ба рушди тиҷорати хориҷӣ, таъмини бехатарии иқтисодӣ, таъмини қисми даромади буҷети давлатӣ ва ғайраҳо саҳми назаррасро дорад.

Ба андеша ман, маҳз ташаккул ва рушди хизматрасониҳои гумрукӣ боис мешаванд, ки гардиши тиҷорати хориҷии кишвар рушд ёфта, Буҷети давлатӣ пур, бехатарии иқтисодии кишвар таъмин ва шахсони ҳуқуқвайронкунандаи аз ҷониби воҳидҳои сохтории мақомоти гумрук, таслими адолат мешаванд.

Илова бар нуктаҳои болозикр, бо мақсади дастгирии фаъолияти савдои хориҷӣ, ҳимояи молистеҳсолкунандагони

ватанӣ, мақомоти гумрук дар доираи салоҳияти худ, чиҳати дар сатҳи дахлдор ба роҳ мондани назорати шахсони амалкунанда дар соҳаи фаъолияти гумрукӣ, интиқоли объектҳои моликияти зеҳнӣ, фароҳам овардани шароити солими рақобатпазирии фаъолият дар кишвар, татбиқи механизмҳои пешрафтаи иттилоотию коммуникатсионӣ дар самти содагардонии расмиётҳои гумрукию савдо ва рушди тиҷорати байналмилалию дохилӣ тамоми тадбирҳоро амалии заруриро ба воситаи хизматрасониҳои гумрукӣ барои шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ амалӣ намудааст.

Адабиёт

1. Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон.-Душанбе, 2020. - 450 саҳ.
2. Тафсири Кодекси гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон.- Душанбе, 2020.-850 саҳ.
3. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2024 “Дар бораи андозаи хирочҳои гумрукӣ”
4. Фармоишҳои Хадамоти гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон,2005 с.
5. Маҷаллаи расмии Хадамоти гумрук, 2024. -с.70 саҳ.
6. Маълумотҳои оморӣи гумруки Хадамоти гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2024.
7. Сомонаи расмии Хадамоти гумрук, customs.tj@mail.ru.

Davlatov Alijon Azizbekovich, Doctor (PhD), Department of Finance and Accounting, University of Malaga, Malaga, Spain.

DIGITAL TRANSFORMATION OF CUSTOMS ACTIVITIES AND ITS ROLE IN INTEGRATED REPORTING

The digital transformation of customs activities has become a crucial element of public sector modernization, trade facilitation, and sustainable economic development. The introduction of digital technologies in customs administration enhances operational efficiency, transparency and governance while generating reliable financial and non-financial data. This article examines the role of digital transformation in customs activities and its contribution to integrated reporting. The study analyzes how digital customs systems support value creation, improve data quality and strengthen sustainability and ESG disclosures within the integrated reporting framework. The findings show that digital customs transformation significantly improves the connectivity of information, accountability and long-term value creation, which are core principles of integrated reporting.

Keywords: digital transformation, customs administration, integrated reporting, sustainability, ESG, public sector reporting.

In the context of globalization and increasing international trade, customs authorities play a vital role in ensuring trade security, revenue collection, and economic competitiveness. Traditional customs systems, characterized by paper-based procedures and manual controls, are no longer capable of meeting modern trade requirements. As a result, digital transformation has become a strategic priority for customs administrations worldwide. [6]

At the same time, integrated reporting has emerged as an innovative approach to corporate and public sector reporting, combining financial and non-financial information to explain how organizations create value over time. Digital transformation of customs activities directly supports the objectives of integrated reporting by improving transparency, accountability and sustainability disclosure. Therefore, studying the

relationship between digital customs transformation and integrated reporting is both timely and relevant. [4]

The digital transformation of customs activities has become a key element of public sector modernization and sustainable economic development in the context of globalization and growing international trade. Traditional customs systems based on paper documentation and manual control mechanisms are no longer able to meet the requirements of modern trade flows, transparency, and efficiency. [1] The introduction of digital technologies in customs administration significantly improves operational performance, enhances governance, and supports the transition towards more transparent and accountable public institutions. At the same time, integrated reporting has emerged as an advanced reporting model that combines financial and non-financial information to demonstrate how organizations create value over time. In this regard, digital transformation of customs activities plays an important role in improving the quality and credibility of integrated reporting.

Previous studies emphasize that digitalization in customs administration improves trade facilitation, reduces clearance time, and strengthens risk management (WCO, OECD). [3] Researchers also highlight that digital government initiatives enhance transparency and reduce corruption risks. Integrated reporting literature focuses on value creation, connectivity of information, and the integration of financial and sustainability data.

However, limited research directly links digital customs transformation with integrated reporting practices. This article contributes to the literature by analyzing digital customs activities as a source of high-quality data and value creation for integrated reporting in the public sector.

This research employs a qualitative methodology to investigate the role of digital customs systems in supporting integrated reporting principles. The approach involves analyzing international standards from organizations like the WCO, WTO, and OECD, including their Framework. [2] It conducts a comparative analysis between traditional and digital customs systems and performs a conceptual analysis of value creation and the capitals within integrated reporting. This combined

methodology enables the identification and examination of how digital customs systems contribute to the principles of integrated reporting.

The based on a qualitative research approach, including:

- Analysis of international standards and reports (WCO, WTO, OECD, Framework);
- Comparative analysis of traditional and digital customs systems;
- Conceptual analysis of value creation and integrated reporting capitals.

The methodology allows identifying the role of digital customs systems in supporting integrated reporting principles. [3]

Digital Transformation of Customs Activities.

Digital transformation of customs activities signifies the fundamental modernization of customs procedures through advanced technologies. This shift moves beyond simple automation towards a data-centric ecosystem, integrating solutions like big data analytics, artificial intelligence, blockchain, and the Internet of Things. [6] The goal is to create intelligent, seamless, and interconnected systems that enhance risk management, accelerate clearance times, improve trade facilitation, and strengthen security. This transformation fundamentally redefines the role of customs authorities, enabling them to become proactive facilitators of legitimate trade while more effectively enforcing regulations and protecting national borders.

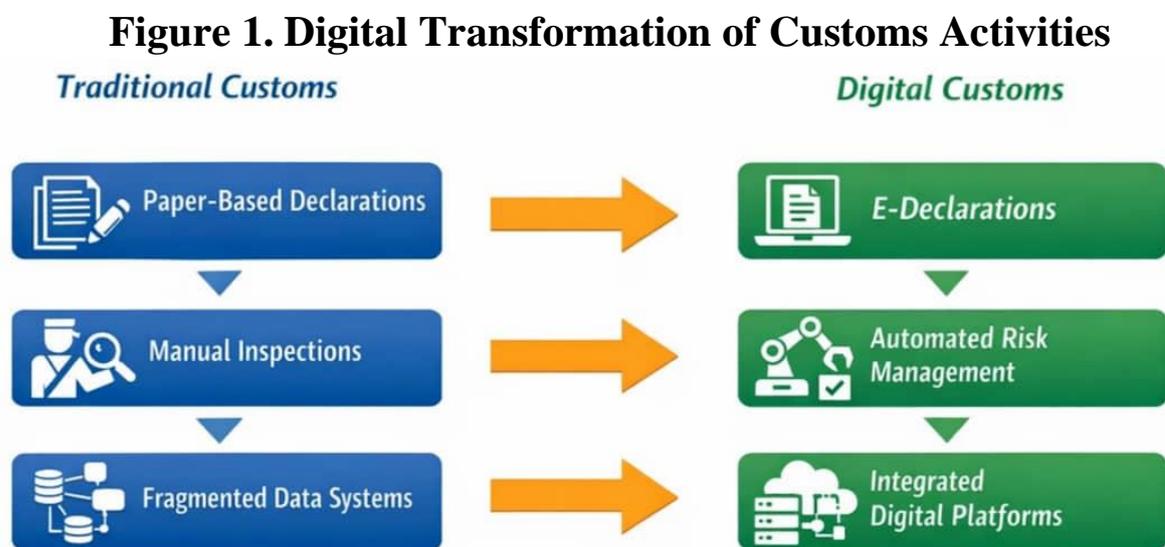
Digital transformation in customs administration involves the implementation of advanced information and communication technologies to automate and integrate customs processes. Key elements include:

- Electronic customs declarations,
- Single Window systems for trade documentation,
- Automated risk management and profiling,
- Data exchange with national and international authorities,
- Paperless customs clearance,

These technologies reduce administrative costs, accelerate customs clearance, minimize human error, and increase compliance with international trade regulations. Digital transformation in customs administration involves the widespread use of information and

communication technologies such as electronic customs declarations, single window systems, automated risk management tools, paperless clearance procedures, and inter-agency data exchange platforms. [1] These technologies reduce administrative burdens, shorten clearance times, minimize human error, and limit discretionary decision-making, thereby reducing corruption risks. As a result, digital customs systems generate accurate, timely, and verifiable data, which is essential for high-quality reporting and effective public sector management. Figure 1 shows the Digital Transformation of Customs Activities.

The figure illustrates the transition from traditional customs procedures to digital customs systems. It shows the replacement of paper-based declarations with electronic systems, manual inspections with automated risk management, and fragmented data with integrated digital platforms.

Source: Author's elaboration based on WCO materials.

Digital Customs and Value Creation.

Digital customs systems generate significant value by transforming data into actionable intelligence. They create value across multiple dimensions by enhancing efficiency and transparency. This includes financial value through streamlined revenue collection and reduced operational costs, intellectual value via advanced analytics for risk assessment, and social value by ensuring compliance with trade regulations and protecting communities. Furthermore, they build

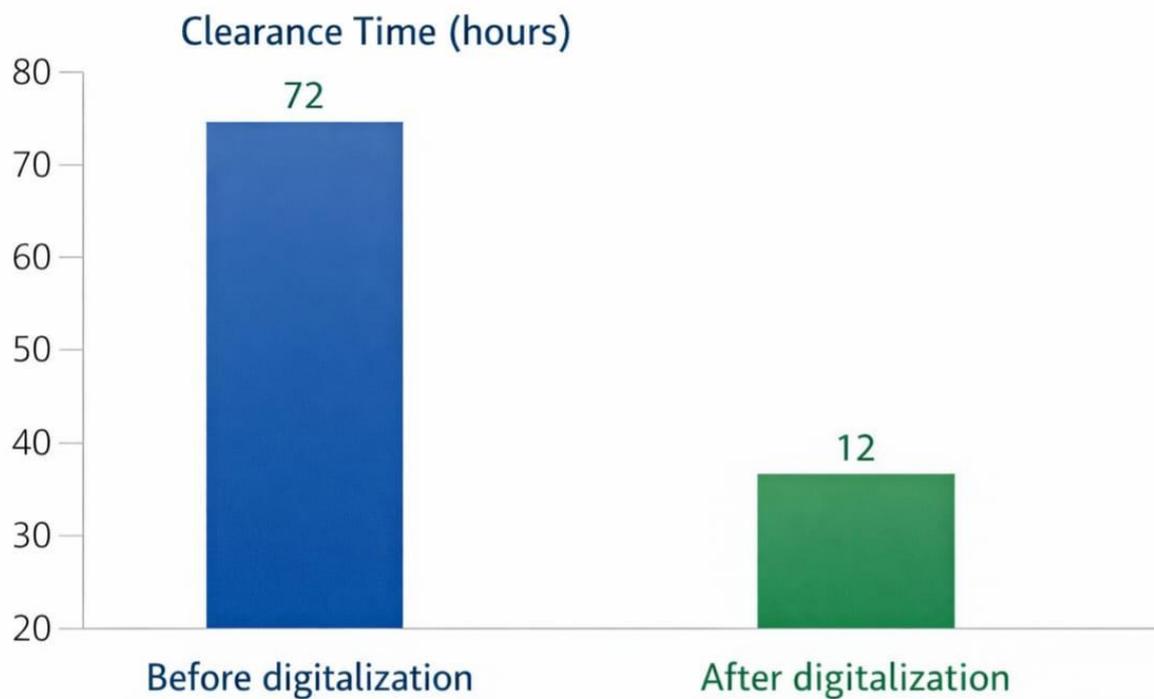
relational value through stronger partnerships with traders and government agencies, and contribute to natural value by supporting environmental and safety standards. Ultimately, digital customs moves beyond a control function to become a strategic facilitator that generates comprehensive value for the economy and society. [4]

From a value creation perspective, digital customs transformation contributes to multiple dimensions:

- **Economic value:** increased revenue collection, reduced transaction costs, faster trade flows;
- **Social value:** transparency, fairness and improved trust between businesses and the state;
- **Environmental value:** reduced paper usage and optimized logistics processes;
- **Institutional value:** improved governance, accountability and compliance with international standards.

These outcomes align with the integrated reporting concept of sustainable value creation over time. From the perspective of value creation, digital transformation of customs activities contributes to economic, social, environmental, and institutional value. Economically, digital customs systems improve revenue collection, reduce transaction costs for businesses, and facilitate international trade. Socially, they enhance transparency, fairness, and trust between customs authorities and stakeholders. Environmentally, the transition to paperless procedures and optimized logistics processes reduces resource consumption and emissions. Institutionally, digital customs transformation strengthens governance, compliance with international standards, and accountability, all of which are fundamental principles of integrated reporting.

Figure 2. Impact of Digital Customs on Clearance Time.

Source: Author's calculations based on OECD and WCO data.

The graph demonstrates a significant reduction in average customs clearance time after the implementation of digital technologies. Before digital transformation, clearance procedures required several days, whereas digital systems reduce this time to hours or even minutes.

Role of Digital Transformation in Integrated Reporting.

The digital transformation of an organization provides the critical data infrastructure and connectivity required for effective integrated reporting. It enables the seamless collection, integration, and analysis of financial, operational, and environmental data across all business units. This holistic data foundation allows for the accurate measurement and communication of performance against all six capitals-financial, manufactured, intellectual, human, social and relationship, and natural. By offering a unified, real-time view of value creation and erosion, digital transformation ensures that integrated reporting is not merely a retrospective narrative but a dynamic, data-driven tool for strategic decision-making and transparent stakeholder communication. [6]

Integrated reporting focuses on how organizations use various capitals to create value. Digital transformation of customs activities supports integrated reporting in several ways:

1.Improving Data Quality and Reliability

Digital customs systems generate accurate, real-time, and verifiable data, which enhances the credibility of integrated reports. This is particularly important for non-financial indicators related to efficiency, risk management, and governance.

2. Supporting the Six Capitals of Integrated Reporting

Integrated reporting aims to explain how organizations create value through the effective use of financial, manufactured, intellectual, human, social, and natural capital. Digital customs transformation supports all six capitals by modernizing digital infrastructure, improving data analytics capabilities, developing human capital through digital skills, strengthening relationships with stakeholders, and reducing environmental impact.[4] The availability of integrated digital data enables better connectivity between strategy, performance, risks, and future outlook, which is a core requirement of integrated reporting.

Table 1. Contribution of Digital Customs Transformation to Integrated Reporting Capitals

Integrated Reporting Capital	Contribution of Digital Customs
Financial capital	Increased budget revenues and reduced administrative costs
Manufactured capital	Development of digital infrastructure and IT systems
Intellectual capital	Use of data analytics, digital platforms and knowledge systems
Human capital	Improvement of digital skills and professional competence
Social and relationship capital	Enhanced transparency and stakeholder trust
Natural capital	Reduced paper usage and environmental footprint

Source: Author's compilation based on the Framework.

3. Enhancing Strategic Connectivity

Digital platforms allow the integration of financial, operational, and sustainability data, enabling better strategic planning, performance measurement, and future-oriented disclosure.

Digital Customs, ESG and Sustainability Reporting

Digital customs systems serve as a critical data engine for robust ESG and sustainability reporting. They provide verifiable, real-time data on supply chain transparency, environmental compliance for cross-border shipments, and adherence to social and governance standards in international trade. By tracking the movement of regulated goods, monitoring carbon footprints from logistics, and ensuring ethical trade practices, digital customs generates the auditable metrics necessary for organizations to accurately report on their environmental impact, social responsibility, and governance of trade-related activities, thereby substantiating their sustainability claims. [5]

Digital transformation of customs activities significantly supports ESG objectives:

- **Environmental:** reduced resource consumption and emissions through optimized procedures;
- **Social:** facilitation of trade, support for SMEs, and equal treatment of stakeholders;
- **Governance:** transparency, traceability and effective risk management.

As a result, digital customs systems strengthen the alignment between integrated reporting and sustainability reporting frameworks.

Challenges and Risks

The digital transformation of customs faces significant challenges and risks, including high initial investment costs and complex system integration with legacy infrastructure. Cybersecurity threats pose a constant danger to sensitive trade data, while the digital divide risks excluding smaller traders or developing nations. Organizational resistance to change, a shortage of technical skills, and evolving legal frameworks for data privacy and cross-border exchange create further obstacles, potentially leading to implementation failures, operational disruptions, or insufficient stakeholder adoption.

Furthermore, digital transformation of customs activities significantly supports sustainability and ESG objectives. Digital customs systems contribute to environmental sustainability through reduced paper usage and more efficient inspection processes. They support social

objectives by facilitating trade, supporting small and medium-sized enterprises, and ensuring equal treatment of market participants. From a governance perspective, digital tools enhance traceability, risk management, and compliance monitoring, thereby improving the overall quality of governance disclosures in integrated reports.

Despite its significant advantages, digital transformation in customs administration also faces challenges, including high implementation costs, cybersecurity risks, the need for continuous staff training, and the requirement for legal and regulatory adaptation. These challenges should be transparently reflected in integrated reporting as part of comprehensive risk disclosure and strategic management.

In conclusion, digital transformation of customs activities plays a crucial role in strengthening integrated reporting by improving data quality, transparency, sustainability disclosure, and strategic decision-making. By integrating digital customs systems into the integrated reporting framework, customs authorities can demonstrate long-term value creation for the economy, society, and the environment, thereby supporting sustainable development and good governance.

REFERENCES

1. World Customs Organization (WCO). WCO Data Model and Digital Customs Guidelines. Brussels: World Customs Organization, pp. 1-120, 2018.
2. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). Digital Government Review: Building Public Sector Innovation. Paris: OECD Publishing, pp. 1-250, 2020.
3. World Trade Organization (WTO). Trade Facilitation Agreement and Digital Customs Procedures. Geneva: WTO, pp. 1-80, 2017.
4. International Integrated Reporting Council (IIRC). The International Framework. London: IIRC, pp. 1-110, 2021.
5. United Nations. Digital Government and Sustainable Development. New York: United Nations Publications, pp. 1-180, 2022.
6. PricewaterhouseCoopers (PwC). Digital Transformation in Customs and Trade. London: PwC, pp. 1- 60, 2019.
7. McKinsey and Company. Digital Government: A New Era of Public Value. New York: McKinsey Global Institute, pp. 1-90, 2019.

Турсунзода Хушрӯз Муталиб, номзади илмҳои иқтисодӣ, сардори кафедраи “Иқтисодиёт, ҳуқуқ ва фанҳои махсус”-и Донишқадаи тақмили ихтисоси Хадамоти гумрук, майори хадамоти гумрук (ш. Душанбе)

Абдуқодирзода Ҷамшед Комил, номзади илмҳои иқтисодӣ, муаллими калони кафедраи фаъолияти гумруки Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон (ш. Душанбе)

АРЗЁБИИ ХИЗМАТРАСОНИҲОИ ГУМРУКӢ (ДАР МИСОЛИ РМГ ДАР Ш. ДУШАНБЕ)

Дар мақолаи мазкур масъалаи арзёбии хизматрасониҳои гумрукӣ дар шароити муосири рушди иқтисоди миллӣ мавриди таҳлил қарор гирифтааст. Бо истифода аз мисоли фаъолияти Раёсати минтақавии гумруки дар шаҳри Душанбе сатҳ, сифат ва самаранокии хизматрасониҳои гумрукӣ арзёбӣ гардида, нишондиҳандаҳои асосии фаъолияти хизматрасонӣ таҳлил шудаанд. Ҳамзамон, мушкилоти мавҷуда ва роҳҳои тақмили хизматрасониҳои гумрукӣ дар шароити рақамикунонии соҳа пешниҳод мегарданд.

Вожаҳои калидӣ: хизматрасониҳои гумрукӣ, арзёбӣ, сифат, самаранокӣ, гумрук, рақамикунонӣ, идоракунии давлатӣ, пардохтҳои гумруки, декларатсияи гумрукии бор, парвандаҳои ҳуқуқвайронкуниҳои маъмури.

Дар шароити ҷаҳонишавӣ ва густариши муносибатҳои иқтисодии хориҷӣ, хизматрасониҳои гумрукӣ ҳамчун унсури муҳими танзими савдои байналмилалӣ ва таъмини манфиатҳои иқтисодии давлат баромад мекунад. Сифат ва сатҳи хизматрасониҳои гумрукӣ бевосита ба ҷараёни савдо, ҷалби сармоягузорӣ, рушди соҳибкорӣ ва баланд бардоштани эътимоди иштирокчиёни фаъолияти иқтисодии хориҷӣ таъсир мерасонад. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз ҷумла дар шаҳри Душанбе ҳамчун маркази асосии иқтисодӣ ва логистикӣ, Раёсати минтақавии гумрукӣ нақши калидӣ дар пешниҳоди хизматрасониҳои гумрукӣ мебозад. Аз ин рӯ, арзёбии илмии

хизматрасониҳои гумрукӣ дар мисоли РМГ ш. Душанбе аҳамияти назариявӣ ва амалӣ дорад.

Хизматрасониҳои гумрукӣ маҷмӯи чорабиниҳо ва амалҳои ҳуқуқӣ, маъмурӣ ва иттилоотие мебошанд, ки мақомоти гумрукӣ бо мақсади татбиқи сиёсати гумрукии давлат ва хизматрасонӣ ба шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ анҷом медиҳанд. Ба хизматрасониҳои асосии гумрукӣ инҳо дохил мешаванд:

- барасмиятдарории гумрукии молу воситаҳои нақлиёт;
- пешниҳоди маълумоти гумрукӣ;
- назорат ва санҷиши гумрукӣ;
- татбиқи тартиботи содагардонидашуда;
- хизматрасониҳои электронӣ ва рақамӣ.

Арзёбии хизматрасониҳои гумрукӣ Арзёбии хизматрасониҳои гумрукӣ дар мақола дар асоси усулҳои зерин анҷом дода шудааст: таҳлили меъёрӣ-ҳуқуқӣ; таҳлили оморӣ; усули муқоисавӣ; таҳлили нишондиҳандаҳои самаранокӣ; омӯзиши таҷрибаи амалии фаъолияти РМГ ш. Душанбе. Ба нишондиҳандаҳои асосии арзёбӣ дохил мешаванд: суръати барасмиятдарории гумрукӣ; сатҳи истифодаи хизматрасониҳои электронӣ; шаффофият ва дастрасии маълумот; қаноатмандии иштирокчиёни фаъолияти иқтисодии хориҷӣ; сатҳи риояи қонунгузорӣ.

Гардиши тиҷорати хориҷӣ дар минтақаи фаъолияти Раёсати минтақавии гумруки (РМГ) дар ш. Душанбе 2 993,976 млн. доллари ИМА-ро дар соли 2024 ташкил дод, ки ин нишондод нисбати ба соли 2023 ба маблағи 345,462 млн доллари ИМА, ё ин ки 10,34% кам мебошад аз маблағи умумии гардиши тиҷорати хориҷӣ дар соли 2024 ба:

- содирот – 427,565 млн доллари ИМА, ё ин ки 14,28%;
- воридот – 2 566,412 млн. доллари ИМА, ё ин ки 85,72% рост меояд.

Мутаносибан воридот нисбати соли 2023 – 464,892 млн доллари ИМА ё ин ки 22,12% зиёд ва содирот бошад 810,354 млн. доллар ИМА, ё ин ки 65,46% кам шудааст, ки ин коҳишҳои дар нишондиҳандаи умумии савдои хориҷӣ дар соли 2024 мушоҳида мегардад.

Зимнан, субъектҳои фаъолияти иқтисодии хориҷие, ки дар РМГ дар ш. Душанбе фаъолият менамоянд, бо 114 давлати

хориҷӣ тичораташонро ба роҳ мондаанд, ки мавқеи ҷуғрофӣ онҳо чунин мебошад: ниг ба Ҷадвали 1. Нишондиҳандаҳои ҷуғрофӣ гардиши моли дар РМГ шю Душанбе

№	Содирот (номи давлат)	Миқдор бо фоиз	Воридот (номи давлат)	Миқдор бо фоиз
1	Шветсария	79,80%	ҶХХ	32,09%
2	Россия	8,48%	Россия	25,56%
3	АМА (ОАЭ)	3,67%	Шветсария	13,19%
4	Туркия	1,86%	Қазоқистон	7,22%
5	Узбекистон	1,86%	Эрон	6,24%

Сарчашма: ҳисоботи РМГ дар ш. Душанбе соли 2024

Аз нишондиҳандаҳои ҷадвали 1 мушоҳида мешавад, ки дар мавқеи ҷуғрофӣ содирот Шветсария дар ҷои 1-ум меистад. Дар воридот бошад мавқеи Ҷумҳурии Халқии Хитой (ҶХХ) назаррас мебошад.

Аз таҳлили маълумотҳои омори гумрукӣ бармеояд, ки дар соли 2024 дар РМГ дар ш. Душанбе бо 32 496 адад декларатсияи гумрукии бор (ДГБ) барасмиятдарории гумруки ба қайд гирифта шудааст, ки нисбати соли 2023 527 адад ДГБ зиёд буда хизматрасонии гумрукии низ зиёд гардидааст.

Хизматрасониҳо дар РМГ дар ш. Душанбе дар соли 2024 дар самти барасмиятдарории гумруки вобаста ба тафовути таҳвили мол бо навъи нақлиёт чунин мебошад:

- 26 131 уатораҳои роҳи оҳан;
- 20 657 воситаи нақлиёти боркаш;
- 1 650 контейнер ворид гардидааст, ки нисбат ба соли 2023:
- 1 060 қатора роҳи оҳан;
- 166 контейнери роҳи оҳан;
- 4 436 воситаи нақлиёти боркаш зиёд мебошад.

Инчунин дар соли 2024 нишондиҳандаҳои хизматрасониҳо дар самти нақлиёти ҳавоӣ аз ҷониби РМГ дар ш. Душанбе чунин мебошад:

- 6 514 ҳавопаймо хуруҷ;
- 329 920 мусофир хуруҷ;
- 6 540 ҳавопаймо вуруд;
- 332 009 мусофир вуруд.

Маҷмуи хизматрасониҳои гумрукие, ки аз ҷониби дар РМГ дар ш. Душанбе дар соли 2024 амали гардидаанд бо асоси ҳуқуқи 13 низоми гумруки ба танзим дораварда шудааст.

Дар натиҷаи хизматрасониҳои гумруки соли 2024 аз ҷонибӯи РМГ дар ш. Душанбе ба буҷаи давлатӣ ба маблағи 3 млрд 176 млн 065 ҳаз 589 сомонӣ пардохтҳои гумрукӣ ворид намуд, ки ин 108,7% нақшаи пардохтҳои гумрукиро ташкил медиҳад, нисбат ба нақшаи пешбинишуда ба маблағи 253 млн 791 ҳаз 239 сомонӣ зиёд мебошад. Воридшавии пардохтҳои гумрукӣ аз рӯи сарчашмаҳои даромад чунин аст: ниг ба ҷадвали 2.

Ҷадвали 2. Нишондиҳандаи пардохтҳои гумруки дар соли 2024 дар муқоиса ба соли 2023

№	Навъи пардохтҳо бо сомонӣ	2024с млн сомонӣ	Барзиё аз нақша - ё + млн.	Ҷоиз %	2023с млн. сомонӣ	Барзиё аз нақша млн.	Фарқият млн. сомонӣ
1	Андоз аз арзиши иловашуда	2 440,06	282,9	113,1 %	2 012,9	447,5	427,2
2	Боҷи гумрукӣ	370,01	-33,5	91,7%	363,2	6,7	6,81
3	Боҷи гумрукии содиротӣ:	7,04	- 3,9	64,3 %	7,7	-22	-0,66
	Андози аксизӣ	284,5	4,43	101,6 %	279,9	32,9	4,6

Сарчашма: ҳисоботи РМГ дар ш. Душанбе

Аз ҷаҳли ҷадвали 2 бармеояд, ки вазни қиёси пардохтҳои гумруки дар алоҳидаги чунин мебошад:

-вазни қиёсии андоз аз арзиши иловашуда дар ҳаҷми умумии пардохтҳои гумруки **83,5%** - ро ташкил медиҳад.

-вазни қиёсии боҷи гумрукӣ дар ҳаҷми умумии пардохтҳои гумруки **12,6%**- ро ташкил медиҳад.

-вазни қиёсии боци гумрукии содиротӣ дар ҳаҷми умумии пардохтҳои гумруки 0,2%- ро ташкил медиҳад.

-вазни қиёсии андози аксизӣ дар ҳаҷми умумии пардохтҳои гумруки 9,7%- ро ташкил медиҳад.

-вазни қиёсии пардохтҳои гайриандозӣ дар ҳаҷми умумии пардохтҳои гумруки 2,3%- ро ташкил медиҳад.

Ҳамзамон, аз ҷониби РМГ дар ш. Душанбе дар соли 2024 - 2477 парвандаҳои ҳуқуқвайронкунии гумрукӣ ошкор ва ба қайд гирифта шудааст, ки нисбат ба соли 2023 - 1112 парвандаҳои ҳуқуқвайронкунии гумрукӣ зиёд ошкор гардида, ҷаримаи ситонидашуда аз рӯи парвандаҳои ҳуқуқвайронкунии маъмури,-

- соли 2024 – 3 146 639 сомонӣ

-соли 2023 – 1 615 066 сомонӣ, ки нисбат ба ҳамин давраи соли 2023 – - - фарқият 1 531 573 сомонӣ зиёд мебошад.

Натиҷаи фаъолияти воҳидҳои тобеи РМГ дар ш. Душанбе дар самти ошкор ва пешгирӣ кардани қонуншиканиҳо чунин мебошад: ниг ба ҷадвали 3

Ҷадвали 3 Натиҷаи фаъолияти воҳидҳои тобеи РМГ дар ш. Душанбе

№	Воҳидҳои тобеъ	Соли 2023	Соли 2024	Фарқият (+-)
1	ШМБЗҲГ	76	79	+3
2	ШННБГ ва аудит	3	0	- 3
3	Гумрук дар «ФБД»	104	92	- 12
4	Д/Г «Терминал»	245	850	+605
5	Д/Г «Душанбе-1»	19	96	+77
6	Д/Г «Душанбе-2»	891	1310	+417
7	Д/Г «Айнӣ»	8	41	+33
8	Д/Г «Ваҳдат»	2	0	- 2
9	Д/Г «Лахш»	11	1	- 10
10	Д/Г «Роғун»	3	7	+4
11	ШМГМ ва ВН	3	0	- 3
12	Д/Г барасмиятдарори Почта ва бағоҷ	0	1	+1
	Дар РМГ дар ш. Душанбе	1365	2477	+ 1112

Сарчашма: ҳисоботи РМГ дар ш. Душанбе 2023-2024

Аз таҳлили ҷадвали 3 бармеояд, ки гардиши моли дар дидбонгоҳи гумрукии “Душанбе 2” зиёд мебошад зеро вобаста ба ин нишондиҳандаҳо дар самти пешгири ва ошкоркунии қоидавайронкуниҳо ниҳ зиёданд дар қиёс бо дигар дидбонгоҳҳои гумруки.

Ҷадвали 4. Нишондиҳандаҳои парвандаҳои ҳуқуқвайронкунии маъмури бо моддаҳои зерин оғоз карда шудаанд

Моддаҳои КҲМ ҶТ	Соли 2023	Соли 2024	Фарқият (+/-)
Моддаи 570	1	1	=
Моддаи 577	3	0	-3
Моддаи 578 қ.1	0	1	+1
Моддаи 578 қ.2	0	2	+2
Моддаи 578 қ.3	9	7	- 2
Моддаи 578 қ.4	4	1	-3
Моддаи 580	20	2	-18
Моддаи 581	2	0	-2
Моддаи 587	0	1	+1
Моддаи 588	1162	2319 (ДТД)	+1152
Моддаи 589	1	0	-1
Моддаи 590	81	87 (АНМ)	+6
Моддаи 591	2	0	-2
Моддаи 594 қ.1	1	0	-1
Моддаи 594 қ.2	12	14	+2
Моддаи 597	48	30	-18
Моддаи 598	3	0	-3
Моддаи 598пр1	3	0	-3

Сарчашма: ҳисоботи РМГ дар ш. Душанбе соли 2024

Таҳлили хизматрасониҳои гумрукӣ дар мисоли Раёсати минтақавии гумруки шаҳри Душанбе бармеояд, ки ҳамчун воҳиди калидии низоми гумруки кишвар хизматрасониҳои гуногунҷанбаро пешниҳод менамояд. Солҳои охир дар фаъолияти раёсат тамоюлҳои мусбат мушоҳида мегарданд, аз ҷумла: коҳиш ёфтани вақти барасмиятдарории гумрукӣ; васеъ гардидани доираи хизматрасониҳои электронӣ; тақвияти ҳамкориҳои гумрук бо субъектҳои соҳибкорӣ; баланд гардидани сатҳи таҳассуси кормандон, иҷро намудани ҷамъовариҳои пардохтҳои гумруки, назорати риояи қонунгузориҳои гумруки. Бо вуҷуди ин, як қатор мушкилот низ ҷой доранд, аз ҷумла: нокифоя будани инфрасохтори техникий рақамӣ; зарурати тақмили механизмҳои идоракунии хавфҳо; сатҳи гуногуни омодагии иштирокчиён ба хизматрасониҳои рақамӣ. Бо мақсади баланд бардоштани самаранокии хизматрасониҳои гумрукӣ дар РМГ ш. Душанбе пешниҳод мегардад:

- густариши минбаъдаи рақамикунонии расмиёти гумрукӣ;
- тақмили низоми арзёбии қаноатмандии истифодабарандагон;
- рушди идоракунии хавфҳо бо истифодаи технологияҳои муосир;
- баланд бардоштани сатҳи таҳассус ва фарҳанги хизматрасонии кормандон;
- тақвияти шаффофият ва дастрасии иттилооти гумрукӣ

Ҳамин тариқ арзёбии хизматрасониҳои гумрукӣ нишон медиҳад, ки фаъолияти РМГ ш. Душанбе дар самти пешниҳоди хизматрасониҳои муосир дорои тамоюлҳои мусбат мебошад. Бо вуҷуди ин, тақмили пайвастаи сифати хизматрасонӣ, ҷорӣ намудани технологияҳои рақамӣ ва таҳкими иқтисодии инсонӣ шартҳои асосии баланд бардоштани самаранокии мақомоти гумрукӣ дар шароити иқтисоди рақамӣ ба ҳисоб меравад.

Адабиёт

1. Абдуқодирзода Қ.К. Совершенствование системы организации таможенного контроля товаров и транспортных средств.-Душанбе, 2025.- 195 саҳ.
2. Ғаюрий Раъно Саидмурод Монография “Масоили мукамалгардонии истифодаи низоми гумрукӣ дар ҷумҳурии Тоҷикистон”.-Душанбе, 2025, - 207 саҳ.
3. Кодекси гумруки Ҷумҳурии тоҷикистон соли 2004 бо тағйиру иловаҳош.
4. Маҷаллаи гумрук №1 (69) аз январи соли 2025
5. Маҷаллаи гумрук №3 (71) аз сентябри соли 2025
6. Назаров Н.Х. Идоракунии гумрукӣ дар шароити иқтисоди муосир. – Душанбе, 2022.
7. Раҳматзода, Р. Нақши равандҳои таъминоти иттилоотӣ дар низоми гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити рақамикунонӣ / Р. Раҳматзода, Ф. Ҳ. Соҳибов // Паёми Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон. – 2023. – №. 2-1(46). – Р. 7-10. – EDN MVLGTL.
8. Турсунзода Х.М. Такмили механизми идоракунии низоми гумруки Тоҷикистон.- Душанбе, 2024.- 178 саҳ.
9. Ҳисоботҳои оморӣ РМШ дар ш. Душанбе, 2024-2025с

УДК 339.543 (575.3)

**Қўрабекзода Эраҷ Тоҷиддин, сардори Донишкадаи
такмили ихтисоси Хадамоти гумруки назди Ҳукумати
Ҷумҳурии Тоҷикистон, полковники хадамоти гумрукӣ,
(ш.Душанбе)**

**МАРҲИЛАҲОИ ТАШАККУЛ ВА РУШДИ
СИСТЕМАҲОИ ИТТИЛООТИЮ РАҚАМӢ ДАР
МАҚОМОТИ ГУМРУКИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**

Дар мақола ташаккул ва рушди мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз ҷумла системаҳои иттилоотию рақамии он мавриди баррасӣ қарор дода шудааст. Таҳкими системаҳои иттилоотию рақамии мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон ба чор марҳила тақсимбандӣ гардида, дар онҳо давраҳои ташаккули таъминоти барномавии коркарди омили гумрукӣ, ислоҳоти қонунгузорӣ, рушди инфрасохторӣ, ҳамгирӣ бо низоми байналмилалӣ гумрук, аз ҷумла мутобиксозии фаъолияти гумрукӣ ба талаботи меъёри Созмони Умумиҷаҳонӣ Гумрук арзёбӣ гардидаанд.

Вожаҳои калидӣ: системаҳои иттилоотӣ, рақамикунонии расмиети гумрукӣ, сиёсати гумрукӣ, Системаи иттилоотии автоматонидашудаи ягона (СИАЯ), декларатсияи мусофир, декларатсияи вуруду хуруҷи воситаи нақлиёт, транзит, декларатсияи гумрукии бор, Системаи иттилоотии АСИКУДА-и ҷаҳонӣ, нақшаи пардохтҳои гумрукӣ, омили гумрукӣ, Равзанаи ягона, амалиёти содиротию воридотӣ ва транзитӣ, зехни сунъӣ.

Аз соли 1992 то инҷониб мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон пайваста дар такомул қарор дошта, ба яке аз ниҳодҳои боэътимоди давлат дар самти таъмини амнияти иқтисодӣ, хусусан татбиқи сиёсати гумрукӣ ва танзими фаъолияти иқтисодии хориҷӣ, мубаддал гардидааст.

Фаъолияти мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон аз давраи ташаккул, ба равандҳои рақамикунонӣ, аз ҷумла тавассути истифодаи таъминоти барномавӣ ва системаҳои иттилоотӣ рабти бевосита дошта, яке аз аввалин мақомотҳои давлатие мебошад, ки дар фаъолияти худ унсурҳои технологияҳои иттилоотию рақамиро истифода намудааст.

Барои арзёбии нақши ин ё он раванду низом мебошад марҳилаҳои ташаккул ва рушди онро мавриди баррасӣ қарор дод.

Мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи солҳои 1995-2000 маълумоти омили гумрукиро аз нусхаи қоғазии декларатсияи гумрукии бор чамбоварӣ карда, онҳоро дар шакли рақамӣ дар барномаҳои махсуси компютериин таҳиягардида мавриди коркард қарор медоданд.

Истифодаи барномаҳои махсуси компютериин мазкур дар мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон имконият фароҳам овард, ки пешбурди омили гумруки тақвият дода шуда, шакл ва намудҳои нави омили гумруки таҳия гардида, маълумотҳои омили гумруки дар таҳлили нишондиҳандаҳои макроиқтисодии кишвар васеъ истифода бурда шаванд.

Солҳои 2002-2006 мақомоти гумрук дар сохтори Вазорати даромадҳо ва пардохтҳои давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон фаъолият намуда, давраи ислоҳоти қонунгузорию инфрасохторӣ, мутобиқсозии фаъолияти гумруки ба талаботи меъёрҳои байналмилалӣ Созмони Умумиҷаҳонӣ Савдо ва баррасии заминаҳои ҳуқуқии ташаққули системаҳои иттилоотӣ дар робита ба стандартҳои Созмони Умумиҷаҳонӣ Гумрук, гузаронид.

Лозим ба ёдоварист, ки дар соли 2005 Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар таҳрири нави 2005 ба тавсиб расида, дар доираи комиссияи дахлдори мақомоти гумрук дар муддати 2 сол беш аз 100 санади меъёрии ҳуқуқии дохилидоравӣ таҳия ва тасдиқ гардид.

Солҳои 2007-2014 баъд аз татбиқи барномаи ислоҳоти идораи давлатӣ мақомоти гумрук фаъолияти худро дар шакли Хадамоти гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон идома дода, ба тақмили маъмуригардонии гумруки, аз ҷумла ташаққули системаҳои иттилотӣ шуруъ намуд.

Барои расидан ба ҳадафҳои мазкур, аввалин ҳуҷҷати барномавии мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2009 дар шакли “Консепсия рушди мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон”, бо татбиқи он дар давраҳои солҳои 2009-2012 ва 2012-2014, ба тавсиб расид.

Бо мақсади татбиқи Консепсияи мазкур мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2010 Ҳуҷҷати ягонаи маъмури, яъне шакли дар сатҳи ҷаҳонӣ умумиэтирофшудаи декларатсия гумрукии бор, ҷавобгӯ ба меъёру стандартҳои ҷаҳониро қабул намуда, тасмим гирифт, ки рақамикунонии ҳуҷҷати мазкур дар доираи ҷорӣ

намудани лоиҳаи Системаи иттилооти автоматии ягонаи мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикстон, таъмин карда шавад.

Таҳияи Системаи иттилооти автоматии ягонаи мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикстон дар доираи Лоиҳаи модернизатсияи гумрук ва рушди инфрасохтори гумрук бо дастгирии Бонки Рушди Осиё (ADB) ва дигар ташкилотҳои байналмилалӣ соли 2009 оғоз гардида, соли 2012 пурра дар мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷорӣ карда шуд.

Системаи иттилоотии автоматонидашудаи ягонаи (СИАЯ) Хадамоти гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон рақамикунонии чараёни коркарди декларатсияи гумрукии бор, декларатсияи транзитӣ, тасхеҳи арзиши гумрукӣ, тасхеҳи декларатсияи гумрукӣ, декларатсияи вуруду хуруҷ, ҳуҷҷати пардохти бонкӣ ва дигар ҳуҷҷатҳои барои мақсадҳои гумрукӣ заруриро бо истифодаи системаи идораи таваккал амалӣ намуда, аз 11 зерсистема, 13 қисмат ва 21 зерравандҳо иборат буд.

Дар баробари рақамикунонии расмиётҳои гумрукӣ мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар таҳия ва ҷорӣ намудани лоиҳаи Равзанаи ягона оид ба барасмиятдарории амалиёти содиротию воридотӣ ва транзитӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон нақши калидӣ дошта, ҳамчун танзимгари ин раванд, муайян карда шуд.

Заминаи ҳуқуқии ташаккули Низоми Равзанаи ягона дар Консепсияи ташаккули Равзанаи ягонаи барасмиятдарории амалиёти содиротию воридотӣ ва транзитӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз соли 2008 ва Барномаи ҷорӣ намудани системаи Равзанаи ягонаи барасмиятдарории амалиёти содиротию воридотӣ ва транзитӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз соли 2010, муқаррар гардида, дар назди Хадамоти гумрук, Корхонаи воҳиди давлатии «Маркази Равзанаи ягона» таъсис дода мешавад.

Таҳияи лоиҳаи Низоми Равзанаи ягонаи барасмиятдарории амалиёти содиротию воридотӣ ва транзитӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бо дастгирии Комиссияи Аврупо ва Бонки Рушди Осиё (ADB) соли 2008 оғоз гардида, аз 1 сентябри соли 2020 пурра дар мақомотҳои дахлдори давлатӣ ҷорӣ карда шуд.

Ҷорӣ гардидани Низоми “Равзанаи ягонаи барасмиятдарории амалиёти содиротӣ, воридотӣ ва транзитӣ”, ки боиси гузариш аз шакли қоғазӣ ба электронии пешниҳоди ҳуҷҷатҳои расмӣ 11 мақомоти ба низом шомилшуда гардида, барои сода ва шаффоф

намудани расмиёти савдои хориҷӣ ва хизматрасонии давлатӣ мусоидат намуд.

Чорабиниҳои амаликардашудаи системаҳои иттилотӣ дар давраи мазкур дар тамоми самтҳои фаъолияти гумрукӣ, аз ҷумла самти фаъолияти фискалии мақомоти гумрук, самаранок арзёбӣ гардид.

Таҳлили нишондиҳандаҳои зерин гуфтаҳои дарҷгардидаро тасдиқ менамоянд. Дар соли 2013 аз ҷониби мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Бюҷети давлатӣ 3,24 млрд. сомонӣ пардохтҳои гумрукӣ ворид карда шуда, иҷроиши нақша 118,1% таъмин гардид.

Афзоиши воқеии даромадҳои гумрукии бюҷети кишвар дар соли 2013 нисбат ба солҳои 2006-4,9 ва соли 2001-29,7 маротиба зиёд гардидааст.

Солҳои 2015 – 2025 давраи навбатии рушди мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти тақвияти системаҳои иттилоотию рақамӣ ба ҳисоб меравад.

Дар ин давра, Системаи иттилоотии автоматии ягона мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҷониби Созмони Умумиҷаҳонии Гумрук мавриди санҷиши соҳавӣ қарор гирифта, аз ҷониби Созмони мазкур хуб арзёбӣ мегардад.

Соли 2015 ба Системаи иттилоотии мақомоти гумрук (СИАЯ) масъулини Конференсияи СММ оид ба савдо ва рушд – сарпарастии Низоми иттилоотии ҷаҳонии АСИКУДА тавачҷуҳи хос менамояд.

Ташкилоти СММ оид ба савдо ва рушд (UNCTAD) мубодилаи маълумоти электронии транзити байналмилалиро миёни Системаи иттилооти мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Низоми иттилоотии АСИКУДА-и мақомоти гумруки Ҷумҳурии Ислондӣ Афғонистон пешниҳод менамояд.

Баъд аз гуфтушунидҳо, мутобикасозӣ ва имзои созишномаи дучониба системаҳои иттилоотии гумрукии ду кишвар васл карда шуда, мубодилаи маълумотҳои транзити байналмилалӣ миёни мақомотҳои гумрукии ду кишвар дар вақти воқеӣ амалӣ мегардад.

Иқдоми мазкур аввалин ҳамкориҳои мақомоти гумрукии ду кишвар дар минтақаи зерини шиори “Савдои беқоғаз” ба ҳисоб рафта, масъули Хадамоти гумрук таҷрибаи ҳамкориҳои дучонибаро дар Ҷамоиши байналмилалӣ дар дафтари кории СММ дар Банкок муаррифӣ менамояд.

Дар рушди системаҳои иттилоотии мақомоти гумрук Барномаи миёнамуҳлати рушди мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020 – 2024 ва Нақшаи чорабиниҳо оид ба амалисозии он, нақши муассир гузошт.

Барномаи мазкур ба маъмурикунонӣ ва рақамикунонии мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон мусоидат намуда, нишондиҳандаҳои асосии рушд ва таҷдиду азнавсозии мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистонро барои панҷ сол, бо дарназардошти имкониятҳои мавҷудаи буҷетӣ ва ҷалби сармоя, тақвими додани қонунгузорӣ, содагардонии расмиёти содиротию воридотӣ, рушди низоми идораи таваккал, барасмиятдарории саривақтию шаффоф ва аз байн бурдани монеаҳо дар гардиши тиҷорати хориҷӣ фаро гирифта, тавассути таҳкими инфрасохтори гумрукӣ ва татбиқи технологияҳои муосири иттилоотӣ, тақвият бахшидани ҷамъоварии пардохтҳои гумрукӣ ва дар ин замина ғайр гардонидани буҷети давлатӣ, инчунин баланд бардоштани самаранокии дигар самтҳои фаъолияти мақомоти гумрук, амалӣ карда шуд.

Мутобиқи талаботи Барномаи мазкур ҳамкориҳои мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Конференсияи СММ оид ба савдо ва рушд бо мақсади ҳамгироии системаҳои иттилоотии мақомоти гумрук ба Низоми иттилооти АСИКУДА-и ҷаҳонӣ дар доираи Созишномаи грантӣ байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Бонки Умумиҷаҳонӣ дар сатҳи нав оғоз гардид.

Низоми иттилооти АСИКУДА-и ҷаҳонӣ ҳамгироии якҷанд системаҳои алоҳидаро дар бар гирифта, қисми зиёди система ба таври автоматӣ ва бо истифода аз функсияҳои Зехни сунъӣ амалӣ карда мешавад.

Таҳкими минбаъдаи раванди рақамикунонии мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Барномаи миёнамуҳлати рушди мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2025-2029 ба нақша гирифта шудааст.

Дар доираи амалигардонии марҳилаи чоруми лоиҳаи “Беҳтар намудани роҳҳои алоқаи минтақавии Осиеи Марказӣ (БРАМОМ-4)”, дар асоси Созишномаи ҳамкорӣ аз 22 июни соли 2022, дар мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон қорӣ намудани Низоми иттилоотии коркарди маълумоти гумруки АСИКУДА-и ҷаҳонӣ аз ҷониби Конфронси Созмони Милали Муттаҳид оид ба савдо ва рушд идома дода шуд.

Чихати татбиқи барнома ва созишномаи болозикр лоиҳаи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон» таҳия гардида, санаи 1 октябри соли 2025 ба имзо расид. Тағйиру иловаҳо ба 39 моддаҳои Кодекси гумрук ба рақамикунонии расмиёти гумрукӣ, пешниҳоди декларатсияи гумрукии электронӣ ва дигар ҳуҷҷатҳои электронии гумрукӣ бо истифода аз имзои электронии рақамӣ равона гардидаанд.

Аз 1 майи соли 2025 фаъолияти системаи иттилоотии АСИКУДА-и ҷаҳонӣ расман оғоз гардида, дар марҳилаи аввал 2 модули система, аз ҷумла модули “Декларатсияи мусофир” ва модули “Декларатсияи вуруду хуруҷи воситаи нақлиёт” ҷорӣ гардиданд.

Инчунин, аз 1 октябри соли 2025 модулҳои “Транзит” ва “Декларатсияи гумрукии бор”-и системаи иттилоотии АСИКУДА-и ҷаҳонӣ расман фаъолият намуда истодаанд.

Қайд намудан зарур аст, ки бо истифода аз имкониятҳои техникаи Системаи иттилоотии АСИКУДА-и ҷаҳонӣ, дар он танзими назорати шаклию мантиқӣ бо фишангҳои самарабахш ба таври мутамакказ роҳандозӣ карда шудааст, ки риоя ва татбиқи яхелаи муқаррароти қонунгузории гумрукиро аз ҷониби иштирокчиёни фаъолияти иқтисодии хориҷӣ ва шахсони мансабдори мақомоти гумрук таъмин намуда, чихати пешгирии ҳолатҳои декларатсиякунонии нопурра ва саркашӣ аз супоридани пардохтҳои гумрукӣ ба таври густурда мусоидат хоҳад кард.

Натиҷагирии фаъолияти мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2025 нишон медиҳад, ки ҷорабиниҳои дар доираи Барномаи миёнамуҳлати рушди мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2025-2029 андешидашуда, самарай хуб доданд.

Аз ҷумла, аз ҷониби мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Бюҷети давлатӣ 12720,1 млн сомонӣ ворид карда шуд, ки ин ба 122,3 фоизи нақшаи пешбинишуда баробар мебошад. Дар маҷмуъ, дар соли 2025 аз ҳисоби иҷро гардидани нақшаи пардохтҳои гумрукӣ, ба Бюҷети давлатӣ ба маблағи 2314,8 млн сомонӣ зиёд ва нисбат ба пардохтҳои гумрукии ҷамъовардашуда дар соли 2024 ба маблағи 2968,5 млн сомонӣ зиёд ворид гардид.

Мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон минбаъд низ, истифодаи технологияҳои рақамӣ ва қисматҳои зехни сунъӣ-ро дар

фаъолияти худ мутобиқи Барномаи рушди миёнамуҳлати мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2025-2029 тақвият бахшида, чиҳати ноил шудан ба ҳадафу афзалиятҳои Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар робита ба эълон гардидани солҳои 2025-2030 “Солҳои рушди иқтисоди рақамӣ ва инноватсия”, тадбирҳои зарурӣ хоҳад андешид.

Адабиёт

1. Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ш. Душанбе 16.12.2025.
2. Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон – Душанбе, 2005.
3. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 31 октябри соли 2009, №587 “Дар бораи тасдиқи Консепсияи рушди мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон”.
4. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 31 декабри соли 2008, №659 “Дар бораи Консепсияи ташаккули Равзанаи ягонаи барасмиятдарории амалиёти содиротию воридотӣ ва транзитӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон”.
5. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 майи соли 2010, № 222 “Дар бораи Барномаи чорӣ намудани системаи Равзанаи ягонаи барасмиятдарории амалиёти содиротию воридотӣ ва транзитӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон”.
6. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 декабри 2010, № 630 “Дар бораи таъсиси корхонаи воҳиди давлатии “Маркази Равзанаи ягона”.
7. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 24 июли 2020, № 410 “Дар бораи чорӣ намудани низоми Равзанаи ягонаи барасмиятдарории амалиёти содиротӣ, воридотӣ ва транзитӣ”.
8. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 11 ноябри соли 2019, №537 “Дар бораи Барномаи миёнамуҳлати рушди мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020 - 2024
9. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 28 марти соли 2025, №222 “Дар бораи Барномаи миёнамуҳлати рушди мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2025-2029”.
10. Созишномаи грантӣ байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Бонки Умумичаҳонӣ дар робита ба Лоихаи “Беҳтар намудани роҳҳои алоқаи минтақавии Осиёи Марказӣ (БРАМОМ-4)” аз 30 июли соли 2020.
11. Созишномаи байни Хадамоти гумрукназди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Конференсияи Созмони Милали Муттаҳид оид ба савдо ва рушд (UNCTAD) оид ба татбиси системаи ASYCUDA дар Тоҷикистон аз 22 июни соли 2022.

**Сафаров Човидон, н.и.и., декани факултеи
ДДТТ(ш.Душанбе)**

**Пирова Шаҳноза Сайфиддиновна - ассистенти кафедраи
идоракунии давлатии Донишгоҳи байналмилалӣ сайёҳӣ ва
соҳибкорӣи Тоҷикистон**

РАҚАМИКУНОНИИ РАСМИЁТИ ГУМРУКӢ - ОМИЛИ РУШДИ МАҚОМОТИ ГУМРУК

Дар мақола масъалаҳои рақамикунонии расмиёти гумрукӣ ҳамчун омилҳои муҳими рушди мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ мегарданд. Тағйири иловаҳои воридгардида ба Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар доираи татбиқи сиёсати давлатӣ оид ба рушди иқтисоди рақамӣ ва инноватсия таҳлил шудаанд. Диққати асосӣ ба қорӣ намудани декларатсиякунонии электронии гумрукӣ, истифодаи имзои электронии рақамӣ, пешниҳоди пешакии маълумот, такмили расмиёти транзити гумрукӣ, содагардонии бақайдгирии субъектҳои фаъолияти гумрукӣ ва такмили низоми идоракунии хавфҳо равона гардидааст. Натиҷаҳои таҳлил нишон медиҳанд, ки рақамикунонии расмиёти гумрукӣ ба баланд бардоштани шаффофият, самаранокии фаъолияти мақомоти гумрук ва беҳтар гардидани муҳити соҳибкорӣ мусоидат менамояд.

Вожаҳои калидӣ: рақамикунонӣ, расмиёти гумрукӣ, декларатсияи электронӣ, имзои электронии рақамӣ, транзити гумрукӣ, идоракунии хавфҳо.

Дар шароити ҷаҳонишавӣ ва рушди босуръати технологияҳои иттилоотӣ рақамикунонии соҳаҳои иқтисоди миллӣ яке аз самтҳои калидии сиёсати давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба шумор меравад. Таъмини шаффофият, баланд бардоштани самаранокии идоракунии ва содагардонии расмиёти маъмурӣ талаб менамояд, ки фаъолияти мақомоти давлатӣ, аз ҷумла мақомоти гумрук, бо истифода аз технологияҳои муосири рақамӣ ба роҳ монда шавад.

Ҷиҳати иҷрои супоришҳои Пешвои муаззами миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон оиди гузариш ба рақамикунонии соҳаҳои иқтисоди миллӣ баҳри таъмини шаффофияти муносибатҳои иқтисодиву молиявӣ, ки дар паёми 28 декабри соли 2024 “Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва

хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон” ироа намуда буданд ва бинобар эълон гардидани солҳои 2025-2030 “Солҳои рушди иқтисоди рақамӣ ва инноватсия”, Хадамоти гумрук тасмим гирифта буд, ки заминаҳои ҳуқуқии мубодилаи электронии ҳуҷҷатҳои гумрукӣ ва гузариш ба шакли пурраи декларатсиякунонии электрониро тақвим диҳад.

Бо мақсади тақмили меъёрҳои Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон бо дар назар доштани рушди соҳаҳои иқтисодиву иҷтимоӣ дар кишвар ва иҷрои дастуру супоришҳои Ҳукумати ҷумҳурӣ, Хадамоти гумрук лоиҳаи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистонро” ро таҳия намуд.

Қонуни таҳияшуда аз ҷониби Маҷлиси намоёндагон ва Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул ва ҷонибдорӣ шуда, аз ҷониби Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон санаи 1 октябри соли 2025 имзо гузошта шуд. [1, с. 1]

Дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон” аз 1 октябри соли 2025, №2186 масъалаҳои рақамикунонии расмиёти гумрукӣ, пешниҳоди декларатсияи гумрукӣ ва ҳуҷҷатҳои ҳамроҳикунанда дар шакли электронӣ бо истифода аз имзои электронии рақамӣ, аз ҷониби иштирокчиёни фаъолияти иқтисодии хориҷӣ то ба сарҳади гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон расидани мому воситаҳои нақлиёт тавассути системаи иттилоотии Хадамоти гумрук пешниҳоди декларатсияи гумрукӣ ҳуҷҷатҳои ҳамроҳикунанда дар шакли электронӣ бо истифода аз имзои электронии рақамӣ, аз ҷониби иштирокчиёни фаъолияти иқтисодии хориҷӣ то ба сарҳадигумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон расидани мому воситаҳои нақлиёт тавассути системаи иттилооти Хадамоти гумруки пешниҳод намудани маълумоти пешакӣ, мурағабсозии меъёрҳои ҳуқуқии марбут ба транзити гумрукӣ, содагардонии расмиёти бақайдгирии шахсони дар соҳаи фаъолияти гумрукӣ амалкунанда ва таъмини мутобиқати дохилии меъёрҳои ҳуқуқии Кодекси гумрук, фаро гирифта шудаанд.

Аз ҷумла, тағйиру иловаҳои ба 39 моддаҳои Кодекси гумрук воридшуда ба рақамикунонии расмиёти гумрукӣ, пешниҳоди декларатсияи гумрукии электронии гумрукӣ бо истифода аз имзои электронии рақамӣ, равона гардидаанд. [1, с. 7]

Дуввум –Бо мақсади ҳавасманд намудани тоҷирон ҷиҳати ба даст овардани мақоми танзимгари ваколатдори иқтисодии хориҷӣ ва дохил намудан ба Феҳристи танзимгарони ваколатдори иқтисодӣ, андозаи таъмини супоридани пардохтҳои гумрукӣ аз 8000 ба 4000 нишондиҳанда барои ҳисобҳо тибқи ҳамин Қонун кам карда шудааст. [1, с. 9]

Ҳамин, бо мақсади зиёд намудани шумораи анборҳои нигоҳдории муваққатӣ ва боркашонҳои гумрукӣ талабот оид ба пешниҳоди таъмини супоридани пардохтҳои гумрукӣ ҳангоми ба феҳристҳои дахлдори Хадамоти гумрук дохил намудани соҳибони чунин анборҳо ва боркашонҳои гумрукӣ хориҷ карда шудааст. Пешниҳоди таъмини супоридани пардохтҳои гумрукӣ бошад, ҳангоми пешниҳоди декларатсияи мухтасар ва декларатсияи транзитӣ дар шакли электронӣ мутобиқ ба андозаи маблағи пардохтҳои гумрукӣ тибқи Қонун тариқи системаи иттилоотии Хадамоти гумрук назорат карда мешавад.

Сеюм- Баҳри мураттабсозии меъёрҳои Кодекс бо дар назардоштани таҷрибаи пешрафтаи байналмилалӣ меъёрҳои боби 10уми Кодекс (Транзити дохилии гумрукӣ) ва боби 20 уми Кодекс (транзити гумрукии байналмилалӣ) дар як боб бо номи “Боби 10. Расмиёти гумрукии транзити гумрукӣ” якҷоя карда шуда, матни он бо мазмуни нав инъикос шудааст.

Чорум -Бо мақсади мутобиқ намудани меъёрҳои Кодекси гумрук ба талаботи Қонун “Дар бораи низоми иҷозатдиҳӣ” тибқи Қонун ба 10 моддаҳои Кодекс тағйиру иловаҳои дахлдор ворид карда шудаанд.

Панҷум-Бо мақсади истифодаи самараноки системаи иттилоотии Хадамоти гумрук дар самти идоракунии хавфҳо боби 52 Кодекс “Баҳодихӣ ва идораи таваккал (риск)” дар таҳрири нав ифода карда шудааст.

Санаи 1 октябри соли 2025 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Кодекси гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон” аз ҷониби Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба имзо расид ва санаи 3 октябри соли ҷорӣ дар рӯзномаи “Садои мардум” расман интишор шуда, аз ҳамон рӯз мавриди амал қарор дода шудааст. [1, с. 7]

Дар маҷмӯъ, тағйиру иловаҳои ба Кодекси гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон воридшавшуда ба рақамикунонии пурраи

хизматрасониҳои давлатӣ, содагардонии расмиёти гумрукӣ ва истифодаи технологияҳои муосир алоқаманд мебошанд.

Дар ин замина, такмили заминаҳои ҳуқуқии рақамикунонии расмиёти гумрукӣ, қорӣ намудани декларатсиякунонии электронии гумрукӣ ва истифодаи имзои электронии рақамӣ ҳамчун воситаи муҳими рушди фаъолияти мақомоти гумрукӣ баромад мекунад. Мақолаи мазкур ба таҳлили тағйиру иловаҳои воридшуда ба Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон равона гардида, аҳамият, моҳият ва натиҷаҳои татбиқи онҳо дар рушди мақомоти гумрук мавриди баррасӣ қарор дода шудаанд. [6, с. 19]

Хулоса, таҳлили тағйиру иловаҳои воридшуда ба Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон нишон медиҳад, ки онҳо ба рушди рақамикунонии расмиёти гумрукӣ ва мутобиқ намудани фаъолияти мақомоти гумрук ба талаботи иқтисодии рақамӣ равона гардидаанд. Қорӣ намудани пешниҳоди электронии декларатсияи гумрукӣ ва ҳуччатҳои ҳамроҳикунанда бо истифода аз имзои электронии рақамӣ, такмили низоми транзити гумрукӣ, содагардонии бақайдгирии иштирокчиёни фаъолияти иқтисодии хориҷӣ ва бознигарии низоми идоракунии хавфҳо барои баланд бардоштани самаранокии фаъолияти мақомоти гумрук мусоидат менамояд. Коҳиш додани талабот оид ба таъмини супоридани пардохтҳои гумрукӣ ва ҳавасмандгардонии субъектҳои фаъолияти иқтисодии хориҷӣ барои гирифтани мақоми танзимгари ваколатдори иқтисодӣ нишон медиҳад, ки сиёсати давлат ба беҳтар намудани муҳити соҳибқорӣ ва ҷалби иштирокчиёни бештар ба фаъолияти қонунии гумрукӣ равона шудааст. Дар маҷмӯъ, тағйиру иловаҳои воридшуда заминаи мусоид барои таъмини шаффофият, коҳиш додани омилҳои коррупсионӣ ва баланд бардоштани сифати хизматрасониҳои давлатӣ фароҳам меоранд.

Пешниҳодҳо:

1. Тақвият бахшидани сатҳи омодагии касбии кормандони мақомоти гумрук дар самти истифодаи технологияҳои рақамӣ ва системаҳои иттилоотӣ.
2. Густариш додани инфрасохтори техникийи мақомоти гумрук бо мақсади таъмини фаъолияти мунтазами декларатсиякунонии электронии гумрукӣ.
3. Баланд бардоштани сатҳи огоҳии иштирокчиёни фаъолияти иқтисодии хориҷӣ оид ба бартариҳои расмиёти электронии гумрукӣ ва истифодаи имзои электронии рақамӣ.

4. Истифодаи васеи таҷрибаи пешрафтаи байналмилалӣ дар самти идоракунии хавфҳо ва рақамикунонии расмиёти гумрукӣ.
5. Такмили минбаъдаи заминаҳои ҳуқуқӣ бо назардошти рушди босуръати технологияҳои рақамӣ ва талаботи иқтисоди ҷаҳонӣ.

Адабиёт

1. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон” аз 1 октябри соли 2025, №2186.
2. Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон. - Душанбе, 2005.
3. Нидоев П. Ф. Мафҳумҳо ва қоидаҳои асосии фаъолияти гумрукӣ. - Душанбе, “Ирфон” 2011.
4. Оймаҳмадов М. Асосҳои фаъолияти гумрукӣ дар Тоҷикистон. - Душанбе, 1998.
5. Оймаҳмадов М., Муртазоев М. Иқтисодиёти ҷаҳон. - Техрон, 2001.
6. Раджабов Р.К. Организация и технология таможенного контроля. - Душанбе: ТГУК, 2023. - 255с.
7. Раджабов Р.К. Организация таможенного контроля товаров и транспортных средств (учебное пособие). - Душанбе: Ирфон, 2003. - 151 с.
8. Саидмуродов Л. Ҳ. ва дигарон. Бизнеси байналмилалӣ: назария, амалия ва одоб. - Душанбе, 2002.
9. Ҳабибов С., Ҷамшедов М. Тиҷорати байналмилалӣ. - Душанбе, 2007.

УДК 339.545 (575.3)

**Ашурова Мижгона -старший преподаватель кафедры
таможенное дело Таджикского государственного
университета коммерции (г. Душанбе)
Назарбекова Нурия -старший преподаватель кафедры
таможенное дело Таджикского государственного
университета коммерции (г. Душанбе)**

АНАЛИЗ ЗАРУБЕЖНОГО ОПЫТА ТАМОЖЕННОГО КОНТРОЛЯ ЗА ПРИМЕНЕНИЕМ ТАМОЖЕННЫХ ПЛАТЕЖЕЙ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

В статье рассмотрены результаты проведенного анализа зарубежного опыта таможенного контроля за применением таможенных платежей в современных условиях. Дана оценка уровень развития электронного правительства в странах мира. Установлено, что предоставление таможенных услуг направлено на внедрение системы электронного предоставления услуг населению и участникам ВЭД направлены на уменьшение временных и материальных затрат при обслуживании субъекта заказчика таможенной услуги. Особое место уделено обеспечению контрольной и правоохранительной деятельности таможенных органов в пределах своих функций, организации таможенного контроля за применением таможенных платежей в Республике Таджикистан.

Ключевые слова: анализ, зарубежный опыт, электронное правительство, таможенные услуги, таможенные платежи, организации таможенного контроля

Формирование и развития электронного правительства на основе реализации разработанной концепции связано с существенной тенденцией предоставления таможенных услуг, их применения электронными методами и совершения процедур с использованием удаленных информационных баз данных, что значительно упрощает и ускоряет процесс оказания таможенной услуги как для таможенного и околотаможенного институтов, так и для лица-заказчика этой услуги, а также проведения таможенного контроля, особенно за применением таможенных платежей для пополнения доходной части госбюджета.

Анализ показывает, что более 160 стран мира в системе мер государственного управления активно реализуют национальные информационные стратегии, включающие развитие электронного правительства, которое призвано упростить систему предоставления государственных, в частности, таможенных услуг. Однако, анализируя опыт создания электронной системы управления государством, следует отметить наличие существенных фундаментальных проблем, тормозящих реализацию концепции электронного правительства и наиболее значимая проблема – отсутствие мотивации у граждан и властных структур к инновационным нововведениям, низкая компьютерная грамотность населения, недоступность услуг ускоренного интернета для значительной части населения, нерегулярное финансирование и т.д. специфика трансформационных процессов для государств постсоветского пространства в том, что произошло наложение трансформационных процессов информационно-технологической среды на трансформационные процессы социально-экономической системы в целом [1, 4].

Для населения это означает необходимость одновременной двойной адаптации: к новым социально-экономическим реалиям и к новым требованиям информационной среды. Данная специфика и проблемы должны учитываться при разработке и реализации концепции электронной системы предоставления таможенных услуг в рамках электронного правительства.

Реализация этой концепции обозначает новый способ организации и развития системы таможенного администрирования в сервисном режиме, способ его трансформации и совершенствования для ориентации на принципиально более тесную связь с гражданами-заказчиками услуг, кардинального улучшения показателей получения конкретных полезных результатов деятельности, большей эффективности деятельности и ответственности государственных органов за предоставление услуг.

Следует отметить, что в первом этапе процесс развития системы электронного предоставления услуг как информатизации органов власти начался с использования компьютеров для автоматизации внутренних процедур таможенной администрации, ведения делопроизводства и управления кадрами, решения задач бухгалтерского учета, что привело к созданию информационных систем обработки данных.

Второй этап характеризовался дальнейшей информатизацией внутренних процедур и созданием систем информационного взаимодействия между органами государственной власти. на третьем этапе происходит интеграция всех основных информационных систем и ресурсов органов государственной власти, что позволяет на этой базе организовать эффективное сетевое взаимодействие с внешней средой, включая граждан и организацией таможенного института. Именно с переходом от внутренней информатизации ведомств и информатизации процессов взаимодействия между государственными структурами к электронному сетевому информационному взаимодействию с гражданами и организациями появляется понятие «электронного правительства» и «электронного метода предоставления услуги».

Таким образом, информатизация и дебиюрократизация означают переход от концепции классической «идеальной бюрократии», опирающейся на иерархичность и закрытость системы управления, к новой информационной парадигме, основанной на открытых сетевых структурах и управлении по результатам. в этой связи, как показывает практика в странах СНГ, основные сложности с введением электронных таможенных услуг связаны с неприятием консервативной части таможенного аппарата установления контроля над их деятельностью, что актуализирует задачи преодоления бюрократической ментальности, корпоративных интересов бюрократии и подготовки управленцев нового типа. Государственное управление имеет свою специфику, которая может быть отражена разграничением характеристик регулирования экономической и других видов деятельности по признаку деления исторической эпохи на индустриальный и информационный периоды (таблица 1).

Таблица 1. Основные типологическое разграничение характеристик государственного регулирования в индустриальную и информационную эпохи

№ пп	Характеристика	Государство промышленной эпохи	Государство эпохи межсетевого взаимодействия
1.	Управление	бюрократическое	Обслуживание клиентов и передача полномочий на места
2.	Административные функции	Обособленные административные функции	Услуги с интегрированными ресурсами
3.	Форма обслуживания	бумажная работа	Электронная форма
4.	Временные затраты	процессы с большими затратами времени	быстрый прямой ответ
5.	Управление и согласование	Выраженное управление и согласование	Управление и согласование в косвенной форме
6.	Форма перечисления средств	Финансовые операции вручную	Электронное перечисление денег
7.	Система отчетности	Громоздкий механизм отчетности	Гибкая система запросов на информацию
8.	Система связи информационных средств	разобщенные средства информационно й техники	интегрированные вычислительные сети
9.	Избрание руководителей	избрание руководителей один раз в 4 года	Оперативная демократия со всеобщим участием

Как показывают различные исследования [2], руководители субъектов экономики воспринимают информационные технологии в первую очередь как инструмент повышения внутренней эффективности работы подразделения, как средство облегчить себе жизнь, но не как средство повышения качества обслуживания граждан, как шаг на пути к сервисному государству. Такая позиция

хорошо демонстрирует отличие западной политической культуры, где государство и таможенный институт рассматриваются как сервисные организации, оказывающие услуги населению. не случайно, что среди причин сравнительного быстрого развития системы электронного предоставления услуг в США отмечается позитивное отношение служащих к новым технологиям [1].

Исследования, проведенные среди американских чиновников различного ранга, показали высокий уровень их восприимчивости интернету и растущее позитивное восприятие информационных технологий. Около 80% респондентов отмечали, что внедрение электронного правительства приведет к позитивному результату в функционировании государства [1]. По мнению экспертов, причиной такого позитивного восприятия информационных технологий кроются в изменении философии государственных служащих в результате реформ государственного управления, ее приближение к мышлению менеджеров частного сектора, ориентированных на эффективность и достижение результата. в этой связи, достижения по созданию и внедрению системы электронного предоставления услуг должны стать одним из ключевых критериев оценки профессиональной пригодности чиновников.

Развитие электронного правительства зависит от того, насколько различные госучреждения способны преодолевать традиционные барьеры для совместной работы на благо населения, концентрироваться на интересах заказчиков, а не своих узких ведомственных интересах. При внедрении системы электронного предоставления услуг в Великобритании таможенные администрации местного и регионального значения стремились сохранить свою независимость от централизованных систем, отсутствовало программное финансирование и политическая воля для императивного включения всех ведомств в единый сервисный процесс, ведомства препятствовали интеграции, обосновывая это непримиримыми отличиями форм и баз данных, пытаясь предоставлять услуги онлайн, исходя из собственных интересов [1].

Решение проблемы межведомственной конкуренции и «электронной суверенизации» стало возможным с созданием постоянно действующего головного органа, обладающего высшими полномочиями в данной сфере и решения которого, являются обязательными к исполнению всеми государственными учреждениями, в том числе и таможенными администрациями [2].

Кроме того, были подготовлены и проведены через законодательную процедуру законы и поправки к законам, превращающие электронный документ в реальный юридический инструмент. необходимо отметить, что в рамках ЕС согласована минимальная правовая база для развития системы электронного предоставления госуслуг, выраженная в форме Директив Европейской комиссии, которые все страны-участницы обязаны внедрить в национальное законодательство. соответственно, во всех странах ЕС приняты законы, касающиеся электронных цифровых подписей, электронной торговли, защиты данных, электронного заполнения документов и деклараций и государственных заказов.

Важно заметить, что правила взаимодействия различных ведомств и документооборот между электронными документами ограничивается не только законодательными актами, а в значительной степени регулируются распоряжениями правительства, министерскими приказами, техническими регламентами, в Великобритании была также проведена полная ревизия всех нормативных актов на предмет внесения в них соответствующих поправок. наряду с этим, были разработаны практические руководства, стандарты и образцы проектов, описывающих самые разные аспекты работ по созданию электронных представительств местных таможенных администраций. в некоторых стран для координации процесса электронного государственного сервиса создается межведомственный орган-разработчик информационных решений. в этих документах подробно описаны как технологические стандарты, так и требования к содержанию государственных сайтов. в итоге, вне зависимости от конкретного разработчика, любая таможенная администрация может быть уверена в полноценности своего портала и в согласованности своего сайта с другими правительственными порталами и службами [1,2,4].

В целом, в стране реализуется «дорожная карта» движения к построению системы электронного предоставления государственных, и, в том числе, таможенных услуг с целью гармонизации разнонаправленных векторов информационного развития. с учетом накопленного опыта передовых стран, страны, начавшие процесс разработки и внедрения электронного правительства несколько позже, больше внимания уделяли созданию единого портала с общим реестром государственных

услуг. назначался единый орган, ответственный за развитие системы электронного государственного сервиса, определялись классификаторы услуг для центрального портала и сайтов отдельных органов власти, единая система платежей, формы идентификации пользователей, в том числе с использованием различных вариантов идентификационных карточек гражданина и обеспечиваемой ею электронной подписью, общие технологические требования и объединенная информационная база.

С другой стороны при объединении ведомственных и региональных электронных сервисов требуется разработка целостной концепции центрального и типового регионального порталов, базирующихся на единых реестрах государственных услуг. одним из важных условий процесса создания электронного правительства является обеспечение финансирования программы и контроль над использованием денежных средств. Так, серьезным недостатком хода реализации программы специалисты считают ее постоянное недофинансирование. В среднем бюджет по статьям исполнялся максимум на 20% от заявленных потребностей.

Основным источником финансирования внедрения ЭП в мире является государственный бюджет. Для решения финансовой проблемы ряд государств предоставляют начальный капитал, чтобы дать толчок проектам, которые различные организации в дальнейшем должны будут финансировать самостоятельно. Дополнительное финансирование может поступать от частного бизнеса, неправительственных учреждений и организаций, международных структур.

Примером эффективного контроля использования финансовых средств является Канада. Для реализации национальной программы электронного правительства в 2000–2006 гг. федеральное правительство выделило 880 млн канадских долларов, из которых более половины ассигнований пошло на выполнение проекта по информационной защите информации граждан и бизнес-информации, и только 5% от всей суммы были затрачены на руководство программой. сфера информатизации является благоприятной для злоупотреблений, поскольку критерии оценки стоимости в ней весьма специализированы. с целью обеспечения оптимального сочетания цены и качества услуг, а также содействию развития горизонтальных связей, правительство осуществляло централизованное финансирование в ходе открытых процессов, с

использованием четких критериев и путем коллегиального рассмотрения предложений. неизменным критерием стало совместное финансирование проекта на основе государственно-частного партнерства [1].

Важно заметить, что следует выделить информационное или цифровое неравенство, которое может рассматриваться как на международном уровне. Границы информационно богатых и информационно бедных регионов практически совпадают с границами индустриально развитых регионов (Северная Америка, западная Европа, развитые страны Юго-восточной Азии) и стран «третьего мира» (Африка, Азия, Южная Америка) [1], а также государств евразийского пространства, что не позволяет заказчиков в полном объеме получать доступ к электронному виду предоставления таможенных услуг.

Таблица 2. Уровень развития электронного правительства в странах мира

Место	Страна	Индекс развития электронного правительства
1.	Южная Корея	0.8785
2.	США	0.8510
3.	Канада	0.8448
4.	Великобритания	0.8147
5.	Нидерланды	0.8097
6.	Норвегия	0.8020
7.	Дания	0.7872
8.	Австралия	0.7863
9.	Испания	0.7516
10.	Франция	0.7510
11.	Сингапур	0.7476
12.	Швеция	0.7474
13.	Бахрейн	0.7363
14.	Новая Зеландия	0.7311
15.	Германия	0.7309
16.	Бельгия	0.7225
17.	Япония	0.7152
18.	Швейцария	0.7136
19.	Финляндия	0.6967
20.	Эстония	0.6965

Источник: составлено на основе отчета ООН по состоянию электронного правительства в мире

Как видно из таблицы 2 последнего отчета ООН по состоянию электронного правительства в мире, большинство первых занимают экономически развитые страны, располагающие ресурсами имеющиеся ресурсы для применения информационных и создания благоприятных условий для вовлечения населения в информационную среду. Тенденция сохранения «информационного» разрыва между развитыми и развивающимися странами будет иметь место и в обозримой перспективе, т.к. богатые государства делают упор на совершенствование ИТ-инфраструктуры и развитие информационного образования населения [1,2].

В целом, цифровое неравенство вызывает новый вид социальной дифференциации, вытекающий из разных возможностей использования новейших информационных и телекоммуникационных технологий для реализации электронных систем предоставления услуг. в государственных структурах также активно внедряются системы управления взаимоотношений с клиентами (CRM), предполагающие учет всей информации о взаимоотношениях с каждым клиентом, ее хранение и анализ. Такая информация носит конфиденциальный характер и может быть использована в различных целях.

Поэтому важным считаем, использовании нового подхода в оказании таможенных услуг за рубежом заключается, в идентификации своих клиентов и их потребностей. Данный подход - назван сервисным подходом к обслуживанию. в качестве основы организации таможенной деятельности сервисный подход, в частности, был воспринят в Австралии. По словам специалистов австралийской таможенной службы, которая имеет официальное название Australian customs service одно это слово подчеркивает наше значение «обслуживание по отношению к правительству и обслуживанию бизнеса в условиях соответствия их ожиданиям». Основная цель – получить хороший результат при осуществлении двух видов обслуживания: зная мнение клиентов, мы сможем развивать инициативы, которые соответствуют их потребностям в рамках пределов, определенных законом. Согласно с данным подходом в стране признано, что таможенная служба Австралии предоставляет качественные услуги обществу.

В качестве приоритетной задачи также определено облегчение торговли и движения людей через австралийскую границу. Развитие партнерских соглашений между бизнесом и таможенными службами приветствуется ВТамО при осуществлении таможенного контроля за применением таможенных платежей.

Сейчас мировая таможенная система развивается как система таможенного сервиса, целью которой является результативное содействие бизнесу при поддержании неизменно высокого уровня безопасности.

В условиях конкурентоспособной мировой окружающей среде международная торговля и инвестиции не будут направлены в те области, которые рассматриваются бизнесом как бюрократические и с высокими затратами. Поэтому на первый взгляд парадоксальная фраза «содействие торговле и контроль не должны противостоять друг другу» рассматривается зарубежными таможенными службами в качестве единственно верной и приемлемой в целях развития торговли и защиты экономического благосостояния.

В качестве основных задач при обслуживании международной торговли зарубежный таможенный менеджмент рассматривает следующие:

- создание благоприятных условий для улучшения отношений между бизнесом и таможенной службой;
- обеспечение сбора таможенных платежей и их уплаты в госбюджет;
- рационализация использования упрощенных процедур для законопослушных участников ВЭД;
- повышение качества оказания таможенных услуг с целью удовлетворения, потребностей клиентов;
- минимизации затрат на осуществление внешнеторговых сделок участниками внешней торговли;
- совершенствование механизма проведения таможенного контроля за применением таможенных платежей и др.

Опыт зарубежных стран показывает, что системы таможенного обслуживания достигают высокой эффективности только при установлении рациональных партнерских взаимоотношений таможенных служб и бизнеса, а также таможенного контроля за применением таможенных платежей.

Поэтому в рекомендациях ВТамО, направленных на развитие таможенной системы в новом веке, основное внимание уделяется ее превращению в систему таможенного сервиса.

Таким образом, сейчас доминантой в международной стратегии преобразования таможенных систем выступает стремление к пониманию таможенной службы, как сервисной службы (т.е. оказывающей госуслуги) – от качества функционирования которой зависят условия и возможности развития всей ВЭД страны, осуществлении таможенного контроля за применением таможенных платежей.

Важно заметить, что предоставление таможенных услуг направлено на внедрение системы электронного предоставления услуг населению и участникам ВЭД, который направлен на уменьшение временных и материальных затрат при обслуживании субъекта заказчика таможенной услуги [3, 4]. Эти и другие тенденции обуславливают базу для разработки основных направлений совершенствования методики предоставления таможенных услуг как области таможенного администрирования и особенно повышения эффективности таможенного контроля за применением таможенных платежей.

Также данное направление развивается и в таможенной службе Таджикистана. При этом данная система рассматривается нами как госструктуры целью которой является, активное содействие ВТД, ускорение и упрощение оказания таможенных услуг, обеспечение контрольной и правоохранительной деятельности в пределах своих функций, организации таможенного контроля за применением таможенных платежей в Республике Таджикистан.

Литература

1. Бойкова М.В. Зарубежный опыт таможенного администрирования / М.В. Бойкова; под общ.ред. В.В. Макрусева. - М.: РИО Российской таможенной академии, 2017. -130 с.
2. Жигун Л.А. Выявление факторов, определяющих качество управления государственными таможенными услугами // Вестник Российской таможенной академии. 2013. № 3.-С. 30–39.
3. Информационный портал Европейского комитета по стандартизации содействии развитию торговли товарами и услугами [Электронный ресурс]: официальный сайт. Режим доступа: <http://www.cen.eu> (дата обращения 15.12.2025).
4. Раджабов Р.К., Раджабзода Н.Р. Направления цифровизации таможенных услуг и таможенного контроля в Республике Таджикистан/Цифровизация и инновации: проблемы и перспективы развития. Материалы международной науч.практ.конф. (24-25 октября 2025г.). Под ред. д.т.н., профессор Назарзода Х.Х., д.э.н., и.в профессор Мирзоалиев А.А., к.э.н., доцент Машокиров Дж., Султонов З.С. и Абдурахмон Хакимзода .- Душанбе: ТГУК, 2025. -325с.-С.9-12.

УДК 339.543 (575.3)

Ясакиева Сабрина Азизовна, старший преподаватель кафедры менеджмента, маркетинга и экономики труда Таджикского государственного университета коммерции (г. Душанбе)

ТАМОЖЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ПРИГРАНИЧНОЙ ТОРГОВЛИ В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН (НА ПРИМЕРЕ ГБАО)

Статья посвящена изучению основных проблем таможенного регулирования приграничной торговли в Республике Таджикистан. При этом рассмотрена роль и значение механизма таможенного регулирования в условиях развития приграничной торговли. Выявлены особенности организации таможенного контроля лиц, товаров и транспортных средств в пунктах приграничной торговли и предложены направления совершенствования стимулирования приграничной торговли в Горно-Бадахшанской автономной области Таджикистана.

Ключевые слова: приграничная торговля, механизм таможенного регулирования, пункт приграничной торговли, таможенный контроль.

Приграничное сотрудничество в Республике Таджикистан на сегодняшний день находится на стадии становления, формируется механизм функционирования. В этом процессе велика роль таможенной политики государство, так как именно она выполняет функцию защиты национальной экономики от внешних факторов и создание условия для интегрирования экономики в мировое хозяйство. От эффективности таможенной политики зависит финансовая стабильность государство, защита национальной экономики от недобросовестных импортеров, стимулирование иностранных инвестиции, наведение порядка при ввозе и вывозе товаров и услуг, обеспечение валютных поступление из-за рубежа, пересечение контрабанды.

Мировой опыт свидетельствует, о том, что приграничное сотрудничество является одним из важнейших факторов развития приграничных регионов. Исследования многих ученых также доказывают, что одним из направлений развития приграничных регионов является приграничная торговля. Именно приграничная торговля становится важным фактором развития исторически

сложившимся отношениям между регионами расположенных вдоль границы двух стран.

Всемирная таможенная организация (ВТамО) выделяет приграничную торговлю как один из сегментов международной торговли, ключевыми признаками которой являются: [2, 66].

- торговля осуществляется в пределах приграничных зон;
- участники торговли являются жители приграничных районов, мелкие предприниматели;
- специфический товарный ассортимент (продукты питания, сельхозпродукты, одежда, обувь и бытовая техника);
- беспошлинный ввоз товаров и услуг;
- чувствительность к таможенным правилам;
- риск контрабанды.

Таким образом в соответствие с п.5 Постановлением Республики Таджикистан от 1 июня 2016 года № 238 « Об утверждении порядка осуществления приграничной торговли в Республики Таджикистан» приграничная торговля - это (внешняя) торговля товарами и услугами, осуществляемая исключительно для удовлетворения местных потребностей в товарах и услугах, произведенных в пределах соответствующих приграничных территорий и предназначенных для потребления физическими лицами, имеющими постоянное место жительства и юридическими лицами, имеющими место нахождения на этих территориях. [5].

Следует отметить, что приграничная торговля отличается от традиционной торговли тем, что географическая близость составляет в пределах до 30 км, основная часть операции не отражается в статистике внешней торговли государство, общая стоимость товаров не должно превышать 1000 долларов США, участниками рынка являются физические лица (мелкие) торговцы, которые часто являются производителями товаров, перечень товаров предназначенные для экспорта и импорта в приграничной торговле ограничены, потому что они не освобождены от уплаты налогов и других сборов на границе.

Таможенный контроль при приграничной торговле осуществляется на пунктах пересечения границ и в Республике Таджикистан эта функция возлагается на Региональных таможенных управлений в каждом регионе. При перемещении товаров через таможенную границу каждый субъект приграничной торговли предъявляет должностному лицу таможенного органа документ,

удостоверяющий его личность и количество товаров, которые предназначены для торговли. Далее осуществляется физическая форма осмотра товаров пересекающие границы. Так как по законодательству Республики Таджикистан стоимость до 1000\$ товары не декларируются таможенными органами, но они проходят через таможенный контроль и таможенного регулирования. Особенности таможенного контроля в приграничной торговли заключается в том, что осуществляется в упрощенной форме, охватывает небольшое количество товаров и часто совмещается с пограничным контролем. Осмотр на приграничных пунктах проводится на специальном аппарате-интроскоп, сканирующий содержание каждой упаковке.

По законодательством Республики Таджикистан товары не соответствующие установленным техническим, фармакологическим, санитарным, фитосанитарным, экологическим стандартом и требованиям могут изъятая со стороны таможенных органов для дальнейшего разбирательство во взаимодействие других уполномоченных структур таможенных органов.

Результаты исследования выявить такие проблемы в работе таможенных служб на пунктах пересечения границ:

- 1) Злоупотребление льготами;
- 2) Неравные условия конкуренции;
- 3) повтор некоторых операций со стороны контролирующих органов отсутствия связей между ними;
- 4) сложность контроля мелких партий товаров;
- 5) необоснованное удержание товаров на неопределенное время, из-за проверки документов
- 6) сложность идентификации товаров

В целом, можно отметить, что развитие приграничной торговли - это актуальное направление для экономического развития приграничных регионов. Поэтому в целях совершенствования и стимулирования развития сотрудничества и приграничной торговли в Республике Таджикистан и ее регионов считаем целесообразным:

-организовать совместный контроль в пропускных пунктах на государственных границах таможенными службами сопредельных государств, что может привести к прозрачности и упрощения таможенных процедур при пересечении границы; цифровизация таможенного контроля; создания «единого окна»; контроль качество товаров, перемещаемых через таможенную границу.

Таким образом реализация указанных предложений по совершенствованию таможенного регулирования приграничной торговли на территории Республики Таджикистан способствуют улучшению международных связей, а также дают возможность создавать условия для повышения уровень жизни населения и сопредельных государств.

Литература

1.Алейников И.А. Совершенствование таможенного регулирования перемещение товаров изическими лицами через таможенную границу евразийского экономического союза /Материали межд.науч.практ. конф. профессорско-преподовательского состава и аспирантов: в трех частях. Белгородский университет кооперации , экономики и права.2016. С.244-255

2. Гончарук И. В. Проблемы таможенного регулирования трансграничной торговли // Таможенная политика России на Дальнем Востоке. 2021. № 1(94). С. 66–82.

3.Кудратов Р.Р. Совершенствование механизма проведение таможенного контроля товаров и транспортных средств в Республике Таджикистан// Таджикистан и современный мир. - №4 (47) 2015.- С. 81-88

3.Кузнецова О.В. Приграничная торговля как объект исследований и государственного регулирования// Региональные исследования.2023 №3(81).-С.18-26

4.Постановление Правительства РТ от 1.06.2016 «Об утверждении Порядка осуществления приграничной торговли в Республике Таджикистан»// [электронный ресурс]- www.adliya.tj.

УДК 339.543 (575.3)

**Баротова Тахмина Ҳайтҷоновна, омӯзгори кафедраи
фаъолияти гумрукӣ Донишгоҳи давлатии
Бохтар ба номи Носири Хусрав, (ш.Бохтар)
БАЪЗЕ ПАҲЛУҶОИ МУАЙЯН НАМУДАНИ АРЗИШИ
ГУМРУКИИ МОЛҶОИ ВОРИДОТӢ ДАР ШАРОИТИ
РУШДИ ИҚТИСОДИЁТ**

Дар мақола баъзе паҳлуҷои масъалаи арзиши гумрукии молҷои воридотӣ воқеан пардохтшуда ё пардохтшаванда, маблағи пурраи пардохти мустақим ё ғайримустақим, арзиши гумрукии молҷо ҳангоми воридоти онҳо ба қаламрави гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон дида баромада шудааст. Истифодаи усулҳои муайян кардани арзиши гумрукӣ, арзёбии хароҷотҳо ҳангоми воридоти молҷо баҳо дода шуда, таъсири баъзе аз омилҳо мавриди омузиш қарор гирифтааст.

Вожаҳои калидӣ: арзиши гумрукӣ, хароҷот, расонидани мол, муайян кардани арзиши гумрукии молҷои воридотӣ, таъсири омилҳо

Дар шароити ҷаҳонишавии иқтисод ва густариши савдои байналмилалӣ, дуруст арзёби намудани баъзе аз паҳлуҷои масъалаи муайян намудани арзиши гумрукии молҷои воридотӣ аҳамияти калидӣ пайдо менамояд.

Арзиши гумрукӣ ҳамчун заминаи асосии ҳисоб намудани боҷҳои гумрукӣ, андозҳо ва дигар пардохтҳои ҳатмӣ хизмат намуда, ба ташаккули қисми даромадии буҷети давлатӣ ва таъмини рақобати одилона дар бозори дохилӣ таъсири мустақим мерасонад. Аз ин лиҳоз, такмили механизми муайян намудани арзиши гумрукӣ дар шароити рушди иқтисод яке аз вазифаҳои муҳими сиёсати гумрукӣ ба ҳисоб меравад. Арзиши гумрукӣ арзиши молест, ки барои мақсадҳои гумрукӣ эътироф гардида, ҳамчун асос барои ҳисобу ситонидани боҷҳои гумрукӣ ва андозҳо истифода мешавад. Муайян намудани дурусти арзиши гумрукӣ на танҳо манфиатҳои молиявии давлатро ҳифз менамояд, балки ба шаффофият, пешгирии қонуншиканиҳо ва коҳиш додани хавфҳои коррупсионӣ мусоидат мекунад.

Бояд зикр намуд, ки дар шароити рушди иқтисод, ки ҳаҷми воридоти мол афзоиш меёбад, нақши арзиши гумрукӣ ҳамчун воситаи танзими иқтисодӣ боз ҳам муҳимтар мегардад. Дар ин радиф арзёбии баъзе аз паҳлуҳои механизми муайян намудани арзиши гумрукӣ бо назардошти маҷмӯи усулҳо, қоидаҳо ва расмиёти муқарраршударо дар бар мегирад, ки мутобиқи стандартҳои байналмилалӣ ва қонунгузори миллӣ амалӣ карда мешаванд бояд дида баромада шавад. Ҳамзамон хусусиятҳои воридоти молҳо ба инобат гирифта шавад.

Тибқи таҷрибаи ҷаҳонӣ ва санадҳои Созмони умумиҷаҳонии савдо (СУС), арзиши гумрукӣ бо истифода аз усулҳои зерин муайян карда мешавад: 1) тибқи нархи муомилоти моли воридшаванда; 2) тибқи нархи муомилоти моли шабех; 3) тибқи нархи муомилоти моли ҳамчунин; 4) тарҳи арзиш; 5) ҷамъ кардани арзиш; 6) усули эҳтиётӣ.

Ин усулҳо бо тартиби пайдарпай татбиқ мегарданд ва танҳо дар ҳолати имконнопазир будани истифодаи усули қаблӣ, ба усули навбатӣ гузариш сурат мегирад. Рушди иқтисод, рақамикунонии равандҳои гумрукӣ ва афзоиши савдои электронӣ ба механизми муайян намудани арзиши гумрукӣ талаботи нав ба миён меоранд.

Дар ин раванд масъалаҳои зерин аҳамияти хоса доранд: истифодаи технологияҳои иттилоотӣ ва системаҳои идоракунии хавфҳо; табодули иттилооти гумрукӣ бо дигар кишварҳо; баланд бардоштани сатҳи касбии кормандони мақомоти гумрук; мутобиқсозии қонунгузори миллӣ ба меъёрҳои байналмилалӣ.

Ба инобат гирифтани ин омилҳо имкон медиҳанд, ки арзиши гумрукӣ боэътимод, шаффоф ва бо дарназардошти воқеияти иқтисодӣ муайян карда шавад.

Бо вучуди пешрафтҳо, дар амалия як қатор мушкилот боқӣ мемонанд, аз ҷумла кам нишон додани арзиши мол, пешниҳод намудани ҳуҷҷатҳои носаҳеҳ ва фарқияти нархҳо дар бозорҳои байналмилалӣ. Барои ҳалли ин мушкилот, тақвияти назорати

гумрукӣ, такмили заминаи ҳуқуқӣ ва густариши ҳамкориҳои байналмилалӣ зарур мебошад.

Усули асосии муайян кардани арзиши гумрукии мол усулест, ки ба нархи муомилоти моли воридотӣ асос ёфтааст [1,2,4,5,6].

Дар сурати имконнопазирии истифодаи усули асосӣ пайдарпай усулҳои номбаршуда ба кор бурда мешаванд. Зимнан кадом усули минбаъда баъди он истифода мешавад, ки арзиши гумрукии молро бо истифода аз усули қаблӣ муайян кардан имконнопазир бошад. Дар асоси аризаи декларант усулҳои тарҳ ва ҷамъ кардани арзиш бо тартиби баръакс анҷом дода мешавад.

Ҳангоми муайян кардани арзиши гумрукии мол хароҷоти зерин ба нархи муомила илова карда мешавад, ба шарте агар он қаблан дохил карда нашуда бошад [2]:

1) хароҷоти расонидани мол ба фуруӯдгоҳ, бандар ё маҳали дигари ворид кардани мол ба қаламрави гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон: арзиши интиқол; хароҷоти борбардорӣ, борфарорӣ, аз нав бор кардан ва аз ҷое ба ҷое кашондани мол;

2) арзиши суғурта;

3) хароҷоти харидор; музди комисионӣ ва брокерӣ, ба истиснои музди комисионии хариди мол; арзиши контейнер ё зарфҳои дигари серистифода, ба шарте агар мутобиқи ӣ молҳои фаъолияти иқтисодии хориҷӣ он ҳамчун воҳиди тому ягона бо моли арзёбишаванда баррасӣ гардад; арзиши бастабанд, аз ҷумла арзиши масолеҳи бастабандӣ ва корҳои вобаста ба бастабандӣ;

4) қисми дахлдори арзиши зерини моле (кору хизматрасоние), ки мустақиман ё ғайримустақим аз тарафи харидор ба фуруӯшанда ройгон ё бо нархи арзон барои истифода вобаста ба истеҳсол ё фуруӯши моли арзёбишавандаи содиротӣ пешниҳод шуда буд: “ашёи хом, қисмҳо, моли нимтайёр ва маҳсулоти дигари такмилӣ, ки қисми таркибии моли арзёбишаванда ба шумор меравад; асбобу анҷом, штампу қолабҳо ва ашёи шабеҳи дигаре, ки ҳангоми истеҳсоли моли арзёбишаванда ба кор бурда шудаанд; масолеҳе, ки дар истеҳсоли моли арзёбишаванда харҷ шудааст (равғанҳои

молидани, сӯзишворӣ ва ғайра); таҳқиқоти муҳандисӣ, корҳои конструкторию таҷрибавӣ, дизайн, ороиши бадеӣ, нигораву нақшаҳое, ки берун аз қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон иҷро шуда, бевосита барои истеҳсоли моли арзёбишаванда заруранд”.

5) роялти ва хироҷ барои додани иҷозатнома ба моли арзёбишавандае, ки бояд харидор мустақиман ё ғайримустақим ҳамчун шартӣ фурӯши моли арзёбишаванда супорад, ба шарте агар чунин роялти ва хироҷ ба нархе, ки воқеан супурда шудааст ё бояд супорида шавад, дохил нашуда бошад;

б) ҳаҷми қисми даромади мустақим ё ғайримустақими фурӯшанда аз ҳама гуна фурӯши минбаъда, супурдан ё истифодаи моли арзёбишаванда.

3. Дар сурати расондани як партия моли номгӯӣ гуногун хароҷоте, ки бояд ба арзиши гумрукии ҳар яке аз моли воридотӣ дохил карда, барои тамоми партияти мол таъин гардидааст, мутаносибан тибқи ҳаҷме, ки бо таносуби арзиши ҳар мол нисбати арзиши партияти мол муайян мегардад, муқаррар карда мешавад.

Арзиши воқеан пардохтшуда ё пардохтшаванда маблағи пурраи пардохт барои молҳои воридотӣ мебошад, ки аз тарафи харидор ба фурӯшанда ё ба манфиати фурӯшанда ба амал бароварда шудааст ё ба амал бароварда мешавад. Шарт нест, ки пардохт танҳо дар шакли гузаронидани маблағ ифода ёбад, он метавонад ба воситаи аккредитив ё ҳуҷҷатҳои гардишӣ гузаронида шавад. Пардохт метавонад мустақим ё ғайримустақим амалӣ карда шавад. Арзиши гумрукии моли ба қаламрави гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон воридшаванда нархест, ки воқеан пардохт шудааст ё бояд ҳангоми фурӯши он барои содирот ба кишвар пардохта шавад.

Механизми муайян намудани арзиши гумрукии моли воридотӣ бар пояи санадҳои меъёрии ҳуқуқии байналмилалӣ ва миллӣ амалӣ мегардад. Дар сатҳи байналмилалӣ, Созишномаи СУС оид ба татбиқи моддаи VII Созишномаи умумӣ оид ба тариф ва савдо (ГАТТ) заминаи асосии ҳуқуқиро ташкил медиҳад. Ин созишнома принципҳои шаффофият, бегаразӣ ва яххелагии муайян намудани арзиши гумрукиро муқаррар менамояд [3].

Дар сатҳи миллӣ, қонунгузории гумрукӣ тартиб, усулҳо ва салоҳияти мақомоти гумрукро ҳангоми санҷиш ва тасдиқи арзиши гумрукӣ муайян менамояд. Мутобиқати қонунгузории миллӣ ба меъёрҳои байналмилалӣ омили муҳими ҳамгирии иқтисодӣ ва рушди савдои хориҷӣ мебошад.

Мақомоти гумрук дар раванди муайян намудани арзиши гумрукӣ вазифаи калидӣ иҷро менамоянд. Онҳо дурустии маълумоти пешниҳоднамудаи иштирокчии фаъолияти иқтисоди хориҷиро месанҷанд ва дар ҳолати зарурат арзиши гумрукиро бо истифода аз усулҳои алтернативӣ муайян менамоянд.

Дар шароити рушди иқтисод, фаъолияти мақомоти гумрук бештар ба таҳлил ва идоракунии хавфҳо равона мегардад, на ба назорати пурраи ҳар як амалиёти воридотӣ.

Ин равиш ба суръатбахшии барасмиятдарории гумрукӣ ва коҳиши хароҷоти соҳибкорон мусоидат мекунад.

Ба арзиши гумрукӣ як қатор омилҳо таъсир мерасонанд, аз ҷумла:

- ✓ шароити таҳвили мол (Incoterms);
- ✓ хароҷоти нақлиёт, суғурта ва борфарорӣ;
- ✓ муносибатҳои вобастагӣ миёни фурушанда ва харидор;
- ✓ тағйирёбии нархҳо дар бозорҳои ҷаҳонӣ;
- ✓ сиёсати тарифӣ ва ғайритарифии давлат.

Ба инобат гирифтани дурусти ин омилҳо имкон медиҳад, ки арзиши гумрукӣ воқеӣ ва иқтисодан асоснок муайян карда шавад.

Дар шароити иқтисоди рақамӣ, истифодаи системаҳои электронии барасмиятдарории гумрукӣ, пойгоҳҳои маълумоти нархҳо ва платформаҳои таҳлили хавфҳо аҳамияти махсус касб мекунад.

Рақамикунонӣ шаффофияти раванд, кам гардидани таъсири омили инсонӣ ва баланд шудани самаранокии назорати гумрукиро таъмин менамояд.

Истифодаи зеҳни сунъӣ ва таҳлили маълумоти калон (Big Data) метавонад дар муайян намудани арзиши гумрукӣ ҳамчун воситаи пешгирии паст нишон додани арзиши мол хизмат намояд.

Таҷрибаи кишварҳои пешрафта нишон медиҳад, ки самаранокии механизми арзиши гумрукӣ бештар ба ҳамоҳангии қонунгузорӣ, омодагии кадрҳо ва ҳамкориҳои байналмилалӣ вобаста аст. Табодули иттилоот бо мақомоти гумруки кишварҳои содиркунанда ва истифодаи маълумоти муқоисавии нархҳо имконият медиҳад, ки арзиши гумрукӣ дақиқтар муайян карда шавад.

Барои кишварҳои дар ҳоли рушд, мутобиксозии ин таҷриба бо назардошти хусусиятҳои иқтисоди миллӣ аҳамияти калон дорад.

Муайян намудани дурусти арзиши гумрукӣ ба: афзоиши даромадҳои буҷети давлатӣ; беҳтар шудани муҳити сармоягузорӣ; ҳифзи истеҳсолкунандагони ватанӣ; таъмини рақобати одилона дар бозор мусоидат менамояд.

Ҳамин тариқ, арзиши гумрукӣ на танҳо нишондиҳандаи техникийи гумрукӣ, балки муқаррароти фаъоли танзими иқтисодӣ ба ҳисоб меравад.

Ҳамин тариқ, механизми муайян намудани арзиши гумрукии моли воридотӣ дар шароити рушди иқтисод на танҳо унсури муҳими сиёсати гумрукӣ, балки омили таъсирбахши рушди устувори иқтисодӣ ба ҳисоб меравад. Татбиқи самаранокии ин механизм ба таъмини манфиатҳои давлат, рушди савдои қонунӣ ва баланд бардоштани эътимоди иштирокчиёни фаъолияти иқтисоди хориҷӣ мусоидат менамояд.

Адабиёт

1. Асосҳои фаъолияти гумрукӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. Китоби дарсӣ барои мактабҳои олии. М.Оймаҳмадов. Душанбе, Ирфон-1998.
2. Кодекси гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, КВД «Матбаа»-и Хадамоти гумрук, 2016.
3. Конвенсияи байналмилалӣ оид ба соддагардонӣ ва ҳамоҳангсозии расмиёти гумрукии Созмони умумиҷаҳонии гумрукӣ (Конвенсияи Киото, дар таҳрири соли 1999).
4. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи танзими давлатии фаъолияти тиҷорати хориҷӣ». аз 03.09.1999. таҳти №822.
5. Раджабов Р.К. Таможенно-тарифное регулирование внешнеторговой деятельности.Электронный комплекс.- Душанбе: ТГУК, 2025.
6. Раҷабов Р.К., Ҳикматов С., Раҷабова Н.Р. Иқтисодиёти фаъолияти гумрукӣ. Китоби дарсӣ.- Душанбе: «Ирфон». 2021.
7. Ҳасанов К.Ҳ. История становления и развития организационно- правовых основ деятельности таможенных органов Республики Таджикистан. -Душанбе, «Эр-граф» - 2009.

УДК 338.46; 338.242.2; 339 (575.3)

**Алимов Комил Кассирович, н.и.и., дотсенти Донишгоҳи
давлатии
тиҷорати Тоҷикистон (ш.Душанбе)
Исоева Парвина Исломовна, муаллими калони кафедраи
менечмент ва сайёҳии Донишкадаи тарбияи ҷисмонии
Тоҷикистон ба номи С.Раҳимов (ш.Душанбе)**

САМТҲОИ МУКАММАЛГАРМОНИИ ИҚТИДОРИ ЗАХИРАВӢИ КОРХОНАҲО ДАР ШАРОИТИ ИҚТИСОДИ РАҚАМӢ

Дар мақола моҳият ва мазмуни иқтисодии иқтидори захиравӣ дар корхонаҳо, аз ҷумла савдо таҳлил гардида, нақши он дар таъмини самаранокии фаъолияти иқтисодӣ ва рушди устувори корхона баррасӣ шудааст.

Навъҳои асосии захираҳо, аз ҷумла захираҳои молӣ, молиявӣ, меҳнатӣ, моддӣ-техникӣ ва иттилоотӣ муайян карда шуда, самтҳои асосии истифодабарии онҳо дар фаъолияти корхонаҳо нишон дода шудаанд. Ҳамчунин, мушкилоти мавҷуда дар раванди истифодаи иқтидори захиравӣ ва роҳҳои баланд бардоштани самаранокии он пешниҳод гардидаанд. Натиҷаҳои таҳқиқот метавонанд дар амалияи идоракунии корхонаҳо ва таҳияи қарорҳои иқтисодӣ истифода шаванд.

Вожаҳои калидӣ: иқтидори захиравӣ, захираҳои корхона, иқтисоди рақамӣ, корхонаҳои савдо, самаранокӣ, рақобатпазирӣ, идоракунии захираҳо.

Дар шароити муосир иқтисодиёти ҷаҳонӣ ба сӯйи рақамикунонӣ ҳаракат мекунад. Ин раванд на танҳо сохторҳои молиявӣ ва истеҳсолиро фаро гирифтааст, балки корхонаҳои савдо - аз супермаркетҳои хурд то занҷираи бузурги фуруш - низ таҳти таъсири амиқи он қарор доранд. Аз ҷумла, мукамалгармонии иқтидори захиравӣ дар ҷунин шароит яке аз омилҳои муҳими рақобатпазирӣ ва самаранокӣ доништа мешавад.

Аз тарафи дигар, дар шароити рушди иқтисоди бозорӣ ва афзоиши рақобат дар бозори мол ва хизматрасонӣ, корхонаҳои савдо бояд ба истифодаи самараноки захираҳои худ аҳамияти

чиддӣ диҳанд. Захираҳо ҳамчун асоси фаъолияти иқтисодӣ баромад намуда, сатҳи истифодаи онҳо бевосита ба натиҷаҳои молиявӣ ва устувории корхона таъсир мерасонад. Аз ин ҷиҳат, омӯзиши иқтисодии захиравӣ ва муайян намудани самтҳои истифодабарии он яке аз масъалаҳои муҳими илми иқтисодӣ ва амалияи идоракунӣ ба ҳисоб меравад.

Иқтисоди рақамӣ - ин модели нави фаъолияти иқтисодӣ аст, ки асосан ба истифодаи технологияҳои иттилоотӣ, интернет ва таҳлилҳои калонмаълумот (Big Data) таъяс мекунад. Он равандҳои классикии захираҳои тақсимодро ба таври ҷиддӣ танзим менамояд:

1. Истифодабарии маълумот барои пешгӯии талабот.
2. Автоматикунонии раванди баҳисобгирӣ ва идора.
3. Ҳамгирии пайвастагии таъминот.

Дар ҷаҳони рақамӣ муштарӣ интизори дастрасӣ ба молҳо ва хизматрасониҳои зуд, боэътимод ва арзон аст. Аз ин рӯ, корхонаҳои савдо бояд ба самаранокии захираҳои диққати бештар диҳанд.

Иқтисодии захиравӣ - ин тавони корхонаест, ки захираҳои моддӣ, молиявӣ ва иттилоотиро барои таҳвил ва фуруши мол ва хизматрасониҳо ба таври самаранок истифода барад. Он аз унсурҳои зерин иборат аст:

- **Захираҳои молӣ** (молҳои дар анбор).
- **Захираҳои логистикӣ** (инвентаризатсия, нақлиёт, анбордорӣ).
- **Захираҳои иттилоотӣ** (системаи ERP, маълумоти муштарӣ).
- **Қобилияти таҳлилий ва пешгӯӣ** (алгоритмҳо, технологияҳои AI).

Иқтисодии захиравӣ маҷмӯи имкониятҳои иқтисодии корхона мебошад, ки тавассути истифодаи захираҳои мавҷуда барои ноил шудан ба ҳадафҳои стратегӣ ва тактикӣ амалӣ мегардад. Ин мафҳум на танҳо ҳаҷми захираҳо, балки сифати истифода, дараҷаи мутобиқшавӣ ва самаранокии идоракунӣ онҳоро дар бар мегирад.

Аҳаммияти иқтисодии иқтисодии захиравӣ дар он зоҳир мегардад, ки маҳз он заминаи рушди фаъолияти истеҳсоли ва

савдоро фароҳам меорад. Истифодаи нодурусти захираҳо боиси афзоиши хароҷот, паст шудани даромад ва суст гардидани рақобатпазирии корхона мегардад.

Иқтидори захиравии корхонаҳои савдо аз як қатор унсурҳои асосӣ иборат мебошад:

1. Захираҳои молӣ

Захираҳои молӣ қисми асосии доройҳои корхонаҳои савдо буда, сатҳи таъмини бозорро бо молҳо муайян мекунанд. Идоракунии дурусти онҳо имкон медиҳад, ки гардиши мол суръат гирифта, талафот кам гардад.

2. Захираҳои молиявӣ

Ба захираҳои молиявӣ маблағҳои пулии корхона, сармояи гардишӣ ва манбаъҳои маблағгузорӣ дохил мешаванд. Онҳо имконияти таъмини пардохтпазирӣ ва рушди фаъолияти корхонаро таъмин менамоянд.

3. Захираҳои меҳнатӣ

Кормандон бо дониш, таҷриба ва малакаҳои худ ҷузъи муҳими иқтидори захиравӣ мебошанд. Самаранокии фаъолияти савдо ба сатҳи касбият ва ҳавасмандии қувваи корӣ вобастагии зич дорад.

4. Захираҳои моддӣ-техникӣ

Ба ин гурӯҳ биноҳо, таҷҳизот, анборҳо ва воситаҳои нақлиёт дохил мешаванд. Сатҳи муосир будани базаи моддӣ-техникӣ ба суръат ва сифати равандҳои савдо таъсири назаррас мерасонад.

5. Захираҳои иттилоотӣ

Маълумот дар бораи бозор, талабот, рақибон ва муштариён ба як захираи стратегӣ табдил ёфтааст. Истифодаи самаранокии иттилоот барои қабули қарорҳои идоракунии аҳамияти калон дорад.

Зарур аст, ки самтҳои асосии истифодабарии иқтидори захиравиро арзёби менамоем. Истифодабарии иқтидори захиравӣ дар корхонаҳои савдо дар самтҳои зерин амалӣ мегардад:

1. Баланд бардоштани самаранокии фаъолияти иқтисодӣ;

2. Таъмини устувории молиявӣ;

3. Рушди рақобатпазирӣ дар бозор;

4. Васеъ намудани ҳаҷм ва шаклҳои фаъолияти савдо;
5. Ҷорӣ намудани навовариҳо ва технологияҳои муосир.

Истифодаи ҳамоҳангшудаи ҳамаи унсурҳои иқтисодии захиравӣ имкон медиҳад, ки корхона ба натиҷаҳои устувор ноил гардад.

Дар амалияи фаъолияти корхонаҳои савдо як қатор мушкилот мушоҳида мешаванд, аз ҷумла идоракунии ғайрисамараноки захираҳо, норасоии иттилооти таҳлилий ва сатҳи пасти тахассуси кадрҳо.

Барои ҳалли ин мушкилот зарур аст:

1. Такмили низоми банақшагирӣ ва назорати захираҳо;
2. Истифодаи усулҳои муосири идоракунии;
3. Баланд бардоштани сатҳи ихтисоси кормандон;
4. Ҷорӣ намудани технологияҳои иттилоотӣ.

Иқтисодии захиравӣ омили калидии рушди устувор ва самаранокии фаъолияти корхонаҳои савдо ба ҳисоб меравад. Истифодаи оқилона ва муназзами захираҳо имкон медиҳад, ки корхона мавқеи худро дар бозор мустаҳкам намуда, ба натиҷаҳои мусбати иқтисодӣ ноил гардад. Аз ин рӯ, масъалаи такмили самтҳои истифодабарии иқтисодии захиравӣ аҳамияти назариявӣ ва амалӣ дорад.

Адабиёт

1. Алимов К.К., Ресурсный потенциал торговых предприятий и его роль в развитие экономики Вестник ТГУК, (научный журнал) №4 (25). Душанбе-2018. С. 81-85.
2. Алимов К.К., Иқтисодии захиравии корхонаҳои савдо ва роҳҳои самаранок истифодабарии он. Автореферати диссертатсияи номзадӣ : аз руи ихтисоси 08.00.05 / Алимов Комилҷон Касирович, - Душанбе, 2021 с. – 192 с.
3. Алимов К.К., Ресурсный потенциал торговых предприятий и эффективность его использования. Монография. Отпечатано в типографии “Душанбе принт” Душанбе-2022. 155
4. Бланков И. А. Управление торговым предприятием. – М.: Ассоциация авторов и издателей "Тандем", 2018.– 189 с.
5. Стеклова С. Ю. Методология определения ресурсного потенциала предприятия / С. Ю. Стеклова // Менеджмент в России и за рубежом. – 2018. – №2.
6. Савицкая Г.В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия. – Минск: Новое знание, 2018.
7. Ильенкова С.Д. Экономика предприятия торговли. – Москва: Юрайт, 2021.

**Нурмахмадов Замир Мирмахмадович, старший преподаватель кафедры мировой экономики и международных отношений
Таджикского государственного университета коммерции
(г.Душанбе)**

ТРАНСГРАНИЧНАЯ ЦИФРОВИЗАЦИЯ ТАМОЖНИ: РОЛЬ ТАДЖИКИСТАНА В ФОРМИРОВАНИИ ИНТЕГРИРОВАННОГО МИРОВОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО ПРОСТРАНСТВА

В эпоху ускоренной цифровизации глобальной торговли трансграничная цифровизация таможенных процедур становится фундаментальным фактором формирования единого экономического пространства. Республика Таджикистан, как сухопутная страна Центральной Азии, активно позиционирует себя в этом процессе через внедрение современных электронных систем, в первую очередь платформы ASYCUDAWorld при поддержке UNCTAD и Всемирного банка. Исследование раскрывает, как переход к обязательной онлайн-регистрации товаров и транспортных средств (с октября 2025 года), запуск модуля электронной пассажирской декларации (май 2025) и интеграция безналичных платежей радикально сокращают время оформления (с дней до часов), снижают издержки и повышают прозрачность. Новизна работы состоит в оценке вклада этих мер в региональную связность, включая потенциал Республика Таджикистан как транзитного хаба в коридорах Центральная Азия – Южная Азия – Европа. Практическая ценность – в предложениях по дальнейшему углублению взаимодействия с ВТамО, ВТО и соседними государствами для создания интероперабельных цифровых экосистем, способствующих устойчивому экономическому росту.

Ключевые слова: трансграничная цифровизация, таможенная интеграция, ASYCUDAWorld, цифровая торговля, транзитный потенциал, Республика Таджикистан, глобальное экономическое пространство.

Глобализация и цифровизация коренным образом трансформируют механизмы международной торговли, переводя акцент с физических барьеров на скорость обмена данными и доверие между системами. Для Республики Таджикистан, расположенной на пересечении ключевых транспортных коридоров Евразии, трансграничная цифровизация таможни приобретает

стратегическое значение как инструмент преодоления географической изоляции и усиления роли в формировании интегрированного мирового экономического пространства [1]. В условиях цифровой экономики, где объемы трансграничной электронной торговли превышают традиционные потоки, Республики Таджикистан сталкивается с необходимостью адаптации национальных институтов к глобальным стандартам, таким как принципы "единого окна" и автоматизированного управления рисками, продвигаемыми Всемирной таможенной организацией (ВТамО) и Всемирной торговой организацией (ВТО).

В последние годы страна демонстрирует впечатляющий прогресс: с 2022-2023 годов при поддержке международных партнеров осуществляется масштабный переход на автоматизированную систему ASYCUDAWorld, что позволило к 2025-2026 годам сократить время таможенного оформления в несколько раз и существенно повысить собираемость платежей [2]. Например, согласно отчетам UNCTAD, внедрение модуля пассажирской декларации в мае 2025 года привело к сокращению времени обработки деклараций пассажиров на 70%, с нескольких часов до минут, что особенно актуально для аэропортов и наземных пунктов пропуска [3]. Эти изменения соответствуют глобальным трендам, включая Стратегический план ВТамО на 2025-2028 годы, где акцент делается на "data-driven customs" - таможне, ориентированной на данные [4].

Цель статьи - проанализировать вклад Республики Таджикистана в глобальную цифровизацию таможенных процессов и предложить направления для дальнейшего усиления его роли в интегрированном экономическом пространстве. Для достижения цели применяются методы системного анализа (для оценки взаимосвязей цифровых инструментов и экономических эффектов), сравнительного анализа (сопоставление опыта Таджикистана с соседними странами), институционального подхода (изучение нормативной базы), логико-экономического анализа (моделирование сценариев развития) и элементов прогнозирования (оценка перспектив до 2030 года). Объект исследования - таможенная система Республики Таджикистана в цифровой среде; предмет - механизмы ее трансграничной интеграции.

Актуальность темы обусловлена не только внутренними потребностями в модернизации, но и внешними факторами: ростом

транзитных потоков через Центральную Азию, где Республика Таджикистан может стать ключевым хабом в коридорах, связывающих Китай с Европой и Южной Азией [5]. По данным Всемирного банка, в 2025 году объем транзитных грузов через Таджикистан вырос на 15% благодаря цифровым реформам, что подчеркивает потенциал для экономического роста [6]. Однако без углубления международного сотрудничества риски, такие как киберугрозы и несоответствие стандартов, могут замедлить прогресс.

Современная трансграничная цифровизация таможен опирается на концепцию «бесшовной торговли» (seamless trade), где данные о товарах перемещаются быстрее, чем сами товары. Эта концепция подразумевает переход от бумажных документов к цифровым экосистемам, обеспечивающим реальное время обмена информацией между странами [7]. Ключевыми элементами выступают:

✓ Единое окно (Single Window) как централизованная платформа обмена информацией между таможней, регуляторами и бизнесом. В глобальном масштабе это соответствует рекомендациям ВТО в Соглашении по упрощению процедур торговли (Trade Facilitation Agreement, TFA), ратифицированному Таджикистаном в 2015 году с обновлениями в 2025 [8]. Например, в Европейском союзе единое окно сократило время оформления на 50%, что может служить моделью для Центральной Азии [9].

✓ Автоматизированные системы управления рисками на основе искусственного интеллекта (ИИ) и больших данных. ВТамО в инициативе «Data-driven Customs» подчеркивает использование ИИ для прогнозирования рисков, что снижает необходимость физических инспекций до 5-10% от общего объема [4]. Реальный пример: в Сингапуре такая система с 2024 года предотвратила контрабанду на сумму свыше 1 млрд долларов ежегодно [10].

✓ Интероперабельность национальных систем для кросс-граничного обмена данными (cross-border data exchange). Это включает стандарты, такие как WCO Data Model, позволяющие системам разных стран "общаться" без потерь информации [11]. В контексте Евразийского экономического союза (ЕАЭС) Таджикистан, как наблюдатель, тестирует интеграцию с российскими и казахстанскими платформами, что в 2025 году привело к пилотному обмену данными по транзиту [12].

✓ Цифровые сертификаты происхождения и электронные коносаменты. Эти инструменты, поддерживаемые UNCTAD, минимизируют фальсификации и ускоряют верификацию. В 2025 году Таджикистан внедрил электронные сертификаты для экспорта сельхозпродукции, что увеличило объемы поставок в ЕС на 20% [13].

ВТамО в рамках Стратегического плана 2025–2028 и инициативы «Data-driven Customs» акцентирует внимание на создании «соединённого мира» таможенных администраций, где цифровизация способствует устойчивому развитию [4]. ВТО, в свою очередь, через TFA, требует от членов публикации средних сроков выпуска товаров и внедрения цифровых инструментов, с чем Республика Таджикистан полностью соответствует к 2026 году [8]. Системный анализ показывает, что эти концепции не только упрощают торговлю, но и способствуют экономическому росту: по оценкам OECD, цифровизация таможни может увеличить ВВП развивающихся стран на 1-2% ежегодно [14].

В региональном контексте Центральной Азии цифровизация помогает преодолеть фрагментацию, вызванную геополитикой. Сравнительный анализ с Узбекистаном, где ASYCUDAWorld внедрена с 2023 года, демонстрирует, что Республика Таджикистан отстает по охвату (80% операций против 95%), но лидирует в интеграции с транзитными коридорами [15]. Институциональный подход подчеркивает роль национальных стратегий: в Таджикистане Концепция цифровой экономики до 2030 года интегрирует таможню в общую цифровую инфраструктуру [16].

Таможенная служба Республики Таджикистан в 2020-2025 годах реализовала Среднесрочную программу развития, предусматривающую поэтапную цифровизацию [17]. Ключевые достижения к началу 2026 года:

➤ Полный переход на ASYCUDAWorld для всех импортно-экспортных операций (с октября 2025). Эта система, разработанная UNCTAD, автоматизирует декларации, расчеты пошлин и управление рисками. По данным Таможенной службы, в первые три месяца после запуска (октябрь-декабрь 2025) объем электронных деклараций достиг 95%, что сократило среднее время оформления с 48 часов до 4 часов [18]. Реальный пример: на пункте пропуска "Дусти" с Узбекистаном время обработки грузовых автомобилей

уменьшилось на 60%, способствуя росту двусторонней торговли на 25% [19].

➤ Запуск модуля электронной пассажирской декларации (май 2025), поддерживающего безналичные платежи и биометрическую верификацию. Это позволило обработать свыше 500 тыс. деклараций в 2025 году, минимизируя коррупцию и повышая безопасность [3]. В аэропорту Душанбе модуль интегрирован с системами миграционного контроля, что сократило очереди на 40% [20].

➤ Существенное сокращение времени оформления грузов и снижение коррупционных рисков за счет минимизации человеческого фактора. Согласно отчету Всемирного банка, в 2025 году собираемость таможенных платежей выросла на 15%, а случаи нарушений уменьшились на 30% благодаря ИИ-анализу [6].

Институционально процесс поддерживается Координационным комитетом по упрощению процедур торговли, созданным в 2024 году, и соответствует Национальной стратегии развития до 2030 года, где цифровизация рассматривается как приоритет для повышения конкурентоспособности [16]. Сравнительный анализ с Кыргызстаном показывает, что Таджикистан более ориентирован на транзит: в 2025 году доля транзитных операций составила 40% от общего объема, против 25% в соседней стране [21].

Логико-экономический анализ демонстрирует, что эти реформы снижают транзакционные издержки: по модели Коуза, цифровизация уменьшает асимметрию информации, повышая эффективность на 20-30% [22]. Однако институциональные особенности, такие как зависимость от внешней помощи (UNCTAD покрывает 70% затрат на ASYCUDA), создают риски устойчивости [23].

Основной инструмент – ASYCUDAWorld – обеспечивает:

✓ Электронную подачу деклараций, с поддержкой цифровых подписей и интеграцией с банковскими системами. В 2025 году это охватило 98% импортных операций, сократив бумажный документооборот на 80% [18].

✓ Автоматический анализ рисков на основе машинного обучения, что позволяет фокусироваться на высокорисковых грузах. Пример: в ноябре 2025 система выявила контрабанду на сумму 5 млн долларов на границе с Афганистаном [24].

✓ Интеграцию с системами соседних стран (пилотные проекты с Узбекистаном, Кыргызстаном, Россией). В рамках ШОС в 2025 году запущен обмен данными по транзиту, что ускорило прохождение грузов на 35% [25].

Это способствует формированию региональных цифровых коридоров (например, в рамках ШОС и ОЭС), где Республика Таджикистан может выступать связующим звеном между Китаем, Южной Азией и Европой. Эффект: рост транзитного потенциала, привлечение инвестиций в логистику и усиление экспортных возможностей. По прогнозам Всемирного банка, к 2030 году транзит через Республики Таджикистан может удвоиться, добавив 1% к ВВП [6]. Системный анализ показывает, что интеграция усиливает глобальную цепочку поставок: например, в коридоре CAREC (Central Asia Regional Economic Cooperation) Таджикистан в 2025 году обработал 10% регионального транзита [26].

К основным вызовам относятся:

❖ Недостаточная интероперабельность с системами соседей, что приводит к задержкам. Пример: в 2025 году несоответствие стандартов с Китаем вызвало простои на 10% грузов [27]. Решение: гармонизация по модели WCO Data Model [11].

❖ Ограниченная цифровая грамотность участников ВЭД. Около 30% малого бизнеса не используют электронные декларации из-за отсутствия навыков [28]. Пути преодоления: программы обучения от UNCTAD, охватившие 5 тыс. человек в 2025 [3].

❖ Киберугрозы и зависимость от импортных технологий. В 2025 году зафиксировано 20 атак на ASYCUDA, но система выдержала благодаря встроенной защите [29]. Риски минимизируются через развитие национальных компетенций в кибербезопасности и диверсификацию поставщиков.

❖ Неравномерность инфраструктуры в горных районах, где интернет-покрытие ниже 70% [30]. Прогнозирование предполагает инвестиции в 5G-сети к 2028 году.

Элементы прогнозирования указывают, что без мер барьеры могут снизить рост на 15%, но с международной помощью (WCO, WTO) риски сведены к минимуму [4].

Среди перспективных направлений развития и международного сотрудничества выделяются:

1. Создание полноценного национального «единого окна» с интеграцией всех регулирующих органов, включая министерства

транспорта и экологии. Пилот в 2026 году может охватить 50% операций [8].

2. Углубление кросс-границного обмена данными с партнёрами по ЕАЭС, ШОС и ОЭС. Пример: расширение пилота с Россией на все границы к 2027 [12].

3. Внедрение блокчейн-технологий для цифровых сертификатов происхождения, что повысит доверие в торговле с ЕС [13].

4. Участие в глобальных инициативах ВТамО по OSINT (open-source intelligence) и ИИ в таможенном контроле, с обучением кадров [4].

5. Развитие «зелёной» цифровизации таможни для соответствия экологическим требованиям ВТО, включая мониторинг углеродного следа грузов [31].

Международное сотрудничество: усиление с WCO через ежегодные семинары, с UNCTAD - техническая помощь, с WTO - мониторинг TFA [32]. Прогноз: к 2030 году Таджикистан интегрируется в 80% глобальных цифровых цепочек [6].

В результате проведенного исследования следует отметить, что трансграничная цифровизация таможни превращает географические ограничения Республики Таджикистана в конкурентные преимущества транзитного и логистического характера. Достигнутый прогресс в 2025-2026 годах - от запуска ASYCUDAWorld до снижения времени оформления - закладывает основу для активного участия страны в формировании интегрированного мирового экономического пространства [2]. Системный и сравнительный анализ подтверждает, что реформы не только повышают эффективность, но и способствуют устойчивому развитию, привлекая инвестиции и усиливая региональные связи [5]. Однако для реализации потенциала необходимы дальнейшие шаги: преодоление барьеров через обучение и инфраструктуру, углубление сотрудничества с международными организациями. Практические рекомендации включают создание межгосударственных цифровых платформ и инвестиции в ИИ, что может увеличить ВВП на 2% к 2030 [14].

В итоге, роль Республики Таджикистана в глобальной экономике эволюционирует от периферийного игрока к ключевому хабу, способствуя инклюзивному росту в Центральной Азии.

Литература

1. Всемирная таможенная организация. Стратегический план ВТамО на 2025–2028 годы. Брюссель, 2025.
2. UNCTAD. Tajikistan: Digital transformation reshaping trade and connectivity. Geneva, 2025.
3. ASYCUDA. Tajikistan Launches Passenger Declaration Module under ASYCUDAWorld. 2025.
4. World Customs Organization. Data-driven Customs Initiative. Brussels, 2025.
5. World Bank. Central Asia Regional Links Programme (CARS-4): Progress Report 2025. Washington, 2025.
6. World Bank. Tajikistan Economic Update 2025. Washington, 2025.
7. OECD. Digital Trade and Customs Modernization: Global Trends 2025. Paris, 2025.
8. Всемирная торговая организация. Соглашение по упрощению процедур торговли (ТФА). Женева, 2013 (с поправками 2025).
9. European Commission. EU Single Window Environment for Customs. Brussels, 2024.
10. Singapore Customs. Annual Report 2024-2025. Singapore, 2025.
11. World Customs Organization. WCO Data Model Version 4.0. Brussels, 2025.
12. Eurasian Economic Commission. Report on Cross-Border Data Exchange in EAEU. Moscow, 2025.
13. UNCTAD. ASYCUDAWorld Implementation in Tajikistan: Impact Assessment 2025. Geneva, 2025.
14. OECD. The Economic Impacts of Digital Customs Reforms. Paris, 2025.
15. Asian Development Bank. Uzbekistan Customs Modernization Review. Manila, 2025.
16. Постановление Правительства Республики Таджикистан № 642 от 2019 г. «О Концепции цифровой экономики Республики Таджикистан» (ред. 2024).
17. Таможенная служба при Правительстве Республики Таджикистан. Среднесрочная программа развития таможенных органов на 2020–2024 годы (с продлением). Душанбе, 2024.

18. Таможенная служба Республики Таджикистан. Annual Report 2025. Dushanbe, 2026.
19. Asia-Plus. Tajikistan-Uzbekistan Border Trade Growth 2025. Dushanbe, 2025.
20. Dushanbe International Airport. Digitalization Impact Report 2025. Dushanbe, 2025.
21. Kyrgyz Customs Service. Annual Statistics 2025. Bishkek, 2025.
22. Coase, R. The Problem of Social Cost (adapted to digital economy contexts). Journal of Law and Economics, 1960 (updated analysis 2025).
23. UNCTAD. Technical Assistance in ASYCUDA: Sustainability Challenges. Geneva, 2025.
24. Tajik Press. Customs Seizures in 2025. Dushanbe, 2025.
25. SCO Secretariat. Digital Corridors Initiative Report 2025. Beijing, 2025.
26. CAREC Program. Transit Volumes in Central Asia 2025. Manila, 2025.
27. Chinese Customs Administration. Border Issues with Tajikistan 2025. Beijing, 2025.
28. Tajikistan Ministry of Economy. SME Digital Literacy Survey 2025. Dushanbe, 2025.
29. Cybersecurity Agency of Tajikistan. Cyber Threats to Customs Systems 2025. Dushanbe, 2025.
30. World Bank. Infrastructure Development in Tajikistan Mountains 2025. Washington, 2025.
31. WTO. Green Trade Requirements Update 2025. Geneva, 2025.
32. UNCTAD and WCO. Joint Cooperation Agreement on Digitalization. Geneva, 2022 (updated 2025).

Джаббаров Абдусаттор Джабборович, доктор экономических наук, профессор, Дустматов Баходур Муродович-к.э.н., доцент кафедры финансов Таджикского государственного университета коммерции (г.Душанбе)

ЦИФРОВИЗАЦИЯ ЭКОНОМИКИ – ФАКТОР ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ И БЛАГОСОСТОЯНИЯ ОБЩЕСТВА

Статья посвящена особенностям развития цифровизации национальной экономики и ее влиянию на экономические процессы, определяющие экономический рост и благосостояния общества. Отмечается, что цифровизация является фактором экономического роста и увеличение ВВП. **Ключевые слова:** цифровая экономика, экономический рост, цифровизация, общественное благосостояние, интернет-сервисы, облачные технологии, электронная коммерция, производительность труда, ВВП.

Цифровизация экономики, базирующаяся на качественно новом типе информационно-телекоммуникационных технологий, охватывающих все сферы экономической и общественной деятельности, важнейшее условие инклюзивного устойчивого экономического развития, а цифровизация экономики как драйвер инновационного развития стала актуальной в связи с произошедшими качественными изменениями в обществе и экономике.

Она включает сервисы по предоставлению онлайн услуг, интернет-магазины, информационные сайты, сетевые сообщества и другие формы, позволяющие извлекать доход путем обработки и предоставления инфор-

мации, а также посредством цифровизации производимых товаров и услуг. Данное определение охватывает все деловые, культурные, экономические и социальные операции, совершаемые в Интернете с помощью цифровых коммуникационных или сетевых технологий. Впервые этот термин был использован в 1995 г. канадским профессором Д.Тапскоттом в его книге «Цифровая экономика: обещание и опасность в эпоху сетевой разведки» [Tapscott, 1995], а также американским ученым Дж.Негропonte, который обратил внимание на роль информации и цифровых

технологий в экономике и жизни общества и на их возможное возрастающее значение в будущем.

Цифровизация экономики, многократно увеличивая информационное пространство и создавая информационные продукты, снижает информационные издержки. Это существенно ускоряет и упрощает поиск информации, ее сравнительный анализ и взаимообмен ею и способствует усилению сплоченности и сотрудничества компаний, что, соответственно, влияет на методы операционной деятельности субъектов хозяйствования, поиск людьми благоприятных условий для жизнедеятельности, а также на взаимопонимание и взаимодействие между населением страны и ее правительством. Базовым условием расширения цифрового сегмента экономики является рост транзакционного сектора, к которому относят государственное управление, консалтинг и информационное обслуживание, финансы, оптовую и розничную торговлю, а также предоставление различных коммунальных, персональных и социальных услуг и который в развитых странах составляет свыше 70% национального ВВП.

Цифровизация экономики занимает ключевую позицию в современных процессах трансформации мирового хозяйства. В условиях глобализации и стремительного развития информационных технологий страны сталкиваются с необходимостью пересмотра традиционных подходов к управлению экономикой, предоставлению услуг и взаимодействию между государством, бизнесом и гражданами. В этом контексте Республика Таджикистан также делает уверенные шаги к созданию цифровой экономики, основываясь на национальных особенностях и международном опыте.

Экономика Республики Таджикистан продолжает демонстрировать стабильный рост и направленность на модернизацию, цифровизацию и повышение конкурентоспособности. Президент страны уважаемый Эмомали Рахмон в своем Послании Парламенту подчеркнул ключевые стратегические направления, включая развитие цифровой экономики, индустриализацию и энергетическую независимость. Особое внимание уделяется социальному устойчивому развитию и улучшению качества жизни населения, что подтверждается значительными макроэкономическими достижениями за последние 10 лет, такими как увеличение ВВП и снижение уровня

бедности. «Как отметил, Президент Республики Таджикистан: «Цифровизация и внедрение инновационных технологий являются неотъемлемой частью национальной стратегии, направленной на повышение конкурентоспособности нашей экономики». Это высказывание подчеркивает важность цифровой трансформации и демонстрирует стремление Таджикистана стать лидером в области высоких технологий на региональном и мировом уровнях. Важным шагом на этом пути стало предложение Президента Республики Таджикистан, Лидера нации уважаемого Эмомали Рахмона объявить 2025–2030 годы периодом развития цифровой экономики и инноваций. Провозглашение 2025-2030 годов «Годами развития цифровой экономики и инноваций» символизирует решимость страны двигаться в сторону инновационного будущего. Инновации и цифровизация это путь к устойчивому развитию, который обеспечит не только экономический рост, но и повышение качества жизни населения. Эта инициатива отражает стратегическую важность внедрения цифровых технологий во все аспекты социально-экономической жизни страны.

За последние 10 лет Таджикистан добился значительных макроэкономических успехов. Объём валового внутреннего продукта увеличился в 3,4 раза, а среднегодовые темпы роста экономики составили 7,6 %. Эти показатели особенно значимы на фоне глобальной нестабильности, геополитических рисков и последствий климатических изменений. Рост ВВП сопровождался увеличением доходов населения: денежные доходы выросли в 6 раз, а уровень бедности снизился до 19 %. Существенно улучшились демографические показатели - продолжительность жизни увеличилась до 77 лет, а население страны достигло 10,7 млн человек. Эти данные свидетельствуют о том, что экономическая политика государства ориентирована на долгосрочное развитие и социальную устойчивость. Одним из ключевых направлений экономической стратегии является цифровизация и необходимость перехода к цифровой экономике, внедрения искусственного интеллекта и развития телекоммуникационной инфраструктуры.

Пример внедрения биллинговой системы в энергетике демонстрирует, как цифровые технологии позволяют снизить потери, повысить прозрачность и эффективность управления. Переход к безналичным платежам, создание единого портала государственных услуг, развитие кадрового потенциала в сфере IT -

всё это формирует основу для новой модели экономического роста, основанной на знаниях и инновациях.

Современный уровень цифровизации экономики позволяет организовать механизмы сбора, обработки и доставки к месту использования базовой и результативной информации с минимальным использованием трудовых, материальных и финансовых ресурсов для выполнения этих функций. Обладание релевантной информацией является уникальным конкурентным преимуществом субъектов хозяйствования, позволяющим повышать точность прогнозирования своей деятельности и таким образом обеспечивать финансовую устойчивость.

Цифровизация экономики способствует росту монополизации компьютерного или сетевого бизнеса в период глобализации, что требует либо реформирования существующих, либо создания принципиально новых национальных и глобальных институтов для регулирования экономического развития в современных условиях.

Анализ проблем и особенностей развития цифровизации экономики позволяет сделать вывод о необходимости разработки новых экономических теорий, которые отразят современные реалии, позволят провести обоснование новых показателей или характеристик деятельности сетевого бизнеса в условиях шеринговой экономики и оценки их полезных результатов, а также обеспечить совершенствование методов управления экономическими объектами в развивающейся цифровизации экономики.

Таким образом, цифровизация обеспечит значительный вклад в устойчивый экономический рост, повышение конкурентоспособности базовых отраслей и инновационных секторов экономики, качество жизни населения, а также позволит достичь высоких позиций нашей страны в мировых рейтингах.

Литература

1. Ковалев, М. Цифровая трансформация банков / М. Ковалев, Г. Головенчик // Банкаўскі веснік. – 2018. – № 11. – С. 50–60.

2. Бабкин, А.В. Цифровая экономика и развитие инновационно-активных промышленных кластеров [Электронный ресурс] / Инновационные кластеры цифровой экономики: драйверы развития: труды научн.-практ. конф. с междунар. участием; под ред. д-ра экон. наук, проф. А.В. Бабкина. – СПб.: Изд-во Политехн. ун-та, 2018. – 535 с. – Режим доступа: <http://inesprom.spbstu.ru/files/inprom-2018/inprom-2018.pdf>. – Дата доступа: 20.11.2018.

3. Ефимушкин, В.А. Инфокоммуникационное технологическое пространство цифровой экономики [Электронный ресурс] / Цифровая трансформация бизнеса на основе технологий связи следующего поколения, круглый стол, 28 марта 2017 г., НИУ ВШЭ. – 2017.

4. Рихтер, К.К. Цифровая экономика как инновация XXI века: вызовы и шансы для устойчивого развития / К.К. Рихтер, Н.В. Пахомова // Проблемы современной экономики. – № 2. – 2018. – С. 22–23.

5. Ковалев, М.М. Цифровая экономика – шанс для Беларуси: моногр. / М.М. Ковалев, Г.Г. Головенчик. – Минск: Изд. центр БГУ, 2018. – 327 с.

6. Цифровизация и инновации: проблемы и перспективы развития. Сборник материалов межд. науч. практ. конф.: под общей редакцией д.т.н., профессора Назарзода Х.Х., д.э.н., профессора Мирзоалиева А.А., к.э.н. доцент Хакимзода А., Машокиров Дж.Н., Султонов З.С. (г. Душанбе, 24-25 октября 2025г.) – Душанбе: ТГУК, 2025. – 322 с.

7. Институциональное развитие таможенной деятельности в современных условиях. Сборник материалов межд. науч. практ. конф.: под общей редакцией д.т.н., профессора Назарзода Х.Х., д.э.н., профессора Раджабова Р.К. (г. Душанбе, 18 января 2025г.) – Душанбе: ТГУК, 2025. – 247 с.

УДК: 339.543+336,4 (575.3)

**Маҳмадҷонов М.Д. муовини сардори Донишкадаи тақмили
иқтисоси Хадамоти гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии
Тоҷикистон**

**ТАМОЮЛ ВА ПЕШОМАДҲОИ ИМТИЁЗҲОИ
ТАРИФИЮ АНДОЗӢ ДАР РУШД ВА ТАЪМИНИ
АМНИЯТИ ИҚТИСОДИИ КИШВАР**

Дар мақола механизми самаранок татбиқ намудани имтиёзҳои тарифию андозӣ ва саҳми онҳо дар рушди уствори иқтисоди миллӣ ва эҳтимолияти таҳдидҳои мавҷуда ба амнияти иқтисоди миллӣ зикр гардидааст.

Вожаҳои калидӣ: тамоюл, имтиёзҳо, амнияти иқтисодӣ, тарифию андозӣ, рушд

Бо мақсади рушди уствори иқтисоди миллӣ, ҷалби мустақими сармояи хориҷӣ, рақобатпазирии молҳои ватанӣ дар бозорҳои ҷаҳонӣ ва таъмини амнияти иқтисодӣ, имтиёзҳои андозӣ гумрукӣ татбиқ карда мешаванд. Ҳангоми воридот ва содирот қисмати алоҳидаи молҳо мутобиқи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ аз супоридани маблағи пардохти боҷҳои гумрукӣ ва андозҳо ба таври пурра ва ё қисман озод карда мешаванд. Чунин имтиёзҳо дар ниҳоят ба арзиши гумрукии молҳо таъсир расонида, ба афзоиши ҳаҷми истеҳсоли молҳо дар дохили кишвар ва ҳаҷми гардиши тиҷорати байналмилалӣ шароити мусоид фароҳам хоҳанд овард.

Айни замон, низомҳои имтиёзноки тарифию гумрукиро кишварҳои гуногуни ҷаҳон дар сиёсати иқтисодии худ фаъолона истифода намуда, имтиёзҳо ҳамчун воситаи муассири ҳалли на танҳо масъалаҳои иқтисодӣ, балки сиёсӣ низ хизмат менамоянд. Аз нигоҳи сиёсӣ, ҳатто дар сурати набудани самаранокӣ иқтисоди пешбинишаванда, кишварҳои гуногун иттиҳодияҳои гумрукӣ ва минтақаҳои озоди иқтисодиро таъсис медиҳанд. Низомҳои имтиёзнок бо мақсадҳои геополитикӣ ҳатто дар ҳолатҳои истифода мешаванд, ки имконпазирии ба даст овардани манфиатҳои мушаххас дар ояндаи дур мавҷуд бошад.

Аз нигоҳи молиявӣ - иқтисодӣ аҳамияти низоми имтиёзҳои андозӣ гумрукӣ дар таъмини афзоиши бозорҳои миллӣ аз ҳисоби ҷалби кишварҳои рӯ ба инкишоф ба ҳамкориҳои тиҷорати хориҷӣ

ва аз тарафи дигар дастгирии амалии чунин кишварҳо иборат мебошад.

Чуноне, ки қайд гардид, мақсади асосии пешниҳоди имтиёзҳои андозӣ – гумрукӣ аз инҳо иборат мебошад:

- таъмини ҳавасмандгардонии молиявӣ иқтисодии андозсупорандагон ҷиҳати рушд додан ва васеъ намудани доираи фаъолияти соҳаҳои афзалиятнок;

- таъсиси ҷойҳои кории нав, баланд бардоштани фонди музди меҳнат, ҳавасмандгардонӣ ва беҳтар намудани сатҳи иҷтимоии кормандон;

- фароҳам овардани шароити мусоиди иқтисодӣ барои рушди истеҳсолот ва ҷалби сармоя;

- дастгирии давлатии соҳибкорӣ дар ҳалли мушкилиҳои хусусияти иҷтимоидошта.

Бо ин мақсад, аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон имтиёзҳои тарифӣ андозӣ ҳангоми воридоти молҳои алоҳида ба ҳудуди кишвар муқаррар карда шудааст.

Яке аз онҳо ин воридоти таҷҳизоти истеҳсолию технологӣ ва маснуоти такмили онҳо, ки маҷмӯи ягонаи технологиро ташкил медиҳанд ба шумор меравад. Таҷҳизотҳои мазкур аз кишварҳои пешрафта барои бунёди корхонаҳои нави истеҳсоли ва ё иваз намудани хатти технологияи қаблӣ ворид карда мешаванд. Тавассути онҳо коркард ва ҳаҷми истеҳсоли молҳо дучанд афзоиш ёфта, бозорҳои дохилӣ ғани гардида, имкони рақобатпазирии чунин молҳо дар бозорҳои ҷаҳонӣ бештар мегардад.

Тибқи маълумотҳои омери гумрукӣ дар соли 2025 воридоти таҷҳизоти истеҳсолию технологӣ ва маснуоти такмили онҳо, ки маҷмӯи ягонаи технологиро ташкил медиҳанд, тақрибан ба маблағи 177,8 млн доллар ва маблағи пардохтҳои гумрукии озодкардашудаи он 364,6 млн сомонӣ баробар мебошад.

Инчунин, воридоти ашёи хом барои коркард ва истеҳсоли маҳсулоти ниҳой дар ғанни гардонии бозори дохилӣ, таъсиси ҷойҳои нави корӣ ва таъмини рушди устувори иқтисоди миллӣ, заминаи мусоид фароҳам хоҳанд овард.

Дар соли 2025 воридоти ашёи хом барои коркард ва истеҳсоли маҳсулоти ниҳой тақрибан ба маблағи 222,2 млн

доллар ва пардохтҳои гумрукии озодкардашудаи он 393,2 млн сомони ро ташкил менамояд.

Татбиқи имтиёзҳои тарифию андозӣ нисбат ба молҳои воридотӣ, ки тибқи санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2025 амалӣ карда шудааст, ба тариқи зерин сурат гирифтааст:

- воридоти молҳои, ки ройгон ба мақомоти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дода мешаванд, воридоти молҳои ба сифати кумаки башардӯстона, воридоти молҳои, ки ба ташкилотҳои эҳсонкорӣ барои мақсадҳои рафъи оқибатҳои офатҳои табиӣ, садама ва фалокатҳои ройгон дода мешаванд;

- воридоти молҳои барои иншооти махсусан муҳими давлатӣ;

- воридоти молҳои барои татбиқи лоиҳаҳои сармоягузори маъқулдонистаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон;

- воридоти молҳои дар доираи маблағҳои Созишномаҳои грантӣ ва қарзӣ;

- воридоти таҷҳизоти истеҳсолию технологӣ ва маснуоти такмили онҳо, ки маҷмуи ягонаи технологиро ташкил медиҳанд;

- воридоти техникаи таъиноти кишоварзӣ;

- воридоти маводи доруворӣ ва таҷҳизоти тиббӣ;

- воридоти молҳои, ки дар асоси моддаи 15 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи Буҷети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои соли 2025" аз пардохти андоз аз арзиши иловашуда ва боҷи гумрукӣ озод карда шудаанд;

- воридоти технологияву таҷҳизот ва мавод барои таъминоти соҳаи парандапарварӣ, моҳипарварӣ ва ё ҳангоми ворид намудани молҳои бевосита барои эҳтиёҷоти ҳуди субъектҳои хоҷагидорӣ дар соҳаҳои парандапарварӣ, моҳипарварӣ ва истеҳсоли хӯроки омехтаи паранда ва чорво;

- воридоти автомашинаҳои нав;

- воридоти технологияҳои навтарин барои корхонаҳои дорусозӣ ва таҷҳизоти ҳозиразамони ташхису табобат;

- воридоти таҷҳизоту техника ва маводи сохтмони иншооти сайёҳӣ;

- воридоти ашёи хом барои коркард ва истеҳсоли маҳсулоти ниҳой;

- воридоти воситаҳои нақлиёти танҳо бо муҳаррики барқӣ ҳаракаткунанда, аз ҷумла электромобилҳо, электробусҳо ва троллейбусҳо;

- воридоти гази табиӣ;

- воридоти молҳо аз тарафи категорияҳои алоҳидаи шахсони хориҷӣ (сафоратҳо, намояндагиҳои дипломатӣ ва ташкилотҳои байналмилалӣ);

- воридоти сӯзишворӣ, моддаҳои кимиёвӣ ва рағанҳои молидани барои киштиҳои ҳавоӣ (ҳавопаймо, чархбол) бевосита аз ҷониби ширкатҳои ҳавопаймоии ватанӣ;

- воридоти (воридоти муваққатии) киштиҳои ҳавоӣ (ҳавопаймо, чархбол), муҳаррикҳо, агрегатҳои асосӣ ва қисмҳои эҳтиётӣ барои киштиҳои ҳавоӣ (ҳавопаймо, чархбол) бевосита аз ҷониби ширкатҳои ҳавопаймоии ватанӣ ва ғайраҳо.

Дар давоми соли 2025 имтиёзҳои тарифию андозии дар шакли пурра ва қисман озодкардашуда 71,3 фоизи ҳаҷми умумии воридоти мол дар низоми гумрукии «Иҷозат барои муомилоти озод»-ро ташкил намуд. Яъне, дар ин давра аз ҳаҷми умумии воридоти молу воситаҳои нақлиёти дар низоми гумрукии «Иҷозат барои муомилоти озод» воридшуда танҳо 28,7 фоизи он (2 244,3 млн доллар) пурра мавриди андозбандӣ қарор гирифта, арзиши гумрукии молҳои, ки нисбат ба онҳо имтиёзҳои тарифию андозӣ қисман татбиқ гардидаанд, 3 723,1 млн доллар ё 47,6 фоиз ва арзиши гумрукии молҳои пурра аз имтиёзҳои тарифию андозӣ бархӯрдор 1 852,7 млн доллар ё 23,7 фоизро ташкил намуданд.

Дар маҷмӯъ, арзиши гумрукии мол ва воситаҳои нақлиёти ба ҳудуди гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон воридгардида, ки аз имтиёзҳои тарифию андозӣ бархӯрдор гардидаанд, ба маблағи 5575,8 млн доллар баробар буда, пардохтҳои гумрукии озодкардашуда аз он, ба ҳисоби миёна, маблағи 7047,4 млн сомони ро ташкил менамояд.

Ҳамчунин, бояд қайд намуд ки пешниҳоди имтиёзҳои тарифию гумрукӣ аз як тараф ба рушди уствори иқтисоди миллӣ, заминаи мусоид фароҳам оварад аз тарафи дигар эҳтимолияти таҳдид ба амнияти иқтисодӣ мавҷуд мебошад. Дар сурати ҳаҷман зиёд ворид гардидани молҳои аз имтиёзҳои тарифию гумрукӣ бархӯрдор онҳо метавонанд ба истехсолкунандагони

ватании चुнин молҳо таъсири манфи расонида, дар оқибат онҳоро муфлис гардонанд.

Бинобар ин, мувофиқи мақсад аст, ки баҳодиҳии самаранокии татбиқи имтиёзҳои андозӣ гумрукӣ дар асоси таҳлили нишондиҳандаҳо мунтазам аз ҷониби мақомоти дахлдори ҷумҳурӣ гузаронида шавад. Дар сурати аз лиҳози иқтисодӣ самаранок набудани ин ё он намуди имтиёзи додашуда, онҳо аз тарафи вазорату идораҳои дахлдор мавриди бозбинӣ ва таҳлили амиқ қарор дода шаванд.

Адабиёт

1. Кодекси гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Душанбе -2020с.;
2. Мираков Қ.М., Муминов А.Б., Шомудинов О.Д. Назария ва амалияи фаъолияти гумрукӣ. Китоби дарсӣ. – Душанбе: Матбааи “Баҳманрӯд”, 2020.-472с.;
3. Нидоев Н.Ф. Бехатарии иқтисодии давлат. Дастури таълимӣ. Душанбе: “Ирфон”, 2023.-428с.
4. Раҳматов А.С., Носирова Ф.Ю., Сафаров И.И. Асосҳои назорати содиротӣ. Васоити таълимӣ барои муассисаҳои таҳсилоти олии – Душанбе: ООО “Сифат”. 2023-304с.;
5. Трошкина Т.Н. Таможенные платежи: учебно-практическое пособие. Нижний Новгород: Городец, 2007. 128 с.
6. Бондаренко Н.П. Таможенно-тарифное регулирование внешнеторговой деятельности: учебное пособие СПб.: ИЦ «Интермедия», 2017. — 334с.
7. Глазкова Г.В. Определение и контроль таможенной стоимости: учебное пособие / Г.В. Глазкова, И.В. Сухарева. М.: Изд-во Российской таможенной академии, 2014. 124 с.
8. Черныш А.Я. Разработка основ экономики таможенного дела в интересах обеспечения экономической безопасности государства: монография / А.Я. Черныш. М.: Изд-во Российской таможенной академии, 2014. 226 с.
9. Дюмулен, И.И. Международная торговля. Тарифное и не тарифное регулирование. Учебник/ И.И. Дюмулен. - М.: ВАВТ Минэкономразвития России, 2022. - 548с.;
10. Максимов Ю.А. Аспекты таможенно-тарифного регулирования внешнеторговой деятельности в условиях вступления России в ВТО: моногр. / Ю.А. Максимов. - М.: Астерион, 2023. - 784с.;
11. Сафар-Заде, Р. О. Государственное регулирование внешнеторговой деятельности в России. Состояние, проблемы, перспективы / Р.О. Сафар -Заде. - М.: Научная книга, 2021. - 208с.;
12. Сомонаи расмии Хадамоти гумрук (gumruk.tj); Сомонаи расмии Созмони умумиҷаҳонии гумрук www.wcoomd.org;

УДК 339.543

Мубораккадамова Зухро Зайдуллоевна, магистрант 1-го курса спец.40010202 –технология и информационная система (в экономике) Таджикского государственного университета коммерции

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ И РАЗВИТИЯ ЭЛЕКТРОННОЙ КОММЕРЦИИ В УСЛОВИЯХ РЫНОЧНОЙ ЭКОНОМИКИ

В статье рассматриваются роль и направления развития электронной коммерции в современной мировой экономике и Таджикистан. На основе анализа существующих определений дается трактовка термина «электронная коммерция» в широком и узком смысле. Рассмотрены преимущества и недостатки осуществления электронной коммерции

Ключевые слова: электронная торговля; электронная коммерция; электронный бизнес.

Формированию история электронной коммерции берет 1960 года и характеризуется внедрением системы бронирования авиабилетов. Затем её развитию способствуют создание систем управления запасами, появление компьютерных сетей и систем передачи данных, платежных карт и других систем электронных платежей, а также коммерциализация сети Интернет.

Определения понятия «электронная коммерция» является его применение ко всей экономической деятельности, связанной с использованием информационных технологий.

Усилия систематизировать, стандартизировать, определения электронной коммерции предпринимались многочисленными авторами. Имеется немало трактовок, в той или иной степени раскрывающих суть электронной коммерции. Следует выделить, то что большинство иностранных ученых в собственных научных трудах основывается наиболее в практическую сторону вопроса и уделяют меньше внимания теоретической части.

Американский экономист Дэвид Козье, является рассмотревших теоретические аспекты электронной коммерции, и вложивший характеристику этого действия. Ученый относится к числу экспертов, рассматривающих электронную коммерцию в качестве электронной торговли.

Основой электронной коммерции Козье считает структуру традиционной торговли, уточняя, что использование электронных сетей придает ей гибкость.

Эти авторы считают Электронную коммерцию и электронную торговлю синонимами или частными случаями друг друга.

Например, Л.С. Климченя определяет электронную коммерцию как составную часть электронного бизнеса, а электронную торговлю характеризует, как частный случай электронной коммерции.

Подобного же мнения придерживается О.А. Кобелев, рассматривая электронную торговлю в качестве важнейшей составной части электронной коммерции, которую в свою очередь он характеризует как «предпринимательскую деятельность по осуществлению коммерческих операций с использованием электронных средств обмена данными».

Электронную коммерцию как интернет-торговлю, рассматривают и некоторые западные экономисты, например, Д. Эймор. Такую же позицию занимает И. Голдовский: «Под электронной коммерцией подразумевается продажа товаров, при которой как минимум организация спроса на товары осуществляется через Интернет».

С.В. Пирогов трактует электронную коммерцию как «технология совершения коммерческих операций и управления производственными процессами с применением электронных средств обмена данными». Вовлечение определения «управление производственными процессами» автор этих строк объясняет важным смыслом системного подхода к проблемам управления торговыми и инвестиционными потоками и соответствующими финансовыми рисками, а электронная торговля дает возможность совершить подобное управление наиболее результативным. Преимущество данной трактовки заключается в упоминании управления производственными процессами, то что дает возможность включить в предметную область подобные системы, как MRP, MRP II, ERP и др.

Некоторые экономисты, к тому же определения «электронная коммерция», рассматривают понятие «электронный бизнес». И. Успенский характеризует электронный бизнес как «любую деловую активность, использующую возможности глобальных информационных сетей для преобразования внутренних и внешних связей с целью создания прибыли».

Принимая во внимание специфику электронной экономической отрасли, а также явление новых форм экономической деятельности, новейших услуг и товаров, предлагаемых в этой сфере, эта трактовка далеко не целиком удовлетворяет определению электронного бизнеса. В таком случае ведь относится и к определению данным автором электронной коммерции: «Под электронной коммерцией (е-коммерция) подразумеваются любые формы деловых сделок, при которых взаимодействие сторон осуществляется электронным способом вместо физического обмена или непосредственного физического контакта и в результате, которого право собственности или право пользования товаром или услугой передается от одного лица другому».

И. Успенский уточняет, то что электронная коммерция, является важной составляющей электронного бизнеса.

Иной места зрения руководствуется С.Н. Смирнов. Его определение имеет понятие «маркетинг», включение которого абсолютно объективно, однако, в таком случае следует упомянуть и другие бизнес-процессы, подобные, как интернет-трейдинг (покупка/продажа ценных бумаг в электронных биржах), функционирование электронного предприятия, электронные услуги бизнес-консультирования и др.

Многие экономисты думают задачей электронной коммерции смену традиционного механизма торговли между предприятиями. Тем не менее, на наш мнение, электронная коммерция призвана дополнить традиционные способы взаимодействия участников бизнес-действий, ускорить обмен информацией между ними, а также содействовать снижению трансакционных издержек.

Более обширное определение понятию «электронная коммерция» дано в книге американского экономиста Гэри П., которое включает все виды экономической деятельности, использующие интернет-технологии. Под интернет-технологиями понимается использование самой системы Интернет, пространства World Wide Web и других, таких, как беспроводные системы передачи данных и мобильные телефонные сети. Позиция этого автора разделяют также экономисты А. Саммер и Гр. Дункан.

Подобную трактовку презентует ещё один зарубежный автор, Мэт Хэйг: «электронная коммерция - это любые формы деловых сделок, которые проводятся с помощью Интернета».

На основе анализа пересмотренных определений, а также в соответствии с эмпирическими и этимологическими подходами, мы можем доказывать, то что термин электронная коммерция может употребляться в двух значениях, широком и узком.

В широком значении электронная коммерция - это различная экономическая деятельность, включающая использование электронных информационных технологий.

В узком значении, данное коммерческая деятельность по купле/продаже товаров либо услуг в сети Интернет с мишенью извлечения прибыли.

С точки зрения употребления термина «электронная коммерция» в широком смысле, можно рассматривать ее идентичность термину «электронный бизнес», поскольку Большой экономический словарь трактует бизнес, как «любую экономическую деятельность, направленную на получение прибыли».

Применение понятия «электронная торговля» соответствует термину «электронная коммерция» в узком смысле, подразумевая только покупку/продажу товаров или услуг в сети Интернет, заменяя и дополняя традиционные способы взаимодействия покупателей и продавцов, перенося их в электронное пространство.

Брать за основу с того, что в данный момент в большинстве случаев понятие «электронная коммерция» применяется ко всей экономической деятельности, связанной с использованием информационных технологий, следует уточнять, в каком смысле, узком или широком, оно употребляется в том или ином контексте.

Доступ к электронному информационному обмену позволяет существенно повысить эффективность деятельности экономических субъектов за счет снижения транзакционных издержек, уменьшения времени для организации сделки, а также обеспечивает быстроту и точность получения информации, высокую скорость финансовых расчетов, позволяет уменьшить расходы на доставку (главным образом для товаров, которые могут быть получены электронным способом), улучшить анализ рынка и стратегическое планирование, дает большие возможности для маркетинговых исследований, а также открывает одинаковый доступ к рынку как для крупных корпораций, так и для небольших фирм. Рамки электронной коммерции определяются не географическими или национальными границами, а распространением компьютерных сетей. Поскольку

самые важные сети являются глобальными, электронная коммерция позволяет даже самым мелким предприятиям достигать глобального присутствия и заниматься бизнесом в мировом масштабе.

Кроме бесспорных преимуществ, осуществление электронной коммерции несет ряд недостатков, как для отдельного потребителя, так и для общества в целом. К ним относятся: несовершенство законодательной базы в области электронной коммерции; привлекательная среда для мошенничества; необходимость обеспечения достаточного уровня безопасности; снижение конкурентоспособности коммерческих предприятий, не имеющих представительства в электронном пространстве; возможность уклонения от уплаты налогов в бюджет государства.

Для формирования электронной коммерции главным фактором считается развитие численности пользователей сети Интернет. По данным мировой статистики, на 2018 г. в мире насчитывалось более 4,1 миллиарда человек, использующих интернет-технологии. В Таджикистане эта цифра составляет около 3 млн чел., что соответствует 0,075% распространения Интернета среди Таджикского населения. В целом по Таджикистане, интернет-аудитория увеличивается.

Содействуя глобализации, размытию национальных границ, ускорению информационного обмена, электронная коммерция представляет собой одну из главных мировых тенденций экономического развития. Экономический результат от применения технологий электронной коммерции обладает положительный рост, и безусловно, уже сейчас данная сфера деятельности стала неотъемлемой частью жизни общества

Литература

1. Козье Д. Электронная коммерция / Пер. с англ. М.: Издательско-торговый дом «Русская редакция», 1999. С.
2. 2.Голдовский И. Безопасность платежей в Интернете. СПб.: Питер, 2001. 240 с.
3. Кобелев О.А. Электронная коммерция: Учеб. пособие / Под ред. С.В. Пирогова. 3-е изд., перераб. и доп. М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К», 2008. 684 с.
4. Эймор Д. Электронный бизнес. Эволюция и/или революция. М.: Вильямс, 2001. 320 с
5. Пирогов С.В. Электронная коммерция: Учеб. пособие / Под ред. С.В. Пирогова М.: Издательский Дом «Социальные отношения», Изд-во «Перспектива», 2003. 428 с.
6. Успенский И. Энциклопедия Интернет-бизнеса. СПб.: Питер, 2001. С. 61.
7. Смирнов С.Н. Электронный бизнес. М.: ДМК Пресс; М.: Компания АйТи, 2003. 240 с.
8. Gary P. Electronic Commerce, Ninth Edition, Schneider, Ph.D., CPA. Printed in the United States of America, 2011. С. 4.
9. Саммер А., Дункан Гр. E-COMMERCE. Электронная коммерция. Маркетинг: Пятая волна. М., 1999.
10. Хэйг М. Основы электронного бизнеса / Пер. с англ. С. Косихина. М.: ФАИР-ПРЕСС, 2002. 208 с.
11. Азрилиян А.Н. Большой экономический словарь / Под ред. А.Н. Азрилияна. М.: Институт новой экономики, 2008. С. 856.
Сайт мировой Global Digital 2018" от We Are Social и Hootsuite
// <https://wearesocial.com/blog/2018/01/global-digital-report-2018>.

УДК 338.648

Қурбонзода Аминҷон Давлаталӣ, номзади илмҳои иқтисодӣ, саромӯзгори кафедраи фаъолияти ғумрукӣ Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав (ш.Бохтар)

НАҚШИ ЛОГИСТИКА ДАР РУШДИ ХИЗМАТРАСОНИҲОИ ҒУМРУКӢ

Дар мақола масъалаи нақши низоми логистикӣ ҳамчун механизме барои беҳтар намудани маркетингӣ, логистика ва масъалаҳои таъмин намудани равандҳои истеҳсоли, нигоҳдории захираҳои истеҳсоли ва кашонидани маҳсулоти корхонаҳои истеҳсоли, ҳарчи бештар, хароҷоти логистика санъати идораи анбӯҳи материалӣ, логистика аз нигоҳи маҷмӯи масъалаҳо, объекти логистикӣ аз нуқтаи назари бозоршинос, тоҷир, молиячӣ, менечер, истилоҳоти логистика, зерсистемаҳои функционалӣ, тарҳбандии андоза ва навъи захираҳои молию материалӣ, анборкунӣ ва коркарди дохили анбории молҷойгиркунии анборҳо, коркарди захираҳо, омӯзиши дурнамои талабот ба хизматрасонии логистикӣ, вазифаи таҳлили системаҳои логистикӣ ва дигар масъалаҳои вобаста ба логистикаи ғумрукӣ таҳлил гардидаанд.

Логистика масъалаҳои таъмин намудани равандҳои истеҳсолиро бо захираҳои материалӣ (молӣ) дар бар мегирад. Ин масъалаҳо дар даврае ба амал омадаанд, ки нигоҳдории захираҳои истеҳсоли ва кашонидани маҳсулоти корхонаҳои истеҳсоли ҳарчи бештар хароҷот талаб намуданд. Ба корхонаҳо зарур омад, ки соҳаи ҳаракати анбӯҳҳои материалро дар ҳаҷми гуногуни тақсимотӣ, ихтисори хароҷотҳои нигоҳдории мол ва кашонидани онро то истеъмоли охири пажӯҳиш кунанд. Ҳамин зарурят илми нави логистикаро ба миён овард.

Логистика калимаи юнонӣ буда, он истилоҳи ҳарбӣ мебошад, ки санъати ҳамлу нақл, тавҳили лавозимоти ҳарбӣ ва ҷойгиршавии қисмҳои ҳарбиро ифода мекард. Дар иқтисодиёт бошад, логистика санъати идораи анбӯҳи материалро аз ибтидои тавлид ва то истеъмоли охири расониданро вобаста ба фаъолиятҳои гуногуни истеҳсоли, муомилотӣ ва истеъмоли ифода мекунад. Агар ба логистика аз нигоҳи маҷмӯи

масъалаҳое, ки он ҳал мекунад, назар кунем мебинем, ки ҳамаи онҳо новобаста ба шакли анбӯҳи материалӣ (анбӯҳи маҳсулот, молҳо, иттилоотҳо, пулҳо ва ғайра) ба худ хусусияти умумии идоракунии доранд. Агар ба объекти логистикӣ аз нуқтаи назари бозоршинос, тоҷир, молиячӣ, менечер ва олим нигоҳ кунем, он гоҳ бисёрмазмунӣ мафҳуми логистикаро дарк мекунем.

Дар қомуси истилоҳоти логистика, ки соли 1995 дар Руссия чоп шудааст, он чунин ифода ёфтааст. «Логистика (Logistics) илм дар бораи тарҳбандӣ, назорат ва идораи ҳамлу нақл, анборкунӣ ва дигар амалиётҳои материалӣро ғайриматериалӣ, ки дар раванди расонидани ашёи хом ва маводҳо то корхонаи истеҳсолӣ, коркарди дохилии истеҳсолии онҳо, расонидани маҳсулоти тайёр то ба истеъмолгари охири мувофиқи дархосту манфиатҳои он, инчунин интиқол, нигоҳдорӣ ва коркарди иттилоотҳои мувофиқ мебошад».

Аз ин таъриф муайян мегардад, ки логистика системае мебошад, ки аз зерсистемаҳои функционалӣ таркиб ёфтааст. Ба ин қабил зерсистемаҳои функционалии захираҳо, иттилоотҳо, анборкунӣ, коркарди дохили анборӣ, интиқоли мол ва ғайраҳо дохил мешаванд, ки масъалаҳои умумии зеринро ҳал мекунанд.

1. *Захираҳо* - тарҳбандии андоза ва навъи захираҳои молию материалӣ.
2. *Интиқоли мол* - интихоби намуди нақлиёт, тартиб додани речаи хизматрасонӣ ба истеъмолгарон.
3. *Анборкунӣ* ва коркарди дохили анбории молҷойгиркунии анборҳо, идораи коркарди дохилии анборӣ, борчома, қағазпечкунии мол ва ғайра.
4. *Иттилоотҳо* - коркарди захираҳо, омӯзиши дурнамои талабот ба хизматрасонии логистикӣ.
5. *Зерсистемаи дигари логистикӣ* - кадрҳо, истеҳсолоти ёрирасон.

Бояд қайд кард, ки фарзияи асосии логистика ба идораи анбӯҳи материалӣ ва тақсимоли он алоқаманд буда, аз он бар меояд. Олимони амрикоӣ тасдиқ кардаанд, ки логистика бештар тарҳбандӣ буда, ба функцияи соҳибкорӣ камтар шабоҳат дорад.

Ба тарзи дигар гӯем, масъалаҳои идоракунӣ дар логистика на фақат ба идораи анбӯҳи материалӣ сару кор дорад, балки таъмини механизми коркарди масъала ва стратегияҳоеро дар бар мегирад, ки дар доираи онҳо фаъолияти ҳамарӯзаи идораи тақсимои анбӯҳи материалӣ ба амал меояд.

Вазифаи таҳлили системаҳои логистикӣ аз он иборат мебошад, ки маълумотҳои мавҷударо таҳқиқ намуда, ба системаи муайян дароварда, дар асоси он хулосаҳои объективӣ бароварда шавад. Дар асоси таҳлили гузаронидашуда назария ё услуби фаъолияти системаи логистикӣ муайян карда мешаванд. Тавре мегӯянд: назария бе фактҳо чизи ҳолӣ буда, дар навбати худ фактҳо бе назария мазмун надоранд. Амалия асоси тафтиши назарияҳои вучуддошта мебошад, зеро фактҳо тамоили ҳақиқии ҳаётро инъикос мекунанд ва онҳо бо мурури замон тағйир меёбанд. Аз ин лиҳоз, зарурати ҳар доим тафтиш намудани назария, вобаста ба тағйирёбии фактҳои нави фаъолияти системаҳои логистикӣ ба миён меоянд.

Бояд гӯем, ки дар адабиётҳои иқтисодӣ бештар бо истилоҳҳои «қонун», «принсип», «назария» ва «модел» дучор мешавем, ки мазмуни ҳамаи онҳо як чизро, тамойили устувор, қонуниятро дар рафтори қисматҳои алоҳида ва якҷояи системаҳои логистикӣ, инъикос менамоянд. Мутаассифона, тавсифи абстраксии назарияи системаҳои логистикӣ водор месозад, ки ба он ба як чизи ғайривоқеӣ нигоҳ кунем. Вале дар асл назарияи системаҳои логистикӣ тавсифи амалӣ дошта, онҳо аз амалияи фаъолияти системаи логистикӣ иқтисодиёти мамлакат ба амал меоянд. Олами равандҳои амалии системаҳои логистикӣ хеле мураккаб ва печида буда, ба ягон тартиби муайян даровардан хеле душвор аст. Менечери системаи логистикӣ назарияи худашро бо он мақсад тартиб медиҳад, ки дар байни фактҳои бенизом ягон мақсад ё мазмуни вучуддоштаро ошкор созад. Ҳамин тавр, гуфта метавонем, ки хулосабандӣ кардан маънои содда кардан ё абстрактсия карданро дорад. Медонем, ки хулосабандӣ дар системаи логистикӣ зарурати амалӣ дорад, абстрактсиякуни ҳам чунин зарурат пайдо мекунад. Назарияи системаи логистикӣ як навъ модел, сурат ё схемаи ихтисоршудаи яке аз элементҳои

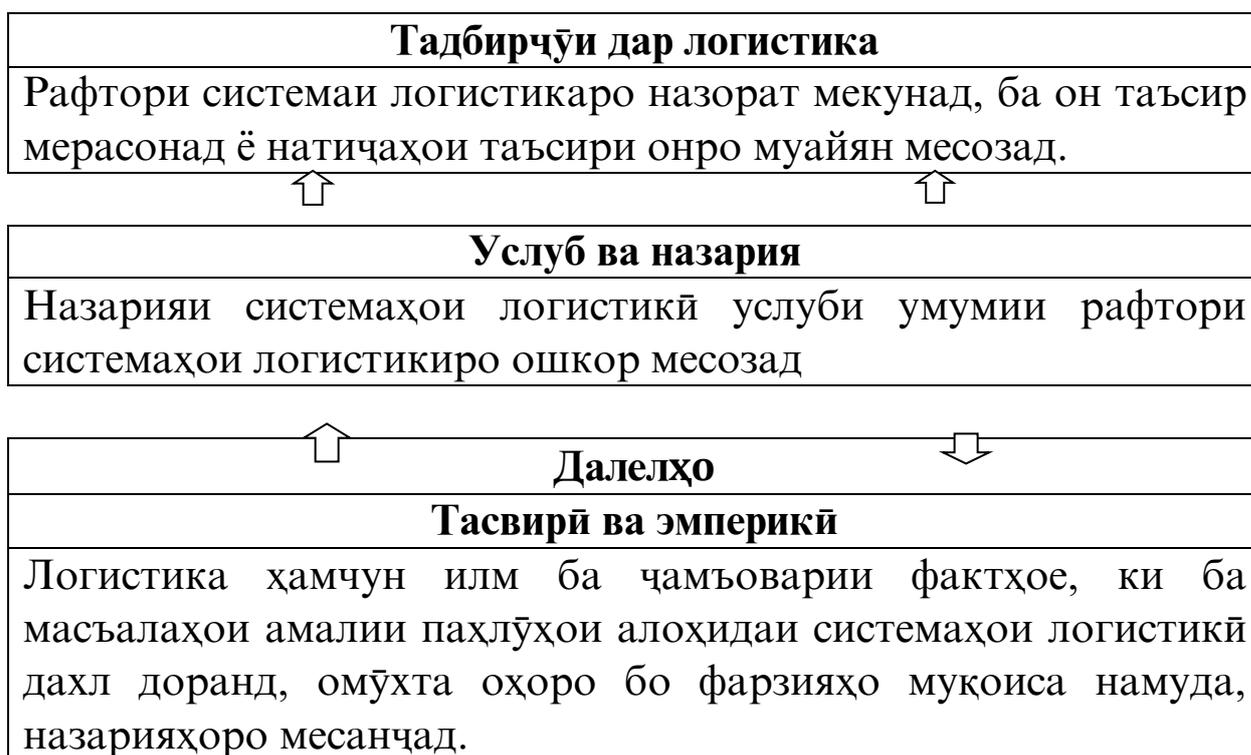
логистика мебошад. Ин гуна моделҳо ба менечер имконият медиҳанд, ки ба ҳақиқати фаъолияти системаҳои логистики беҳтар сарфаҳм равад. Бояд қайд кунем, ки назарияи хуб ба фактҳо асос меёбад, аз ин лиҳоз онҳо реали (амалӣ) ҳастанд. Назарияе, ки ба амалия мувофиқат намекунад аз ҳақиқат дур мебошад. Дар раванди пажӯиш ва маънидод намудани натиҷаи онҳо як қатор масъалаҳо ба амал меоянд, ки таҳқиқи ҳаматарафаии системаҳои логистикиро душвор месозанд.

Дар мавриди пажӯиши рафтори системаҳои логистикӣ тадқиқотчӣ метавонад аз назария ба фактҳои амалӣ ё аз фактҳои амалӣ ба назария гузарад. Яъне, тадқиқотчӣ ба воситаи мушоҳидаҳои фавқулода, муҳокимаҳои фикрию мантикӣ ё таҷрибаи пешакиаш така намуда, принсипи ҳоло тафтиш накардаашро мухтасар ифода мекунад. Ба тарзи дигар гӯем, вай гипотеза пешниҳод мекунад ва дурустии онро ба воситаи омӯзиши мунтазам ва чандинкаратаи фактҳо тафтиш мекунад.

Истифодаи усули дедуктивии пажӯиш таҳлилро аз назария ба фактҳо тақозо мекунад. Дедуксия ва индуксия усулҳои ба ҳам муқобил набуда, онҳо якдигарро пурра мегардонанд. Фарзияе, ки ба воситаи усули дедуктивӣ ба амал омадааст, ба менечер имконият медиҳад, ки аз мавқеи муайян маълумотҳои амалиро ҷамъоварӣ ва ба шакли муайян дарорад. Дар навбати худ, тасаввуроти муайян оиди фактҳои ҷойдошта заминаи ба вучуд омадани фарзияҳои бозътимод мегардад. Ҳамин тавр, тасаввуроти умумӣ оиди рафтори системаҳои логистикӣ, ки дар асоси усулҳо ва назарияҳои мавҷуда ба амал омадаанд, барои муайян сохтани сиёсати логистикӣ инкишофи истехсолот, яъне пешниҳоди ҷорабиниву қарордодҳо оиди барҳам додан ё ислоҳ намудани камбудихо истифода бурда мешаванд. Ана ҳамин гуна амалиётро сиёсати логистикӣ меноманд (ба расми 1).

Дар мавриди аз сатҳи фактҳо ва услубҳо ба сатҳи асосноксози сиёсати логистикӣ гузаштан, аз тафаккури позитивии системаҳои логистикӣ ба тафаккури нормативии он мегузаранд.

Фаҳмиши позитивии системаҳои логистикӣ ба фактҳои сару кор дорад, ки алақай онҳо интиҳоб ва дар асоси онҳо назарияҳои пешниҳод карда шудаанд, ки характери объективӣ доранд.

Расми 1. Тартиби тадбирҷӯи дар логистика.

Баръакс, фаҳмиши нормативӣ характери субъективӣ дошта, аз муҳокимаронии шахсони алоҳида оиди он, ки системаи логистикӣ чӣ гуна бояд бошад ва чӣ гуна ҷорабиниҳо аз нигоҳи ин ё он назария роҳандозӣ шаванд, вобаста аст. Ба тариқи дигар гӯем, системаи логистикӣ позитивӣ он чизе, ки вучуд дорад ҳамонро ва системаи логистикӣ нормативӣ бошад тасаввуроти субъективӣ оиди чӣ гуна будани системаи логистикиро дар бар мегиранд. Масалан, агар мо гӯем, ки «Камбудии иқтидорҳои боркашии таркиби ҳаракаткунандаи парки автомобилӣ 5 фоизи миқдори умумии паркро ташкил медиҳад», он гоҳ чунин фаҳмиш позитивӣ аст. Барои онро ба фаҳмиши нормативӣ табдил додан мо мегӯем, ки «норасогии иқтидорҳои боркашии таркиби ҳаракаткунандаи парки автомобилӣ кам карда шаванд». Ё мисоли дигари фаҳмиши позитивӣ: «Дар мавриди доимӣ будани дигар омилҳо, агар нархи боркашонӣ ба воситаи автомобилҳои истифодаи умум зиёд шавад, он гоҳ талабот ба хадамоти

автомобилҳои хусусӣ зиёд мешавад». Фаҳмиши нормативӣ тасдиқ мекунад, ки «нархи хадамоти автомобилҳои хусусӣ (андози нақлиётӣ) зиёд карда шавад, то ин ки анбӯхи материалии нақлиётӣ истифодаи умум зиёд шавад».

Асоснок будани сиёсати логистикӣ ба дуруст истифода шудани назарияҳо ва услубҳои маъмул вобаста аст. Масалан, яке аз услубҳои хеле маъмули боркашонӣ он аст, ки бо зиёдшавии масофаи боркашӣ имконияти борғунҷоиши таркиби ҳаракаткунанда бояд зиёд шавад. Яъне дар мавриди зиёд шудани масофаи боркашӣ, бо мақсади ҳарчи кам кардани хароҷотҳои истифодабарӣ бояд имконияти борғунҷоиши таркиби ҳаракаткунанда зиёд карда шавад.

Ин услуб имконият медиҳад, ки менечерони (масъулини) системаи логистикӣ сиёсати муайяноро пеш гиранд. Агар дар асоси маълумотҳои мавҷуда муайян шавад, ки бо баробари зиёд шудани масофаи миёнаи боркашӣ имконияти миёнаи борғунҷоиши таркиби ҳаракаткунанда кам шуда истодааст, он гоҳ мувофиқи услуби ошкоршуда, зиёдшавии хароҷотҳои боркашониро пешгӯи кардан мумкин аст.

Аз ин рӯ муттасадӣ сиёсати зиёд кардани имконияти миёнаи борғунҷоиши таркиби ҳаракаткунандаро аз ҳисоби истифодаи (ядакҳои) притсепҳои боркаш, амалӣ месозанд.

Хулоса, назария ва услубҳои фаъолияти системаи логистикӣ имконият медиҳад, ки сиёсати дурусти идораи системаҳои логистикӣ ба роҳ монда шавад.

Вазифаҳои умумии инкишофи иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва сиёсии ҷомеа тақозо менамояд, ки дар мавриди шаклгирии системаҳои логистикӣ манфиатҳои умумимиллӣ, судмандии ҷамъиятӣ ва масъалаҳои иқтисодӣ ва иҷтимоии инкишофи кишвар ба эътибор гирифта шаванд. Системаи логистикӣ иқтисодиёти мамлакат бояд мувофиқат кардани ҳамаи паҳлӯҳо ва иштирокчиёни равандҳои такрористеҳсолро на фақат дар фазо (ҷойгиркунии муносиби қувваҳои истеҳсокунонда, алоқаҳои иқтисодӣ ва ғайра) инчунин нисбат ба замон (истеҳсол, тақсимот ва муомилот) таъмин намояд.

Омили замон дар инкишофи чома мавқеи баланд дошта, дар муносиб намудани он системаҳои логистикӣ роли калон мебозад. Агар суръати инкишофи системаҳои логистикӣ аз суръати афзоиши соҳаҳои дигари иқтисодиёт зиёд бошад, вай метавонад на танҳо тараққиёти дигар соҳаҳои иқтисодиёти мамлакатро тезонад, инчунин суръати баланди инкишофи системаи иҷтимоии чомаеро таъмин намояд. Ақибмондагии инкишофи системаҳои логистикӣ ба рушди чома монеъ мешавад.

Аз ин хотир барои тараққиёти мунтазами иқтисодиёт ва таъмин намудани талабҳои иҷтимоии чома бояд инкишофи босуръати эътимодноки системаҳои логистикӣ, аз ҳисоби тақсимои одилонаи захираҳои имкониятҳои меҳнатӣ, материалӣ ва молиявӣ таъмин карда шавад. Шаклгирии системаҳои логистикӣ нисбат ба дигар шаклҳои фаъолияти хоҷагидорӣ бояд пештар ба амал оянд. Зеро азхудкунии канданиҳои ғоиданоки наф, ташкили истеҳсолоти кишоварзӣ, сохтани объектҳои нави саноатӣ, сохтмони корхонаҳои алоҳида фақат пас аз ташкили системаҳои логистикӣ имконпазир мегарданд.

Инкишофи афзалиятноки логистика имконият медиҳад, ки сатҳи иқтисодӣ - иҷтимоии мавзҳои дурдаст ва марказҳои ноҳиявӣ ва ҷумҳуриявӣ баробар карда шаванд.

Аз ин нуқтаи назар, вазифаи муҳими назарияи системаҳои логистикӣ ин баҳои муносиб додан ба барномаҳои гуногун инкишофи логистика мебошад, ки дар асоси омилҳои гуногуни варианти муносиби (оптималии) харҷҳои он интихоб карда мешаванд. Дар амалия ба сифати меъёри интихоби варианти муносиби ташкил ва истифодаи системаи логистикӣ бо назардошти зарари камтарини экологӣ, қабул карда шудаанд.

Дар мавриди интихоби варианти муносиби барномаи инкишофи системаи логистикӣ бояд аз се қабил омилҳо: иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва экологӣ истифода карда шаванд. Албатта чунин шакли гурӯҳбандии омилҳо шартӣ буда, як қатор омилҳои вучуд доранд, ки ҳам иқтисодӣ, ҳам иҷтимоӣ ва ҳам экологӣ ҳастанд. Ба қабилҳои омилҳои иқтисодӣ омилҳои зерин дохил мешаванд:

- интиқоли босуръати беҳатар ва муфиди борҳои хоҷагии халқ;
- таъсири барномаи инкишофи логистика ба мувозинати байни системаҳои логистикӣ;
- таъсири барномаи инкишофи логистика ба такмили ҷойгиршавии қувваҳои истеҳсолкунанда;
- ҳиссаи барнома дар ҷонноксозии фаъолияти иқтисодии мамлакат;
- андозаи сарфаи хароҷотҳои ниғаҳдорӣ ва кашонидани борҳо.

Ба ин қабил омилҳои муҳими иҷтимоӣ, ки ба интиҳоби барномаи инкишофи логистика таъсир мерасонанд, омилҳои зерин дохил мешаванд:

- ✓ баландшавии сатҳи бо қор таъминкунии аҳолии мамлакат;
- ✓ беҳтар гардидани фаъолияти тандурустӣ, шароити меҳнат ва фароғати аҳоли;
- ✓ таъсири сохтмони объектҳои логистики ба ҷойгиршавии нуқтаҳои аҳолинишин, рушди рафту омади аҳоли дар миёни минтақаҳои кишвар;
- ✓ иҷрои ҳар гуна ҷорабиниҳои ҳукумат оиди ҳалли масъалаҳои иҷтимоӣ (кӯмаки барнома дар баланд бардоштани сатҳи зиндагии аҳоли ва амсоли он);
- ✓ нигоҳ доштан ва беҳтар дастрас гардидани муассисаҳои таълимӣ, тарбиявӣ, динӣ, савдо ва дигар корхонаҳо барои аҳоли;
- ✓ таъсири барнома ба фаъолияти касбӣ ва дастрас шудани ҷои қор ба аҳоли;
- ✓ нигоҳ доштан ва ҳарчи беҳтар дастрас шудани ҷойҳои ёдгориҳои таърихӣ миллат ва ғайраҳо.

Дар мавриди интиҳоби барномаи инкишофи логистика омилҳои зерини экологӣ бояд ба эътибор гирифта шаванд:

➤ таъсири манфии камтарин ба муҳити табиӣ (вайроншавии имконпазирии заминҳои кишт, ба вучуд омадани фуруравӣ ва қабатгирии замин, таъсири манфӣ ба набототу ҳайвонот);

➤ ғалоғулаи нақлиётӣ, ифлоскунии ҳаво ва обанборҳо;

➤ бад шудани ландшафи (манзара) ва сифати эстетикаи мавзеҳои ба объекти логистикӣ ҳамшафат.

Ҳамаи ин омилҳо дар назария ва амалияи истехсолӣ васеъ шинохта шудаанд ва ҳамчун меъёри асосноксозии мақсадноки гузориш ва ҳали як қатор масъалаҳои назарияи системаҳои логистикӣ ба ҳисоб мераванд, ки мо онҳоро муфассал дар мавзӯҳои оянда дида мебароем.

Адабиёт

1. Бобоев О.Б. “Логистикаи бозор” (китоби дарсӣ). - Душанбе. 2017.

2. Нидоев П.Ф. Мафҳумҳо ва қоидаҳои асосӣ дар логистикаи гумрукӣ (Васоити таълимӣ).- «Душанбе:» Ирфон», 2011.- 196 саҳ.

3. Бобоев О. Логистические затраты и структура мировой торговли. В. сборник Тезисов научно–методической конференции Таджикского коммерческого института. Душанбе, 1997.

4. Логистика. -М: ИНФРА-М, 1997.

5. Логистика в таможенном деле: учебное пособие / А.Б. Киладзе. - Москва: Проспект, 2019. - 141 с.

Самолаев Ю.Н. Основы таможенной логистики: учебное пособие. – М.: Альфа М: Инфра-М, 2018. – 304с.

УДК 33.338

Суфиев Қадриддин Сухробович, ассистенти кафедраи фаъолияти
гумруки Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон
(ш.Душанбе)

РУШДИ ИҚТИСОДИ МИЛЛӢ ВА НИЗОМИ БИСӢРЗИНАИ ХОҶАГИДОРӢ

Дар мақола мавқеи иқтисоди миллӣ ва низоми бисёрзинаи
хоҷагидории кишвар арзёбӣ шудааст

Вожаҳои калидӣ: иқтисоди миллӣ, низоми, хоҷагидории
кишвар, бисёрзина

«Иқтисод» дар шароити имрӯза яке аз мафҳумҳои
сермасриф ба шумор меравад. Ин мафҳум аз калимаи юнонии
«ойкономика» - мазмуни оддиаш санъати идоракунии хоҷагии
хонавода - гирифта шуда, муносибатҳои хоҷагидориро ифода
менамояд.

Иқтисоди миллӣ - маҷмӯи иқтисодиёти мамлакат буда, дар
заминаи истиқлолияти сиёсӣ, дигар унсурҳои пайвастаи давлати
миллӣ эҳё ва ташаккул меёбад.

Иқтисод - манбаи дастовардҳои моддии мамлакат буда,
пешрави он омили ҳалқунандаи рушди ҳамаи дигар ҷабҳаҳои
ҳаёти ҷамъиятӣ - маънавиёт, фарҳанг, тамаддуни хос ва ғайра
мебошад. Сиёсати давлат аз иқтисод вобаста буда, чуноне ки
мегуянд «сиёсат фишурдаи иқтисод аст».

Вазифаҳои асосии беҳатарии иқтисодии давлат ин таъмини
амнияти миллӣ ва ҳимояи ҳуқуқи истеъмолгарон мебошад.
Маълум аст, ки барои давлати соҳибистиқлол таъмини амнияти
миллӣ аҳамияти аввалиндарача дорад. Ҳоло замоне расидааст,
ки мафҳуми «беҳатарӣ» маънои васеъ пайдо намуда, усулҳои
хоси истифодабариро таъмин менамояд.

Дар ин ҷода, дар Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон
муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии
Тоҷикистон аз 16 декабри соли 2025 омадааст: «Стратегияи
кишвари мо зимни рушду тавсеаи муносибатҳо бо давлатҳои
Осиёи Марказӣ минбаъд низ дар заминаи ҳусни эътимод ва
самимият бо ҳадафи мусоидат дар таҳкими фазои сулҳу субот ва
таъмин намудани рушду пешрафти муштарак дар минтақа бунёд
мегардад.

Дар ин росто, кишвари мо робитаҳои худро бо Созмони ҳамкории Шанхай, Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил, Созмони Аҳдномаи амнияти дастҷамбӣ, Созмони ҳамкории исломӣ, Созмони ҳамкории иқтисодӣ ва дигар сохторҳои марбут ба равобити бисёрҷониба вусъат бахшида, ҷиҳати идомаи иштироки фаъол дар равандҳои ҷаҳонӣ ва қолабҳои гуногуни байналмилалӣ талош меварзад. Мо минбаъд низ барои расидан ба ҳадафҳои муайянгардида ва тавсеаи ҳамкориҳои созандаву дарозмуддат бо ҳамаи кишварҳои олам ва шарикони байналмилалии худ тадбирҳои зарурӣ меандешем” .

Ҷумҳурии Тоҷикистон баъди соҳиб шудан ба истиқлолияти давлатӣ дар тақсимои байналмилалии меҳнат дар натиҷаи амалӣ намудани сиёсати берунаи иқтисодӣ иштирок намуда, сиёсати берунаи худро дар таъя ба ҳамкориҳои иқтисодии байналмилалӣ бо ҳама давлатҳои ҷаҳон дар асоси гузаронидани ислоҳоти иқтисодӣ пеш мебарад. Бо ин мақсад, бо истифода аз иқтисодии ҷумҳурӣ ва бартариҳои интегратсияҳои ҷаҳонӣ, ки асоси ҷудонашавандаи иқтисодиёти бозорӣ аст, имрӯзҳо ислоҳот дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар дараҷаи баланди самаранокӣ рӯи кор аст.

Дар чунин шароит омӯзиш ва таҳқиқи масоил, тамоюлҳо ва дурнамои пешравиҳои фаъолияти иқтисодии хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо назардошти ҳаллу фасли масъалаҳои гумрукӣ, пеш аз ҳама иқтисодиёти гумрукӣ муҳим ва рӯзмарра мебошад

Дар натиҷаи пешрафти илму техника ва технологияи муосир сатҳи иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон низ ба дараҷае боло рафта, сол аз сол сатҳи камбизоатӣ дар мамлакат паст мегардад. Ҳамин гуна, натиҷаҳои пешакии ҷамъбасти рушди иқтисодиву иҷтимоии мамлакат дар соли 2020-2025 аз он шаҳодат медиҳад, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ислоҳоти молиявӣ, иқтисодию иҷтимоӣ идома ёфта, рушди устувори соҳаҳои иқтисодиёт ва паст кардани сатҳи камбизоатиро таъмин намудааст.

Мутобиқи моддаи 1 боби I Конуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи амният» мафҳумҳои «амнияти миллӣ», «манфиатҳои миллӣ», «манфиатҳои ҳаётан муҳим», «амнияти берунӣ» ва «амнияти дохилӣ» чунин шарҳ дода мешаванд:

- амнияти миллӣ- ҳолати муҳофизатии манфиатҳои ҳаётан муҳими кишвар аз таҳдидҳои воқеӣ ва эҳтимолии дохиливу берунӣ;

- манфиатҳои миллӣ - маҷмӯи эҳтиёҷоти сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва эҳтиёҷоти дигари Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки аз амалишавии онҳо қобилияти давлат дар таъмини ҳифзи ҳуқуқҳои конститутсионии инсон ва шаҳрванд, арзишҳои ҷамъият ва ниҳодҳои асосии давлатдорӣ вобаста мебошад;

- манфиатҳои ҳаётан муҳим – маҷмӯи эҳтиёҷоте, ки аз қоньгардонии онҳо мавҷудият ва рушди шахсият, ҷамъият ва давлат вобаста мебошад;

- амнияти берунӣ – ҳолати муҳофизатии манфиатҳои миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз таҳдидҳои, ки аз ҷониби давлатҳо, ташкилотҳо ва шаҳрвандони хориҷӣ бармеоянд;

- амнияти дохилӣ бошад, ҳолати муҳофизатии манфиатҳои ҳаётан муҳими шахсият, ҷамъият ва давлат аз таҳдидҳои дохилӣ, мебошад;

- таҳдидҳо ба амният – маҷмӯи шароит, раванд ва милҳое, ки барои амалишавии манфиатҳои миллӣ монеа мешаванд ё ба онҳо хатар ба вуҷуд меоранд.

Аз ин рӯ, мубориза бо ҷиноятҳо дар соҳаи иқтисодиёт, яке аз рукнуҳои муҳими таъмини беҳатарии иқтисодии мамлакат ба шумор меравад. Таҳдиди беҳатарии иқтисодии Тоҷикистон бошад, хусусиятҳои гуногун аст. Агар хатари махсус дар марҳилаи ҳозира, ин иқтисоди ҷиноятпеша ва ришвахӯрӣ дар соҳаи идории иқтисодӣ, интиқоли ҷинояткоронаи арзишҳои миллию фарҳангӣ, зеҳнӣ ва асьор ба хориҷа бошад, пас дар заминаи дастовардҳои навтарини соҳаҳо ва воситаҳои гуногуни алоқаҳои коммуникатсиониву электронӣ, алалхусус компютерӣ ва интернет унсурҳои нави хатари умумибашарӣ падидаи омада истодаанд, ки метавонанд сарҳадҳоро шикаста, ба махфитарин кашфиётҳои иқтисодӣ, ҳарбӣ ва ҳатто ракетаҳои ҳадафзан ва силоҳҳои ядрӣ роҳ ёбанд.

Бинобар ин, сарфи назар аз он, ки ба воситаи дастовардҳои навтарини соҳаи компютериву алоқаҳои электронӣ, аз як тараф, имкониятҳои мо дар кори тарғибу муаррифии Ҷумҳурии Тоҷикистон даҳҳо маротиба афзояд, аз тарафи дигар тавассути он ба маҷрои беинтиҳои ахбор, ба фазои иттилоотии ҷаҳон

бипайвандем ҳам, мо бояд дар алоқамандӣ бо равандҳои ҷаҳонӣ таҳлил ва ҳалли проблемаи таъмини бехатарии иқтисодии ҷумҳуриро тақвият бахшида, баъдан аз дастовардҳои бехатарии дигар мамлакатҳо бархурдор шавем.

Ҳамзамон чунин ҷинойтҳо, ба монанди қочоқи аслиҳа, моддаҳои радиоактивӣ, маводи стратегӣ, баҳусус маводи нашъаовар, инчунин амалиёти ғайриқонунии компютерӣ ва асьор, ба мамлакат на танҳо зарари иқтисодӣ мерасонанд, балки мустақиман ба таъмини бехатарии давлат таҳдид мекунанд.

Бинобар ин, имрӯз дар байни вазифаҳои мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон ба амалӣ гардонидани тадбирҳои ҳимояи бехатарии давлат, аз ҷумла бехатарии иқтисодии он таваҷҷуҳи зиёд зоҳир кардан аз манфиат ҳолӣ нест. Дар ин маврид ба объектҳои асосии бехатарӣ бояд инҳо дохил карда шуда, ҳаматарафа мавриди омӯзиш қарор дода шаванд:

- шахсият: ҳаёт, саломатӣ, ҳуқуқ ва озодии он;
- ҷомеа: арзишҳои моддӣ ва маънавии он;
- давлат: сохти конституционӣ, истиқлолият ва тақсимопазирии қаламрави он.

Санадҳои қонунгузори амалкунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки ба масъалаҳои амнияти иқтисодии мамлакат дахл доранд, қонунӣ будани ташкили системаҳои марбутаи таъмини бехатарӣ ва барои ин кор кардани сохторҳои махсус ва институтҳои давлатиро тасдиқ мекунанд. Аммо бехатарии иқтисодӣ монанди дигар намудҳои бехатарӣ дар натиҷаи гузаронидани сиёсати ягонаи давлатӣ дар соҳаи таъмини бехатарӣ, системаи тадбирҳои иқтисодӣ, сиёсӣ, ташкилӣ ва хусусиятҳои дигар бо дарназардошти таҳдидҳои якхела ба манфиатҳои ҳаётан муҳими шахсият, ҷомеа ва давлат ба даст меоянд.

Бештари ваколатҳои мақомоти гумрук ҳамчун мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ба соҳаи таъмини тадбирҳои ҳуқуқӣ ва мубориза бо ҷинойткорӣ қонуншиканиҳо дар соҳаи иқтисодӣ бахшида шудаанд. Мақомоти гумрук дар ин маврид дар ҳудуди салоҳияти худ дар таъмини тамоми тадбирҳои зикргардида, ба ғайр аз тадбирҳои ҳарбӣ иштирок намуда, фаъолияти фаврию ҷустуҷӯиро анҷом медиҳад. Дар бораи ҳодисаҳо ва амалиётҳои ба бехатарии давлатӣ, иқтисодӣ ва экологии Ҷумҳурии

Тоҷикистон таҳдидкунанда маълумотҳо ба даст оварда, дар аксари мавридҳо дар татбиқи тадбирҳои махсуси бехатарии иқтисодӣ иштирок менамояд.

Дар ин давра дар кишвар зиёда аз 2000 корхонаи истеҳсоли бунёд гардида, ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ нисбат ба солҳои аввали соҳибистиқлолӣ қариб чор баробар афзоиш пайдо Маҳз барои ҳамин тезонидани чараёни диверсификатсияи истеҳсолоти ба содирот нигаронидашуда ва тақвияти рушди содирот бо мақсади коркарди ниҳони ашёи саноатӣ, аз ҷумлаи истихроҷи маъдан, коркарди металл сангҳои қиматбаҳо ва маҳсулоти кишоварзӣ, аз қабилӣ пахта ва меваю сабзавот, талаботи бозори ҷаҳонии имрӯза ҳаст. Аз тарафи дигар, таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки рушди содирот асосан аз ҳисоби корхонаҳои саноатии солҳои охир бунёдгардида таъмин шуда, гуногуншаклии содирот ҳоло ҳам дар сатҳи зарурӣ роҳандозӣ карда нашудааст.

Аз ин рӯ, барои афзоиш додани ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти содиротӣ бо арзиши баланди иловашуда ва ба роҳ мондани истеҳсоли молҳои ивазкунандаи воридот таҳияи ҳарчи зудтари лоиҳаи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи дастгирии содирот ва баланд бардоштани қобилияти рақобат» бо мақсади суръат бахшидан ба рушди иқтисодии кишвар ба миён омадааст.

Дар робита ба ин, яке аз вазифаҳои муҳими мақомоти гумрук нисбати рушди минбаъдаи низоми хизматрасонии гумрукӣ, кор карда баромадани усулҳои замонавӣ ва ғояҳои илман асоснок бо мақсади ташкил ва идоракунии раванди тиҷорати хориҷӣ барои баланд бардоштани сифат ва самаранокии фаъолияти гумрукӣ буда, нисбати моҳият ва хусусиятҳои хоси хизматрасонӣ таҳия ва қабули талаботҳои навро талаб менамояд.

Аз ин рӯ, ба ақидаи мо, дар баробари роҳандозӣ шудани Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2030, “Консепсияи рушди мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон” бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 31 октябри соли 2008, №525 ва “Барномаи миёнамуҳлати рушди мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020-2024” бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 ноябри соли 2019,

№537 ва дар таҳрири нав кор карда баромадани концепсия ва стратегияи илман асоснок оид ба рушди мақомоти гумрук, дар асоси низоми хизматрасониҳои муосири гумрукӣ бо дарназардошти масъалаҳои муҳими иҷтимоию иқтисодӣ, ҳуқуқию руҳиявӣ, илмию техникӣ ва ташкилию инноватсионӣ оид ба фаъолгардони ба рушди хадамоти гумрук таъсиррасон хело ҳам саривақтӣ аст.

Адабиёт

1“Концепсияи рушди мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон” бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 31 октябри соли 2008, №525.

2.“Барномаи миёнамуҳлати рушди мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020-2024” бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 ноябри соли 2019, №537.

3. Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2030.-Душанбе, 2016.

УДК 338.4:338.47:338.465.4(575.3)

Раджабов Комрон Раджабович, кандидат экономических наук, доцент Таджикского государственного университета коммерции (г. Душанбе)

**ОРГАНИЗАЦИОННЫЕ ОСНОВЫ
ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ И РАЗВИТИЯ УСЛУГИ
ЧАСТНОГО ПАССАЖИРСКОГО АВТОМОБИЛЬНОГО
ТРАНСПОРТА ОБЩЕГО ПОЛЬЗОВАНИЯ В УСЛОВИЯХ
ЦИФРОВИЗАЦИИ**

В статье рассмотрены организационные основы функционирования и развития услуги частного пассажирского автомобильного транспорта общего пользования в условиях цифровизации. Особое место уделено месту и роль пассажирского автомобильного транспорта, изучению основных общесистемных проблем развития транспортной отрасли, приоритетных направлений государственной транспортной политики, мировым тенденциям развития транспорта, требования к экологичности транспорта, основными принципами организации и осуществления транспортного обслуживания населения. Кроме того, выделены требования к городской маршрутной системе, приоритетному развитию городского пассажирского транспорта и развитию услуги частного пассажирского автомобильного транспорта общего пользования в условиях цифровизации

Ключевые слова: транспорт, организационные основы, пассажирский автомобильный транспорт общего пользования, услуги частного транспорта, требования, маршрутная сеть, цифровизации

В современных условиях инновационного развития экономики значительно возрастает роль пассажирского автомобильного транспорта общего пользования в том числе частного транспорта в удовлетворении спроса населения в услугах. Важно заметить, что существующая транспортная система состоит из совокупности транспортной инфраструктуры, автотранспортных предприятий, транспортных средств и системы управления. Также единая транспортная система подразумевают совокупность всех видов транспорта, связанных экономическими, технологическими, техническими и нормативно-правовыми взаимоотношениями. Однако каждый вид транспорта имеет свою сферу эффективного использования.

В Республике Таджикистан ведущую роль играет автомобильный транспорт при оказании услуги населению, которая развивается ускоренными темпами, как наиболее массовый вид транспорта для перевозки пассажиров и грузов, а также обеспечения розничной торговли, малого бизнеса, систем производственной логистики. Он также считается единственным видом транспорта в сельскохозяйственных регионах при перевозке пассажиров и грузов.

Нами установлено, что автомобильный транспорт имеет самую широкую сферу использования: в городе, пригороде, в межрегиональном, междугородном и международном сообщении и в сочетании других видов транспорта широко используется в качестве различных видов транспортных услуг.

С другой стороны, транспортная система считается основной компонент производственной инфраструктуры государства, а ее развитие считается одной из приоритетных задач государственной деятельности. Также развитие и модернизация сферы транспорта являются факторами, стимулирующими социально-экономическое развитие страны, повышение уровня жизни, укрепляющими, а также территориальную целостность.

Анализ транспортной политики Таджикистана показывает, что приоритетные направления государственной транспортной политики, обеспечивают достижение стратегических целей по следующим основным аспектам регулирования и управления: «управление транспортной системой; совершенствование финансирования и инвестиционной деятельности; повышение эффективности использования государственного имущества; регулирование рынка транспортных услуг; развитие транспортной инфраструктуры; рационального использования транспорта различных видов собственности; международная деятельность; совершенствование транспортной техники, транспортных технологий и развитие транспортного машиностроения; гармонизация развития транспортной системы и повышение ее безопасности в трансформационных условиях».

На основе оценки мировых тенденции в развитии транспорта установлен, что: «закончен период протекции по отношению к видам транспорта и перевозчикам [1]. Усилия большинства стран направлены на повышение конкурентоспособности национального транспорта и отказ от системы квот, а также от тарифных и других ограничений. Их заменяет гармонизация транспортного

законодательства; рынок транспортных услуг стал усложняться, все сегменты транспортного процесса и логистики стали интегрироваться. Это привело к развитию транспортной инфраструктуры нового типа – транспортно-складским и товаротранспортным комплексам, которые образовали объединённую систему взаимодействия; транспортные центры стали управляющими элементами системы, что позволило оптимизировать «сквозные» тарифы. Это привело к переходу точки прибыльности из процессов физической перевозки в область транспортно-логистических услуг и особенно усиливаются требования к экологичности транспорта. Поэтому целесообразным считаем стремление поддерживать приемлемый удельный вес транспортной составляющей в цене конечной продукции при соблюдении жёстких норм по экологии и безопасности».

В новых условиях также считаем целесообразным выделить основные общесистемные проблемы развития транспортной отрасли предусматривающий «учета наличие территориальных и структурных диспропорций в развитии транспортной инфраструктуры; недостаточного уровня доступности транспортных услуг для населения, мобильности трудовых ресурсов; недостаточного качества транспортных услуг; низкого уровня экспорта транспортных услуг, в том числе использования транзитного потенциала; недостаточного уровня транспортной безопасности, а также усиление негативного влияния транспорта на окружающую среду».

В качестве другого важного приоритета государственной политики в сфере пассажирского транспорта, особенно частного пассажирского автомобильного транспорта общего пользования является переход к инновационному развитию, обеспечивающему обновление основных фондов, эффективную работу и взаимодействие различных видов транспорта, улучшение транспортной доступности населения и интеграцию с транспортными системами соседних стран региона. Кроме того, внедрение новых наукоёмких технологий позволит обеспечить комплексное сбалансированное развитие всех видов транспорта, повысит уровень безопасности населения на транспорте и производительность транспортных систем.

Поэтому в этих условиях приоритетным считаем решения указанной проблемы на основе создания интеллектуальных

транспортных систем (ИТС), комплексное внедрение, которая позволит повысить пропускную способность и производительность транспортных систем на 15-20 % без привлечения значительных капитальных вложений в строительство и реконструкцию инфраструктуры. Здесь важным считаем применения механизма государственно-частного партнерства с привлечением бизнеса, науки и общественности. При этом формирование и совершенствование нормативной базы создания и функционирования ИТС, её гармонизации с международными нормативными актами и стандартами, которая позволит эффективно внедрять ИТС, а в перспективе сформировать условия для их интеграции в транснациональные ИТС.

С другой стороны, в новых условиях развития экономики усиливается взаимосвязь развития транспортной отрасли с развитием других отраслей экономики и социальной сферы, а также значительно в условиях глобализации мировой экономики, приводит к значительному увеличению межгосударственных связей.

В республике в основном созданы организационные основы функционирования и развития услуги транспорта общего пользования, особенно частного пассажирского автомобильного транспорта в условиях цифровизации. В целом это дало возможность значительному росту роли и значение пассажирского автомобильного транспорта общего пользования (общественный транспорт), которая состоит из транспортные средства, предназначенные для перевозки групп людей в рамках общественной или коммерческой системы пассажирских перевозок различных видов собственности, особенно частного пассажирского автомобильного транспорта. В последние годы значительно возросло количество частного автомобильного транспорта, а также электрического транспорта. Поэтому целесообразным считаем выделения и учета ряда особенностей общественного транспорта: «доступность услуги для широких слоёв населения; возвратный характер перемещения, его регулярная и интенсивная повторяемость для большинства пассажиров соответствующего маршрута на протяжении длительного времени; отсутствие институциональных посредников в приобретении услуги по перевозке (индивидуальный и прямой характер акта покупки проездных документов); обязательное участие местных властей в регулировании этим сектором, координации и надзора за деятельностью перевозчиков -

исполнителей услуги по перевозке. Кроме того, проездные документы могут различаться по типу регистрации, виду носителя и маршруту следования транспортного средства [4,5].

Также особенно важным считаем выделения следующих основных принципов организации и осуществления транспортного обслуживания населения частным пассажирским автотранспортом общего пользования: «безопасность при выполнении перевозок пассажиров и багажа; качественное транспортное обслуживание населения; доступность транспортных услуг для населения, в том числе для инвалидов и иных маломобильных групп населения; гарантированность предоставления услуг транспортом общего пользования; сочетание государственного регулирования и рыночных отношений в сфере транспортного обслуживания; создание единого транспортного пространства; равный доступ на рынок транспортных услуг перевозчиков различных видов собственности в едином правовом и экономическом порядке; ответственность государственных органов и местных Хукуматов за обеспечение потребностей населения в перевозках пассажиров и багажа» [7].

Другим важным направлением считаем усиления требования к маршрутной системе с целью обеспечения минимальное время поездки пассажиров, включая время подхода к остановочному пункту и ожидания транспорта; ее соответствие основным направлениям и характеристикам пассажиропотоков; имеющимся ресурсам предприятий и возможностям их развития; скоординированность с узлами внешних связей и между различными видами городского пассажирского транспорта; поддержание стабильности трасс прохождения маршрутов и расписаний; обеспечение возможности масштабирования в соответствии с изменением спроса в пространстве и времени, допуска частных перевозчиком к проводимым конкурсам и др.

В трансформационных условиях целесообразным считаем обоснование и разработки приоритетов по развитию городского пассажирского транспорта, предусматривающий: «строгая иерархия маршрутной системы; интеграция видов общественного и частного городского пассажирского транспорта; формирование коридоров приоритетного движения и выделение обособленной транспортной территории; обеспечение максимальной скорости и регулярности сообщения; соответствие режимов обслуживания маршрутной сети

пропускной способности коридоров приоритетного движения»[2,3,4,5]. При этом важно заметить, что общественный транспорт движется по заранее установленным маршрутам, которые перевозчик описывает, указывая способ перемещения, размер и форму оплаты проезда [8].

На наш взгляд, важным следует также считать разработку рекомендаций по совершенствованию организационных основ функционирования и развития услуги частного пассажирского автомобильного транспорта общего пользования в условиях цифровизации. Цифровизация дает возможность улучшить качество оказания услуг населению, своевременно оплатить проезд, выбрать оптимальный режим поездок, эффективно использовать свободное время, оптимизации маршрутной сети, разработку рациональных графиков движения транспортных средств, рационально использовать электрический транспорт, своевременно заказать услуги по перемещению, решить вопросы экологии и зелёной экономики, а также повысить эффективность работы государственных и частных автотранспортных средств при оказании услуги пассажирам в городах Таджикистана.

Литература

1. Градостроительство. Планировка и застройка городских и сельских поселений. Актуал. редакция СНиП 2.07.01-89, СП 42.133330.2011 / Министерство регионального развития Российской Федерации. - М, 2010. – 113 с.

2. О разработке целевой программы города Москвы «Создание системы единого городского парковочного пространства»// Постановление Правительства Москвы от 20.02.2007 № 99-пп.

3. Рахматуллина А.Р. Методические положения повышения качества услуг городского общественного транспорта: дисс...канд.экон наук/08.00.05/ Альбина Рустамовна Рахматлина.- Самара, 2014.-147с.

4. Скирковский С.В. Организация перевозок пассажиров с обоснованием параметров системы городского маршрутизированного транспорта: автореферат дисс..канд.экон.наук: :05.22.10 Сергей Владимирович Скирковский.- Минск. 2018.-27с.

5. Файзуллоева С.Дж. Развитие системы организации управления услугами городского пассажирского автомобильного транспорта (на материалах города Душанбе): дисс...канд.экон. наук: .00.05/ Сарвиноз Джуаевна Файзуллоева.-Душанбе, 2019 ,- 137с.

6. Фишельсон, М.С. Транспортная планировка городов.– М.: Высшая школа, 1985. – 239 с.

7. erochtimes.ru (дата обращения 10.12.2025)

8. ru.wikipedia.org (дата обращения 15.12.2025).

УДК 339.543

Турсунзода Хушрӯз Муталиб, сардори кафедраи
“Иқтисодиёт, ҳуқуқ ва фанҳои махсус”-и Донишкалаи тақмили
иқтисоси Хадамоти гумрук, н.и.и., майори хадамоти гумрук
Соҳибов Ф.Ҳ., н.и.и., мудири кафедраи “Технологияи
иттилооти дар иқтисодиёт”-и ДДМИТ

ФАЪОЛИЯТИ МАҚОМОТИ ГУМРУК ҲАМЧУН ОМИЛИ РУШДИ УСТУВОР ВА ИҚТИСОДИ САБЗ

Дар мақола фаъолияти мақомоти гумрук ҳамчун омил
рушди устувор ва иқтисоди сабз дида баромада шудааст

Вожаҳои калидӣ: фаъолияти мақомоти гумрук, омил,
рушди устувор, иқтисоди сабз

Дар даҳсолаҳои охир масъалаи гузариш ба рушди устувор
ва ҳифзи муҳити зист ба яке аз самтҳои калидии сиёсати ҷаҳонӣ
табдил ёфтааст. Афзоиши истеъмоли захираҳои табиӣ,
тағйирёбии иқлим, ифлосшавии муҳити зист ва камшавии
манбаҳои барқарорнашаванда, давлатҳоро водор месозад, ки
моделҳои нави рушди иқтисодиро ҷорӣ намоянд.

Дар ин замина мафҳуми иқтисоди сабз ҳамчун роҳи
ҳамоҳангсозии рушди иқтисодӣ, ҳифзи муҳити зист ва таъмини
адолати иҷтимоӣ ташаккул ёфтааст. Ҷумҳурии Тоҷикистон
ҳамчун кишвари рӯ ба рушдоварда, ки дорои иқтисодии баланди
захираҳои табиӣ ва энергетикаи барқароршаванда мебошад,
гузариш ба иқтисоди сабзро яке аз самтҳои муҳими сиёсати
давлатӣ қарор додааст. Дар ин раванд мақомоти гумрук ҳамчун
унсури муҳими низомии идоракунии давлатӣ ва танзимкунандаи
ҷараёнҳои савдои хориҷӣ нақши калидӣ мебозанд.

Дар мақолаи мазкур таҳлили самтҳои афзалиятноки
фаъолияти мақомоти гумрук дар давраи татбиқи иқтисоди сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, муайян намудани мушкилот ва
пешниҳоди тавсияҳои илмӣ-амалӣ ҷиҳати тақмили фаъолияти
онҳо мебошад.

Иқтисоди сабз ҳамчун модели рушди иқтисодӣ ба
истифодаи самараноки захираҳои табиӣ, коҳиши партовҳои
зараровар, рушди технологияҳои аз ҷиҳати экологӣ тоза ва
беҳбуди сифати зиндагии аҳоли нигаронида шудааст. Тибқи

концепсияҳои байналмилалӣ, иқтисоди сабз бояд ҳамзамон афзоиши иқтисодиро таъмин намуда, таъсири манфӣ ба муҳити зистро коҳиш диҳад. Барои кишварҳои чун Тоҷикистон иқтисоди сабз имконият фароҳам меорад, ки: амнияти энергетикӣ таҳким ёбад; вобастагӣ аз манбаҳои беруна коҳиш дода шавад; сармоягузориҳо ба технологияҳои муосир ҷалб гарданд; рушди иҷтимоиву иқтисодӣ устувор таъмин карда шавад.

Мақомоти гумрук яке аз ниҳодҳои калидии давлатӣ мебошад, ки тавассути он сиёсати иқтисодии савдои хориҷӣ, амнияти иқтисодӣ ва беҳатарии иқтисодӣ амалӣ мегардад. Дар шароити татбиқи иқтисоди сабз фаъолияти мақомоти гумрук аҳамияти нав касб менамояд. Зимнан нақши мақомоти гумрук дар ин раванд асосан дар самтҳои зерин зоҳир мегардад: ниг ба ҷадвали 1.

Ҷадвали 1

Фаъолияти мақомоти гумрук дар самти иқтисоди сабз

1	Танзими воридот ва содироти молҳо бо дарназардошти талаботи экологӣ;
2	Пешгирии гардиши ғайриқонунии партовҳо ва молҳои ба муҳити зист зараровар;
3	Мусоидат ба воридоти технологияҳои сабз;
4	Татбиқи стандартҳо ва ўҳдадорҳои байналмилалӣ дар соҳаи муҳити зист

Муссалам аст, ки дигар самтҳои фаъолияти мақомоти гумрук низ аз қабилӣ такмили сиёсати тарифӣ ва ғайритарифӣ яке аз самтҳои муҳими фаъолияти мақомоти гумрук дар давраи иқтисоди сабз, ҷорӣ намудани сиёсати тарифие мебошад, ки рушди технологияҳои аз ҷиҳати экологӣ тозаро ҳавасманд намояд. Паст кардани бочҳои гумрукӣ ё додани имтиёзҳо барои воридоти таҷҳизоти энергетикаи барқароршаванда, техникаи каммасраф, технологияҳои истеҳсолии муосир ва технологияҳои сабз метавонад рушди ин соҳаҳоро суръат бахшад. Бояд қайд намуд, ки имрӯз тибқи моддаи 345 Кодекси гумрук нисбати технологияҳои муосир истеҳсоли имтиёзҳои гумруки пешбини гардидаанд, ки ин ҷиҳати рушди иқтисодии содиротии кишвар нақш гузошта, инчунин ҳавасмандкунии воридкунандагони

молҳои мазкур гардидааст. Ҳамзамон, маҳдуд ё манъ намудани воридоти молҳои, ки ба муҳити зист зарари ҷиддӣ мерасонанд, яке аз василаҳои муҳими сиёсати гумрукӣ ба ҳисоб меравад.

Дар самти тақвияти соҳаи ҳифзи муҳити зист бояд бо дарназардошти талаботи экологӣ назорати гумруки амалӣ гардада, ин самт дар бар гирад:

-ошкор ва пешгирии воридоти партовҳои саноатӣ ва моддаҳои хатарнок;

-назорати гардиши маводи кимиёвӣ ва захрнок;

-ҳамкорӣ бо мақомоти ҳифзи муҳити зист ва дигар сохторҳои марбута. Тақвияти ин самт ба таъмини амнияти экологӣ ва иҷрои ўҳдадориҳои байналмилалӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон мусоидат менамояд.

Дигар самт ин рақамикунонии фаъолияти гумрук ҳамчун унсури иқтисоди сабз мебошад. Рақамикунонии расмиёти гумрукӣ яке аз омилҳои муҳими коҳиши таъсири манфӣ ба муҳити зист мебошад. Ҷорӣ намудани ҳуҷҷатгузори электронӣ, низоми «гумруки бидуни коғаз», коркарди автоматии маълумот ва истифодаи системаҳои идоракунии хавфҳо боиси: кам шудани истифодаи коғаз; сарфаи вақт ва захираҳо; коҳиши партовҳо ва истеъмоли энергия мегардад. Дар ин самт низ мақомоти гумрук аз 1 октябри соли 2025 пурра барномаи АСИКУДАИ ҷаҳони ҷиҳати барасмиятдарории гумрукии молу воситаҳои нақлиёт татбиқ намудааст, ки имрӯз пурра ҳамаи амалиётҳои воридотию содироти ба воситаи ин барнома амали мегарданд. Инчунин корхонаи воҳиди давлатии “Равзанаи ягона” аз моҳи сентябри соли 2020 ҷори гардида дар он 12 мақомоти давлати шомил мебошанд ва ин гирифтани ҳуҷҷатҳои иҷозатдиҳиро аз ҷониби субъектони фаъолияти иқтисоди хориҷӣ содда ва аз лиҳози вақт манфиатовар мебошад.

Системаи идоракунии хавфҳо (тавакал) дар мақомоти гумрук бояд хавфҳои экологиро низ дар бар гирад. Ин имкон медиҳад, ки назорат ба самтҳои дорои хавфи баланд равона гардида, захираҳои давлатӣ самаранок истифода шаванд. Ин самти фаъолиятро низ мақомоти гумрук тибқи модаҳои 447,448 ва 449-и Кодекси гумрук дар доираи назорати содироти амали менамояд.

Дар шароити амали шабии иқтисодӣ сабз зарурати баланд бардоштани сатҳи таҳассус ва фарҳанги экологии кормандони мақомоти гумрук яке аз шартҳои муҳими нақши мақомоти гумрук дар татбиқи иқтисоди сабз мебошад. Омӯзиш ва бозомӯзии кормандон дар самти қонунгузории экологӣ, стандартҳои байналмилалӣ ва технологияҳои муосир бояд мунтазам сураат гирад.

Ҷумҳурии Тоҷикистон дорои иқтисодии бузурги гидроэнергетикӣ ва захираҳои табиӣ барқароршаванда мебошад. Дар ин замина мақомоти гумрук тадриҷан воридоти таҷҳизоти энергетикаи сабзро дастгирӣ менамоянд; содироти маҳсулоти аз ҷиҳати экологӣ тозаро ҳавасманд мегардонанд; қонунгузории гумрукиро бо стандартҳои байналмилалӣ ва бо талабот ва тавсияҳои Соҳмони Умумиҷаҳонии Гумрук мутобиқ менамояд.

Ҳамин тариқ таҳқиқот нишон медиҳад, ки татбиқи иқтисоди сабз дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мақомоти гумрукро вазифадор менамояд, ки фаъолияти худро мутобиқ ба талаботи нави экологӣ ба роҳ монад. Самтҳои афзалиятнок, аз ҷумла сиёсати тарифии сабз, назорати экологӣ, рақамикунонӣ, идоракунии хавфҳо (таввакал) ва рушди захираҳои инсонӣ, метавонанд ба рушди устувори иқтисоди миллӣ мусоидат намоянд. Дар маҷмӯъ дар ҳолати тадриҷан ташаккул додани фаъолияти мақомоти гумруки кишвар дар самтҳои болозикр он метавонад ба яке аз механизмҳои калидии татбиқи иқтисоди сабз ва таъмини амнияти иқтисодӣ, экологӣ нақши назаррас дошта бошад.

Адабиёт

1, Барномаи Созмони Милали Муттаҳид оид ба муҳити зист. Гузориш дар бораи иқтисоди сабз. – Найроби, 2019.

10. Созмони ҷаҳонии гумрук. Гумрук ва рушди устувори муҳити зист. – Брюссел, 2021.

11. Турсунзода Х.М. Монография Такмили механизми идоракунии низоми гумруки Тоҷикистон “ соли 2024 Душанбе 178 саҳ

12. Абдуқодирзода Ҷ.К. Монография “Совершенствование системы организации таможенного контроля товаров и транспортных средств” соли 2025 ш. Душанбе 195 саҳ

13. Раҳматзода, Р. Нақши равандҳои таъминоти иттилоотӣ дар низоми гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити рақамикунонӣ / Р. Раҳматзода, Ф. Ҳ. Соҳибов // Паёми Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон. – 2023. – No. 2-1(46). – Р. 7-10. – EDN MVLGTL.

14. Ғаюрий Раъно Саидмурод Монография “Масоили мукамалгардонии истифодаи низоми гумрукӣ дар ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2025 ш. Душанбе 207 саҳифа ”

15. Портер М., ван дер Линде К. Муҳити зист ва рақобатпазирии иқтисод // Маҷаллаи илмӣ, 2017.

16. Стратегияи рушди иқтисоди сабз дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2023.

17. Созмони ҳамкории иқтисодӣ ва рушд. Савдо ва муҳити зист. – Париж, 2020.

18. Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2004 бо тағйиру иловаҳо.

УДК 339.453 (575.3)

ТАҲСИЛОТИ КАСБӢ ВА РУШДИ ИХТИСОСИ ФАЪОЛИЯТИ ГУМРУКӢ – ТАҶРИБАИ ОМОДАСОЗИИ КАДРҶО ВА ПАЙВАНДИ ИЛМУ АМАЛИЯ

Таҳсилоти касбӣ ва рушди ихтисоси кадрҷо дар мақомоти гумрук яке аз омилҳои муҳим барои баланд бардоштани самаранокии идоракунии расмиёти гумрук ва таъмини амнияти иқтисодӣ мебошад. Мақолаи пешниҳодшуда таҷрибаҳои Тоҷикистонро дар тайёр кардани кадрҷо ва пайванди назария ва амалия таҳлил мекунад, ҳамзамон муқоиса бо таҷрибаи Япония ва Олмон пешниҳод мешавад. Мушкилот, пешрафт ва дастовардҳои соҳа баррасӣ гардида, роҳҳои такмили низоми таҳсилоти касбӣ ва рушди кадрҷо пешниҳод шудаанд. Ин тадбирҷо ба баланд бардоштани малакаи кормандон, мутобиқсозии барномаҳо ба талаботи ҷаҳонӣ ва тақвияти ҷамоҳангии илм ва амалия мусоидат мекунад.

Вожаҳои калидӣ: таҳсилоти касбӣ, оmodасозии кадрҷои гумрук, пайванди назария ва амалия, рақамисозии фаъолияти гумрук, дастоварди кадрҷо.

Таҳсилоти касбӣ ва рушди ихтисоси кадрҷо дар мақомоти гумрук барои рушди иқтисоди миллӣ ва амнияти савдои хориҷӣ аҳамияти калони стратегӣ дорад. Аз таҷрибаи Тоҷикистон бармеояд, ки оmodасозии кадрҷо бо пайвасти назария ва амалия ба самаранокии фаъолияти гумрук ва иҷрои қонунгузории иқтисодӣ бевосита таъсир мерасонад (Қонун «Дар бораи гумрук», моддаҳои 3–5). Дар шароити ҷаҳонишавӣ ва рақамисозии фаъолияти иқтисодӣ, мақомоти гумрук бояд ба кадрҷое такя кунанд, ки дар истифодаи технологияҳои муосир ва таҳлили маълумот малака дошта бошанд.

Муқоиса бо таҷрибаи Япония ва Олмон нишон медиҳад, ки ин кишварҷо ба таҳсилоти касбӣ аҳамияти махсус медиҳанд: дар Япония омӯзиш ва таҷрибаҳои амалӣ бо ҳам пайваст мебошанд ва мутахассисон бо истифода аз системаи рақамии идоракунии гумрук омода мешаванд; дар Олмон низ таълим дар ду сатҳ — назария ва амалӣ — ташкил шудааст, ки ба мутобиқшавии кадрҷо ба стандартҳои байналмилалӣ мусоидат мекунад.

Тоҷикистон низ дар чанд соли охир бо ҷорӣ кардани системаҳои электронӣ ва автоматикунони расмиёти гумрукӣ, таҳкими таҳсилоти касбӣ ва ҳамоҳангсозии донишгоҳҳо бо мақомоти гумрук қадамҳои муҳим гузоштааст.

Аммо мушкилот ҳам вучуд дорад: камбудии таҷрибаи амалӣ дар истифодаи технологияҳои рақамӣ, ҳамоҳанг набудани барномаҳои таълимӣ бо талаботи воқеии хизмат ва маҳдуд будани имкониятҳои байналмилалӣ барои омӯзиш. Роҳҳои ҳалли онҳо иборатанд аз тақвияти ҳамкориҳои байналмилалӣ, ҷорӣ кардани модулҳои амалӣ дар таҳсил ва истифодаи таҷрибаи пешрафтаи кишварҳои дигар.

Дастовардҳои соҳа низ назаррасанд: кадрҳо ба сатҳи мутахассиси баланд расидаанд, ҳамкориҳои илмию амалӣ тақвият ёфтааст ва муассисаҳои таълимӣ бо истифода аз таҷрибаи байналмилалӣ барномаҳои нав таҳия мекунанд, ки ба рушди фаъолияти гумрук ва таъмини амнияти иқтисодӣ мусоидат менамояд.

Омодасозии кадрҳо барои мақомоти гумрук дар Тоҷикистон давоми се даҳсолаи соҳибистиқлолӣ тадриҷан ташаккул ёфтааст. Аввалан, аз соли 1992 бо таъсиси Донишгоҳи давлатии тиҷорат ва кафедраи фаъолияти гумрук барномаҳои таҳсилоти касбӣ барои кормандони гумрук роҳандозӣ шуданд, ки ҳам назария ва ҳам таҷрибаи амалӣ дар бар мегирифт. Тибқи маълумоти расмӣ, дар солҳои 1995–2005 зиёда аз 500 корманди гумрук бо сатҳи бакалавр ва магистратура омода карда шуданд (Маълумоти Вазорати молияи ҚТ, 2006).

Таъҷубовар аст, ки таҷрибаи ҷаҳонӣ нишон медиҳад, ки мутобиқсозии таҳсил бо талаботи кори амалӣ самаранокии кадрҳоро хеле баланд мебардорад. Масалан, дар Япония кадрҳои гумрук ба таври систематикӣ бо таҷрибаҳои амалӣ дар бандҳои логистикӣ ва таҳлили хавфҳо омӯзонда мешаванд, ки ба ихтисоси онҳо нақши муҳим мебозад. Дар Олмон низ барномаҳои дуҷониба бо ширкатҳо ва хадамотҳои давлатӣ барои таҳсил ва таҷрибаҳои амалӣ ташкил шудаанд (Customs Training Center, 2020). Тоҷикистон бо ҷорӣ кардани курсу семинарҳои амалӣ ва ҳамкорӣ бо лоиҳаҳои байналмилалӣ қадамҳои нахустин ба сӯи таҷрибаи ин кишварҳоро гузоштааст.

Бо вучуди ин, мушкилот вучуд дорад: солҳои аввали соҳибистиқлоли камбуди кадрҳои омӯзгор ва таҷрибаҳои амалӣ, Ҳамоҳанг набудани барномаҳо бо талаботи воқеӣ ва маҳдуд будани дастрасӣ ба таҷрибаи байналмилалӣ мушоҳида мешуд. Ҳамзамон, дар солҳои охир бо таъсиси барномаҳои магистратура ва стажировка дар ҳадамотҳои байналмилалӣ, дар ҳамкорӣ бо Япония ва Олмон, сатҳи омодаسازی кадрҳо ба таври назаррас беҳтар шуд.

Дастовардҳои асосӣ инҳоянд:

омодаسازی кадрҳои баландихтисос, ки метавонанд системаи рақамӣ ва автоматии гумрукро идора кунанд;

таъсиси барномаҳои мутобиқ ба стандартҳои байналмилалӣ;

тақвияти пайванди илм ва амалия тавассути лоиҳаҳои тадқиқотӣ ва семинарҳои амалӣ.

Таҳсилоти касбӣ дар фаъолияти гумрук дар Тоҷикистон дорои сохтори марҳилавӣ ва тақсироти равшан мебошад, ки барои ҳар зинаи хизматчиёни давлатӣ ва мутахассисони нав равона шудааст. Дар Донишгоҳи давлатии тиҷорат ва кафедраи фаъолияти гумрук барномаҳо ба се сатҳ асосан ҷудо шудаанд: курсҳои кӯтоҳмуддат, бакалавр ва магистратура, инчунин семинарҳо ва стажировкаҳо дар мақомоти гумрук. Ин марҳилавият ба Ҳамоҳангسازی дониш ва малакаҳои амалӣ ва рушди ихтисоси кадрҳо равона шудааст (Қонуни ҶТ «Дар бораи гумрук», моддаҳои 12–14).

Дар барномаҳои бакалавр ва магистратура, омӯзиш ҳам назариявӣ ва ҳам амалӣ мебошад. Мавзӯҳои асосӣ: идоракунии хавфҳо, автоматизатсияи расмиёти гумрук, истифодаи технологияҳои иттилоотӣ ва зеҳни сунъӣ, таҳлили маълумоти савдои хориҷӣ. Ба ғайр аз таҳсил дар дохили кишвар, донишҷӯён имконият доранд ба лоиҳаҳои байналмилалӣ ва стажировкаҳои хориҷӣ, махсусан дар Япония ва Олмон, ҷалб шаванд. Масалан, дар Олмон системаҳои дуҷонибаи омӯзиш ва стажировка ба кадрҳо имконият медиҳад ҳам назария ва ҳам таҷрибаи амалӣ дар муассисаҳои давлатӣ ва ширкатҳои хусусӣ гиранд. Япония низ барои омодаسازی кадрҳо барномаҳои амалӣ бо истифода аз системаҳои рақамии идоракунии гумрук ташкил мекунад.

Барномаҳои кӯтоҳмуддат ва семинарҳо ба кормандон имкон медиҳанд, ки дар давоми чанд моҳ малакаи амалӣ ва дониши техниро такмил диҳанд, аз ҷумла бо барномаҳои электронӣ, системаи “гумруки рақамӣ” ва таҳлили хавфҳои савдои хориҷӣ. Ин роҳҳо барои таҳким ва устувории кадрҳо муҳим мебошанд, зеро онҳо ба омодагии фаврӣ ба вазифаҳои амалии мақомоти гумрук кӯмак мерасонанд.

Дастоварди асосӣ дар ин бахш ин аст, ки системаҳои омӯзишӣ бо талаботи байналмилалӣ мутобиқ карда шуда, кадрҳо ба сатҳи баландихтисос расонида мешаванд ва ҳамоҳангии назария ва амалия дар ҳама марҳилаҳои таҳсил таъмин аст. Ин модел ба мақомоти гумрук имкон медиҳад, ки бо истифодаи таҷрибаҳои ҷаҳонӣ ва технологияҳои нав, фаъолияти худро дар заминаи иқтисоди рақамӣ самаранок идора кунанд.

Пайванди мустақими илм ва амалия яке аз рӯкнҳои муҳими рушди фаъолияти гумрук ва таҳсилоти касбӣ мебошад. Дар Тоҷикистон, кафедраи фаъолияти гумрук барномаҳои таҳқиқотӣ ва лоиҳаҳои амалӣ роҳандозӣ кардааст, ки ба кормандон имконият медиҳанд донишҳои назариявӣ ва таҷрибаи илмиро дар вазъи воқеӣ татбиқ кунанд. Тибқи маълумоти Вазорати молияи ҶТ, дар 5 соли охир зиёда аз 70 лоиҳаи тадқиқотӣ бо мақсади такмили низоми электронӣ ва идоракунии хавфҳо гузаронида шудаанд (Маълумоти расмӣ, 2024).

Ин таҷриба ба таври возеҳ нишон медиҳад, ки оmodасозии кадрҳо бе пайванди назария ва амалия самаранок нест. Масалан, истифодаи системаҳои электронӣ (“гумруки рақамӣ”) дар расмиёти гумрук танҳо вақте самаранок аст, ки кормандон бо технологияҳои нав ва таҳлили маълумот дар амал хуб шинос бошанд. Муҳимияти ин пайваст дар қонуни ҶТ “Дар бораи гумрук” (моддаҳои 15–17) низ таъкид шудааст, ки таълими амалӣ ва таҷрибаҳои илмиро ҳамчун қисми оmodасозии кадрҳо эътироф мекунад.

Муқоиса бо таҷрибаи Япония ва Олмон нишон медиҳад, ки дар Япония кормандон ҳамзамон бо омӯзиши назариявӣ дар марказҳои омӯзишӣ дар таҷрибаи воқеии расмиёти гумрукӣ иштирок мекунанд, ки малакаи онҳо дар идоракунии хавфҳо ва автоматизатсияи равандҳо хеле баланд аст. Дар Олмон низ

низоми дучониба вучуд дорад: донишчӯён дар донишгоҳҳо таҳсил мекунад ва ҳамзамон дар хадамотҳои давлатӣ ва ширкатҳои хусусӣ стажировка мегиранд. Тоҷикистон низ бо ҷорӣ кардани семинарҳои амалӣ ва ҳамкорӣ бо лоиҳаҳои байналмилалӣ, қадамҳои аввалро ба сӯи таҷрибаи ҷаҳонӣ гузоштааст.

Мушкилот асосан дар он аст, ки барномаҳои назариявӣ ва таҷрибаҳои амалӣ ҳамеша ҳамоҳанг нестанд, инчунин дастрасӣ ба таҷрибаи байналмилалӣ маҳдуд аст. Роҳҳои ҳалли онҳо иборатанд аз тақвияти ҳамкорӣ бо муассисаҳои байналмилалӣ, ҷорӣ кардани модулҳои амалӣ дар таҳсил ва баланд бардоштани сатҳи малакаҳои рақамӣ ва таҳлилии кормандон.

Дастоварди асосӣ дар ин бахш он аст, ки пайванди назария ва амалия бо ҷорӣ кардани системаҳои электронӣ, лоиҳаҳои тадқиқотӣ ва стажировкаҳои байналмилалӣ тақвият ёфтааст, ки ба баланд бардоштани самаранокии фаъолияти гумрук ва рушди кадрҳо мусоидат мекунад.

Дар таҳсилоти касбӣ ва рушди кадрҳои гумрук дар Тоҷикистон ба назар мерасад, ки сатҳи омодагӣ дар чанд соли охир ба таври назаррас беҳтар шудааст. Бо ҷорӣ кардани барномаҳои бакалавр ва магистратура, семинарҳои амалӣ ва стажировкаҳои байналмилалӣ, кадрҳо ба сатҳи касбии баланд мерасанд. Тибқи маълумоти Вазорати молияи ҶТ, дар солҳои 2020–2025 зиёда аз 300 корманд аз курсу семинарҳои амалӣ ва лоиҳаҳои таҳқиқотӣ гузаштанд, ки имконият медиҳад онҳо дар системаи “гумруки рақамӣ” ва идоракунии хавфҳо самаранок кор кунанд.

Аммо мушкилот низ мавҷуд аст. Аввалан, барномаҳои таълимӣ ҳамеша ба талаботи воқеии кор ҳамоҳанг нестанд. Кормандон баъзан дониши назариявиро соҳиб мешаванд, аммо малакаҳои амалӣ дар истифодаи технологияҳои рақамӣ ё таҳлили маълумот каманд. Дуюм, дастрасӣ ба таҷрибаи байналмилалӣ маҳдуд аст. Муқоиса бо Япония ва Олмон нишон медиҳад, ки дар он кишварҳо омодагории кадрҳо бо таҷрибаҳои воқеӣ ҳамоҳанг ва бо стандарҳои байналмилалӣ мутобиқ мебошад. Дар Япония стажировка дар марказҳои логистикӣ ва марказҳои омӯзишӣ ҳатмӣ аст, дар Олмон бошад, ду сатҳ — таҳсил дар донишгоҳ ва стажировка дар хадамотҳои давлатӣ ва

ширкатҳо бо ҳам пайвастанд. Тоҷикистон барои расидан ба ҳамин сатҳ бояд ҳамкориҳои байналмилалиро тақвият диҳад ва барномаҳои амалӣ ва назариявиро ҳамроҳанг созад.

Роҳҳои ҳал инҳоянд: ҷорӣ намудани модулиҳои амалӣ, истифодаи технологияҳои иттилоотӣ ва зеҳни сунӣ, ҳамкориҳои густурда бо муассисаҳои байналмилалӣ ва тақвияти системаҳои бозомузӣ. Ин тадбирҳо ба баланд бардоштани самаранокии кадрҳо ва таъмини ҳамроҳангии назария ва амалия мусоидат мекунад.

Дастовардҳо низ назаррасанд: кадрҳо ба сатҳи касбии баланд расидаанд, пайванди илм ва амалия тақвият ёфтааст ва барномаҳои омӯзишӣ бо таҷрибаи ҷаҳонӣ мутобиқ карда шудаанд.

Таҳлилҳои анҷомдода нишон медиҳанд, ки таҳсилоти касбӣ ва рушди кадрҳои гумрук дар Тоҷикистон ба таври назаррас рушд кардааст, аммо ҳанӯз имкониятҳои такмил вуҷуд доранд. Омодасозии кадрҳо бо пайвасти назария ва амалия, ҷорӣ кардани системаҳои электронӣ ва “гумруки рақамӣ” ва ҳамкорӣ бо муассисаҳои байналмилалӣ ба баланд бардоштани самаранокии мақомоти гумрук мусоидат мекунад. Тибқи маълумоти Вазорати молия, дар солҳои 2020–2025 кормандони омодашуда 85% беҳтаринаи нишондиҳандаҳои самаранокии расмиёти гумрукро таъмин намуданд.

Аз муқоиса бо таҷрибаи Япония ва Олмон бармеояд, ки омодасозии кадрҳо бояд ҳамзамон бо омӯзиши назариявӣ ва таҷрибаҳои амалӣ сурат гирад. Дар Япония стажировкаҳои амалӣ ва барномаҳои электронӣ барои ҳар корманд ҳатмӣ мебошанд, дар Олмон низ ду сатҳ — донишгоҳ ва стажировка дар хадамотҳои давлатӣ ва ширкатҳо — ба ҳам пайвастанд. Тоҷикистон низ бо ҷорӣ кардани семинарҳо, стажировкаҳо ва барномаҳои магистратура қадамҳои нахустин гузоштааст, аммо ҳамроҳангсозии пурраи барномаҳо бо талаботи воқеии хизмати гумрук ҳанӯз ниёз ба такмил дорад.

Тавсияҳо барои рушди минбаъда:

Ҷорӣ намудани модулиҳои амалӣ дар ҳамаи сатҳҳои таҳсил, аз ҷумла курсу семинарҳо ва бозомузиҳо.

Такмили истифодаи технологияҳои рақамӣ ва зеҳни сунӣ дар барномаҳои омӯзишӣ.

Тақвияти ҳамкориҳои байналмилалӣ бо Япония, Олмон ва дигар кишварҳои пешрафта барои табодули таҷриба ва стажировка.

Танзими барномаҳо бо талаботи воқеии хизмати гумрук ва пайвасти кардани илм ва амалия.

Хулоса: ин тадбирҳо ба рушди кадрҳои баландсавб, беҳтар кардани самаранокии идоракунӣ расмиёти гумрук ва таъмин намудани амнияти иқтисодӣ дар Тоҷикистон мусоидат хоҳанд кард. Омодасозии кадрҳо бо истифодаи таҷрибаи ҷаҳонӣ ва технологияҳои нав ба муваффақияти минбаъдаи мақомоти гумрук ва рушди иқтисоди рақамӣ асос мегузорад.

Адабиёт

1. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи гумрук». - Душанбе, 2005.

2. Маълумоти расмӣ оид ба омодасозии кадрҳои гумрук. - Душанбе, Вазорати молияи ҶТ, 2024.

3. Customs Training Center, Germany, Annual Report 2020.

4. Japan Customs, Training and Education Programs, 2021.

5. Алиев М.Б. “Пайванди илм ва амалия дар фаъолияти гумрук”, Донишгоҳи давлатии тиҷорат, Душанбе, 2023.

6. Назаров Р.С. “Таҳсилоти касбӣ ва рақамисозӣ дар мақомоти гумрук”// Маҷаллаи «Идораи давлатӣ», 2022, №4, с. 45–60.

УДК 33.338

Умарзода З.М., номзади илмҳои иқтисодӣ, ДБССТ
(ш.Душанбе)

АФЗАЛИЯТ ВА МУШКИЛОТИ ПЕШНИҲОДИ ҚАРЗ ДАР ШАРАИТИ РАҚАМИКУНОНИИ ИҚТИСОДИЁТ

Мақола ба таҳлили афзалиятҳо ва мушкилоти пешниҳоди қарз дар шароити рақамикунонии иқтисодиёт бахшида шудааст. Дар мақола таъриф ва фарқияти қарздиҳии анъанавӣ ва рақамӣ, афзалиятҳои рақамӣ аз ҷумла дастрасӣ ба маблағгузорӣ, коҳиши хароҷот, суръат ва шаффофият, таҳлили хатари кредитӣ ва фарогирии молиявӣ баррасӣ шудааст. Ҳамчунин мушкилот ва хатарҳои қарздиҳии рақамӣ, нақши давлат ва ташкилотҳои молиявӣ, таҷрибаи байналмилалӣ ва самтҳои такмил пешниҳод карда мешаванд. Мақола барои таҳия ва амалӣ намудани сиёсати молиявӣ ва рушди экосистемаи рақамӣ дар кишварҳои рӯ ба рушд аҳамияти амалӣ дорад.

Вожаҳои калидӣ: қарздиҳии рақамӣ; рақамикунонии иқтисодиёт; хизматрасониҳои молиявӣ; афзалиятҳо; мушкилот ва хатарҳо; фарогирии молиявӣ; амнияти рақамӣ; танзим ва қонунгузорӣ

Рақамикунонии иқтисодиёт яке аз тамоюлҳои асосии рушди ҷаҳони муосир ба ҳисоб меравад, ки тибқи он технологияи иттилоотӣ ва рақамӣ ба равандҳои истеҳсоли, хизматрасонӣ, идоракунии ва муомилоти молиявӣ ворид карда мешаванд. Ин раванд на танҳо самаранокии иқтисодиро баланд мебардорад, балки шакл ва муҳтавои муносибатҳои иқтисодиро низ ба кулли тағйир медиҳад. Дар ин замина, бозори хизматрасониҳои молиявӣ, аз ҷумла пешниҳоди қарз, яке аз самтҳои асосии тағйироти рақамӣ ба шумор меравад, ки таъсири он ба суръат, шаффофият, дақиқӣ ва фарогирии молиявӣ хеле назаррас мебошад.

Татбиқи шаклҳои нави қарздиҳӣ, аз ҷумла қарздиҳии онлайн, мобилӣ ва платформаҳои технологияи молиявӣ, имконият медиҳад, ки дастраси аҳоли ва соҳибкорон ба манбаҳои молиявӣ васеъ гардида, равандҳои қарздиҳӣ содда ва шаффоф гардонда шаванд. Бо вучуди ин, рақамикунонии хизматрасониҳои молиявӣ ҳамзамон як қатор мушкилоти нави иқтисодӣ, ҳуқуқӣ ва амниятиро ба вучуд меорад, ки таҳлили

илмии онҳо барои таҳияи сиёсати давлатии устувор ва рушди бозори молиявии рақамӣ муҳим мебошад.

Рақамикунонии иқтисодиёт ҳамчун омили асосии рушди устувор ва рақобатпазирии миллӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ баромад мекунад. Ин раванд ба тағйирёбии сохтори иқтисод, баланд гардидани ҳосилнокии меҳнат ва коҳиши хароҷоти истеҳсолӣ мусоидат менамояд. Дар шароити рақобати ҷаҳонӣ кишварҳое, ки технологияҳои рақамиро зуд ва самаранок ҷорӣ мекунанд, имконият пайдо менамоянд, ки дар бозорҳои ҷаҳонӣ фаъолона ширкат варзида, ҷараёнҳои иқтисодии дохилиро низ оптимизатсия намоянд.

Аҳамияти рақамикунонии иқтисодиёт дар ҷанбаҳои зерин, аз ҷумла, баланд бардоштани самаранокии идоракунии давлатӣ ва хусусӣ, суръат бахшидани муомилоти иқтисодӣ, баланд бардоштани шаффофият ва аз байн бурдани коррупсия, таъмин намудани фарогирии иқтисодӣ ва рушди бозори нав — иқтисодиёти рақамӣ асос меёбад.

Бо дарназардошти ин, рақамикунонии иқтисодиёт ба унсури калидии рушди иҷтимоӣ иқтисодӣ ва тадриҷан беҳтар шудани сатҳи зиндагии аҳоли мубаддал мегардад.

Дар адабиёти иқтисодӣ маводи назарраси тадқиқотӣ оид ба беҳтар кардани фаъолияти қарздиҳӣ ва сиёсати қарзии муассисаҳои бонкӣ ҷамъ оварда шудааст. Дар байни муҳаққиқони ватанӣ, ки дар самти беҳтар кардани қарздиҳии бонкӣ ва сиёсати қарзӣ ҳиссаи худро гузоштанд, қайд кардан бамаврид аст: Макиш С.Б., Крупина Э.М. ва Кабдулшарипова А.М. [1, 2, 3]. Муаллифон, бо қайд кардани тамоюлҳои қарздиҳӣ ва хусусиятҳои ташаккули сиёсати қарзӣ дар марҳилаи муосир, ба зарурати навсозӣ ва ҷорӣ кардани навоариҳо дар раванди қарздиҳӣ ишора мекунанд.

Муаллифони хориҷӣ Шен Г., Лин Г., Оуянг А. таъсири омилҳои гуногунро ба сиёсати қарзии бонкҳои тиҷоратӣ таҳлил мекунанд ва фарқиятҳои мушаххаси кишварро дар фаъолияти бонкӣ муайян мекунанд [4]. Муаллифон Андерс К. ва Андреас С. таҳқиқоти маҳдудиятҳои қарзиро барои корхонаҳои хурду миёна ва нақши бонкҳои давлатӣ дар қарздиҳӣ ба чунин корхонаҳо анҷом доданд [5]. Масъалаҳои табдил додани сиёсати қарзӣ дар заминаи табдили рақамӣ дар кори Аззави А., Фуад Ҷ.

[6] омӯхта шудаанд. Данишман Г., Эрсан О. ва Демир Э. [7] татбиқи равишҳои навро дар сиёсати қарздиҳии бонкӣ бо назардошти номуайянии афзоянда дар сиёсати макроиқтисодӣ ва ҷорӣ намудани технологияҳои нав ба раванди қарздиҳӣ баррасӣ мекунад.

Ба гуфтаи Колоскова Н.В. ва Чистякова О.А., "сиёсати қарзӣ унсури асосии сиёсати молиявии бонки тиҷоратӣ аст" [8], ки бо маҷмӯи муқаррароти дар он мавҷудбуда тасдиқ шудааст.

Нақши калидии сиёсати қарздиҳии бонкӣ дар системаи таъмини қарз барои бахши воқеии иқтисодиёт дар бисёр таҳқиқот ба таври муфассал тавсиф шудааст. Дар айни замон, бо татбиқи фаъоли технологияҳои рақамӣ дар моделҳои тиҷоратии бонкӣ, афзалиятҳо дар равишҳо ва принципҳои фаъолияти қарздиҳӣ ба таври назаррас тағйир меёбанд. Дар ин робита, таҳқиқот дар бораи хусусиятҳои ҳалли қарздиҳии рақамӣ, воситаҳои танзимкунандаи бонкии рақамӣ ва омилҳои, ки ба фаъолияти қарздиҳии бонкӣ дар заминаи рақамикунонии иқтисодиёт таъсир мерасонанд, тавачҷӯҳи зиёдро ба худ ҷалб мекунад.

Хизматрасониҳои молиявӣ ҳамчун яке аз бахшҳои аз ҳама ҳассос ва муҳим дар иқтисодиёт, дар ташаккули муҳити рақамӣ нақши калидӣ мебозанд. Рақамикунонии қарздиҳӣ, пардохтҳо, интиқолҳои маблағ, суғурта ва дигар хидматҳо нуктаи муҳими иқтисоди рақамӣ ба ҳисоб меравад.

Нақши асосии хизматрасониҳои молиявӣ дар рушдҳои рақамикунонӣ тавассути инфрасохтори асосӣ барои мубодилаи маблағҳо, тезонидани гардиши маблағҳои пулӣ, пешбурди фарогирии молиявӣ, такмили раванди баҳодихии хатари қарзӣ, рушди экосистемаи технологияи молиявӣ, мусоидат ба шаффофият ва кам шудани иқтисодиёти ғайрирасмӣ хеле назаррас мебошад.

Ҳамин тариқ, хизматрасониҳои молиявӣ на танҳо ба рушди рақамикунонии иқтисодиёт мусоидат мекунад, балки худ яке аз бахшҳои пешбарандаи ин раванд мебошанд.

Рушди босуръати рақамикунонии иқтисодиёт бо мақсадҳои зерин истифода бурда мешаванд:

- таҳлили афзалиятҳои асосии қарздиҳии рақамӣ, аз ҷумла баланд шудани дастрасӣ, шаффофият, суръат ва дақиқӣ;

- муайян кардани мушкилоти мавҷуда — аз ҷумла хавфҳои киберамният, норасоии танзим, саводнокии пасти рақамӣ ва хатари қарзгирии изофӣ;
- арзёбии вазъи кунунӣ ва омилҳои таъсиррасон ба рушди бозори қарздиҳии рақамӣ;
- пешниҳод намудани роҳҳои амалии беҳтарсозии механизмҳои қарздиҳии рақамӣ дар шароити иқтисодиёти муосир.

Бояд тазакур дод, ки рақамикунонии иқтисодиёт ба тағйир ёфтани шакл ва мазмуни хизматрасониҳои молиявӣ, аз ҷумла пешниҳоди қарз, таъсири амиқ мерасонад. Агар дар низоми анъанавӣ қарздиҳӣ асосан тавассути зерсохторҳои бонкӣ, ҳуҷҷатгузорию коғазӣ ва санҷишҳои дастӣ амалӣ гардад, дар шароити рақамикунонӣ аксари ин марҳилаҳо ба шакли электронӣ роҳандозӣ карда мешаванд. Дар натиҷа, раванди қарздиҳӣ содда, суръатнок ва дастрас мегардад, дар ҳоле ки баҳодиҳии хавфҳо бо истифода аз алгоритмҳои рақамӣ ва таҳлили бузурги маълумоти калонҳаҷм ба таври дақиқтар анҷом дода мешавад.

Пешниҳоди қарз дар иқтисодиёти рақамӣ як системаи муосири хизматрасонист, ки тавассути платформаҳои онлайн, барномаҳои мобилӣ ва низомҳои автоматиконидашуда амалӣ карда мешавад. Ин раванди нав имкон медиҳад, ки қарзҳо бо ҳадди ақали даҳлати инсон, дар муҳлати кӯтоҳ ва бо арзиши пасттар ба қарзгирандагон пешниҳод гарданд.

Мафҳуми рақамикунонии иқтисодиёт як қатор унсурҳои муҳими иқтисодӣ - рақамисозии равандҳои қарзӣ, автоматиконии баҳодиҳии қарзӣ, амнияти киберӣ ва ҳифзи маълумоти шахсӣ, шаффофияти амалиёт ва фарогирии васеи молиявӣ, технологӣ ва ҳуқуқиро дар бар мегирад:

Дар маҷмӯъ, пешниҳоди қарз дар шароити рақамикунонӣ ба ташаккули бозори муосири молиявӣ мусоидат намуда, имкониятҳои нави қарздиҳӣ барои аҳоли ва соҳибкоронро фароҳам месозад.

Қарздиҳии рақамӣ— ин раванди пешниҳоди қарз мебошад, ки пурра ё қисман тавассути технологияҳои рақамӣ амалӣ мегардад ва марҳилаҳои асосиро ба мисли пешниҳоди дархост, санҷиши маълумот, баҳодиҳии хатари қарзӣ, тасдиқи қарз,

имзои шартнома ва пардохти маблағ дар муҳити электроники идорашаванда анҷом медиҳад.

Дар адабиёти илмӣ ва муосир, қарздиҳии рақамӣ хусусиятҳои истифодаи платформаҳои онлайн ва мобилӣ, автоматиконии баҳодиҳии хатари қарзӣ, имкони пешниҳоди қарзи фаврӣ, шакли электроники ҳуҷҷатгузорӣ, шаффофияти амалиёт, истифодаи маълумоти ғайрианъанавиро доро мебошад. Бар хилофи низоми анъанавӣ, дар қарздиҳии рақамӣ маълумоти ғайримолиявӣ (истифодаи смартфон, таърихи пардохтҳои рақамӣ, фаъолияти истеъмоли) барои баҳодиҳии қарздиҳӣ истифода бурда мешавад.

Ҳамин тавр, қарздиҳии рақамӣ як модели ҳавасмандгардонии пешниҳоди қарз мебошад, ки самаранокӣ, суръат, дастрасӣ ва шаффофию ба таври назаррас баланд мебардорад.

Дар таҷрибаи бонкдорӣ фарқи байни қарздиҳии анъанавӣ ва рақамӣ дар чанд ҷанба зоҳир мегардад: технологӣ, иқтисодӣ, ташкилии раванд ва таҷрибаи корбар. Таҳлили муқоисавӣ нишон медиҳад, ки қарздиҳии рақамӣ нисбат ба анъанавӣ самараноктар ва ғунҷоишпазир мегардад, аммо дар баробари ин имконияти ба вуҷуд омадани хатарҳои ногузир мебошад. Дар поён якчанд намуди фарқияти байни қарздиҳии анъанавӣ ва қарздиҳии рақамиро ба таври мушаххас баён менамоем:

1. Фарқият аз ҷиҳати раванд ва инфрасохтор

Нақша	Қарздиҳии анъанавӣ	Қарздиҳии рақамӣ
Раванди пешниҳоди дархост	Ҳузури шахсӣ, пуркардани шаклҳои қоғазӣ	Онлайн / мобилӣ, шакли электроники дархост
Санҷиши ҳуҷҷатҳо	Дастӣ, вақти зиёдро мегирад	Автоматиконӣ, бо базаҳои мисли кредит-бюро
Имзои шартнома	Дар идораҳои бонк	Имзои электроники шартнома
Тасдиқи қарз	Аз якчанд рӯз то ҳафтаҳо	Дар кӯтоҳтарин вақт (аз соатҳо то дақиқаҳо)
Пардохти қарз	Дар хазина ё ба ҳисоб	Ба таври автоматӣ ба ҳисобҳои рақамӣ

2. Фарқият аз ҷиҳати хароҷот ва самаранокӣ
 - Қарздиҳии рейтинг:
 - Анъанавӣ: хароҷоти баланд барои коркарди ҳуҷҷатҳо, истифодаи қувваи корӣ ва филиалҳо.
 - Рақамӣ: камхарҷ, бо сабаби автоматиконии равандҳо.
 - Самаранокӣ:
 - Анъанавӣ: вақти зиёд ва бюрократияи зиёд.
 - Рақамӣ: суръатнок, шаффоф ва содда.
3. Фарқият аз ҷиҳати баҳодиҳии хавфи қарзӣ
 - Анъанавӣ: Тахлил асосан аз рӯи маълумоти ҳуҷҷатии молиявӣ сурат мегирад.
 - Рақамӣ: Аз маълумоти калон, алгоритмҳои AI/ML ва маълумоти ғайрианъанавӣ низ истифода мешавад.
4. Фарқият аз ҷиҳати дастрасӣ ва фарогирӣ
 - Анъанавӣ: Дастрасии маҳдуд, махсусан дар минтақаҳои дур.
 - Рақамӣ: Дастрасии васеъ, бо истифодаи смартфон ё интернет қарз гирифтани имконпазир аст — ҳатто дар минтақаҳои берун аз марказҳои бонкӣ.
5. Фарқият аз ҷиҳати хавф ва амният
 - Анъанавӣ: Хавфҳои қаллобии ҳуҷҷатӣ ё хатогиҳои инсонӣ.
 - Рақамӣ: Хавфи кибертаҳдидҳо, зарурати ҳифзи маълумоти рақамӣ.
6. Фарқият аз ҷиҳати таҷрибаи корбарӣ
 - Анъанавӣ: Муштарӣ маҷбур аст ба бонк равад, ҳуҷҷат чамъ кунад, навбат истад.
 - Рақамӣ: Хизматрасонӣ 24/7; бе ташриф, ба таври зуд ва осон.

Фарқиятҳои зикршуда нишон медиҳанд, ки қарздиҳии рақамӣ нисбат ба қарздиҳии анъанавӣ имкониятҳои бештар — аз ҷумла суръат, шаффофият, дастрасӣ ва арзиши кам — фароҳам меорад. Бо вуҷуди ин, ҷорӣ намудани он ба ҳалли масъалаҳои амният, қонунгузорӣ ва инфрасохтори рақамӣ ниёз дорад.

Татбиқи технологияҳои рақамӣ имконият медиҳад, ки равандҳои қарздиҳӣ такмил ёфта, самаранокӣ ва шаффофияти

онҳо ба таври назаррас баланд бардошта шаванд. Аз ин рӯ, афзалиятҳои қарздиҳии рақамӣ ба паст шудани хароҷот, беҳтар гардидани имкониятҳои дастрасӣ ва рушди экосистемаи технологияи молиявӣ мусоидат мекунад. Дар зер муҳимтарин афзалиятҳои қарздиҳии рақамиро тавсиф менамоем.

1. Баланд шудани дастрасӣ ба маблағгузорӣ. Яке аз афзалиятҳои муҳими қарздиҳии рақамӣ васеъ гардидани дастрасии аҳоли ва субъектҳои соҳибкорӣ ба маблағгузорӣ мебошад. Азбаски хизматрасониҳои рақамӣ маҳдуд ба филиалҳои бонкӣ нестанд, шахс метавонад дар ҳар вақт ва аз ҳар макон ба тариқи интернет ба қарз муроҷиат намояд.

Муҳимтарин ҷанбаҳои дастрасии баланд ба маблағгузорӣ инҳоянд:

1. Дастрасӣ барои аҳолии минтақаҳои дурдаст. Шахсоне, ки дар ҷойҳои зиндагӣ мекунад, ки филиалҳои бонкӣ каманд, метавонанд ба осонӣ дархости қарз фиристанд.

2. Ташкили раванд бе маҳдудияти вақт. Барномаҳои қарзии онлайн 24/7 фаъоланд, ки ин барои шахсони коргар хеле мувофиқ аст.

3. Бартараф шудани монеаҳои анъанавӣ. Раванди рақамӣ талаботи зиёди ҳуҷҷатӣ ва ташрифи шахсиро коҳиш медиҳад.

4. Мавҷудияти хизматҳои микроқарзии рақамӣ. Ба ашхоси дорои даромади кам низ имконияти маблағгузориҳои зуд фароҳам мешавад.

Ин ҳама боиси афзоиши гардиши маблағ, фаъол шудани соҳибкорони хурд ва баланд шудани фаъолияти иқтисодии аҳоли мегардад.

2. Коҳиш ёфтани хароҷот ва сарбории маъмури. Татбиқи технологияҳои рақамӣ ба коҳиши назарраси хароҷоти бонкҳо ва ташкилотҳои қарзӣ мусоидат мекунад. Автоматиконии равандҳо, кам шудани кумаки дастӣ ва аз байн рафтани ҳуҷҷатгузориҳои коғазӣ боиси сарфаи маблағ ва вақт мегардад.

Ба афзалиятҳои асосӣ коҳиш ёфтани хароҷот ва сарбории маъмури инҳо дохил мешаванд:

1. Коҳиши хароҷоти оператсионии бонк. Бо сабаби кам шудани зарурати филиалҳо, коҳиши қувваи корӣ ва кам шудани хароҷоти иҷора.

2. Самаранокии раванд. Вақти коркарди дархостҳо ва тасдиқи қарзҳо қоҳиш меёбад.

3. Хизматрасонии арзонтар барои муштарӣён. Азбаски хароҷоти бонк кам мешавад, фоизҳо ва комиссияҳо низ метавонанд камтар гарданд.

4. Қоҳиши хатогиҳои инсонӣ. Равандҳои автоматиконидашуда хатогиҳоро бо сабаби омилҳои инсонӣ аз байн мебаранд.

Ҳамин тавр, рақамикунонии қарздиҳӣ модели бештар иқтисодӣ ва муҳосибагузори ҳафт, ки ба ҳамаи иштирокчиёни бозор фоида меорад.

3. Таъмини суръат ва шаффофият. Суръат ва шаффофият аз муҳимтарин хусусиятҳои қарздиҳии рақамӣ ба ҳисоб мераванд.

Раванди қарздиҳӣ дар ҳолатҳои зерин суръат бахшида мешаванд; дар низоми рақамӣ, таҷзияи дархост, коркарди маълумот ва тасдиқи қарз дар асоси алгоритмҳои худкор анҷом мегирад: дар аксар платформҳо қарз дар муддати аз чанд соат то чанд дақиқа тасдиқ мегардад: ин барои соҳибкорон, ки ба маблағгузориҳои фаврӣ ниёз доранд, хеле муҳим аст.

Шаффофият дар мавридҳои зерин бармало зоҳир мегарданд: ҳамаи шартҳо, фоизҳо, ҷаримаҳо ва ҷадвали пардохт ба таври возеҳ дар платформа нишон дода мешаванд; муштарӣ метавонад таърихи амалиётҳо ва бақияи қарзи худро дар ҳар лаҳза назорат кунад; ҳуҷҷатгузориҳои рақамӣ аз имконияти тағйир ё нодуруст будани шартномаҳо ҷилавгирӣ мекунад.

Суръат ва шаффофият ба баланд шудани эътимоди муштарӣён ба бонкҳо ва муассисаҳои қарзӣ мусоидат мекунад.

4. Беҳтар шудани дақиқии баҳодиҳии хатари қарзӣ. Рақамикунонии хизматрасониҳои қарзӣ имконият медиҳад, ки баҳодиҳии хатари қарзӣ бо усулҳои муосири рақамӣ анҷом дода шавад. Ин усулҳо дақиқӣ ва объективияти баҳодиҳиро several маротиба беҳтар мекунад.

Хусусиятҳои асосии беҳтар шудани дақиқии баҳодиҳии хатари қарзии рақамӣ дар мавридҳои зерин ошкор карда мешаванд:

1. Истифодаи маълумоти калонҳаҷм. На танҳо маълумоти молиявӣ, балки маълумот оид ба равади фаъолият,

таърихи қарзу харидҳо, пардохтҳои мобилӣ, шабакаҳои иҷтимоӣ ва дигар манбаъҳои рақамӣ истифода мешаванд.

2. Моделҳои зеҳни сунъӣ. Алгоритмҳои оморӣ ва омӯзиши мошинӣ ба таҳлили дақиқи қобилияти қарзпардозӣ мусоидат мекунанд.

3. Дастрасии фаврӣ ба маълумот. Бо истифода аз зеҳни сунъӣ ва базаҳои муттаҳид, санҷиши маълумоти қарзгиранда дар чанд сония сурат мегирад.

4. Кам кардани хатогиҳо. Равандҳои автоматиконидашуда ба арзёбии фарҳанг ва малакаю дониши шахсии эксперти инсонӣ вобаста нестанд.

5. Мутобиқшавӣ ба хавфҳои нав. Алгоритмҳо аз маълумоти нав таҳия карда мешаванд ва хавфҳои пайомдаро пешакӣ муайян мекунанд.

Дар натиҷа, қарорҳои қарздиҳӣ дақиқ, воқеӣ ва самаранок мешаванд, ки ба пешгирӣ кардани қарзҳои безътимод мусоидат мекунанд.

5. Баланд шудани рақобат дар бозори молиявӣ. Рақамикунонии пешниҳод кардани қарз ба ворид шудани ширкатҳои нави технологияҳои молиявӣ ба бозори молиявӣ имконият медиҳад, ки ин боиси афзоиши рақобат мегардад.

Ба самтҳои асосии таъсиррасони баланд шудани рақобат дар бозори молиявӣ инҳо дохил мешаванд:

1. Паст шудани нархҳо. Рақобати баланд ташкилотҳоро водор месозад, ки ғоизҳо ва комиссияҳои худро кам кунанд.

2. Такмили сифати хизматрасонӣ. Барои нигоҳ доштани муштариён, бонкҳо маҷбур мешаванд, ки равандҳои худро беҳтар намоянд.

3. Ихтироъкорӣ ва инноватсия. Пайдоиши маҳсулоти нав, мисли қарзҳои зудӣ мобилӣ, Buy Now–Pay Later, P2P lending ва ғайра.

4. Шаффофияти бештар. Муштариён метавонанд пешниҳоди ташкилотҳои гуногунро муқоиса кунанд ва беҳтарин вариантро интихоб намоянд.

5. Демократияи бозори молиявӣ. Ташкилотҳои хурд низ имконият пайдо мекунанд, ки ба бозор ворид шаванд. Ҳамин тавр, рақамикунонӣ на танҳо ба такмил ёфтани хизматрасонӣ, балки ба рушди тамоми экосистемаи молиявӣ сабаб мегардад.

6. Афзоиши фарогирии молиявӣ. Фарогирии молиявӣ яке аз ҳадафҳои асосии рушди устувори иқтисодиёт мебошад. Рақамикунонии хизматрасониҳои қарзӣ дар ин самт нақши калидӣ мебозад.

Фарогирии молиявӣ тавассути қарздиҳии рақамӣ дар таври зайл амалӣ карда мешавад:

1. Дастрасӣ барои гурӯҳҳои камдаромад. Платформаҳои рақамӣ қарзҳои хурд ва микроқарзҳоро дар муддати кӯтоҳ пешниҳод мекунанд.

2. Имконият барои шахсони бе таърихи бонкӣ. Истифодаи маълумоти ғайрианъанавӣ имкон медиҳад, ки шахсони қаблан аз қарз маҳрумшуда низ ба низоми қарзӣ ҷалб карда шаванд.

3. Дастрасии осон барои занон, ҷавонон ва муҳоҷирон. Равандҳои содда ва онлайнӣ гурӯҳҳои осебпазирро фаро мегиранд.

4. Паст шудани хароҷот. Хизматрасониҳои арзон барои қишрҳои камбизоат имконияти воқеии гирифтани қарзро фароҳам меоранд.

5. Ҳамгирии иқтисодӣ. Муштарӣни нав ба бозори расмӣ молиявӣ ворид мешаванд ва иқтисоди "ғайрирасмӣ" аз байн меравад.

Ҳамин тавр, қарздиҳии рақамӣ яке аз абзорҳои муҳими сиёсати иқтимоию иқтисодӣ ба ҳисоб меравад, ки ба рушди фароғирӣ ва коҳиши нобаробарӣ мусоидат мекунад.

Бо вуҷуди афзалиятҳои зиёд, қарздиҳии рақамӣ як қатор мушкилот ва хатарҳоро дар бар мегирад, ки ба амнияти молиявӣ, ҳифзи маълумот, устувории бозор ва манфиатҳои истеъмолкунандагон таъсир мегузоранд. Ин хатарҳо аз хусусиятҳои технологӣ, норасоии инфрасохтор, мушкилоти қарздиҳӣ ва масъалаҳои танзимӣ сарчашма мегиранд. Дар ин замина, таҳлили мушкилот барои таҳияи сиёсат ва чорабиниҳои ҳифзи бозори молиявӣ ва беҳбуди хизматрасониҳо аҳамияти калон дорад.

Яке аз маъмултарин ва ҷиддитарин хатарҳои қарздиҳии рақамӣ — ин хавфҳои киберамният ва муҳофизати нокифояи маълумоти шахсӣ ва молиявӣ муштарӣён мебошад.

Ба намудҳои муҳимтарини хатарҳои қарздиҳии рақамӣ инҳо дохил мешаванд:

1. Ҳамлаҳои киберӣ. Бонкҳо ва платформаҳои технологияи молиявӣ метавонанд мавриди ҳамлаҳои хакерӣ қарор гиранд, ки ин ба дуздидани маблағ, вайрон кардани система ва лағви хизматрасонӣ оварда мерасонад.

2. Дуздии маълумот. Чамбоварӣ ва нигоҳдории ҳаҷми зиёди маълумоти муштариён хатари дастрасии ғайриқонуниро афзоиш медиҳад.

3. Қаллобии интернетӣ ва қаллобии рақамӣ. Истифодабарандагони камтаҷриба метавонанд ба доми қаллобон афтанд.

4. Механизмҳои ҳифзи нокифоя. Дар баъзе ташкилотҳо стандартҳои амниятӣ ва шифргузори пурра риоя карда намешаванд.

5. Омилҳои техникӣ. Таҳдидҳои манъи хизматрасониҳои паҳншуда, вайроншавии серверҳо ва дастрасии ғайримақсаднок ба базаҳо.

Дар натиҷа аз даст рафтани моликияти молиявӣ, вайрон шудани обрӯи ташкилот, коҳиш ёфтани эътимоди истеъмолкунандагон ва таҳдид ба суботи тамоми бозори молиявӣ ба амл меояд.

Яке аз мушкелоти дигари қарздиҳӣ ин мушкелоти дастрасӣ ба шабака ва саводнокии рақамӣ мебошад. Қарздиҳии рақамӣ ба сатҳи дастрасии технология ва саводнокии рақамӣ сахт вобаста аст. Дар кишварҳои дар ҳоли рушд ин масъала бештар мушоҳида мешавад.

Мушкелоти асосии зерини дастрасӣ ба шабака ва саводнокии рақамӣ дар таҷрибаи бонкдорӣ то ҳоло ҷой доранд:

1. **Дастрасии маҳдуд ба интернет.** Дар бисёр минтақаҳои дурдаст суръат ва сифати пасти интернет фаъолияти платформаҳои онлайнро маҳдуд мекунад.

2. **Сатҳи пасти саводнокии рақамӣ.** Бисёре аз шаҳрвандон бо истифодаи хизматрасониҳои мобилӣ, онлайн ва системаи банкингӣ электронӣ таҷрибаи кофӣ надоранд.

3. **Нобаробарии дастрасӣ ба дастгоҳҳо.** Ҳамаи шаҳрвандон смартфон ё компютер надоранд.

4. Нобоварии иҷтимоӣ ба технология. Қисме аз аҳоли ба хизматрасониҳои рақамӣ бовар надоранд ва аз истифодаи онҳо хавф доранд.

Бештари аҳоли аз имкониятҳои рақамӣ пурра истифода бурда наметавонанд, ки ин фарогирии пурраи молиявиро маҳдуд месозад.

Мушкилоти дигари хатарҳои қарздиҳии рақамӣ бо сабабҳои баҳодиҳии нодуруст ба амал меоянд. Гарчанде алгоритмҳои рақамӣ дар арзибии хатари қарзӣ самаранок мебошанд, онҳо хатогӣ ва норасоии худро доранд.

Ба мушкилоти хатарҳои қарздиҳии рақамӣ бо сабабҳои баҳодиҳии нодуруст инҳо дохил мешаванд:

1. Хатои алгоритмҳо. Моделҳои зеҳни сунъӣ эҳтимолияти таҳлил кардани маълумоти нодуруст ё номукамалро дорад.

2. Қарорҳои автоматӣ бе назорати инсон. Дар баъзе ҳолатҳо, қарорҳои зеҳни сунъӣ беандоза қатъӣ ё баръакс хеле “сода” мебошад.

3. Маълумоти нопурра ё нодуруст. Агар маълумоти воридшуда хато бошад, қарз метавонад беасос рад ё тасдиқ карда шавад.

4. Табъизи алгоритмӣ. Моделҳои қарздиҳӣ метавонанд ба гурӯҳҳои муайян (масалан, ҷавонон ё муҳочирон) ноадолатона баҳодиҳӣ кунанд.

5. Хавфи қарзҳои беэътимод. Баҳодиҳии нодурусти муштариёни хавфнок ба афзоиши қарзҳои бозпаснагарданда оварда мерасонад.

Ҳамин тавр, сушт шудани суботи молиявӣ, коҳиш ёфтани эътимоди муштариён ва паҳн гаштани қарзҳои бо хавфи баланд ба миён меояд.

Яке аз хатарҳои ҷиддитарини дигари қарздиҳии рақамӣ — ин истифодаи нодуруст ё аз ҳад зиёд ҷамъоварӣ намудани маълумоти шахсӣ мебошад, мушкилотҳои зеринро ба вуҷуд меорад:

1. Ҷамъоварии маълумоти зиёдотӣ. Баъзе платформаҳо маълумоти бештар аз заруриро ҷамъоварӣ мекунанд (масалан, ҷойгиршавӣ, воситаҳои алоқа, шабакаҳои иҷтимоӣ).

2. Фурӯш ё интиқоли маълумот ба шахсони сеюм. Маълумоти муштариён ба рекламадиҳандагон ё ширкатҳои дигар дода мешавад.

3. Мақсадҳои маркетингии ношаффоф. Барномаҳои қарзӣ метавонанд маълумотро барои таблиғоти пинҳонӣ истифода баранд.

4. Сарбории нокифояи ҳуқуқӣ. Дар баъзе кишварҳо қонунгузориҳои муҳофизати маълумот хеле паст мебошад.

5. Хатари аз байн рафтани махфият. Дастрас шудани маълумоти шахсӣ ба шахсони бегона шахсияти шахрванд ва моликияти ўро зери хатар мегузорад.

Дар натиҷа, пайомадҳои вайроншавии ҳуқуқи истеъмолкунанда, талафоти эътимод ва таъсири манфӣ ба обрӯи ташкилот ногузир мебошанд.

Мушкилоти дигари хатари қарздиҳии рақамӣ ин фишори қарзӣ ва вомгириҳои зиёд аз ҷониби муштариён мебошад.

Қарздиҳии рақамӣ, махсусан қарзҳои фаврӣ ва микроқарзҳои онлайн, метавонад ба афзоиши вомгирӣ ва фишори қарзӣ оварда расонад.

Ба омилҳои асосии ба вуҷуд омадани хатарҳои қарздиҳии рақамӣ инҳо дохил мешаванд:

1. Раванди хеле осон ва зуд. Муштарӣ метавонад бе арзёбии ҷиддии имконияташ такроран қарз бошад.

2. Фоизҳои баланд дар баъзе платформаҳо. Хусусан ширкатҳои ғайрибонкӣ фоизҳои баланд пешниҳод мекунанд.

3. Саводнокии пасти молиявӣ. Шахс метавонад паёмадҳои қарзгирии зиёдро дарк накунад.

4. Таъхири пардохт. Таъхир дар пардохт метавонад ба ҷаримаҳои зиёд оварда расонад.

5. Фишори психологӣ аз тарафи барномаҳо. Баъзе барномаҳо ё коллекторҳо ба муштарӣ фишор меоранд.

Ҳамин тавр, фишори қарзӣ ва вомгириҳои зиёд аз ҷониби муштариён пайомадҳои коҳиш ёфтани сатҳи зиндагӣ, афзоиши қарзҳои ғайрипардохтшаванда ва ноустувориҳои иҷтимоиро ба бор меорад.

Дар ниҳоят, мушкилоти дигари хатари қарздиҳии рақамӣ ин камбудӣ ва норасоии санадҳои меърию ҳуқуқӣ ва танзимкунӣ мебошад.

Низоми ҳуқуқӣ ва санадҳои меъёрии бисёр кишварҳо ба тағйироти босуръати технология мутобиқ намебошад. Ин боиси як қатор мушкилоти танзимии зерин мегардад:

1. Норасоии қонунгузорӣ дар соҳаи қарздиҳии рақамӣ. Бисёр қонунҳо барои моделҳои анъанавӣ навишта шудаанд, на рақамӣ.

2. Идоракунии номукаммали ширкатҳои технологияи молиявӣ. Баъзе ширкатҳо дар минтақаи «бидуни танзим» фаъолият мекунанд.

3. Маълумот ва махфияти шахсӣ. Қонунгузориҳои ҳифзи маълумот дар бисёр кишварҳо нопурра аст.

4. Муайян набудани масъулият дар ҳолатҳои хато ё вайроншавии система. Низоми ҳуқуқӣ ҳама ҳолатҳоро ба таври комил пешбинӣ накардааст.

5. Камбуди стандартҳои амниятӣ. Танзимкунандагон на ҳамеша механизмҳои амнияти рақамиро талаб мекунанд.

6. Масъалаҳои байналмилалӣ. Платформаҳои хориҷӣ метавонанд берун аз назорати миллӣ фаъолият кунанд.

Аз ин лиҳоз, хавфи истеъмолкунандагон, ноустувории бозори молиявӣ ва сарбории ҳуқуқии зиёдатӣ барои бонкҳо ва ширкатҳои технологияи молиявӣ мушкилоти зиёдро ба амал меоранд.

Хулоса, рақамикунонии иқтисодиёт давраи наве дар рушди хизматрасониҳои молиявӣ эҷод намудааст, ки яке аз самтҳои муҳими он — қарздиҳии рақамӣ буда, ба баланд бардоштани дастрасӣ ба маблағгузорӣ, кам кардани хароҷот, афзоиши суръату шаффофият ва фарогирии молиявӣ мусоидат мекунад. Моделҳои рақамӣ бо истифода аз технологияҳои баланд — аз қабилӣ зехни сунъӣ, маълумоти калонҳаҷм, блокчейн ва системаҳои автоматӣ — имконият медиҳанд, ки равандҳои қарздиҳӣ босамартар, муътадил ва осон гарданд.

Бо вуҷуди ин, қарздиҳии рақамӣ бо чанд мушкилоти ҷиддӣ рӯ ба рӯ мебошад, аз ҷумла хавфҳои киберамният, нокифоя будани инфрасохтори рақамӣ, хатари қарзӣ аз сабаби алгоритмҳои нодуруст, истифодаи ғайримақсадноки маълумоти шахсӣ ва норасоии ҳуқуқию танзимӣ. Таҷрибаи кишварҳои рушдёфта ва рӯ ба рушд нишон медиҳад, ки барои рушди босубот таркиби дурусти инфрасохтори муосир, қонунгузориҳои

мукаммал, ҳамгирии технологияи молиявӣ ва баланд шудани саводнокии молиявӣ зарур аст.

Барои кишварҳои Осиёи Марказӣ, аз ҷумла Тоҷикистон, омӯзиши таҷрибаи байналмилалӣ ва мутобиқсозии он ба шароити миллӣ имкон медиҳад, ки қарздиҳии рақамӣ ба як самти устувор, амн ва воқеӣ табдил ёбад. Дар ин раванд нақши давлат, ташкилотҳои молиявӣ, бонкҳо ва ширкатҳои технологияҳои молиявӣ муҳим мебошад.

Адабиёт

1. Кабдулшарипова А.М. Рынок кредитования малого и среднего бизнеса Казахстана: оценка современного состояния [Электронный ресурс] // Central Asian Economic Review. – 2020. – №4. – С.135-146.

2. Колоскова Н.В., Чистякова О.А. Анализ кредитной политики коммерческих банков, реализуемой на региональных финансовых рынках [Электронный ресурс] // Финансы и кредит. – 2020.– №9(801). – С.

3. Крупина Е.М., Субалова М.А., Селезнева И.В. Проблемы кредитования малого и среднего бизнеса в Казахстане: факторы, влияющие на доступ к финансированию [Электронный ресурс] // Вестник университета «Туран». – 2021. – № 3. – С. 108-115.

4. Макыш С.Б., Рахимжанова К.К. Анализ современного состояния проблемных кредитов в банках второго уровня [Электронный ресурс] // Экономическая серия Вестника ЕНУ им. Л.Н. Гумилева. – 2020. – № 4. – С. 158-166.

5. Anders K., Andreas S. Do firms in rural regions lack access to credit? Local variation in small business loans and firm growth [Electronic resource] // Regional Studies. – 2021. – №11. – P. 1919-1933.

6. Azzawi A., Fouad J. Data Mining in credit insurance information system for bank loans risk management in developing countries [Electronic resource] // International Journal of Business Intelligence and Data Mining. – 2021. – №18. – P. 291-308.

7. Shen G., Lin G., Ouyang A. Are pro-SME credit policies effective? Evidence from shadow banking in China [Electronic resource] // Economic Modelling. – 2023. – № 119. – P. 106-115.

8. Danisman G., Ersan O., Demir E. Economic policy uncertainty and bank credit growth: Evidence from European banks [Electronic resource] // *Journal of Multinational Financial Management*. – 2020. – №57(58). – P. 158-175.

9. Ҳамидиён, Ф. «Рақамикунонии иқтисодиёт ва қарздиҳӣ», Душанбе, 2022.

1. Назаров, С. «Автокредит ва технологияҳои молиявӣ», Москва, 2021.

2. World Bank. *Digital Financial Services Overview*, Washington D.C., 2020.

3. KPMG. *Global FinTech Report*, 2021.

4. IMF. *Financial Inclusion and Digital Lending*, 2022.

5. OECD. *Digital Transformation in Financial Services*, Paris, 2020.

6. Ҳисоботи Бонки Миллии Тоҷикистон «Рушди хизматрасониҳои молиявӣ ва рақамӣ», Душанбе, 2023.

7. Andrianaivo, M., & Kpodar, K. (2020). Digital financial services and financial inclusion: Evidence from developing countries. *Journal of African Economies*, 29(1), 1–25.

8. Arner, D. W., Barberis, J. N., & Buckley, R. P. (2017). FinTech and regtech: Impact on financial regulation. *Journal of Banking Regulation*, 19(4), 1–14.

9. Gomber, P., Kauffman, R., Parker, C., & Weber, B. (2018). On the fintech revolution: Interpreting the forces of innovation, disruption, and transformation in financial services. *Journal of Management Information Systems*, 35(1), 220–265.

10. Klein, A. (2021). Credit scoring in the digital era: The role of AI and big data analytics. *Financial Innovation Review*, 7(3), 112–129.

11. Narayan, P. K., & Sahar, A. (2019). Cybersecurity risks in digital lending systems. *International Journal of Financial Studies*, 8(2), 33–47.

УДК 336 338.1 339.7

ЭКОНОМИКО - ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА И ЕГО ИСПОЛЬЗОВАНИЕ В ХОЗЯЙСТВЕННОЙ ПРАКТИКЕ КАК НОВАЯ ОБЛАСТЬ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ

В статье приведены научные взгляды и определения, связанные с местом и необходимостью предпринимательства искусственного интеллекта как новая область человеческого мышления. В современных экономико-правовых аспектах на внутреннем рынке Республики Таджикистан и на мировом уровне отмечены широкое использования искусственного интеллекта с учетом применения потенциала предпринимательства.

Обоснованы развитие искусственного интеллекта, способы превращения рисков и неопределенности в предпринимательстве.

Ключевые слова: искусственный интеллект, экономико-правовое регулирование, потенциал предпринимательства, экономическая и правовая неопределенность, мировая практика, новая область, человеческое мышления, способы превращения рисков.

Республика Таджикистан в последние годы придаёт первостепенное значение экономико-правовому регулированию искусственного интеллекта как ценного объекта предпринимательства в таможене, промышленности и торговле с целью реализации экономического, социального и технологического развития, так как республика считается одной из первых стран Центрально-Азиатского региона в разработке государственной политики в области искусственного интеллекта. Об этом была сказано на Международной конференции AI Conf 2025, собравшей в г. Душанбе Республики Таджикистан, представителей правительств, технологических компаний, международных организаций и венчурных фондов [7].

Дело в том, что Стратегия развития искусственного интеллекта на период до 2040 года в Таджикистане, которая является первым подобным документом в Центрально-Азиатском регионе, была принята в 2022 году, постановлением Правительства Республики Таджикистан от 30 сентября 2022 года, №483, так как, ранее по

инициативе Республики Таджикистан была принята специальная резолюция Генеральной Ассамблеи ООН «Роль искусственного интеллекта в создании новых возможностей для устойчивого развития в Центральной Азии», которая имеет глобальное значение и укрепляет позиции Таджикистана как инициатора развития искусственного интеллекта на региональном уровне [6].

В этой связи в Республике Таджикистан проделана большая работа, поскольку современный мир вступил в новый этап развития науки и технологий, а искусственный интеллект стал одним из важных направлений цифровой революции, которая начало менять экономику, образование, здравоохранение, государственное управление, повседневную жизнь человека и индивидов. В результате чего, в Республике Таджикистан была создана:

- Академия искусственного интеллекта, где подготовлено более 750 молодых специалистов;
- создано более 10 национальных стартапов, большинство из которых нашли своё место на международных рынках;
- начата реализация проекта «Уроки искусственного интеллекта в 100 общеобразовательных школах», а специальность «искусственный интеллект» включена в учебные программы 10 вузов Республики Таджикистан.

Более того, в г. Душанбе при поддержке Правительства страны создана Зона свободной занятости искусственного интеллекта, как особая инновационная зона, для подготовки и его совершенствования.

Действительно в последние годы наблюдается значительный прогресс искусственного интеллект, использующихся не только в вышеназванных сферах, но и в государственном управлении, здравоохранения, образования, сельского хозяйства и энергетики.

Кроме того, искусственный интеллект признан движущей силой глобальной промышленной революции, двигателем цифровизации и зелёной экономики. А, по некоторым оценкам международных экспертов, высказанное на Международном конференции AI Conf 2025, в г. Душанбе, к 2030 году искусственный интеллект может внести значительный вклад в рост мирового ВВП страны, которые сегодня закладывает политическую, экономическую и гуманитарную основу для развития искусственного интеллекта, а, завтра окажется в авангарде мирового развития [7].

Именно об этом, в Послании Президента Республики

Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмона «Об основных направлениях внутренней и внешней политики республики» 24 декабря 2024 года было отмечено, что: «Для расширения инновационных процессов и всестороннего использования возможностей цифровых технологий в различных сферах экономики предложено объявить 2025-2030 годы «Годами развития цифровой экономики и инноваций» [9].

Действительно, экономико - правовое регулирование искусственного интеллекта как ценного объекта предпринимательства в таможене, промышленности и торговле в новые прорывные технологии четвертой промышленной революции, интернет вещей и машинное обучение, ускоряющее развитие цифровой экономики, вызванное Пандемией - COVIDOM - 19, с помощью облачных технологии, 5G (от англ. fifth generation) — пятое поколение мобильной связи, действующее на основе стандартов телекоммуникаций, следующих за существующими стандартами 4G/ИМТ-Advanced выступила катализатором процесса внедрения цифровых технологий в экономике [9; 11].

Искусственный интеллект как одной из самых востребованных областей цифровых технологий и машинное обучение, являются, как бы новой нефтью и может представлять ценностью для их владельцев. В то время как, развития теоретических взглядов под термином искусственный интеллект либо, часто понимают не то, что он представляет собой на самом деле, так как, впервые термин «искусственный интеллект» возник в ходе конференции в университете Дартмута (США) и не был связан напрямую с пониманием интеллекта у человека. А, в английском языке слово intelligence - интеллект означает умение рассуждать разумно, а во все не интеллект человека, для чего есть свой аналог – intellect - интеллект [1].

Кроме того, в последнее время, мы часто слышим «Искусственный интеллект – это не просто новая функция на нашем телефоне, а это цифровое приливное течение, которое медленно, но неотвратимо меняет все берега нашей реальности – от того, как нас принимают на работу, до того, как создается музыка, которую мы слышим. Он становится архитектором, строителем и, порой, невидимым судьёй в ключевых моментах нашей жизни» [11, стр. 88-94].

Либо часто слышим, что эта сила оборачивается новой

уязвимостью, обученный на данных прошлого, которое может невольно зацементировать старые предрассудки, отказав в кредите или собеседовании по неочевидного для человека признакам. На самом деле, нейросеть, сочинившая гениальный хит, часто ставит под сомнение самую природу авторства в то время, как наша личная жизнь. Превращённая в данные, становится разменной монетой в гигантской цифровой игре, под названием технической грамотностью и, как пользовательское соглашение становится частым прибоем щепки, как частные интересы и коммерческие выгоды, затмевающее этические соображения старых и новых предрассудков.

Искусственный интеллект как правовое регулирование охватывает ответа на такие важные вопросы, как:

- создать правила, которые будут способствовать творческую искру разработчиков и обеспечат тёплым, сложным и непредсказуемым алгоритмов цели человека;

- осуществлять не подавление титаническую силу искусственного интеллекта, а расширить силу человеческого потенциала.

К примеру, разработанный компанией «Гарант» сервис «Искра» позволяет, по мнению доцента кафедры бизнес-информатики Финансового университета при Правительстве Российской Федерации Шелепаевой А.Х., ускорить процесс поиска законодательных актов по интересующемуся вопросу и направить внимание уже на анализ полученных результатов [2].

Выступая как компас, а не, как граница право помогающий разработчикам не потерять себя в созданном океане возможностей, навигационный инструмент, созданный самими создателями, может помогать профессионалам ориентироваться в стремительно меняющемся правовом ландшафте. При этом, к ним также относятся и искусственный интеллект, который все шире используется в различных сферах деятельности, в том числе в таможне, промышленности, торговле, а также в юридическом и экономическом навигациях, как экономико - правовое регулирование искусственного интеллекта ценного объекта предпринимательства.

Другими словами, находящиеся решения на основе анализа зависимостей, пришло на смену экспертным системам машинное обучение - machine learning, позволяющее формировать правила

информационных систем самостоятельно, без предварительного составления человеком перечня возможных решений, используя исходные наборы «больших данных».

Именно об этом сказано в Указе Президента Российской Федерации от 10 октября 2019 года № 490 «О развитии искусственного интеллекта в Российской Федерации» относительно понятия термина искусственный интеллект: «Комплекс технологических решений, позволяющий имитировать когнитивные функции человека, включающая самообучение и поиск решений без заранее заданного алгоритма, а также получать при выполнении конкретных задач результаты, сопоставимые, как минимум, с результатами интеллектуальной деятельности индивидуума. Что касается комплекса технологических решений, она включает в себя информационно-коммуникационную инфраструктуру, программное обеспечение использование сервиса по обработке данных и поиску решений методами машинного обучения [4].

В Послании Президента Республики Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмона «Об основных направлениях внутренней и внешней политики республики» 24 декабря 2024 года было отмечено, что: «Таджикистан идет устойчивыми шагами по пути перехода к цифровизации сфер национальной экономики во имя обеспечения прозрачности финансово-экономических отношений. В следующие 5 лет для продвижения цифровой экономики необходимо уделять первостепенное внимание экономико – правовым регулированиям искусственного интеллекта как ценного объекта предпринимательства следующим направлениям:

- *первое*, оперативное совершенствование правовых основ и принятие необходимых документов в направлении перехода на цифровую экономику;

- *второе*, развивать цифровую инфраструктуру до сетей 5G, развития центра разработки данных, создания совершенной национальной платформы данных;

- *третье*, полная цифровизация государственных услуг и создание единой платформы государственных услуг;

- *четвертое*, развитие человеческого капитала путем изучения и квалификации кадров по информационным технологиям внутри и за пределами страны, повышение уровня культуры использования цифровых технологий;

- *пятое*, широкое использование искусственного интеллекта в

ходе предложения услуг и системы государственной регистрации;

- *шестое*, принятие мер в направлении обеспечения кибербезопасности информационных платформ;
- *седьмое*, формирование цифрового предпринимательства и развитие электронной торговли.

С этой целью министерствам экономического развития и торговли, юстиции, финансов, Агентству инноваций и цифровых технологий, Национальному банку, Службе связи, Таможенной службе, Налоговому комитету, другим министерствам и ведомствам необходимо обеспечить создание правовых и организационных основ, государственное регулирование, финансирование цифровых экономических структур, а также наладить отношения участников цифрового предпринимательства и электронной торговли» [9].

политическая и экономическая ситуация в мире сильно усложнилась, и сегодня

За последние 100 лет своей истории человечество находится в крайне чувствительном и тяжелейшем положении, так как, усилилось распространение инфекционных заболеваний, торговые конфликты на основе отрицательного влияния геополитических столкновений и различных разногласий в последствии изменения климата и экономической системы. К ним добавился ускоренное вооружение, свидетельствующие начала этапа «холодной войны» на основе расстройств системы экономических и торговых отношений между государствами, приводящее к мировым экономическим кризисам [11, стр. 93-97].

Экономико-правовое регулирование искусственного интеллекта как ценного объекта предпринимательства в таможене, промышленности и торговле в части изменения мирового экономического сообщества начала XXI века и, экономические вызовы мирового финансово-экономического кризиса незамедлительно требуют нового подхода для обеспечения устойчивого развития, расширения экономических возможностей и социальной защищенности населения как в развитых, так и в развивающихся странах.

Во втором пункте Стратегии развития искусственного интеллекта в Республике Таджикистан на период до 2040 года, принятое постановлением Правительства Республики Таджикистан от 30 сентября 2022 года, №483 отмечено: «Таджикистан энергично и довольно быстро продвигается к позиционированию себя как

регионального лидера в области искусственного интеллекта и смежных дисциплин. Это *гибридная модель*, объединяющая местные компоненты с элементами иностранного партнерства. Общая сумма, возможно, может быть больше, чем ее составные части» [6].

Действительно Республика Таджикистан под руководством и патронажем Президента Республики Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмона в сентябре 2022 года приняла Национальную стратегию развития искусственного интеллекта на период до 2040 года, став первой в Центральной Азии, официально утвердившей такой всеобъемлющий документ, направленная не только на интеграцию искусственного интеллекта в ключевые отрасли, но и позиционирует Республику Таджикистан как лидера, влияние которого распространяется за пределы региона, способствуя международному сотрудничеству и принятию резолюций под эгидой ООН [6].

Если учесть, что Республика Таджикистан не располагает богатыми углеводородными ресурсами, при этом, имея талантливое население, привыкшее к тяжелому труду, это может быть отличным выбором, так как, он не имеет, выхода к морю. В нём особое внимание уделяется этическому развитию, суверенитету данных и экологичным технологиям при использовании богатых гидроэнергетических ресурсов Республики Таджикистан для устойчивых вычислений, излагающий дорожную карту по созданию внутренних возможностей искусственного интеллекта [10; 11].

Таким образом, развитие искусственного интеллекта в Республике Таджикистан началось с принятия основополагающих политических обязательств, и она устанавливает смелые цели, включая получение до 5% ВВП страны от экономической деятельности, связанной с искусственным интеллектом, к 2040 году. Кроме того, ключевым решением стало создание Совета по искусственному интеллекту при Министерстве промышленности и новых технологий, которому поручено координировать национальные усилия и международное партнерство, опираясь инициировать новаторские инфраструктурные проекты [6].

В 2025 году в Республике Таджикистан создан полноценный экосистема искусственного интеллекта, на основе которого образованно и запущен проекта обработки данных, в виде “Area AI”, привлекая глобальные инвестиции, который описывается как первая в мире специализированная зона искусственного интеллекта —

технопарк и кластер, призванный служить центром исследований, разработок и применения технологий искусственного интеллекта. Кроме того, Республика Таджикистан наладил партнерские отношения с международными технологическими компаниями и на мировой арене продемонстрировал лидерство, инициировав принятие исторической резолюции Генеральной Ассамблеи ООН по искусственному интеллектом в июле 2025 года, продвигающей равный доступ и этические стандарты во всем мире, с акцентом на устойчивое развитие в Центральной Азии, расширяя влияние страны за пределы Центральной Азии, позиционируя его как голос развивающихся стран в области управления искусственным интеллектом [8].

Развитие инфраструктуры является еще одним приоритетным направлением. В партнерстве с Yotta Data Services и darya.ai в Дарвозе строится первый в Таджикистане экологичный центр обработки данных с использованием искусственного интеллекта, работающий на возобновляемой гидроэнергетике, в соответствии с Национальной стратегией развития инфраструктуры искусственного интеллекта. Это оборудование будет поддерживать вычисления с использованием искусственного интеллекта, сводя к минимуму воздействие на окружающую среду, и эта модель может быть экспортирована на региональный рынок. Тем временем, конференция AI Conf 2025, прошедшая в Душанбе 25 октября 2025 года, собрала более 100 мировых лидеров из более чем 20 стран, продемонстрировав экосистему Таджикистана и укрепив сотрудничество [7].

Правы те экономисты и специалисты, к числу которых относится и автор этих строк, которые утверждают, что эти процессы сопряжены с определенными трудностями, поэтому «сегодня, как никогда раньше, не опаздывая во времени, находясь в начале пути, нам следует не исходить из поговорки «семь раз отмерь и один раз отрежь», а, наоборот, семьдесят раз надо отмерить и один раз отрезать, чтобы не ошибиться в выборе модели экономического развития республики, Следует уже сегодня подумать о создании новой национальной экономики республики, не только новом, но и саморазвивающемся хозяйственном комплексе страны, который соответствовал бы науке, технологии, ценностям и отношениям XXI века. Процесс саморазвития должен стать началом начал нового демократического способа производства материальных благ и

распределения услуг в истории нашего народа и его государственности!» [3, стр. 249-250].

Таким образом, в настоящей статье нами представлены материалы исследования экономико - правовое регулирование искусственного интеллекта как ценного объекта предпринимательства в таможене, промышленности, торговле, а также внедрения новых информационных технологий, входящих в комплект искусственного интеллекта, применяемых для обработки массива информации при электронном таможенном декларировании, взятые в качестве основы исследования целевые ориентиры развития таможенной службы Среднесрочной программы развития таможенных органов Республики Таджикистан на 2025-2029 годы [5].

Действительно, проанализированные проблемы, связанные с повышением степени автоматизации при совершении таможенных операций, решаемые таможенными органами в интересах оптимизации перемещения товаров через таможенную границу необходимо рассматривать отмены имеющиеся трудности, связанные с контролем правильности заполнения графы декларации на товары, в которой указываются сведения декларируемом товаре. Более того, подробное изучение решения данной задачи путем внедрения технологии на основе семантического анализа, необходимо рассматривать на основе тщательного ключевых понятии семантики семантического анализа: «воды», «стоп-слова», «тошноты» [5]. Также необходимо рассматривать способы обучения машины искусственного интеллекта выгодными способами, проанализировать последовательность прохождения этапов семантического анализа либо раскрывая проблемы, возникающие при классификации товаров двойного назначения или иных, контролируемых при перемещении через таможенную границу товаров.

Литература

1. Информационный ресурс. Википедия. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Искусственный_интеллект.
2. Какие законодательные акты регулируют использование искусственного интеллекта? //Шелепаевой А.Х. /<https://www.fu.ru/university/structure/university/uso/press-service/press-releases/kakie-zakonodatelnye-akty-reguliruyut-ispolzovanie-iskusstvennogo-intellekta>.
3. Нидоев Н.Ф. Таджикистан: проблемы работающей экономики. 1-е изд. – Душанбе: «Ирфон», 2009. – 302 с.
4. О развитии искусственного интеллекта в Российской Федерации: Указ Президента Российской Федерации от 10 октября 2019 года № 490. URL: <https://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/72738946/>
5. Среднесрочная программа развития таможенных органов Республики Таджикистан на 2025-2029 годы. Постановление Правительства Республики Таджикистан от 28 марта 2025 года, №222.
6. Стратегия развития искусственного интеллекта на период до 2040 года в Таджикистане. Постановление Правительства Республики Таджикистан от 30 сентября 2022 года, №483.
7. Таджикистан – одна из ведущих стран Центрально-Азиатского региона в реализации государственной политики в области искусственного интеллекта Октябрь 25, 2025 13:00 <https://khovar.tj/rus/2025/10/tadzhikistan-odna-iz-vedushhih-stran-tsentralno-aziatskogo-regiona-v-realizatsii-gosudarstvennoj-politiki-v-oblasti-iskusstvennogo-intellekta/>.
8. Таджикистан: Лидерство в области искусственного интеллекта в Центральной Азии и за ее пределами, 28.10.2025 /by AdminFiled Under: Articles And Reports Tagged With: искусственный интеллект, Таджикистан, технологии, Центральная Азия, экономика.
9. Послание Президента Республики Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмона «Об основных направлениях внутренней и внешней политики республики» 28 декабря 2024 года /<https://pressa.tj/polnuy-tekst-poslaniya-prezidenta-emomali-rahmona-madzhlisi-oli>.
10. Послание Президента Республики Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмона «Об основных направлениях внутренней и внешней политики республики» 23 декабря 2022 года / <http://president.tj/ru/node/29824>.
11. Царёва А.Е. К вопросу об оборотоспособности систем искусственного интеллекта. Ученые записки казанского университета. Серия гуманитарные науки 2022, Т. 164, кн. 4 С. 84–98.

МУНДАРИЧА

Пешгуфтор	3
Раджабов Р.К. Применение цифровых технологий таможенного контроля товаров и транспортных средств в Рреспублике Таджикистан	6
Нидоев Н.Ф. Мушкilotи истифодаи зеҳни сунъӣ дар фаъолияти гумрукӣ: таҳдидҳо ва хатарҳои технологияӣ	14
Саидова М.Х. Парадигма истилози технологияи блокчейна в таможенном деле Таджикистана	30
Мирзоалиев А.А. Такмили менечменти гумрукӣ дар шароити рақамикунонӣ	39
Раджабзода Н.Р. Проблемы развития механизма оказания услуг таможенной экспертизы при таможенном контроле товаров и транспортных средств в условиях цифровизации	45
Алиев М.Б., Ашурова М.Т. Хусусиятҳои рақамикунонии мақомоти гумрук таъсир ва татбиқи технологияҳои рақамӣ ба фаъолияти мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон	54
Нидоев П.Ф., Раҳматшозода С. Нишондиҳандаҳои рушди иқтисоди Ҷумҳурии Тоҷикистон дар заминаи фаъолияти хатмкунандагони ихтисоси фаъолияти гумрукӣ дар Хадамоти гумрук	66
Ғаюрий Р.С. Рушди тичорати хориҷӣ дар шароити иқтисоди рақамӣ	76
Шохназари Х.Ғ. Ташаккул ва рушди хизматрасониҳои электронии гумрукӣ дар шароити иқтисоди рақамӣ	84
Davlatov A.A. Digital transformation of customs activities and its role in integrated reporting	101
Турсунзода Х.М., Абдуқодирзода Ҷ.К. Арзёбии хизматрасониҳои гумрукӣ (дар мисоли РМГ дар ш. Душанбе)	110
Ҷурабекзода Э.Т. Марҳилаҳои ташаккул ва рушди системаҳои иттилоотӣ рақамӣ дар мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон	118
Сафаров Ҷ. Пирова Ш.С. Рақамикунонии расмиёти гумрукӣ- омили рушди мақомоти гумрук	125
Ашурова М.Т., Назарбекова Н.А. Анализ зарубежного опыта таможенного контроля за применением таможенных платежей в современных условиях	130
Ясакиева С.А. Таможенное регулирование приграничной торговли в Республике Таджикистан (на примере ГБАО)	142
Баротова Т.Х. Баъзе паҳлуҳои муайян намудани арзиши гумрукии молҳои воридотӣ дар шароити рушди иқтисодиёт	146
Алиев К.К., Исоева П.И. Самтҳои мукамалгармонии иқтисодии захиравии корхонаҳо дар шароити иқтисоди рақамӣ	153
Нурмахмадов З.М. Трансграничная цифровизация таможни: роль Таджикистана в формировании интегрированного мирового экономического пространства	157

Джабборов А.А., Дустматов Б.М. Цифровизация экономики – фактор экономического развития и благосостояния общества	166
Махмадҷонов М.Д. Тамоюл ва пешомадҳои имтиёзҳои тарифию андозӣ дар рушд ва таъмини амнияти иқтисодии кишвар	171
Мубораккадамова З.З. Теоретические основы функционирования и развития электронной коммерции в условиях рыночной экономики	176
Қурбонзода А.Д. Нақши логистика дар рушди хизматрасониҳои гумрукӣ	182
Суфиев Қ.С. Рушди иқтисоди миллӣ ва низоми бисёрзинаи хоҷагидорӣ	191
Раджабов К.Р. Организационные основы функционирования и развития услуги частного пассажирского автомобильного транспорта общего пользования в условиях цифровизации	197
Турсунзода Х.М., Соҳибов Ф.Ҳ. Фаъолияти мақомоти гумрук ҳамчун омили рушди устувор ва иқтисоди сабз	204
Умедҷон Амонӣ. Таҳсилоти касбӣ ва рушди ихтисоси фаъолияти гумрукӣ – таҷрибаи омодагии кадрҳо ва пайванди илму амалия	209
Умарзода З.М. Афзалият ва мушкилоти пешниҳоди қарз дар шароити рақамикунонии иқтисодиёт	216
Нидоев Н.Н. Экономико - правовое регулирование искусственного интеллекта и его использование в хозяйственной практике как новая область человеческого мышления	232
Мундарича	242

Бо қарори Шурои илмӣ-техникии Донишгоҳи давлатии
тиҷорати Тоҷикистон ба чоп тавсия шудааст (суратчаласаи № 1
аз 14 январи соли 2026)

Формирование и развития таможенной деятельности в
условиях цифровой экономики //Сборник материалов
республиканской научно-практической конференции: под общей
редакцией д.т.н., профессора Назарзода Х.Х., д.э.н., профессора
Раджабова Р.К. и к.э.н., доцента Машокирова Дж.Н. – Душанбе:
ТГУК, 2026. – 180 с.

Ба чоп 14.01.2026 имзо шуд. Андозаи 60x841/16. Коғази офсетӣ.
Хуруфӣ Times NewRomanTj. Чопи офсетӣ. Ҷузъи чопии шартӣ
11,25. Адади нашр 100. Нархаш шартномавӣ.
Дар матбааи «ҶДММ мулквар» чоп шудааст.